

 edukans

 Sharepeople

Partner van
ondernemende mensen

 KERK IN
ACTIE

 OIKO
CREDIT
investeren in mensen

 Prisma

ICCO-alliantie

Jaarverslag 2009

ICCO-alliantie

Jaarverslag 2009

Inhoud

	Voorwoord	4
1	Strategie & Beleid	6
	1.1 Vernieuwing	7
	1.2 Cruciale aandachtspunten	14
	1.3 Monitoring & Evaluatie	18
	1.4 Capaciteitsontwikkeling	25
	Hoofdprogramma's	
2	Duurzame Rechtvaardige Economische Ontwikkeling	30
	2.1 Inleiding	31
	2.2 Internationale Markten	32
	2.3 Lokale Marktontwikkeling	37
	2.4 Financiële Diensten	41
	2.5 Samenwerking Bedrijfsleven	52
	2.6 FairClimate	55
3	Democratisering & Conflictransformatie	58
	3.1 Inleiding	59
	3.2 Democratisering	59
	3.3 Conflictransformatie	66
4	Toegang tot Basisvoorzieningen	70
	4.1 Inleiding	71
	4.2 Onderwijs	71
	4.3 Hiv/aids	75
	4.4 Gezondheidszorg	80
	4.5 Voedselzekerheid	84
	4.6 Water & Sanitatie	86
5	Draagvlakversterking	92
	5.1 Communicatie	93
	5.2 Together	96
	5.3 Impulsis	100
	5.4 Lobby & advocacy	104

6	Wereldwijde relaties	108
7	Humanitaire inzet	110
8	Interne organisatie	112
9	Financieel jaarverslag	118
9.1	Verslag Raad van Bestuur	119
9.2	Verslag Raad van Toezicht	124
	Jaarrekening 2009	125
9.3	Geconsolideerde balans per 31 december 2009	125
9.4	Geconsolideerde staat van baten en lasten over 2009	126
9.5	Kasstroomoverzicht over 2009	127
9.6	Toelichting behorende tot de geconsolideerde jaarrekening 2009	128
9.7	Enkelvoudige balans per 31 december 2009	148
	Enkelvoudige staat van baten en lasten over 2009	149
	Toelichting behorende tot de enkelvoudige jaarrekening 2009	150
	Bezoldiging Raad van Bestuur en Raad van Toezicht	151
	Samenstelling Raad van Bestuur en Raad van Toezicht	152
	Overige gegevens	154
	Accountantsverklaring	154
	Resultaatbestemming	155
	Bijlagen	
1	MFS Rapportage ICCO Alliantie	156
2	Overzicht Millenniumdoelen	162
3	Overzicht Millenniumakkoorden	162
4	Lijst van afkortingen	166
5	Organogram ICCO	167
	Kaderverhalen	
	<i>Internationale Werkconferentie</i>	12
	<i>Mensen in ontwikkelingslanden oordelen zélf</i>	20
	<i>Dagboek uit New York</i>	28
	<i>Ketenontwikkeling</i>	50
	<i>Onderwijs in fragiele staten</i>	64
	<i>Religie & ontwikkeling</i>	78
	<i>Spreuken aan de wand</i>	83
	<i>Afrika beïnvloedt Kopenhagen</i>	90
	<i>H-16, Green Park Extension</i>	117

Voorwoord

In toenemende mate verwachten politiek en beleidsmakers dat onze wereld maak- en planbaar zal verbeteren. In het afgelopen jaar werd pijnlijk duidelijk dat ondanks verfijnde beheers- en beheertechnieken en het opstellen van grote scenario's, de bestrijding van wereldwijde armoede complexer, weerbarstiger en meer onvoorspelbaar is dan gedacht, gehoopt en gewenst.

De wereld lijkt zich langzaam van de financiële crisis te herstellen. Met vereende krachten hebben alle belanghebbenden, de wereldleiders voorop, de handen ineen geslagen en in de afgelopen anderhalf jaar genoeg geld bij elkaar gebracht om de wankelende banken en financiële instellingen te stutten. In korte tijd werd meer geld bij elkaar gebracht voor het redden van ons financiële hachje dan in de afgelopen 50 jaar wereldwijd is besteed aan ontwikkelingshulp. Dit gegeven plaatst het vaak bediscussieerde budget voor ontwikkelingssamenwerking in een ander perspectief.

Waren we maar zo voortvarend en innovatief waar het de andere wereldproblemen betreft: het toenevende tekort aan voedsel, onze overconsumptie, de overbevolking, het onrecht, het milieu, het klimaat. Helaas heeft de klimaattop in Kopenhagen ons getoond dat de eensgezindheid en slagvaardigheid van onze bestuurders slechts lijken te ontwaken bij rampspoed van economische aard. Ambities voor een gezond klimaat werden tijdens de top afgezwakt, het maken van controleerbare afspraken stuitte op diplomatieke tegenwind; van een daadkrachtig 'Marshall-plan' voor het klimaat waar we op hoopten was geen sprake.

Maar Kopenhagen had ook een andere kant: we zagen een nieuwe dynamiek in de machtsverhoudingen. Grote landen als India lieten zich niet meer omver praten, ontwikkelingslanden bepaalden eensgezind(er) hun doelstellingen, en invloedrijke Zuidelijke netwerkorganisaties lieten luid en verstaanbaar van zich horen.

Dat zijn goede en hoopvolle ontwikkelingen. Ze laten zien dat het streven naar eigenaarschap in het Zuiden waarover de sector al zo lang en zo uitbundig praat, werkelijkheid wordt. Ontwikkelingen ook die

bevestigen dat de koerswijziging die ICCO in 2007 heeft ingezet, ons in de juiste richting voert. Vanuit de overtuiging dat ontwikkeling uiteindelijk van binnenuit moet komen, en 'wie betaalt, wie bepaalt' niet altijd het beste adagium is, heeft ICCO in de afgelopen jaren een nieuwe strategie gekozen. We verbinden en versterken de samenwerking tussen maatschappelijke en kerkelijke organisaties, burgers, bedrijven, media, academici en politici om gezamenlijk te bouwen aan een meer rechtvaardige wereld – in het Zuiden, in het Noorden én op mondiaal niveau. Dat doen we, naast de financiële en inhoudelijke ondersteuning aan partnerorganisaties, door te makelen, te lobbyen en door de capaciteiten van de verschillende spelers te vergroten.

Het samenwerkingsprincipe is in 2007 binnen de eigen kringen onderstreept door de krachten van verschillende elkaar op organisatie en inhoud versterkende organisaties te bundelen in een vernieuwende vorm, de ICCO-alliantie. In de eerste fase, vooruitlopend op de totale alliantie, transformeert ICCO & Kerk in Actie binnen die alliantie naar een gedecentraliseerde, internationaal functionerende netwerkorganisatie, die gebaseerd is op gedeelde verantwoordelijkheid en op samenwerking.

De koerswijziging brengt interessante en veelbelovende resultaten: samenwerkingsverbanden met nieuwe partijen (zoals lokale overheden, het bedrijfsleven, ngo's), succesvolle lobbies van regionale netwerken, en sterkere partners met een grotere lokale impact. Terwijl de hervorming van ontwikkelingssamenwerking binnen en rond de sector vooral aanleiding is voor veel en lang praten, is het goed te zien dat in het Zuiden niet alleen de mondigheid van ICCO's partners toeneemt, maar ook hun daadkracht.

Want vernieuwen is vooral iets wat je dóet, en wij doen vol overtuiging mee.

Jack van Ham, voorzitter Raad van Bestuur

Doekle Terpstra, voorzitter Raad van Toezicht

In het voorliggende jaarverslag en de er doorheen gewezen kaderverhalen, doen wij uitgebreid verslag over onze wijze van werken, de successen die we daar in 2009 mee hebben behaald en ook, als lerende en ervaring delende organisatie, de zaken die we vol enthousiasme begonnen maar niet of slechts gedeeltelijk lukten. Soms door menselijk falen, soms door zaken die wij niet beheersen of kunnen voorspellen.

1

Strategie & Beleid

1.1

Vernieuwing

Toen ICCO in 2005 haar 40-jarig bestaan vierde, betekende dat ook de start van een vernieuwingsproces. Terugkijkend op die 40 jaar constateerden we dat het tijd was voor een nieuwe manier van werken. Een nieuwe vorm van ontwikkelingssamenwerken, die beter aansluit bij de wereld van vandaag, waarin ontwikkelingsorganisaties niet meer ieder voor zich proberen verschil te maken, maar krachten worden gebundeld in **Programmatistische samenwerking**. Waarin Noordelijke donoren niet meer eenzijdig bepalen wat belangrijk is in het zuiden, maar beleidsformulering een gedeelde verantwoordelijkheid is (**Co-responsibility**), en waarin er een betere aansluiting is bij de realiteit in de landen zelf door dichterbij te komen met **Decentrale kantoren**. Vanuit deze uitgangspunten ontstond een samenhangende visie voor een nieuwe manier van werken, die we ProCoDe noemden. Sindsdien is ProCoDe verder ontwikkeld en werd het fundament gelegd voor de nieuwe organisatie, die in 2009 concrete vorm heeft gekregen.

De regioindeling

De oorspronkelijke indeling in 11 regio's is in 2009 gewijzigd. In Afrika en Azië is een andere indeling gemaakt om tot beter onderlinge aansluiting of regionale dekking te komen. Brazilië is toegevoegd aan de regio Zuid-Amerika (daarvoor Andes genoemd). Onze activiteiten in het Midden-Oosten worden vanwege de belangrijke link met de Nederlandse achterban en de bescheiden omvang van de programmamiddelen, vanuit het internationale kantoor in Utrecht bestuurd; er komt wel een Regionale Raad voor het Midden-Oosten. In de volgende 8 regio's zijn eind 2010 regiokantoren operationeel:

- 1 Zuid-Azië
- 2 Zuidoost-Azië
- 3 Centraal-Azië
- 4 West-Afrika
- 5 Zuidelijk Afrika
- 6 Centraal- & Oostelijk Afrika
- 7 Midden-Amerika & Haïti
- 8 Zuid-Amerika

De eerste regiokantoren openden begin 2009 hun deuren in Zuid-Azië, West-Afrika, Midden-Amerika & Haïti, en Centraal-Azië. Met personeel afkomstig uit zowel Nederland als uit de regio zelf gingen in India, Mali, Nicaragua en Kirgizië de regiokantoren van start. In twee regio's (Zuid-Azië en Midden-Amerika) werd een kleine antenne elders in die regio (in Nepal en Haïti) toegevoegd. Bij de opbouw van de regiokantoren werd, en wordt, waar mogelijk nauw samengewerkt met oecumenische partners. Er wordt gebruik gemaakt van hun kennis en ervaringen en waar kansen zich voordoen worden faciliteiten gedeeld, zoals in Centraal-Azië waar we een kantoor delen met Dan Church Aid. Vanuit het kantoor in Utrecht was al maanden hard gewerkt aan de voorbereidingen om taken en verantwoordelijkheden over te dragen aan de nieuwe kantoren. Relatiebeheerders uit Utrecht stemden daarin nauwkeurig af met de nieuwe Program Officers op de regiokantoren die de pakketten van hen overnamen. Eind 2009 waren vrijwel alle taken in deze 4 regio's overgenomen door de regiokantoren, die sindsdien volledig operationeel zijn. De regiokantoren zijn ingericht conform de beleids- en projectcyclus die geldt voor ICCO als geheel. De regiomanagers zijn lid van het management team en de regels voor inhoudelijke en financiële rapportages zijn voor alle regio's van toepassing.

Vier nieuwe regio's

In 2009 is een begin gemaakt met de inrichting van de overige vier regio's Zuidoost-Azië, Zuidelijk Afrika, Centraal- & Oostelijk Afrika, en Zuid-Amerika. Ook hier werden de leden voor de regionale raden geselecteerd, onder andere in samenwerking met ICCO's lokale partners. Er werden vier regiomanagers aangesteld, die van start gingen met de voorbereidingen en registratieprocedures in Indonesië, Oeganda, Bolivia en Malawi. Tegen het einde van het jaar kon begonnen worden met het werven van personeel. Ook hier werd gekozen voor een gemengde staf, met in het begin enkele medewerkers vanuit het kantoor in Utrecht naast medewerkers afkomstig uit de verschillende landen van de regio. Mede dankzij de lessen uit de eerste regio's zijn de voorbereidingen in de nieuwe regio's goed verlopen. In 2010 zullen de kantoren in Denpasar, Kampala, La Paz en Lilongwe volledig operationeel zijn.

Regionale Raden

Terwijl het decentralisatieproces in volle gang was, kreeg ook *co-responsibility* in 2009 steeds meer vorm. Al in 2008 waren in dezelfde 4 regio's de eerste Regionale Raden opgericht. De leden, alle afkomstig uit de regio's met verschillende achtergronden en toegewijd aan ontwikkeling, hebben als taak beleid en strategie voor de regio te ontwikkelen. Tevens monitoren zij de uitvoering van het beleid van de regionale kantoren en adviseren over verbetering daarvan. Na de oprichting in 2008 hebben de vier regionale raden in 2009 onder andere bijgedragen aan de ontwikkeling van het nieuwe Bedrijfsplan. Duidelijk is dat het opbouwen van sterke raden en het in praktijk brengen van *co-responsibility* geen eenvoudige opdracht is, die veel en langdurig aandacht nodig heeft. Het gaat in het vernieuwingsproces immers niet alleen om een organisatorische verandering, maar ook, en vooral, om een 'mind shift'. Aandachtspunten in de nabije toekomst zijn onder andere de verbinding tussen de Regionale Raden en de Raad van Bestuur in Utrecht, maar ook het zorgen voor voldoende kritische massa door uitbreiding van het aantal leden per raad (in 2009 was het gemiddelde aantal per raad acht leden).

De Internationale Adviesraad

Terwijl de Regionale Raden een uiting zijn van gedeelde verantwoordelijkheid op regionaal niveau, is op overkoepelend internationaal niveau de Internationale Adviesraad opgericht. Deze groep bestaat uit vijf vooraanstaande personen afkomstig uit Nederland, Afrika, Zuid-Amerika en Azië, die actief zijn in de internationale arena. De Internationale Adviesraad, die in 2010 nog met 2 leden zal worden versterkt, adviseert de Raad van Bestuur in strategische kwesties en fungeert als denktank op het gebied van corporate beleid.

International Working Conference

Ten behoeve van de voorbereiding van de aanvraag voor het nieuwe bedrijfsplan (MFSII) werd in september 2009 een grote werkconferentie georganiseerd. Zowel ICCO's Noordelijke alliantiepartners als de Zuidelijke Regionale Raden en de Internationale Adviesraad namen aan deze conferentie deel. (Zie ook kaderverhaal verderop in dit hoofdstuk.)

Programmatisch werken

De programmatisch benadering wordt sinds 2007 actief toegepast in alle landen waar de ICCO-alliantie werkt. Kenmerkend voor deze aanpak is het stimuleren van samenwerkingsverbanden tussen verschillende actoren op verschillende niveaus, die zo complementair werken aan een gezamenlijke doelstelling. De programmatische benadering is nog volop in ontwikkeling. Op de regiokantoren neemt de nieuwe staf deze aanpak, na het proces van inwerken en overdragen, goed en met enthousiasme over. De decentralisatie is echter nog té kort geleden ingezet om over de effecten ervan op het proces van programmatisch werken conclusies te kunnen trekken.

De evaluatie

In de pilotfase, waarin we vanuit het principe *learning by doing* de eerste vier regiokantoren en raden hebben opgezet, zijn de ervaringen intern nauwgezet gemonitord en het beleid bijgestuurd. Daarnaast zijn ook door middel van een externe review door bureau Learning by Design, de lessen in kaart gebracht (zie voor meer informatie de paragraaf over Monitoring & Evaluatie verderop in dit hoofdstuk).

Veranderingen in Utrecht

Volgens planning werd in 2009 de bestuurlijke inrichting van de organisatie aangepast, in aansluiting op de Code Wijffels. Hierdoor kwam de verantwoordelijkheid voor de organisatie te liggen bij een tweekoppige Raad van Bestuur. Het bestuur werd vervangen door een Raad van Toezicht.

In overleg met de ondernemingsraad werd in het najaar overeenstemming bereikt over de inrichting van het kantoor in Utrecht. Vanaf midden 2010 zal het *global office* in Utrecht er anders uit komen te zien, met als voornaamste taken de ondersteuning van de regiokantoren (mbt financiën, personeel, PME, beleids- en capaciteitsontwikkeling, lobby en fondsenwerving), uitvoering van internationale programma's, versterking van draagvlak en alliantieontwikkeling.

De verwachting is dat de transformatie van ICCO in 2010 afgerond zal worden. Dat heeft ingrijpende consequenties voor de medewerkers. Doordat veel functies verplaatst zijn naar de regiokantoren, zal voor velen hun huidige functie komen te vervallen. Voor

hen is een Sociaal Plan opgesteld, waarover in juni een akkoord werd bereikt met de vakbonden. Het sociaal plan beoogt collega's die boventallig worden, te helpen een geschikte nieuwe werkkring te vinden. Zij die daar niet in slagen, kunnen rekenen op een goede regeling. Om de medewerkers zo goed mogelijk te begeleiden en te adviseren is eind 2008 het Mobiliteitsbureau van start gegaan, dat in 2009 60 medewerkers van werk naar werk (binnen de organisatie) of naar een nieuwe baan heeft begeleid.

Regio-overzicht

In deze kaart ziet u de indeling in 8 regiokantoren, zoals die in 2009 is ingezet en in 2010 operationeel zal zijn. Tevens zijn de landen weergegeven waar de ICCO-alliantie in 2009 werkzaam was. In de loop van 2010 zal een aantal landen worden afgebouwd.

Kantoor Nederland

- Albanië
- Armenië
- Azerbeidzjan
- Israël
- Moldavië
- Palestina

Midden-Amerika

- El Salvador
- Guatemala
- Haïti
- Honduras
- Nicaragua

RO: Managua

Westelijk Afrika

- Benin
- Burkina Faso
- Ghana
- Guinee Bissau
- Kameroen
- Liberia
- Mali

RO: Bamako

- Nigeria
- Senegal
- Sierra Leone

Zuid-Amerika

- Bolivia
- RO: La Paz
- Brazilië
- Colombia
- Ecuador
- Paraguay
- Peru
- Suriname

Centraal-Azië

- Kazachstan
- Kirgizië
- RO: Bishkek**
- Tadzjikistan

Zuid-Azië

- Afghanistan
- Bangladesh
- India
- RO: New Delhi**
- Nepal
- Pakistan

Centraal- en Oostelijk Afrika

- Burundi
- DR Congo
- Ethiopië
- Kenia
- Oeganda
- RO: Kampala**
- Rwanda
- Soedan

Zuidelijk Afrika

- Angola
- Madagaskar
- Malawi
- RO: Lilongwe**
- Zimbabwe
- Zuid-Afrika

Zuidoost-Azië

- Cambodja
- Fillipijnen
- Indonesië
- RO: Denpasar**
- Myanmar
- Oost-Timor
- Papua-Nieuw-Guinea
- Solomon-eilanden
- Thailand
- Vietnam

14–18 september 2009

Internationale Werkconferentie

Op een dag besloten we dat we ‘decentraal’ zouden gaan werken. De macht moest meer in regio’s komen te liggen. Maar zodra de kantoren zijn opgericht, hoe blijf je dan met elkaar in contact? Niet alleen letterlijk, maar vooral ook figuurlijk: wat verbindt al die mensen wereldwijd? Hoe kies je gezamenlijk de belangrijkste thema’s waar de organisatie de komende jaren aan wil werken?

Een van de manieren is elkaar regelmatig zien. Daarom greep de ICCO-alliantie de voorbereiding op het nieuwe strategisch plan aan om haar belangrijkste betrokkenen en adviseurs bijeen te brengen. Dat gebeurde in september 2009 in Konkakt der Kontinenten in Soesterberg. Deelnemers vanuit tientallen landen bespraken de toekomst van de ICCO-alliantie. Onder hen bestuursleden en directieleden van de leden van de alliantie, staf van de organisaties, regionale managers en vertegenwoordigers van regionale raden en leden van partnerorganisaties in ontwikkelingslanden.

Wat was het doel van deze bijeenkomst? “We wilden verbinding creëren tussen al die verschillende en tot dan toe relatief onsamenhangende delen van de ICCO-alliantie”, zegt Hettie Walters, die de bijeenkomst voorbereidde en deels presenteerde. “En daarnaast moesten we een gedeelde basis leggen voor het strategisch plan in wording.”

Om een goede sfeer te scheppen werd iedereen gevraagd met ‘open mind, open heart, open ear’ de conferentie in te gaan. Verslaggevers berichtten erover in een dagelijks journaal dat via het internet wereldwijd te volgen was voor de regiokantoren. In het dagelijkse programma werden serieuze zaken afgewisseld met luchtiger onderwerpen.

Wasim Zaman, lid van de regionale raad in Zuid-Azië, vond de conferentie een ‘geweldige oefening in leren’. Het belangrijkste was de ‘wind of change’ die hij aantrof: een helder besef dat ontwikkelingsorganisaties wereldwijd de zaken anders moeten aanpakken. “Het is hier net een mini Verenigde Naties! Veel mensen uit de praktijk, die zeer interessante dingen doen op uiteenlopende terreinen. Het belang van verandering is groot. Dat is geweldig. In veel opzichten zie ik dat hier het begrip heerst dat we zaken anders moeten aanpakken, en dat als we dat goed doen, we de tijdgeest een stap voor zijn. Deze bijeenkomst heeft me veel gebracht.”

Een bijeenkomst in zo’n internationaal gezelschap bleek ook bijzondere eisen te stellen aan de conferentieleiding. Niet alleen door verschillen in stijl en cultuur, ook door de uiteenlopende verwachtingen. Wie krijgt het in dat nieuwe ICCO nu eigenlijk voor het zeggen? Wat levert dit overleg op? “Men was soms wat ongeduldig, maar we zijn zeker geslaagd”, zegt Walters. “De toekomst draait niet alleen om visie, maar

ook de praktijk. Dus men stelde de vraag: wat gaan we nou doen? Wellicht is dat aspect voor sommige deelnemers onvoldoende aan bod gekomen, maar de basis voor gezamenlijkheid is gelegd. Alliantieleden en regionale raden bouwen mee aan de nieuwe plannen en dat hebben we toch mooi bereikt.”

Vooraf worstelde Walters met de vraag hoe gedetailleerd ze de conferentie moest voorbereiden. Uiteindelijk werd gekozen voor een aanpak waarbij deelnemers ter plekke gezamenlijk aan het werk moesten, zonder de traditionele presentaties die zoveel congressen kenmerken. “Maar sommige deelnemers hadden hele presentaties voorbereid en wilden erkenning voor het werk dat ze gedaan hadden. Daar hebben we ons het hoofd wel over gebroken.”

De belangrijkste opbrengst is een aantal uitspraken over de identiteit van de ICCO-alliantie. Die is geïnspireerd door de waarden rechtvaardigheid, barmhartigheid, en rentmeesterschap. En geënt op vier principes: inclusiviteit, transparantie, accountability, innovatiekracht. Walters: “Je kunt die termen opschrijven en voor goedkeuring naar je partners sturen, maar door deze bijeenkomst worden deze waarden nu daadwerkelijk door alle betrokkenen gedeeld.” Ook spraken de deelnemers uit dat de alliantie een

organisatie moet zijn die invloed uitoefent in de wereldwijde samenleving, die lokale ontwikkelingen verbindt met wereldwijde thema’s. Een zogenaamde ‘glocal’ speler, zoals dat in het Engels heet.

Zo vormde de conferentie een belangrijk moment in de ontwikkeling van de ICCO-alliantie. Er werden ideeën ontwikkeld, die de basis vormen voor het volgende strategisch plan en de daarvan afgeleide subsidieaanvraag. Thema’s als de versterking van de positie van vrouwen, mensenrechten, downward accountability en de versterking van vaardigheden van individuen en organisaties, zijn onderwerpen die in alle programma’s moeten terugkomen. Ook fondsenwerving werd gezien als belangrijke strategie om onafhankelijker te worden van overheden.

“Elkaar zien, kennis maken, dat was essentieel. Het gevoel dat we met elkaar inbreng hebben gehad in de te bewandelen weg en waarom we voor die weg kiezen. Wie zijn we, welke visie delen we, welke missie en identiteit hebben we? En wat betekent dat concreet voor het werk dat we met elkaar doen? We moesten erkennen dat ieder zijn eigen werk blijft doen rondom een voldoende gedeelde kern, met als doel een gezamenlijke toekomst. Dat is gelukt. Ik kijk hier met voldoening op terug.”

1.2

Cruciale aandachtspunten

In alle programma's van de ICCO-alliantie zijn religie, mensenrechten, accountability, gender en complementariteit cruciale aandachtspunten.

Religie

Het is de overtuiging van de ICCO-alliantie dat religie een belangrijke rol speelt in ontwikkelingsprocessen. De alliantie ziet het daarom als deel van haar identiteit en professionaliteit om goed toegerust te zijn op dit terrein. Net als voorgaande jaren is daar in 2009 langs drie lijnen aan gewerkt.

Ten eerste investeren we in ontwikkeling van kennis over en competenties van medewerkers op thema-velden zoals de rol van religie in conflict & vrede, in basisvoorzieningen, en in duurzaamheid. Concrete voorbeelden daarvan zijn het onderzoeksproject Religie en Onderwijs in fragiele staten en het onderzoeksproject Religie, masculiniteit en hiv/aids in Afrika. In 2009 zijn hierover enkele seminars en workshops georganiseerd. Dit wordt in 2010 vervolgd met beleidsconferenties om de kennis over beide thema's in bredere kring te delen en te vertalen naar beleid. Op het gebied van duurzaamheid hebben we in 2009 een actieve bijdrage geleverd aan de tot standkoming van een Klimaatbrief van de Nederlandse Raad van Kerken. Kerken en politiek worden daarin opgeroepen tot een rechtvaardig klimaatbeleid waarin we onze morele verantwoordelijkheid nemen ten aanzien van mensen in ontwikkelingslanden die nu reeds de gevolgen van klimaatverandering ondervinden.

Ten tweede investeert ICCO in relevante leernetwerken en in politieke dialoog. In 2009 is de samenwerking met het Kenniscentrum Religie en Ontwikkeling en de academische leerstoel Religie en Ontwikkeling aan het ISS naar tevredenheid gecontinueerd. Ter gelegenheid van het tienjarig jubileum van de leerstoel, heeft beleidsmedewerker Lisette van der Wel een boekje samengesteld over de bijdrage van deze leerstoel aan ontwikkelingssamenwerking. Leerstoelhouder prof. dr. Gerrie ter Haar hield bij die gelegenheid een scherp pleidooi voor het betrekken van religie bij het denken over ontwikkelingssamenwerking. Volgens Ter Haar zou het vermeende gebrek aan effectiviteit in ontwik-

kelingssamenwerking voor een deel kunnen komen doordat er te weinig rekening gehouden wordt met de – vaak religieuze – wereldbeschouwing van de betrokken mensen. Zij pleitte voor erkenning van de grote waarde die veel mensen in de wereld hechten aan godsdienst als een positieve hulpbron in hun leven, die zowel hun individuele ontwikkeling bevordert als hen helpt om de maatschappij op te bouwen. Daar waar individuele en maatschappelijke belangen samenkomen, kan religie ook een positieve hulpbron worden voor beleidsmakers.

Vanuit dit besef heeft ICCO (als lid van het Kennisforum Religie en Ontwikkelingsbeleid) ook actief geparticipeerd in de beleidsdialoog met de minister over de rol van religieuze factoren en actoren in fragiele staten. Dit gesprek wordt op op ambtelijk niveau voortgezet.

De derde lijn van werken betreft het onderlinge gesprek over identiteit en kernwaarden binnen de ICCO-alliantie. De nauwe samenwerking met alliantiepartners en de overdracht van taken en verantwoordelijkheden naar regionale kantoren en raden vraagt om hernieuwde aandacht voor wat ons verbindt en bezielt. Een concrete activiteit in dit verband was de conferentie over 'Christelijk geloof en mensenrechten: een spannende verhouding' van september 2009. Deze goedbezochte conferentie heeft bijgedragen aan groter onderling begrip over de rol van waarden en mensenrechten in ontwikkelingssamenwerking. Daar waar verschillen in visie bestaan, wordt door dialoog naar praktische werkafspraken gezocht.

Mensenrechten

De rechtenbenadering in ontwikkelingsamenwerking identificeert de oorzaak van armoede en uitsluiting als het falen van een samenleving om voor haar burgers díe rechten (bijvoorbeeld op onderwijs, op gezondheidszorg) te waarborgen waartoe de staat zich internationaal en aan haar burgers verplicht heeft. Deze definitie biedt concrete mogelijkheden om naleving van deze verplichtingen af te dwingen. Dit is voor maatschappelijke organisaties beter mogelijk geworden omdat de herziening van het mandaat van de Mensenrechtenraad van de VN, de invoering van de Universal Periodic Reviews en andere mechanismes het hen gemakkelijker maken zich rechtstreeks tot de VN-Raad te wenden.

ICCO past de mensenrechtenstrategie waar mogelijk toe binnen de diverse (deel)programma's). Zo is in 2009 besloten dat alle landenanalyses (waarop programma's worden gebaseerd) die voor het nieuwe strategisch plan (2011 – 2015) worden gemaakt mede vanuit dit perspectief worden geschreven.

ICCO wil de bestaande kloof tussen mensenrechten- en ontwikkelingsorganisaties overbruggen en daarmee bijdragen aan uitbouw van de internationale mensenrechteninstituten en aan daadwerkelijk, op rechten gebaseerde armoedebestrijding. Hierbij is ervoor gekozen zoveel mogelijk in (internationale) samenwerkingsverbanden te opereren. De tot nu toe belangrijkste daarvan is de APRODEV Rights and Development Group, waarin negen Europese ontwikkelingsorganisaties aan een gezamenlijke agenda werken. Punten op die agenda zijn de vergroting van de toegankelijkheid voor Zuidelijke ngo's tot de Raad en de Comité's van de mensenrechtenconventies, een aanzet tot het budgeteren van sociale basisrechten, het formuleren van algemeen-juridische principes voor extra-territoriale aansprakelijkheid, de positie van mensenrechten in humanitaire noodsituaties en het beschermen van mensenrechten-activisten. De stichting Equal In rights, een organisatie die mede op initiatief van het Nederlandse Studie- en Informatiecentrum Mensenrechten van de Universiteit van Utrecht en ICCO tot stand is gekomen, ondersteunt zowel lokale partners als ICCO en de Rights and Development Group op het terrein van *human rights learning*. Recent is vanuit het Internationale ACT-netwerk voorgesteld de Rights and Development Group uit te breiden met Zuidelijke leden van dit netwerk.

Accountability

Belangrijk onderdeel van de rechtenbenadering is *accountability*. *Duty bearers* (waaronder ook onze eigen organisatie) leggen verantwoording af aan *right holders*. De ICCO-alliantie heeft in 2009 verschillende initiatieven ontplooid of voortgezet op het gebied van *accountability* (*downward*, *upward* en *domestic*), vooral om meer inzicht te krijgen in de mechanismen ervan, al dan niet gekoppeld aan een specifieke sector.

Er is onderzoek verricht door de Maastricht Graduate School of Governance in opdracht van de afdelingen D&V, R&D en TTB over *civil society* organisaties en *public domestic accountability*. Binnen het onderwijsprogramma

zijn onderzoeken uitgevoerd in Uganda en Bolivia naar *accountability* en het onderwijs, een derde onderzoek in Mali is nog gaande. Binnen de afdeling R&D is *downward accountability* van onze partners naar de doelgroepen onderzocht. Meer over *downward accountability* leest u in de paragraaf over Monitoring & Evaluatie, verderop in dit hoofdstuk.

ICCO heeft een externe referentiegroep bij elkaar gebracht voor verdere input op het thema. Daarnaast is er, samen met het Ministerie van Buitenlandse Zaken, een externe leerbijeenkomst georganiseerd waarin een groot aantal Nederlandse organisaties (NGO's, universiteiten, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten) hebben geparticipeerd, naast een aantal gastsprekers van *Civil Society Organisations* uit Oeganda en Ghana en vertegenwoordigers van de Nederlandse ambassades in Bolivia en Tanzania.

Gender

Het jaar 2009 begon met de workshop over Gender Based Violence op het World Social Forum in Brazilië in samenwerking met de Nederlandse ambassade in Brazilië. In maart 2009 is over deze workshop gerapporteerd bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken tijdens de tweedaagse conferentie over geweld tegen vrouwen. Hieraan namen de ondertekenaars van het Millenniumakkoord 'Geweld tegen vrouwen de wereld uit' deel; en ook vertegenwoordigers van de betrokken ambassades. Ook tijdens de door ICCO georganiseerde workshop 'Gender and Human Security' in Nepal kwam dit thema uitgebreid terug. In november heeft een vertegenwoordiger van ICCO's regiokantoor in Nicaragua samen met drie ICCO-partnerorganisaties deelgenomen aan de regionale bijeenkomst over geweld tegen vrouwen in Centraal- en Latijns-Amerika. Al deze activiteiten hebben de aandacht voor geweld tegen vrouwen in ons werk verder versterkt.

In 2009 is ook het ontwikkelingsproces voor het genderbeleid van start gegaan waarin *co-responsibility* centraal staat. De regiokantoren hebben aan de beleidsontwikkeling bijgedragen via teleconferenties en in de regio Zuid-Azië is een workshop 'Gender and human security' georganiseerd met partnerorganisaties, staf van het regiokantoor en een vertegenwoordiger van de regionale raad. De deelnemers aan deze workshop hebben op verschillende onderwerpen input gegeven voor het genderbeleid en geleerd van elkaars ervaringen.

In 2009 is, gezien het streven naar toenemende samenwerking, besloten een genderbeleid te ontwikkelen op niveau van de gehele ICCO-alliantie. Er is daarom een alliantie-gendergroep opgezet met leden van de verschillende alliantiepartners. Ook zijn er enkele thematische gendersessies in ICCO-alliantieverband georganiseerd om de gendergerelateerde capaciteit te versterken van staf die werkzaam is op een van de specifieke thema's (bijvoorbeeld onderwijs). Het beleidsontwikkelingsproces zal worden afgerond in 2010.

In 2009 is ook veel aandacht besteed aan onderzoek. Zo heeft in 2009 een postdoc-student onderzoek gedaan naar gender *mainstreaming* bij partnerorganisaties die werken op het thema hiv/aids en Sexuele en Reproductieve Gezondheidszorg en Rechten. In het kader van dit onderzoek is een genderscan ontwikkeld die kan worden gebruikt door relatiebeheerders. De resultaten van dit onderzoek verwerken we in het nieuwe genderbeleid.

Binnen het leertraject 'Gender en de waardeketenbenadering' (via het Agriprofocus-netwerk) is een begin gemaakt met het ontwikkelen en uitvoeren van twee casestudies in Mali en India. Dit zal doorlopen in 2010. ICCO heeft in 2009 eveneens deelgenomen aan een studie naar gender mainstreaming bij Nederlandse ontwikkelingsorganisaties in het kader van het gender mainstreamingstraject van het Development Policy Review Network (DPRN). De resultaten van dit onderzoek worden ook gebruikt bij de beleidsontwikkeling.

De campagne 'Vrouwen staan sterker', waarin aandacht wordt besteed aan de positie van vrouwen in conflict en VN-resolutie 1325 is voortgezet. Voor ICCO blijft de VN-resolutie 1325 en de uitvoering daarvan een prioriteit. ICCO maakt daarom onder andere deel uit van de werkgroep 1325 die onderdeel is van het Dutch Gender Platform WO=MEN.

ICCO nam deel aan het 'International Colloquium on Women's Empowerment, Leadership Development and International Peace and Security' in Liberia'. Ook hebben we bijgedragen aan een follow-up seminar in Den Haag over effectieve implementatie van VN-resolutie 1325. Hier werd verder nagedacht over vormen van samenwerking met ander landen (*partnership* en *twinning*) en monitoring op het gebied van 1325. Samen met partnerorganisatie ISIS-WICCE heeft ICCO een sessie georganiseerd over 'Engaging Women in Peacemaking: the role of regional organizations and networking in supporting mediation processes'.

Binnen de 'Gender Reference Group' van Aprodev, waar ICCO deel van uitmaakt, vindt regelmatig uitwisseling plaats op thematische genderonderwerpen als gender & climate change en gender & human rights en over ervaringen op het gebied van gender mainstreaming.

Complementariteit

Om te werken aan complexe mondiale problemen van armoede en onrecht, is samenwerking nodig tussen verschillende actoren in de samenleving. De ICCO alliantie acht de programmatische benadering cruciaal om coherentie, verbinding en complementariteit te bereiken. De kern van deze benadering is systemen te veranderen in plaats van problemen op te lossen. We bevorderen multi-stakeholders partnerships tussen CSOs, sociaal verantwoordelijke bedrijven, religieuze organisaties, overheden (op nationaal en lokaal niveau) en kennisinstituten. Ook in Aprodev verband wordt in een aantal landen nauw samengewerkt. De uitdaging is complementariteit te vinden met actoren die niet tot onze natuurlijke "allies" behoren. In hoofdstuk twee worden verschillende voorbeelden gegeven van samenwerkingsverbanden waarin deze complementariteit in programmatisch en thematisch verband gezocht wordt en/ of gevonden is.

Het Ministerie voor Buitenlandse Zaken en de MFO's proberen complementariteit te vergroten, voornamelijk op basis van de zogenaamde werkafspraken in de onderscheiden OS-landen. Gezamenlijk wordt gezocht naar wegen om de effectiviteit van de hulp inspanningen te vergroten. De mate waarin wordt samengewerkt wordt in niveau's gedefinieerd, van niveau 0 tot en met 4; van geen contact (0), tot informatie-uitwisseling (2) tot een complementaire relatie (4). Op niveau 4 is o.a., sprake van het plannen en uitvoeren en monitoren van gemeenschappelijke activiteiten. Op basis van deze werkafspraken is in meerdere landen samen met andere MFO's (o.a. in Mali, Bangladesh, Oeganda, Bolivia, Indonesië) een praktijk van onderlinge uitwisseling en -soms- actieve samenwerking ontstaan die overigens per land en per moment varieert. In de meeste landen waar de ICCO-alliantie actief is is het niveau van samenwerking gekwalificeerd als 2/3 (o.a. zichtbaar in landenplatforms en thematische werkgroepen). In bijvoorbeeld Bolivia of Oeganda is sprake van intensievere samenwerking (4).

Bangladesh

In het kader van het bevorderen van de complementariteit tussen ambassades en de MFOs, heeft ICCO de lead in het overleg over Bangladesh.

De samenwerking met Nederlandse ontwikkelingsorganisaties middels het platform BOOM (Bangladesh Overleg Ontwikkelingssamenwerking en Mensenrechten) werd in 2009 voortgezet. Lid van dit platform zijn 12 Nederlandse NGO's die werken in Bangladesh. Oxfam Novib is momenteel voorzitter van BOOM. Er bestaan momenteel vier themagroepen waarbinnen informatie uit wordt gewisseld: Mensenrechten; onderwijs; educatie; gezondheid en water.

In 2009 heeft de themagroep Mensenrechten besloten zich meer te richten op rechten voor vrouwen. Er is in kaart gebracht welke activiteiten de verschillende organisaties in BOOM momenteel uitvoeren op het gebied van gender. Er is besloten vooral te gaan samenwerken op het thema 'geweld tegen vrouwen' en 'het recht op seksuele en reproductieve gezondheid'.

BOOM heeft ook de samenwerking met het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken en de Nederlandse ambassade in Dhaka voortgezet. Minister Koenders en de Ambassadeur voor Mensenrechten hebben beiden in 2009 Bangladesh bezocht; voor beide bezoeken werd BOOM gevraagd om input te geven voor de agenda en informatie uit te wisselen. Dankzij de input van BOOM is de strategie van het ministerie van Buitenlandse Zaken voor Bangladesh op bepaalde punten aangepast. Haar strategie op onderwijs is aangepast en ze heeft een nieuwe focus in haar programma opgenomen: 'seksuele en reproductieve gezondheid'.

De Nederlandse Ambassade heeft BOOM uitgenodigd voor een bijeenkomst in oktober 2009, waarin BOOM werd geïnformeerd over beleidswijzigingen en gezocht werd naar nieuwe kansen om samen te werken. Dit proces zal in april/mei 2010 worden voortgezet wanneer de strategieën voor de komende jaren worden In 2010 zal ICCO meer inzetten op het deelnemen en versterken van de samenwerking met de Ambassade en ander BOOM leden.

Oeganda

In het kader van het Uganda Governance Monitoring Programme (UGMP) werken 14 Oegandese en 5 Nederlandse NGO's (CMC, Cordaid, HIVOS, ICCO & Kerk in

Actie, Oxfam Novib) samen. Dit programma, dat in 2003 geïnitieerd is, beoogt op constructieve wijze bij te dragen aan de bevordering van goed bestuur in Oeganda. De Oegandese deelnemers monitoren systematisch ontwikkelingen op het vlak van goed bestuur in Oeganda. De Nederlandse deelnemers werken samen in het Oeganda Platform. In maart 2009 organiseerden het UGMP, het Nederlandse Oeganda Platform en de Nederlandse Ambassade in Kampala een bijeenkomst waaraan ook diverse Oegandese organisaties deelnamen. Verschillende visies op de problematiek van land in de Oegandese context werden verkend. Daarnaast hebben de Nederlandse MFO's (Cordaid, HIVOS, ICCO & Kerk in Actie, Oxfam Novib) samen met de Nederlandse ambassade verdere mogelijkheden voor complementariteit verkend. In maart en april 2009 zijn diverse thematische bijeenkomsten georganiseerd, onder andere over *Karamoja*, onderwijs, en geweld tegen vrouwen. Aan deze bijeenkomsten namen medewerkers deel van de MFOs, de ambassade en partnerorganisaties van de MFO's. In april 2010 bespreken de MFO's en de ambassade in welke vorm het beste gewerkt kan worden aan complementariteit.

Indonesië

In Indonesië is een pilot op het gebied van complementariteit gestart door ICCO, Oxfam Novib, Hivos, Cordaid, Plan International en de Nederlandse ambassade op de thema's Goed bestuur, interhuman relationships, en biodiversiteit & duurzaamheid. ICCO & Kerk in Actie hebben de trekkersrol op het thema 'Legal reform & Access to Justice'. In dit verband is er een kennisuitwisseling geweest tussen de Ambassade en andere deelnemers in het 'Access to Justice'-programma. Een verkenning van mogelijke complementariteit tussen de programma's en partners van de MFO's enerzijds en het programma van de ambassade anderzijds is gestart, maar nog niet afgerond.

Bolivia

In Bolivia vindt er afstemming plaats op vier thema's: bosbouw, landbouwproductie, gendergelijkheid en onderwijs. Mogelijke raakvlakken en afspraken over verbeterde afstemming en coördinatie zijn besproken op een bijeenkomst in La Paz (april 2009) met de Nederlandse ambassade, SNV en verschillende MFS organisaties. Hoewel alle betrokkenen de uitwisseling van informatie over elkaars projecten, programma's en partners nuttig vinden, is opnieuw gebleken dat het maken van concrete werkafspraken niet altijd

mogelijk is omdat de interventies teveel van elkaar verschillen. Dat geldt vooral voor de thema's genderge-lijkheid en landbouwproductie. Op de andere thema's boekt de samenwerking wel concrete resultaten. In de werkgroep bosbouw komen de ambassade, SNV en Hivos regelmatig samen om hun activiteiten en steun aan partners beter op elkaar af te stemmen.

De werkgroep onderwijs (waar ICCO via partnerorganisatie CEBIAE aan verbonden is) heeft gedurende 2009 een studie naar de betekenis van kwaliteit van onderwijs in Bolivia afgerond. De resultaten daarvan zijn besproken met – en hebben de interesse gewekt van – het Boliviaanse Ministerie van Onderwijs, De werkgroep zal de uitkomsten van de studie op departementaal niveau voorleggen aan de betrokken partijen in de sector. Daarnaast zal de werkgroep doorgaan met het in kaart brengen en systematiseren van succesvolle interventies van haar leden.

Naast de samenwerking en afstemming op specifieke thema's en sectoren, hebben de betrokken partijen in het complementariteitinitiatief voor Bolivia ook afgesproken regelmatig met elkaar de politieke context en veranderingen te analyseren. Tijdens de bijeenkomst in april 2009 is er samen met Boliviaanse partnerorganisaties en experts van gedachten gewisseld over de betekenis van de hervormingen in de Boliviaanse grondwet aangaande de autonomie van gemeenten en inheemse gemeenschappen. De discussie maakte duidelijk dat er nog veel onzekerheden zijn en dat sommige politieke hervormingen op een gespannen voet lijken te staan met het uitgangspunt van de universaliteit van civiele en politieke rechten. In een complexe en onzekere politieke context als de Boliviaanse, is de belangrijkste opdracht voor alle Nederlandse ontwikkelingsspanningen het bevorderen van een inclusieve dialoog tussen de partijen teneinde uitsluiting en polarisatie tegen te gaan. Alle betrokkenen zijn daarnaast van mening dat deze gezamenlijke analyses van de betekenis en richting van de huidige politieke hervormingen nuttig zijn. In 2010 zal de uitwisseling hierover worden voortgezet.

Mali

In november bracht de ICCO-dossierhoudster bij het Minister van Buitenlandse Zaken samen met ICCO een bezoek aan Mali. Doel was verdergaand inzicht in het beleid, partners en veldstructuur, activiteiten, aanpak en functioneren van ICCO te geven. Tijdens deze reis bracht ICCO samen met ook de themadeskundige

onderwijs van de ambassade een bezoek aan de onderwijscoalitie in Mali en aan de avondcursus in een van de alfabetiseringscentra van partner AFEM. De gesprekken tussen beide partijen brachten de mogelijkheden voor verdere complementariteit meer inzichtelijk.

Tot slot

Complementariteit wordt bevorderd wanneer informatie over ontwikkelingen in de lokale context wordt gedeeld. De ambassades hebben, door het beschikbaar stellen van de Strategic Governance and Corruption Analyses (SGACAs) en de Meerjaren Strategische Plannen (MJPS's) een belangrijke rol in dat proces.

1.3

Monitoring en evaluatie

2009 was een druk jaar voor de PME unit; er is gewerkt aan het interne management instrumentarium; er vond een aantal voor de organisatie belangrijke evaluaties plaats: de Mid-term review, het klanttevredenheidsonderzoek, een eerste externe evaluatie van ICCO's ProCoDe-proces, en een evaluatie van ICCO's programmatische benadering).

ICCO maakt onderscheid tussen projectevaluaties (die uitgevoerd worden onder verantwoordelijkheid van de partnerorganisaties, en ook onderdeel zijn van hun monitoringssysteem) en programma- of thematische evaluaties. Deze laatste voert ICCO uit in alliantieverband of samen met de andere MFO's die deel uitmaken van het Partos Kwaliteitshuis (Cordaid, Hivos, Plan Nederlanden Oxfam Novib). Deze evaluaties betreffen thema's waarop ICCO in haar programma's inzet en zijn daardoor direct gekoppeld aan ICCO's M&E-cyclus en leeragenda. Daarnaast is er door de PME-unit veel aandacht besteed aan het faciliteren van het NGO-deel van de Resultatenrapportage van Het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Monitoring en evaluatie op partnerniveau

Monitoringssystematiek van de alliantie

Het monitoringsprotocol (MP) blijft 'work-in-progress'. Nieuwe medewerkers ontvangen standaard een training in het MP, de projectcyclus, en het evaluatiebeleid. Op basis van de ervaringen van de afgelopen 2 jaar ontwikkelen we op dit moment software om het

gebruik van het MP te vergemakkelijken. Voor de organisatie-scan wordt een vergelijkbaar instrument ontwikkeld, waarmee ICCO haar partnerorganisaties op vier cruciale gebieden in hun ontwikkeling kan volgen (visie & strategie, interne organisatie, projecten and programma's; en *linking and learning*). In aansluiting op het programmatisch werken is ook - in analogie met de o-scan - een zogenaamde programma-scan (p-scan) in de maak. Dit instrument heeft tot doel de ontwikkelingsprocessen van programma's te onderzoeken, en is gebaseerd op de criteria die het European Centre for Development Policy Management (ECDPM) uitgewerkt heeft voor capaciteitsontwikkeling. Het heeft inzicht in de ontwikkeling van de individuele programma's, maar laat ook zien welke patronen er zijn binnen het geheel aan programma's (zoals: op welke gebieden richt ICCO zich, hoe vaak zijn we vernieuwend ten opzichte van bestaande praktijken).

Een ander aspect van monitoring op partner niveau is de zogenaamde *downward accountability*, de verantwoording door partners aan *beneficiaries*. Via deelname aan het PSO Innovatiefonds is ICCO met partners in 3 landen (Malawi, Ethiopië en India) een tweejarige pilot gestart om instrumenten te toetsen, waarmee partners de tevredenheid van en aansluiting met de doelgroep kunnen onderzoeken. De instrumenten zorgen voor een meer open relatie van de partner met de doelgroep, en maken op die manier een betere verantwoording mogelijk.

Naast deze PSO-pilot heeft ICCO in het kader van de aanvraag voor financiering onder MFS II een studie uitgevoerd onder 60 partners naar hun begrip en uitvoeringspraktijk van *downward accountability*, waaruit we konden constateren dat de partners er vaak al op eigen initiatief en op eigen wijze vorm aan hebben gegeven. Het gaat dan vooral om activiteiten gericht op participatie van hun doelgroep, transparantie en legitimiteit. Dit is bemoedigend.

Downward accountability was ook het onderwerp van een bijeenkomst van de Referentiegroep Onderzoek en Evaluatie in 2009. Tijdens de bijeenkomst werd een aantal conclusies bevestigd en verdiept, zoals het belang van macht in processen van Civic Driven Change en het spanningsveld tussen de diversiteit in partners bij een programmatische benadering en *accountability*. Naar aanleiding van de bijeenkomst is een samenwerkingsverband opgezet rond *downward accountability* met

de Universiteit van Utrecht (vakgroep organisatie en bestuur) en de Vrije Universiteit (vakgroep organisatie-wetenschappen).

Projectevaluaties

In 2009 voerden ICCO's partnerorganisaties 97 evaluaties uit (ter waarde van €17,4 miljoen) die de organisaties zelf en hun activiteiten betroffen. In 2010 is het streven het aantal verder op te voeren, zodat we onze afspraken nakomen om eens in de drie tot vijf jaar iedere financiering (zo mogelijk extern) te evalueren. De PME unit gaat de Regional Offices coachen in de door de ICCO-alliantie gebruikte MIS-systematiek. Dit start in 2010 zowel via bezoeken aan de regio's als via web-based bijeenkomsten zoals internetvergaderingen en internettrainingen.

De projectevaluaties zijn als volgt over de thema's verdeeld: TTB: 24, DREO: 38 en D&V: 33, C&L: 1, Zending: 1. De verdeling over de regio's: 16 in Afrika en het Midden-Oosten, 28 in Latijns-Amerika en 44 in Azië en Oceanië, de andere evaluaties vielen onder Wereldwijd, C&L en zending.

Verwerking

Evenals in voorgaande jaren hebben relatiebeheerders de kwaliteit van de projectevaluaties beoordeeld volgens een beoordelingstramien dat is opgenomen in het projectadministratiesysteem. De basis voor hun beoordeling vormen de Terms of Reference en het evaluatierapport. Toetsingscriteria zijn de kwaliteit van de evaluatie zelf, de kwaliteit, effectiviteit en relevantie van de door de partners uitgevoerde programma's en projecten, en welke follow-up er aan de evaluatie gegeven wordt. Het kritisch omgaan met evaluatiere-sultaten vormt samen met de reguliere monitoring van de partners de basis voor het leren van ICCO over de interventies.

De relatiebeheerders beoordeelden 63% van de evaluaties als goed; 29% als voldoende en 8% werd als twijfelachtig beoordeeld (n=59). Het werk van de partnerorganisaties werd in 50% van de evaluaties als goed of uitstekend beoordeeld (n=58), 30% was voldoende en voor 13% werd als onvoldoende beoordeeld. Bij één organisatie wordt op basis van de evaluatie een additionele financiële evaluatie gedaan; één organisatie krijgt externe begeleiding en voor 2 organisaties geldt dat verder financiering afhankelijk wordt gesteld van veranderingen binnen de organisatie.

Het werk van de partners komt in driekwart van de

Mensen in ontwikkelingslanden oordelen zélf

Nederlanders zijn kritisch als het gaat om ontwikkelingssamenwerking. Heeft armoedebestrijding wel effect? Zij blijven immers beelden zien van mensen elders die leven in armoede en ellende, ondanks de miljarden die Nederland jaarlijks aan hulp uitgeeft. Wetenschapper Ton Dietz peilde de mening van mensen in ontwikkelingslanden zelf over wat ontwikkelingshulp voor hen doet.

U zocht in Ghana en Burkina Faso naar een nieuwe methode om ontwikkelingswerk te evalueren. Daarin wilt u juist ook de doelgroep, de mensen in ontwikkelingslanden zelf, betrekken. Hoe gaat dat in zijn werk?

‘In onze methode kiezen we een holistische benadering en gaan we uit van de orale cultuur van mensen in Afrika. We bekijken niet één project, maar kijken naar veranderingen over een periode van 25 jaar. We stellen groepen samen van vrouwen en mannen die een dwarsdoorsnede zijn van de samenleving, dus zakenmensen en boeren en ook bijvoorbeeld ongeletterden. En we laten hen zich buigen over vragen als: wat is er veranderd in vergelijking met 25 jaar geleden? Geef eens aan welke projecten succesvol zijn geweest, voor wie ze nut hebben gehad en waarom. En wat is de top vijf van slechte projecten.’

Welke projecten zijn in hun ogen mislukt?

‘Het interessante is nu juist dat deze mensen nooit honderd procent een project goed of slecht vinden, maar helder een genuanceerd beeld geven. Een project is in hun ogen nooit helemaal mislukt. Opvallend is dat voor hen vaak niet het resultaat, maar het proces telt. Zij waarderen het als een organisatie zich langere tijd verbindt met een samenleving, weet wat de noden zijn, en wat er al is geprobeerd. Als zo’n

organisatie een project opzet dat niet blijkt te werken, dan geven mensen aan dat het resultaat achterblijft, maar dat ze er wel van hebben geleerd.

Mensen in Ghana vertelden bijvoorbeeld dat een project om pinda’s te vermarkten niet goed liep. Toch vinden ze het goed dat het project er was. Want ze weten dat de beweegredenen van de organisatie die erachter zit, juist zijn. En zowel zij als de organisatie hebben er iets van opgestoken.’

Voor welke projecten hebben zij de meeste waardering?

‘Ook binnen gemeenschappen verschillen daarover de meningen. Vrouwen vinden waterprojecten bijvoorbeeld interessant als die de loopafstand van huis tot waterput verkleinen. Mannen vinden dat over het algemeen pas goede projecten als ze bijdragen aan irrigatie of als het dient als drinkplaats voor vee.

Kerkelijke organisaties scoren beter. Zij hebben duidelijk hun wortels in de samenleving. Negatiever scoren lokale – en overheidsinitiatieven. Of acties van nieuwkomers die geen goede inschatting kunnen maken van de context waarin ze gaan werken.’

Waarover hebben de ontwikkelingsorganisaties zelf zich het meest verbaasd na lezing van uw evaluaties?

‘Dat het een illusie is dat veel projecten echt de allerarmsten bereiken. In de praktijk blijkt dat lastig. Als je bijvoorbeeld een groep armen bijeen roept in een dorp om een project te bespreken, dan zitten de allerarmsten daar niet bij. Zij zullen zich namelijk niet mengen met rijkere.

Om juist die ‘armen van de armen’ te bereiken, moet je projecten opzetten waar zelfs groepen ‘gewone’

armen hun neus voor ophalen. Bijvoorbeeld voedselvoor-werk-projecten, waar de beloning wordt uitbetaald in gewassen die alleen de allerarmsten eten, zoals sorghum en gierst. Of afvalverwerking met mensen die leven op en van de vuilnisbelt.'

Uw manier van evalueren vraagt van ontwikkelingsorganisaties om het invoeren van nieuwe systemen en een grotere tijdsinvestering. Is dat realistisch?

'Ik denk dat ontwikkelingsorganisaties er goed aan zouden doen. Je ziet in Nederland een grote groep mensen die niet (meer) verder wil kijken dan de Hollandse dijken. Deels bestaat die uit een populistische stroming van zwart-wit kijkers: een project is gelukt of mislukt, terwijl onze methode laat zien dat mensen in ontwikkelingslanden zelf veel genuanceerder oordelen. Het andere deel bestaat uit 'teleurgestelden': zakenmensen of oud-ontwikkelingswerkers die door negatieve ervaringen in Afrika cynisch zijn geworden. Als je mensen betrokken wilt houden bij ontwikkelingssamenwerking, als je werkelijk wilt dat je inzet leidt tot resultaat, dan moet je een voldoende lerende organisatie durven zijn. Je moet bereid zijn grondig te reflecteren op je werkwijze en die voortdurend bij te schaven.'

De Participatory Assessment of Development is een onafhankelijk onderzoek van de Universiteit van Amsterdam, in samenwerking met de University for Development Studies in Ghana en Expertise pour le Developpement du Sahel in Burkina Faso. Het onderzoek is mogelijk dankzij financiering van ICCO, Woord en Daad en Prisma. Het doel is om nieuwe methodes uit te proberen voor de evaluatie van ontwikkelingswerk. De huidige methodes zijn volgens de onderzoekers gericht op een te korte periode, te vaak 'donor driven', geïsoleerd van andere ontwikkelingen in de regio en ze negeren de mening van de doelgroep zelf. De nieuwe methode levert waardevolle informatie op voor de onderzoekers over de projecten die het meest effectief zijn in een bepaalde regio en cultuur. Meer informatie: www.padev.nl

evaluaties (n=55) als relevant naar voren; 16% wordt als matig relevant beschouwd, van de overige 4 beoordeelde evaluaties was relevantie niet het onderwerp. De effectiviteit van het werk werd in 47% (n=57) als goed beoordeeld; voor 37% was het oordeel matig en voor 8% onvoldoende.

60% van de partnerorganisaties was het eens met de uitkomsten van de evaluatie; 14% van de organisaties deelde de opvattingen van de evaluatoren niet en 22% van de partners had nog niet gereageerd op de evaluatieuitkomsten.

Om ook een meer onafhankelijk oordeel te hebben over de kwaliteit van de evaluaties, heeft de PME-unit een steekproef van 30 evaluaties laten beoordelen (random gekozen, 8 uit de drie thema's en 6 uit de regiokantoren). In 11 van de 30 evaluaties kwam het externe oordeel overeen met het interne oordeel; in 10 gevallen was het externe oordeel positiever en in 9 gevallen negatiever. De externe deskundigen baseerden hun oordeel op de ToR en het evaluatierapport. Verbeterpunten die we zullen opnemen in de capaciteitsversterking rondom projectevaluaties betreffen vooral de formulering van de evaluatieopdracht en het door laten klinken van evaluatieresultaten in verdere activiteiten of beleid. Het beoordelingsformulier van de evaluaties zal ook onder de loep genomen worden.

Monitoring en evaluatie door partners en ICCO samen

Instrumentariumontwikkeling

In 2009 is gewerkt aan bijstellingen van het bestaande instrumentarium. Zo zijn bijvoorbeeld de algemene voorwaarden van het contract met partnersorganisaties herzien. Daarnaast is er in samenwerking met de verschillende afdelingen ook gewerkt aan verbeteringen in niche-instrumenten. Hieronder valt onder andere een bedrijvenscan voor gebruik in de samenwerking met bedrijven; een consultants contract voor het inhuren van consultants; rapportageformats voor projecten met SAN-financiering; contractformats voor Impulsis; en een aanvraagformat voor Rapid Response. Een start is gemaakt met het standaardiseren van formats buiten het primaire proces (de financieel-huishoudelijke administratie).

In 2009 hebben we daarnaast een aantal processen binnen de decentrale organisatie, samen met de bijbehorende instrumenten verbeterd. Zo is bijvoorbeeld

het ondertekenen van contracten minder omslachtig geworden, waardoor veel tijdswinst wordt behaald.

In 2009 is de modulaire handleiding (eGuide) waarin het kwaliteitshandboek en de werkinstructies met elkaar verbonden zijn, verder ontwikkeld. In juni is de pilot opgeleverd en verdere ontwikkeling goedgekeurd. De eGuide, die online te benaderen is vanuit alle regio's, is zo ontworpen dat hij kan dienen als naslagwerk maar ook als online trainingsmodule.

Eind 2009 is begonnen met het ontwikkelen van een geïntegreerde training waarin zowel eGuide, de e-modules (handleiding op beleidsniveau) en 'klassieke' of e-training goed op elkaar afgestemd worden.

Programma-evaluaties in Partos verband

Voor de programma-evaluatie Microfinance, met Ecorys als teamleider, is in 2009 veldwerk uitgevoerd in de Filipijnen, Ethiopië, Bolivia en Tanzania. ICCO-partners zijn bezocht in de eerste 3 landen. Op basis van deze casestudies en de eerder uitgevoerde, uitgebreide literatuurstudie, is een draft syntheserapport opgesteld. Hierop heeft de Externe Referentiegroep haar commentaar geleverd. Het definitieve rapport is in het voorjaar 2010 beschikbaar.

In de zomer van 2009 is de ToR voor de programma-evaluatie Inheemse Volken afgerond. Het opstellen daarvan bleek ingewikkeld omdat aan het programma door de drie deelnemende MFOs (ICCO, Cordaid en Hivos) op zeer uiteenlopende wijze invulling wordt gegeven. Op basis van een tenderprocedure is de opdracht uiteindelijk gegund aan ETC, en zij leverden in december een inceptierapport, waarna het veldwerk van start is gegaan. De case studies voor ICCO worden uitgevoerd in India, bij partnerorganisaties die zich richten op Adivasis. Het syntheserapport is gepland voor juni 2010.

De Partos programma-evaluatie capaciteitsversterking is een bijzondere evaluatie, omdat het primaire doel leren en niet verantwoorden is. Doel van de evaluatie is om meer inzicht te krijgen in capacity development, en de factoren en omstandigheden die bij het proces van belang zijn. Deze Partos-evaluatie die Context uitvoert voor ICCO en de drie andere MFO's, maakt deel uit van in totaal zeven evaluaties die onder leiding van de IOB worden uitgevoerd. Het eindrapport wordt met de eindrapporten van de zes andere studies door IOB verwerkt in een syntheserapport.

Om bij de opzet van de programma-evaluatie Geweld tegen Vrouwen niet dezelfde vertraging op te lopen als bij de voorbereidingen van de evaluatie Inheemse Volken werd besloten eerst een vooronderzoek te doen om het onderzoeksobject goed af te kunnen bakenen. Vier van de vijf deelnemende organisaties hebben namelijk geen zelfstandig programma Geweld tegen Vrouwen, maar hebben het thema geïntegreerd in andere programma's, zoals in geval van ICCO bij Democratisering en Conflicttransformatie. De uitkomsten van het vooronderzoek zijn bepalend voor de verdere uitvoering van deze evaluatie in 2010.

Overige (programma-)evaluaties:

De evaluaties waartoe ICCO zelf opdracht gaf:

Internationale Markten

Deze evaluatie wordt na tendering uitgevoerd door bureau New Foresight in samenwerking met AidEnvironment, en richt zich op drie productketens: hout en bosproducten, fruit en katoen. Er is een uitgebreide deskstudie uitgevoerd van alle financieringen die vallen onder het Internationale Markten programma. Op basis daarvan zijn de ToR en het plan van aanpak verder aangescherpt en uitgewerkt in een inceptierapport. Begin volgend jaar vindt er veldwerk plaats in Ecuador, Guatemala, Honduras en Mali; het synthese rapport wordt april 2010 verwacht.

Impactevaluatie Ghana

In het 2e jaar van het Impactonderzoek dat ICCO samen met Woord en Daad en Prisma uit laat voeren door de Universiteit van Amsterdam en de University for Development Studies (UDS, Tamale, Ghana) zijn in maart 2009 de 2e ronde workshops gehouden in Ghana en Zuid-Burkina Faso. Door gebieden te kiezen waar de organisaties nu niet meer of weinig actief zijn kan ex-post impact onderzocht worden. De eerste ronde in 2008 heeft een aantal concept-rapportages opgeleverd die besproken worden in de onderzoeksgebieden, samen met een gecombineerd rapport over de 'life histories' van de deelnemers (zie ook www.padev.nl). In de tweede fase zijn er naast rapporten van de workshops, eveneens verdere achtergrondstudies gemaakt door studenten van de UvA en de UDS die dienen om de onderzoeksgegevens aan te vullen, te verdiepen en te kunnen trianguleren. Voor begin 2010 staat de derde ronde van workshops gepland. Eerste publicaties over het onderzoek zijn geplaatst in de Broker en in Internationale Samenwerking. De externe referentie-

groep voor dit onderzoek waarin onder andere het IOB zitting heeft, heeft op basis van de ervaringen in de eerste fase, aanbevelingen gedaan voor het vervolg van de studie.

Evaluatie ProCoDe

Pro

ICCO liet haar aanpak Programmatisch Werken op twee manieren evalueren. Ten eerste in een formele externe evaluatie van het instrument Programmatisch Werken en ten tweede door een meer procesmatige evaluatie 'Appreciating the Programmatic Approach' van 7 programma's in de 3 continenten waarin externe (Zuidelijke) consultants, Context International en ICCO relatiebeheerders gedurende 2 jaar samen een systematische evaluatieve terugblik uitvoeren (over beide evaluaties leest u meer in de sectie over Capaciteitsversterking verderop in dit hoofdstuk).

Door bewust voor deze twee verschillende insteken te kiezen maakt ICCO gebruik van de sterktes van beide: een kritische blik van buiten, en een veel meer procesmatige aanpak over langere tijd, waarin een deel van de kracht en het leren juist in het proces schuilt.

CoDe

Als lerende organisatie vindt ICCO het belangrijk om in het gehele proces van verandering de vinger aan de pols te houden door waar mogelijk te evalueren. Zo kan ICCO de inzichten uit veranderingsprocessen direct verwerken in de verdere doorontwikkeling. Binnen het programma Vernieuwing gaf ICCO daarom opdracht voor een externe evaluatie van de eerste 4 pilots van haar veldkantoren (CoDe uit ProCoDe). De evaluatie is de eerste in een reeks van evaluaties van het ProCoDe proces, waarbij uiteindelijk in 2012 ook bij beneficiënten gekeken zal worden naar de relevantie, effectiviteit en impact van ons vernieuwingsproces. Learning by Design als teamleider coördineerde het veldwerk van 4 (Zuidelijk) evaluatoren die de eerste 4 regiokantoren bezochten naast uitgebreide interviews bij ICCO's hoofdkantoor. Uitdagingen in de uitvoering van het onderzoek waren het strakke tijdpad en het feit dat de actuele implementatie van de pilots langzamer verliep dan in de ToR verondersteld was. Desondanks is er een substantieel synthese rapport gepresenteerd. Over het geheel genomen bevestigt het evaluatierapport ICCO's eigen indruk van de voortgang van het proces tot nu toe en geeft het een gestructureerd beeld van zowel de sterke elementen als van de

punten die meer aandacht moeten krijgen. Het rapport erkent de inhoudelijke waarde van ProCoDe en is positief over de voortgang in het opzetten van de regionale structuren. Tevens roemt het de kwaliteit en inzet van zowel Regionale Raadsleden als de medewerkers op de regionale kantoren. Daarnaast wijst het rapport ook op het risico dat belangrijke aspecten van het vernieuwingsproces ondergesneeuwd kunnen raken, zoals de onderlinge samenhang tussen de regionale kantoren en het global office in Utrecht, het spanningsveld tussen ruimte geven en het waarborgen van samenhang, ondersteuning van de verdere ontwikkeling van de regionale raden en adequate ondersteuning van de regiokantoren in hun eerste zelfstandige fase. De lessen uit het syntheserapport zijn meegenomen in de opzet van de laatste vier regio's en de aandachtspunten worden gebruikt voor het verbeteren van de bestaande regionale kantoren.

Klanttevredenheidsonderzoek

Voor de derde maal liet ICCO door Trendbox een klanttevredenheidsonderzoek uitvoeren onder haar klanten (backdonors, partnerorganisaties, samenwerkingsrelaties en achterban). Ten opzichte van 2005 viel de hoge respons op, maar liefst 41% van de partnerorganisaties vulde de enquête in. Over het algemeen zijn klanten tevreden over ICCO; dit is, gezien de veranderingsprocessen binnen ICCO, een positief punt. De donoren zijn wat terughoudender in hun oordeel. Naast positieve punten zoals professionaliteit, openheid en respect is er de kritiek dat ICCO sneller zou moeten reageren op vragen en verzoeken. Dit punt komt dan ook hoog op de afhandelingagenda. De investering die ICCO de afgelopen jaren deed in een meer zichtbaar protestants-christelijk profiel worden gewaardeerd.

Het klanttevredenheidsonderzoek naar onze Linkis-loket Impuls is op eigen initiatief in 2009 voor het eerst tegelijkertijd op dezelfde manier uitgevoerd in een *benchmark*-studie bij de Linkis-partners van Oxfam Novib en Hivos, waardoor een vergelijking mogelijk werd. Het oordeel van de klanten over de kwaliteit en het beeld van de Linkis-loketten is goed. Impuls scoorde op een aantal aspecten erg goed: het niveau van persoonlijke aandacht in contacten en consultatie, de flexibiliteit en het zich houden aan afspraken. Waar Impuls-partners werden 'doorgekoppeld' aan afdelingen binnen ICCO, daar kwam ICCO's trage reactietijd ook bij hen als een aandachtspunt uit de bus.

Mid Term Review

Eveneens voor de derde maal liet ICCO een Mid Term Review (MTR) uitvoeren. De opzet voor deze review was om zowel een 'meta'-evaluatie te houden over negen jaar verandering binnen ICCO als om een analyse over ICCO's mogelijkheden om te veranderen te maken. Binnen deze opdracht is de voortgang op het huidige bedrijfsplan op een meer kwalitatieve wijze beoordeeld. ICCO heeft al veel van haar ambities gerealiseerd, zij het soms in een langzamer tempo en op een andere wijze dan aanvankelijk voorzien. Het oordeel van de evaluatoren is dat de organisatie de 'signalen van de tijd' op een juiste wijze gelezen en vertaald heeft binnen de organisatie; ook zijn aanbevelingen uit de MTR/ ETR over het bedrijfsplan 2003-2006 opgevolgd en is op die punten duidelijk verbetering vast te stellen. Op twee aspecten blijven we echter achter: het ontwikkelen van ondernemerschap en een 'aanspreekcultuur' blijven belangrijke verbeterpunten, net als het helder vertalen van de visie naar operationele plannen. Op management niveau is het rapport besproken en in 2010 zal binnen een MD-traject gebruik worden gemaakt van de conclusies en aanbevelingen.

Interne Evaluatie

In een interne evaluatie in 2009 door de PME-unit en het expertisecentrum van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) is de samenwerking ICCO & Kerk in Actie onder de loep genomen. Hiertoe werden dossierstudies, interviews en een enquête uitgevoerd. Over de gehele linie werd de samenwerking positief beoordeeld, op de werkvloer iets gedifferentieerder en gematigder. Men waardeerde onder andere de gezamenlijke buitenlandafdeling en het Togetthere-programma, het werken via de programmatische benadering en de grotere duidelijkheid over ICCO's identiteit. Op basis van de evaluatie besloot de Synode dat ook Kerk in Actie zal participeren in het decentralisatieproces. Punten voor verbetering zijn er ook: een betere samenwerking tussen beide organisatie op het terrein van communicatie, fondswerving & lobby en financiën & control en het vereenvoudigen van werkprocedures en beslislijnen.

Partos Kwaliteitshuis

Als lid van het Partos Kwaliteitshuis participeerde ICCO in een aantal *peer references*, zoals die over Kwaliteitszorg. Hierin werd gekeken naar de rol van kwaliteitsmedewerkers in organisatieverandertrajecten en naar het vormgeven van kwaliteitszorg in samenwer-

kingsverbanden. De resultaten hebben geleid tot goede uitwisseling tussen ICCO en Oxfam Novib rond audits bij regiokantoren.

ICCO was daarnaast actief betrokken bij de *peer reference* Onderlinge Vergelijking Monitoringsprotocollen, die als doel had om lessen tot nu toe opgedaan met het gebruiken van monitoringsprotocollen te delen met het Ministerie. Daartoe is het hiv/aids-programma als *case* gebruikt. De belangrijkste constatering waren:

- het monitoringsprotocol krijgt teveel functies toegedicht: monitoren, sturen, verantwoorden en leren. Wegens het korte tijdsverloop is het alleen geschikt voor verantwoording en monitoring op output-niveau; voor verantwoording op outcome niveau zijn andere instrumenten geschikter;
- het monitoringsprotocol is een instrument van de mede-financieringsorganisaties, en niet van hun partnerorganisaties die met eigen indicatoren werken om hun voortgang in beeld te krijgen. ICCO zorgt zelf voor een doorvertaling van deze monitoring van partnerorganisaties in het monitoringsprotocol op geaggregeerd niveau (het ICCO programma). Gezien het aantal partnerorganisaties wordt dit gedaan met algemenere indicatoren, waardoor meer specifieke vragen (zoals naar rol en wijze waarop een organisatie werkt) niet zichtbaar te maken zijn.

In 2009 is ICCO daarom actief op zoek gegaan naar methodieken en instrumenten die meer inzicht bieden in de geleerde lessen en het sturen op resultaten. *Outcome mapping* en de *Most Significant Change*-methode zijn onderzocht en opgenomen in een brede pilot die voor 2010 gepland staat.

In het bedrijfsplan voor MFSII is de tweede constatering het uitgangspunt voor de monitoring: globale resultaten zo SMART mogelijk formuleren, en partners een set indicatoren aanbieden die een context-relevante vertaling mogelijk maakt.

Naar aanleiding van de twee programmaevaluaties die in 2008 werden afgesloten (Conflicttransformatie en de IOB-evaluatie naar lobby & advocacy-activiteiten van de MFOs, 'Chatting and playing chess with policy makers') zijn leerbijeenkomsten gehouden als onderdeel van de follow-up. Tijdens de eerste leersessie in april presenteerde ICCO de door haar gebruikte instrumenten om in conflictgebieden te kunnen werken aan de andere

betrokken MFOs, en vond een inhoudelijke discussie plaats over deze aanpak. De evaluatieuitkomsten werden daarnaast met een breder publiek gedeeld. Slotconclusie van de gekozen getrapte aanpak was dat de tweede sessie nauwelijks meer inzichten opleverde dan de eerste, en dat het voor de toekomst aan te bevelen is om maar één bijeenkomst te houden. De sessie rondom lobby & advocacy was zeer informatief doordat hierin vanuit de praktijk gereflecteerd werd op de aanbevelingen van het evaluatierapport. Het ging nadrukkelijk over de verschillende manieren die organisaties hanteren in het 'hoe van het monitoren'. De bijeenkomst smaakte naar meer en er zijn dan ook verschillende kleinere bijeenkomsten geweest waarin o.a. evaluaties van lobbyactiviteiten gedeeld en bediscussieerd zijn.

1.4

Capaciteitsontwikkeling

Hoofddoelstelling

De hoofddoelstelling van dit programma is het creëren van condities in de vorm van diensten, instrumenten en kennis die de individuele en gezamenlijke capaciteiten van organisaties in de hulpketen versterken, zodat zij hun doelen kunnen realiseren, veranderingen kunnen bewerkstelligen en invloed uit kunnen oefenen op de gewenste richting en inhoud van die veranderingen.

De ICCO-alliantie wil capaciteitsontwikkeling *mainstreamen* in haar gehele benadering. Daartoe maken we onderscheid tussen capaciteitsontwikkeling van onze partners, binnen de programma's, en binnen de eigen gelederen. Hieronder wordt dat beknopt toegelicht:

Capaciteitsontwikkeling van partners

Het versterken van de capaciteit van onze partners bereiken we op een aantal manieren:

- Financiële steun aan partnerorganisaties voor hun eigen organisatieontwikkeling en het versterken van hun dienstverlening aan doelgroepen;
- Organisatieontwikkeling en ontwikkeling van stafcapaciteit en competenties van partners;
- Het versterken van lobby & advocacy-werk voor het beïnvloeden van de *duty-bearers*,
- Investeren in capaciteitsontwikkeling door leren en kennisontwikkeling bij partnerorganisaties en programmacoalities te bevorderen:

- Ontwikkelen van systemen en hulpmiddelen voor digitale uitwisseling van kennis (bijvoorbeeld het COMPART-initiatief, dat communicatie met de partners via nieuwe middelen als wiki's, blogs, RSS feeds bevordert);
- Ondersteunen van kennis- en leernetwerken;
- Ondersteunen van actie-onderzoek en het delen van verworven kennis.
- Hulpbronnen en menskracht beschikbaar maken voor partner organisaties ter ondersteuning van de capaciteitsontwikkeling, o.a. voor Nederlandse en internationale uitzendingen samen met PSO. Na ruim 15 jaar komt er in 2010 een einde aan de samenwerking van ICCO en Cordaid op het gebied van capaciteitsversterking van partnerorganisaties via de gezamenlijke advieseenheid IC consult. De uitfasering van IC consult begint begin 2010. Onder de naam 'The Coalition Factory' zullen in 2010 drie IC-medewerkers verder gaan. Zij gaan zich specifiek richten op ondersteuning aan bestaande en nieuwe configuraties van actoren binnen de Internationale Samenwerking, de ontwikkeling van 'de Art of Coalition' en het versterken van de adviescapaciteit in Afrika en Azië op dit gebied. In toenemende mate gebruiken we lokale capaciteitsontwikkelaars en kennishouders.

Capaciteitsontwikkeling binnen de programma's van de ICCO-alliantie en haar partners

Uit monitoringsresultaten kunnen we opmaken dat binnen de drie thematische afdelingen capaciteitsontwikkeling integraal onderdeel is geworden (*embedded* en expliciet) van onze activiteiten. In de meeste programma's gebeurt dat via versterking van het maatschappelijk middenveld, maar ook in de directe armoedebestrijding en de beleidsbeïnvloeding zijn veel aspecten van capaciteitsontwikkeling terug te vinden. Specifieke aandachtsgebieden binnen de thematische benadering zijn:

- Het bevorderen we thematisch leren, het ondersteunen van strategie- en methodologieontwikkeling, en het stimuleren van de ontwikkeling van internationale en lokale thematische kennisnetwerken;
- Het ontwikkelen van samenwerking tussen organisaties (*multistakeholder* samenwerking) binnen en tussen de thematische programma's;
- Verandering van instituties in samenlevingen (normen, waarden, regels, wetten) die de armoede,

ongelijkheid en het onrecht in samenlevingen verankeren.

Voorbeelden

In 2009 zijn partnerorganisaties die betrokken zijn bij het Educaids-netwerk in Oost-Afrika getraind in het opzetten van een beleid op het thema Seksuele en Reproductieve Gezondheidszorg. In landen als Ghana en Ethiopië zijn *learning visits* ondersteund waarbij partners reflecteren en leren van elkaars werk.

De hiv/aids-capaciteitsontwikkelingsactiviteiten waren georganiseerd rondom bijeenkomsten met partnerorganisaties, in het bijzonder met *faith based* organisaties en in het kader van de Stop Aids Now!-samenwerking.

In juni 2009 werd het conceptdocument '15 dilemma's voor NGO's betrokken bij NGO-private sector partnerships' voor waardeketenontwikkeling getest met ICCO *programme officers* en specialisten in een levendige en interessante discussie. Gebaseerd op ECSAD- veldwerkrapporten en het bovengenoemde rapport werd een workshop in Bamako georganiseerd. Deelnemers van ngo's, overheid en de private secto waardeerden de mogelijkheid om de verschillende ervaringen en inzichten te bespreken die uit het goed gedocumenteerde naar voren kwamen.

Capaciteitsontwikkeling van de staf van de ICCO-alliantie

Belangrijk onderdeel van het capaciteitsontwikkelingsprogramma is het bevorderen van leren binnen de ICCO-alliantie, opdat staf voldoende geëquipeerd is om ondersteuning te bieden aan partnerorganisaties en om nieuwe benaderingen zoals programmatisch werken te faciliteren. Training op het gebied van programmatisch werken voor staf en consultants is verzorgd door het CD&IC van Wageningen International.

Ook werden verschillende thematische leeractiviteiten voor staf van de ICCO-alliantie door *learning facilitators* en programmaspecialisten georganiseerd o.a. op het gebied van onderwijs, ervaringen met het hiv/aids-programma, en voedselzekerheid. De afdeling DREO organiseerde leersessies op het gebied van lokale markten en duurzame katoen, waarin coördinatoren en facilitators van DREO programma's in verschillende continenten en externe consultants betrokken waren. Een wiki werd opgezet specifiek voor capaciteitsontwikkeling rondom financieel beheer van partnerorganisaties. Hierop is inmiddels een grote hoeveelheid

ondersteuningsmateriaal te vinden (zie www.finmar.pbworks.com).

De voedselzekerheidsgroep organiseerde 5 bijeenkomsten tussen relatiebeheerders over de voedselzekerheidsprogramma's in hun betreffende landen, Hier werd tevens terugkoppeling gegeven over internationale bijeenkomsten zoals de World Food Summit.

In het kader van de decentralisatie zijn er voor het komende jaar twee grote uitdagingen:

- 1 Hoe kunnen wij het leerproces en de kennisontwikkeling binnen de decentrale organisatie vormgeven, en de eerste leergroepen starten en faciliteren?
- 2 Hoe dragen wij de door de ICCO-alliantie verworven kennis en ervaring over aan de medewerkers van de Regiokantoren zowel t.b.v. de realisatie van de doelstellingen van het huidige bedrijfsplan als voor de goede identificatie van programmadoelen in de toekomst?

De Studio

Als antwoord op deze twee uitdagingen worden in de 'Studio' de capaciteitsontwikkeling van de ICCO-alliantie en haar partners en het leren en ontwikkelen van staf van de alliantie samengebracht. Zowel de leer- en veranderingsagenda van de organisatie als de ontwikkeling van individuele competenties worden vanuit eenzelfde benadering aangepakt: Leren op basis van ervaringen, waarderen van ervaringen en deze systematiseren, het leren zo dicht mogelijk bij de werkpraktijk en processen brengen (samen met betrokken actoren) en het leren tot een vast onderdeel van werkoverleggen, afdelingsvergaderingen en van de monitoring & evaluatie maken. Dit vraagt om combinaties van werkvormen waarin de eigen deskundigheid van de staf voorop staat met die waarin de inbreng van externe deskundigen een waardevolle toevoeging kan geven.

De Studio is daarnaast nauw betrokken bij het inductieproces van nieuwe medewerkers van de eerste vier regiokantoren georganiseerd en begeleid. Dit proces wordt voortgezet in de vier overige kantoren.

Beleidsontwikkeling

In 2009 hebben we de richting van Capaciteitsontwikkeling als onderdeel van het werk van ICCO bij verschillende gelegenheden besproken. Binnen het team Capaciteitsontwikkeling, met PSO als onderdeel van het Leer-werktraject, met de International Advisory

Group, en tijdens de International Working Conference. Een *position paper* is ontwikkeld, en zal dienen als basis voor het denken over Capaciteitsontwikkeling in het Strategisch Plan van de nieuwe toekomstige ICCO-alliantie en als strategie in de MFSII subsidieaanvraag. Het verband tussen capaciteitsontwikkeling en *civil society strengthening* en de relatie van het thema met de programmatische benadering worden hierin verder uitgewerkt.

In 2009 zijn twee evaluaties gestart die van belang waren voor de visieontwikkeling van de alliantie op capaciteitsontwikkeling en programmatisch werken. De eerste is de eerdergenoemde PE-Capacity Development van het IOB waarin wij deel uitmaken van het Partos cluster. De tweede is de *Evaluative Study Programmatic Approach* die inzicht heeft gegeven in de stand van zaken van de ontwikkeling van programmatisch werken binnen de ICCO-alliantie. Ook werd het 'Appreciating the Programmatic Approach process' in 2009 uitgevoerd.

De evaluatieve studie toont aan dat er een enorme vooruitgang is geboekt bij de ontwikkeling van de programmatische benadering en dat betrokken actoren de meerwaarde van de benadering ervaren. Maar omdat de programmatische benadering als een *learning by doing* benadering is ingevoerd is er een grote diversiteit aan ervaringen ontstaan. De verbeterpunten hangen samen met de noodzaak om de te sterke sturing door ICCO te verminderen en een grotere diversiteit van actoren in de samenwerkingsverbanden te bevorderen. In een programmatische benadering gaat het in essentie om het ondersteunen van samenwerking tussen actoren en niet om het bouwen van programma's alsof het meta-projecten zijn. Ook het aansluiten bij bestaande samenwerkingen en netwerken kan worden versterkt. Op basis van deze evaluaties zal een synthesedocument geschreven worden dat de conclusies van de studies samenbrengt en aanbevelingen zal formuleren voor de toekomst.

Dagboek uit New York

So...this is Newark! Met een daverende klap heeft de piloot het vliegtuig op de landingsbaan gezet, zo hard dat bagagelockers open klappen. Na 8 uur vliegen stap ik meestal de warmte van Afrika binnen, op het gemoedelijke vliegveld van Kampala, maar deze keer land ik in het ijskoude New York, op weg naar de VN-vergadering over vrouwen, de Commission on the Status of Women. Dit forum, waar zo'n 9000 vrouwen en mannen zijn, praat over de positie van vrouwen, met speciale aandacht voor het tienjarig bestaan van de resolutie van de Veiligheidsraad over vrouwen in gewapend conflict, in jargon UNSCR-1325.

Dat klinkt misschien als een saaie discussie over een stuk papier, maar niets is minder waar! Het belang van dit soort resoluties kan niet genoeg benadrukt worden. Een prachtig betoog van Sima Samar, de voorzitter van de mensenrechtencommissie in Afghanistan, onderstreept de kracht van deze resolutie en andere internationale afspraken voor vrouwen. Vrouwen moeten die rechten kennen. En waar ze ze kennen haalt het hun kracht naar boven. Dat heb ik in Oeganda meerdere malen gezien, de verwondering te weten: dat gaat over ons! Het is een oproep om veel geld en aandacht aan dit onderwerp te besteden. Tegelijk is het natuurlijk van het allergrootste belang dat overheden niet alleen ondertekenen maar werkelijk doen wat ze beloofd hebben. Wereldwijd praten we over vrede, over demobilisatie, over veiligheid. Vaak in een heel andere omgeving dan de werkelijkheid. Hoe verbinden we die werelden?

Dat is de reden dat ik hier ben. ICCO en Kerk in Actie willen de komende jaren een sterkere rol spelen in het bij elkaar brengen van de vrouwen over wie die resoluties gaan en de beleidsmakers en politici die er voor moeten zorgen dat er daadwerkelijk iets gebeurt. Dat dat moeilijk is weet ik al heel lang en dat het moet ook. Zeventien jaar geleden was ik net terug uit Cambodja waar ik maanden tussen vrouwen in oorlogsgebied had gewoond en gezeten. Ik had hun problemen en dromen gehoord. Hun snakken naar een

beter leven voor hun kinderen en hun voorzichtige dromen om te mogen meepraten over de toekomst van hun land. Een week na terugkeer zat ik in Parijs aan tafel bij de groep van rijke landen waar gesproken werd over de positie van de vrouw in ontwikkelingslanden. En hoe goed bedoeld ook, nooit eerder was me zo duidelijk dat waar daar over gesproken werd erg weinig te maken had met de vrouwen waar ik een week eerder tussen zat.

Niettemin viert dit forum wat er bereikt is sinds die grote conferentie in Beijing. Het aannemen van de resoluties 1325 en 1820 zie ik als een enorme stap voor de internationale erkenning van de rechten van vrouwen en het versterken van de stem van vrouwen in besluitvorming. Maar in de praktijk is nog ontzettend veel te doen en ik betrap mezelf en anderen op een soort honger naar nieuwe oplossingen, strategieën en meer samenwerking. Soms luister ik naar sprekers en denk: ja, dat zeiden we vijftien jaar geleden ook al en waar heeft het ons gebracht? Tegelijk zijn er de momenten waarop ik stuk voor stuk prachtige vrouwen hoor analyseren, verbanden zie leggen tussen wat er gebeurt in hun dorpen en op overheidsniveau, wat hun rol is en hoe ze met ons willen samenwerken. Dan stroomt er energie, dan voel je verandering binnen handbereik.

Dat ik hier met vrouwen uit de hele wereld mag praten over de rol die ICCO en Kerk in Actie moeten spelen, levert prachtige gesprekken op. Grote dromen en verdrietige verhalen, bijvoorbeeld uit Colombia en Afghanistan. Uit Kenia en Sierra Leone. Het is een soort thuiskomen bij een enorme groep vrouwen van wie ik vele al jaren ken maar lang niet heb gezien. Getrude Mongella is er, de Tanzaniaanse voorzitter van de Vierde Wereld Vrouwen Conferentie in Beijing met wie ik 17 geleden in Parijs in de kroeg zat en die ik bestookte met een pleidooi om jongeren een echte plek te geven in die conferentie. Ook in New York is het een hoofdpunt: worden de jonge vrouwen echt gehoord, of gaat bij het ouder worden van de activisten van de jaren '70, '80 en '90 ook de vrouwenbewe-

ging ter ziele? Nee, is het krachtige antwoord maar er moet wel intergenerationeel gewerkt worden!

Het mooiste moment is wanneer de Algemeen Secretaris van de World YWCA om een moment van stilte vraagt voor al die vrouwen die de afgelopen jaren onnodig gestorven zijn en voor hen wiens mond is gesnoerd. Je kunt de ontroering voelen. En de energie die vrijkomt als mensen uit verschillende godsdiensten, landen, volken over hun grenzen heen durven kijken en met elkaar delen waar ze van dromen. Je zit erbij, kijkt ernaar en voelt de inspiratie tot in je tenen binnenstromen.

Prachtig om met zoveel mensen uit zoveel landen te kunnen praten, lachen en plannen maken. Hier in New York bouwen vrouwen aan vrede. Omdat ze een betere toekomst willen voor zichzelf en hun kinderen. Omdat ze weten dat vrouwenrechten ook mensenrechten zijn, of zoals Gertrude Mongella het zo mooi zegt: "Vrouwen

zijn niet uitgenodigd naar deze planeet om een beetje mee te doen, de wereld is ook van vrouwen, ze horen hier! En hun mensenrechten moeten worden gerespecteerd. En wij moeten ervoor zorgen dat iedereen die dat uit het oog verloren is het weer weet."

We hebben deze week op VN-niveau resultaten geboekt: er komt eindelijk een echte plek voor vrouwen in de VN, er komt een speciale werkgroep op vrouwen, vrede en veiligheid zodat het onderwerp niet steeds weer van de tafel valt. Maar het belang van deze grote conferentie ligt vooral in de ontmoeting van zoveel mensen die werken aan hetzelfde visioen. Iemand vroeg me: maar als die mensen allemaal een andere godsdienst, een andere levensvisie hebben, hoe gaat dat dan? Na even nadenken zei ik: al die vrouwen die hier samenkomen putten, ongeacht religie of politieke overtuiging, uit dezelfde bron: een hartstochtelijk verlangen naar vrede, naar de droom dat alle mensen tot recht en tot bloei kunnen komen.

2

Duurzame Rechtvaardige Economische Ontwikkeling

2.1

Inleiding

Het hoofdprogramma Duurzame Rechtvaardige Economische Ontwikkeling (DREO) is gericht op de verbetering van de sociaal-economische positie van kleine producenten, ondernemers en werknemers. Centraal in het DREO-programma staan verbeterde markttoegang, verbeterde en meer duurzame marktwerking, ketenontwikkeling en meer gunstige randvoorwaarden in zowel Zuidelijke als Noordelijke landen. De ICCO-alliantie leden ICCO & Kerk in Actie zijn eigenaar van dit hoofdprogramma, in geval van enkel deelprogramma's samen met SharePeople en Oikocredit.

Binnen het hoofdprogramma onderscheiden we vijf deelprogramma's:

- Internationale Markten
- Lokale Marktontwikkeling
- Financiële Diensten (samen met Oikocredit)
- Samenwerking met het Bedrijfsleven (samen met SharePeople)
- FairClimate

Een lerende houding is verankerd in de manier van werken van de afdeling DREO. Hierdoor hebben we inmiddels goede overeenstemming bereikt over het conceptuele framework, het begrippenapparaat en de instrumenten waarmee wordt gewerkt in het DREO programma. Op basis van deze afstemmingen is in 2009 een scenario opgesteld voor de toekomst, waarin we hebben gedefinieerd hoe het DREO-programma haar werkterrein duidelijker kan afbakenen, en haar rollen in het veld van markt-, keten en omgevingsontwikkeling navenant kan definiëren.

Belangrijk waren de volgende gesignaleerde trends:

- de parallele ontwikkelingen in internationale, lokale en financiële markten
- de toenadering tussen fair trade-strategieën en strategieën voor Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen, met als doel opschaling en *upgrading*
- de samenwerking tussen ketenactoren die uitmond in nieuwe *business*-modellen (contractteelt, *inclusive business*, clusters, geïntegreerde coöperaties)
- de consument die vraagt om *tracking & tracing* en herkenbaarheid van certificering, de overheid die als grootste consument steeds meer vraagt om

duurzame inkoop en duurzame aanbesteding, en de bedrijven die zelf niet meer geassocieerd willen worden met duistere of schadelijke praktijken

- de verscherpte rolverdeling bij zich verder ontwikkelende markten en ketens.

Na analyse van deze trends en ontwikkelingen in de rollenverhoudingen in het werkveld, hebben we de volgende vijf strategieën onderscheiden:

- 1 Versterken van producentenorganisaties
- 2 Linking en faciliteren van ketenactoren
- 3 Ondersteunen van ketenondersteuners, dienstverleners, financiële instellingen
- 4 Het ontwikkelen van rechtvaardige en duurzame markten
- 5 Het stimuleren van een '*enabling environment*'

Deze strategieën zijn uitgebreid toegepast en uitdiept binnen de deelprogramma's.

Fair & Sustainable Holding

In 2008 heeft ICCO binnen de Fair & Sustainable Holding een BV opgericht die zich richt op de meer bedrijfsmatige activiteiten. DREO werkt nauw samen met deze BV. In 2009 zijn de bedrijfsactiviteiten binnen de BV verder uitgebouwd met onder andere het Fair Carbon Fund BV en met een lokale vestiging in Ethiopië. Daarnaast is een dochter in Brazilië opgericht. Voor iedere BV zijn bedrijfsplannen ontwikkeld. De operatie in Brazilië zal pas in 2010 opstarten. Contracten voor (nieuwe) opdrachtgevers zijn afgesloten.

Het Fair CarbonFund is opgericht in nauwe samenwerking met de WindUnie Trading BV en Greenchoice BV. Samen met de FairClimate campagne kunnen daarbij bedrijven particulieren via een website de eigen CO₂-uitstoot compenseren door geld te storten in het FairCarbonFund. Dit geld wordt geïnvesteerd in duurzame energieprojecten van partners in het Zuiden. Terugbetaling geschiedt door de verkoop van de gecertificeerde carbon credits. Met de winst van dit fonds worden nieuwe investeringen in duurzame energie gefinancierd. De eerste transacties zijn in 2009 gerealiseerd.

In 2009 zijn ook de eerste voorbereidingen getroffen om de F&S Advisory Services BV uit te bouwen tot een adviesbureau van ICCO waarbij adviseurs betaald ingezet worden op extern gefinancierde projecten en/of voor bedrijven.

2.2

Internationale markten

Hoofddoelstelling

Het doel van het programma is dat kleine producenten in tenminste drie productsectoren (katoen fruit, bosproducten) zich toegang verwerven tot de internationale markt en waarde toevoegen waarde aan hun producten, waarmee een structurele verandering in de sector ingezet wordt en hun sociaal economische positie verbetert.

Landen

- Benin
- Brazilië
- Burkina Faso
- Ecuador
- Filippijnen
- Ghana
- Guatemala
- Haïti
- Honduras
- India
- Indonesië
- Kameroen
- Kenia
- Kirgizië
- Liberia
- Madagaskar
- Mali
- Nicaragua
- Papoea-Nieuw-Guinea
- Paraguay
- Peru
- Senegal
- Zuid-Afrika

Beschrijving van het deelprogramma

Het programma richt zich vooral op ketenopbouw in een internationale markt. We brengen producten van kleine producenten uit ontwikkelingslanden in de schappen van Westerse bedrijven. Het gaat om sociaal-economische én duurzame producten uit milieuvriendelijke teelt.

Fruit, katoen en bosproducten (hout, oliën en vetten) zijn voorbeelden van ‘traditionele’ exportproducten van ontwikkelingslanden én belangrijke importproducten voor Noordelijke landen. Vaak zijn productievormen milieubelastend en bestaat er grote sociale onrechtvaardigheid in het productieproces (zoals arbeidsomstandigheden, eerlijke prijzen, en margeverdeling in de ketens). In de drie sectoren is sprake van monopolies van grote Westerse bedrijven, wordt de natuurlijk leefomgeving van mensen geweld aangedaan en krijgt de traditionele bevolking weinig van de opbrengsten van hun land. Tegelijkertijd vereist een internationale markt tamelijk hoge kwaliteit, kwantiteit en regelmatige levering: eisen waaraan kleine producenten vaak moeilijk kunnen voldoen.

Certificering is voor de ICCO-alliantie een belangrijk instrument om productketens aantoonbaar te verduurzamen. ICCO speelde ook in 2009 een sterke rol in de ontwikkeling en optimalisatie van de certificeringsmechanismen en –systemen en de gevolgen daarvan voor producenten in het Zuiden. Onze strategische partners zijn International Social and Environmental Labeling (ISEAL), Fairtrade Labeling Organisation (FLO), Forest Stewardship Council (FSC) en de International Federation of the Organic Agriculture Movement (IFOAM).

Voortgang

In 2009 heeft het Fair Trade-netwerk binnen Nederland zich mede door de inzet van ICCO verder ontwikkeld. De intensivering van de samenwerking heeft uiteindelijk geleid tot een Fair Trade Alliantie met een zelfstandig programmavoorstel in het kader van MFSII.

Fairfood heeft een nieuwe vorm gevonden om consumenten te informeren over duurzaamheid van voedselproducten, die beter aansluit bij de in de markt gangbare keurmerken. De samenwerking met Fair Match Support ondersteunt producentenorganisaties in o.a. cashew en shea.

In de drie productgroepen bos, fruit en katoen stimuleren we de vorming van ketens van kleine producenten naar internationale bedrijven. De samenwerking met bedrijven als Albert Heijn en Unilever is in 2009 verder uitgebouwd.

Katoen

In 2009 werd in het katoenprogramma met 9 producentenorganisaties gewerkt aan schaalvergroting in productie en marketing van biologische en fair trade katoen. Grof geschat werden hierdoor ruim 26.000 producenten bereikt. In de lopende projecten in West-Afrika (14.000 producenten) die ICCO samen met de Zwitserse organisatie Helvetas uitvoert zijn stappen gezet naar verzelfstandiging middels een business approach. De katoen vindt zijn weg via de katoenhandelaar Reinhard naar de Zwitserse retailer Coop. Via het Handelshuis Yiriwa in Mali zijn 4700 producenten in biologische rotatiegewassen betrokken waarvan 1300 in katoen. Zij zijn medeaandeelhouder van het bedrijf In India werkt ICCO samen met Solidaridad met 5500 producenten en ook hier is de route naar verzelfstandiging ingezet met een boerencoöperatie waarbij toegang tot financieën zijn wordt gerealiseerd door de Rabobank Foundation met een garantie van ICCO.

in Kyrgizië werken ICCO en Helvetas met zo'n 1500 biologische katoenproducenten. In Tajikistan is ICCO een samenwerking gestart op het gebied van katoen met het handelshuis ECOM en de EBRD. Dit is de eerste samenwerking tussen het Better Cotton Initiative en een van oorsprong conventionele katoenhandelaar.

De Community of Practice van Organic Exchange, ICCO en Helvetas werd in de eerste 6 maanden door 1375 stakeholders bezocht. Dit aantal groeit en de meesten keren met regelmaat terug en mengen zich in de door de community aangedragen discussies. Zie blog. organicexchange.org.

In 2009 heeft C&A 19 miljoen kledingstukken in de winkels gebracht die gemaakt zijn van biologische katoen. Dit gebeurde in nauwe samenwerking met katoenproducenten onder begeleiding van Organic Exchange. Organic Exchange Europe heeft met 274 bedrijven een duurzaamheidsstrategie over katoen besproken tijdens 3 seminars en een congres. 17 bedrijven zijn lid geworden van Organic Exchange in 2009. Bij onder andere G-Star en Tchibo heeft Organic Exchange tweemaal een workshop gehouden.

In het Zuiden zijn de bijeenkomsten van Organic Exchange omgezet van regiobrede bijeenkomsten naar specifiekere kleine vergaderingen die effectiever werken en de producenten beter bij het initiatief betrekken.

De Fair Wear Foundation is actief in 15 productielanden waar ze teams traint om werknemers beter op de hoogte te brengen van hun arbeidsrechten. In de fabrieken van deelnemers zijn 62 audits uitgevoerd om de situatie te kunnen verbeteren, in tien landen is inmiddels een klachtenprocedure actief.

Fruit

In Midden-Amerika en de Andes verloopt de samenwerking tussen partners goed en ontstaat een gecoördineerde aanpak tussen producenten, ketenondersteuners en financiers om de verkoop op zowel de nationale als de internationale markt te verbeteren. Gezamenlijk opgestelde marketingplannen hebben geleid tot contracten met nieuwe importeurs in Europa. Partners in Peru zoals Cepibo zijn in gesprek met Albert Heijn voor directe levering vanaf begin 2010. Daarnaast heeft de samenwerking tussen de partners in het noorden van Peru geleid tot het aantrekken van drie nieuwe klanten en verhoogde leveringen aan de Europese markt.

In Brazilië is de aanzet tot programmatische samenwerking in 2e helft 2009 gestagneerd o.a. door de crisis in de markt. NGO's als Visao Mundial en Cooperativas sin Fronteras hebben contact gezocht met ICCO en een nieuw plan gepresenteerd voor versterkte samenwerking op de Braziliaanse markt in combinatie met export. Dit plan zal meegenomen worden in de overdracht naar het regiokantoor begin 2010.

Regionale netwerken zoals GACE hebben een standaard ontwikkeld voor duurzame productie op regionaal niveau hetgeen de afzet van vers en verwerkt duurzaam fruit op regionaal niveau heeft verbeterd. Dit initiatief sluit aan bij groeiende aandacht van de Latijns-Amerikaanse consument voor duurzaamheid en bij de hernieuwde aandacht vanuit met name de Braziliaanse en Ecuadoriaanse overheid voor nationale producten en duurzaamheid.

In Honduras is door de repressie vanuit de interim regering, de tijdelijk ingestelde avondklok en diverse roadbloks het houden van bijeenkomsten een tijd lang

zo goed als onmogelijk geweest. Na de verkiezingen in november begint het rustiger te worden in het land en moet er samen met het regiokantoor een stand van zaken opgemaakt worden. In Guatemala is het ontwikkelen van de groentesector rondom Chimaltenango goed op gang gekomen. 4 producentencoöperaties werken samen met een ondersteuner en Belgische importeur voor de introductie van gecertificeerde groente in Belgische en Engelse supermarkten in het voorjaar van 2010.

In West-Afrika is het programma overgedragen en heeft het regiokantoor samen met de nieuwe ketenadviseur eerste besprekingen gevoerd met partners om te komen tot verdere keuzes in de invulling van het programma. Er zijn vooral mogelijkheden geïdentificeerd voor gedroogd fruit en concentraat in Ivoorkust, Burkina Faso en Mali met Global Fruit en Fruiteq. Via Taste worden gesprekken gevoerd met Nederlandse bedrijven als Friesland Campina om afname te verzekeren.

De samenwerking tussen importeur Fairfield en ketenondersteuner Taste om groenteproducenten in Kenia gereed te krijgen voor levering aan Nederlandse supermarkten is in de tweede helft van 2009 gestart met trainingen in Kenia. De trainingen zijn goed verlopen waardoor de eerste verschepingen in 2010 mogelijk zijn geworden.

In Zuidelijk Afrika begint een fair trade markt te ontstaan, waardoor de mogelijkheid zich voordoet om het fruitprogramma van West-Afrika uit te breiden naar Zuid-Afrika. Eerste gesprekken zijn gevoerd met producenten en bedrijven, gefaciliteerd door Taste, om te komen tot een werkplan met mogelijke marktintroducties voor 2010.

Bosproducten

2009 is voor het programma bosproducten een lastig jaar geweest. De financiële crisis en de orkaan Felix hebben de situatie voor kleine producentenorganisaties moeilijker gemaakt. Toch hebben 7 van de 11 producentenorganisaties vooruitgang geboekt op het gebied van organisatieversterking, schaalvergroting en waardetoevoeging.

In 2009 werkten 11 producenten aan schaalvergroting in productie en marketing, 3 producenten aan de waardetoevoeging in de keten, 10 producenten werkten op

het gebied van het multifunctioneel gebruik van het bos en voor 2 partners heeft ICCO een makelaarsrol vervuld. ICCO heeft zich nadrukkelijk gericht op de economische ontwikkeling van kleine producenten met het accent op hout, oliën en vetten voor voedingsmiddelen. Tevens richtte ICCO zich op het vergroten van de toegang tot de markt van deze producenten middels capaciteitsontwikkeling. Zo is er een brug gevormd tussen kleine producenten en internationale afnemers. Ook hebben we het ontwerpen van instrumenten ondersteund om de drempel naar FSC-certificering voor kleine producenten en gemeenschapsbossen te verlagen. Daarnaast zijn marktinstrumenten ten behoeve van de promotie van gemeenschapsproducten ontwikkeld.

In Kameroen, Ghana, Guatemala, Honduras, Nicaragua, Brazilië, Peru, Bolivia en op Papua Nieuw Guinea zijn in 2009 initiatieven in gang gezet en ondersteund om tot FSC-certificering te komen. Samen met FSC is er een instrument ontwikkeld om de risicoanalyses van de natuur- en milieutechnische gevolgen van de beheersmaatregelen te versimpelen, zodat FSC-certificering toegankelijker wordt voor gemeenschapsbossen. Na ontwerp van het instrument is eind 2009 ook begonnen met de regionale aanpassing van het instrument voor verschillende regio's. In Indonesië is een partnerschap tot stand gebracht met The Forest Trust, een organisatie die de potentie heeft als ondersteunende partner voor andere organisaties ten behoeve van de FSC-certificering in Indonesië te gaan fungeren.

Vertraging van de start van het IDH programma Amazon heeft dynamiek uit programma gehaald. Ownership bij bedrijven ontwikkelt langzaam. 2009 is met name gebruikt om het programma te heroriënteren en te structureren; voorwerk is gedaan om nieuwe partners te betrekken, en om inventarisaties te maken van bedrijven. De daadwerkelijke start is in 2010 en het programma zal doorlopen tot eind 2013.

Voorbeelden van succes

Katoen

Max Havelaar heeft er in 2009 voor gekozen de nadruk te leggen op bed- & badtextiel en institutioneel textiel en heeft met succes Dorint-hotels weten te interesseren, die met veel media-aandacht de Fairtrade-hotelkamer heeft geïntroduceerd.

Solidaridad, Organic Exchange en ICCO hebben in 2009 een onderzoek uitgevoerd naar de integriteit van de biologisch gecertificeerde katoen. Hieruit kwamen verschillende verbeteringsaspecten naar voren die door een grotere groep stakeholders zijn overgenomen, zoals het zorgen voor verbeterde beschikbaarheid van biologisch katoenzaad, en het formeel inbouwen van testen om genetisch gemanipuleerde gewassen te traceren.

Het Initiatief Duurzame Handel (IDH), de Rabobank Foundation, ICCO, Ecom, Solidaridad en WWF zijn in 2009 gestart met een stevige samenwerking met Better Cotton initiative. Samen met de BCI leden (Levi Straus, Marks&Spencer, Ikea en H&M) werd een implementatieplan opgesteld.

Fruit

Eind 2009 kondigde PLUS-supermarkt aan volledig over te gaan op Fair Trade-fruit. In de samenwerking met de Albert Heijn Foundation zijn drie nieuwe projecten opgezet met producentenorganisaties die aan de winkelketen leveren.

Bosproducten

Het IDH Amazone: het herschrijven van het The Amazone Alternative-programma heeft er mede toe geleid dat een groeiend aantal bedrijven zich interesseert om deel te nemen. De formulering van het programma is aangescherpt en consistent gemaakt.

Acht producentenorganisaties afkomstig uit de hele wereld zijn bij elkaar gebracht om ervaringen en oplossingen uit te wisselen. Deze uitwisseling heeft geleid tot drie aanvragen voor technische ondersteuning in 2010.

Het gemeenschapsbosbeheer van onze partner Masagni in Nicaragua is door de FAO erkend als een voorbeeld van goed en duurzaam bosbeheer. De FAO zal dit voorbeeld opnemen in een boek dat in 2010 zal verschijnen.

Minder succesvol

Katoen

De gesprekken met V&D, Maxeda en Macintosh hebben niet tot een samenwerking geleid, onder andere door de verslechterde economische situatie van beide partijen. V&D gaat nog wel door met de duurzaamheidsstrategie en dus ook de biologische katoen

Het voorgenomen *Best Practice model* van Organic Exchange is nog niet volledig uitgewerkt en heeft daardoor nog niet het gewenste effect. Evenmin is de samenwerking met de Bremen Cotton Exchange voor het maken van een cursus voor katoenproducenten over prijs en kwaliteit is niet tot stand gekomen.

Fruit

De introductie in de markt van FairConnect is vertraagd tot april 2010, omdat het afstemmen van het assortiment lastiger bleek dan gedacht. Tests in de markt hebben het assortiment aangescherpt, maar het kunnen leveren onder een privaat label (een apart eigen label binnen een keten als bijvoorbeeld Albert Heijn), kwam door veranderingen in de branche niet van de grond. Een eigen 'fair' merk oprichten - los van de winkelketens - bleek een werkbaarder scenario. Daarvoor moesten echter nieuwe samenwerkingspartijen gevonden worden die het leveren van eindproduct en distributie in zowel de out-of-home markt als uiteindelijk de verschillende supermarkten op zich zouden gaan nemen.

Bosproducten

De economische crisis heeft in 2009 grote gevolgen gehad voor de bouw- en de houtsector. De handel in gecertificeerd hout is niet gegroeid en enkele bedrijvenpartners van ICCO hebben de handel gestopt. In reactie hierop zijn houtbedrijven niet geneigd extra te investeren in certificering, waardoor het aantal gebieden waarop gecertificeerd hout wordt geproduceerd niet zal toenemen.

Ondanks pogingen tot ondersteuning vanuit ICCO en het IDH Amazone-programma heeft het FSC Nationaal Initiatief van Brazilië geen doorstart gemaakt; en kan de voorziene coördinerende rol helaas niet op zich nemen.

Samenwerking

Katoen

BCI, ICCO, Solidaridad, Rabobank Foundation en WWF werken binnen het IDH verband nauw samen met Ikea, Levi Straus & Co, Marks&Spencer en H&M

Organics Exchange, Shell Foundation en C&A vormen een samenwerkingsverband onder de naam Cotton Connect.

Organics Exchange, ICCO en Solidaridad werken samen aan de integriteit van de biologische katoenhandel.

Organics Exchange, ICCO en Helvetas werken samen in een Community of Practice.

FWF werkt samen met FLO aan het doorvoeren van fairtrade-principes in de ketens.

Bosproducten

ICCO heeft deelgenomen aan de penvoerdersbijeenkomst van de IDH-sectorprogramma's teneinde de verschillende PME-cycli te synchroniseren en om een cross-sectorale leeragenda op te stellen.

Een eerste uitwisseling van deelnemers binnen IDH Amazone heeft plaatsgevonden over strategieën voor het bevorderen van toegang tot financiële diensten ten behoeve van bos- en houtbedrijven en bosgemeenschappen.

Om de illegale houtstromen op de Nederlandse markt uit te sluiten vormt ICCO samen met Greenpeace, Wereld Natuur Fonds en Milieudefensie sinds 2006 de NGO 'Coalitie Illegaal Hout'. Hun doelstelling is om een importverbod op illegaal hout in Nederland en in Europa tot stand te brengen. In 2009 zijn daartoe de voorbereidingen getroffen voor een Europees wetsvoorstel tegen Illegaal hout.

Fruit

Fairfood, ICCO, LEI, Max Havelaar, Taste, Solidaridad en Friesland Campina werken samen in een fruitplatform om duurzaamheidsprojecten in vers en verwerkt fruit hoger op de agenda van de retail-sector te zetten.

Geleerde lessen en aandachtspunten voor het volgende jaar

De campagne 'aanpakken die handel', die de aandacht vestigde op de slechte arbeidsomstandigheden in de ananasteelt was succesvol in de zin dat de campagne niet alleen een duidelijk respons uitlokte bij de politiek, de consument en de supermarkt, maar ook bij de fruitmultinationals. Waar we echter in tekort schoten was een vervolgplan voor ná de campagne: we hadden geen acties bedacht waarmee we de losgemaakte reacties konden inzetten voor ombuiging naar een positiever beleid. In toekomstige campagnes moeten we dan

ook voorbij de campagne zelf denken, en een duidelijk actiescenario opzetten voor verschillende mogelijke uitkomsten.

Het blijkt dat het voor kleine bedrijven vaak moeilijk is om in de keten direct op internationaal niveau goed mee te draaien. Dit gaat de capaciteiten en ervaring vaak te boven. Het werkt in veel gevallen dan ook beter om een beginnend klein bedrijf te laten aansluiten bij een schakel in de keten die dichterbij ligt.

Ook blijkt dat het nodig is om private bedrijven al vroeg in de ontwerpfase bij de ontwikkeling van een programma te betrekken, om te voorkomen dat zij zich nadien geen eigenaar voelen van de inhoud en het programma op die manier aan draagvlak verliest.

2.3

Lokale marktontwikkeling

Hoofddoelstelling

Kleine producenten en werknemers verbeteren op duurzame wijze hun sociaal economische positie binnen lokale markten door verbeterde markttoegang, meer keteninvloed en een sterkere concurrentiepositie via differentiatie strategieën

Landen

- Armenië
- Azerbeidjan
- Benin
- Bolivia
- Brazilië
- Burkina Faso
- Ecuador
- Ethiopië
- Filippijnen
- Ghana
- Guatemala
- Honduras
- India
- Kameroen
- Kenia
- Kirgizië
- Nicaragua
- Paraguay
- Peru
- Rwanda
- Suriname,
- Tadzjikistan

Beschrijving van het deelprogramma

Het deelprogramma Lokale Marktontwikkeling (LMO) wordt ontwikkeld in ruim 20 landen in Latijns Amerika, Afrika en Azië. De focus van het LMO-programma ligt op het versterken van lokale waardeketens gezien vanuit het belang van de kleine producenten in rurale gebieden. Agrarische ketens zoals zuivel, fruit, groenten krijgen veel aandacht, naast granen, vezelgewassen en ook kunstnijverheid. Doel is de belangrijkste problemen in de ketens te identificeren en boeren, verwerkende industrieën en handelaren te betrekken in het oplossen van die problemen. Het is nodig producentenorganisaties te versterken, waarbij een balans gezocht wordt tussen de ambities en mogelijkheden van die organisaties.

Door het ontwikkelen van duurzame ketens krijgen kleine producenten een betere positie. De ICCO-alliantie werkt op 3 strategische niveaus: 1) directe armoede bestrijding (meer werk en inkomen door verbeterde toegang tot markten), 2) maatschappij opbouw (versterking ketenactoren en ketenontwikkeling) en 3) beleidsbeïnvloeding (verbeterde voorwaarden en maatschappelijk verantwoord ondernemen binnen en de keten).

De oorspronkelijke streefwaarden waren kwalitatief nogal hoog gesteld, terwijl de meerderheid van het bereik van partners juist in een lager segment zit. Daarom worden nu ook kleinere producentengroepen (apart) geteld. Deze producentengroepen 'bulken' hun producten en leveren aan (lokale) handelaren, al dan niet op contract.

Voortgang

In het kader van de overdracht zijn de programma-plannen geactualiseerd. Het stimuleren van multi-actor-samenwerking in de landen krijgt sterk de aandacht. Dit gaat vooral goed in die landen waar een of meerdere partners zelf een actieve rol in dit opzicht spelen. Samenwerking tussen gelijkgestemden (zoals boerenorganisaties en NGO's) gaat hierbij vooralsnog gemakkelijker dan samenwerking met overheid en private sector. SharePeople speelt hierbij ook een ondersteunende rol door NGO's aan mensen in de private sector (zowel in het Noorden als het Zuiden) te linken.

De capaciteit van partners in ketenontwikkeling en facilitatie is verder versterkt door vervolgt trainingen in

Azië en Afrika. De Learning Alliance in Ethiopië, een samenwerking waar ICCO & Kerk in Actie, KIT, SNV, Cordaid, Agriterra en Agri-profocus samen met lokale partners en boerenorganisaties specifieke waardeketens verder ontwikkelen, kreeg haar concrete output in de ontwikkeling van 16 businessplannen door de boerenorganisaties samen met NGO's. De uiteindelijke winnaars worden in februari 2010 bepaald door een onafhankelijke jury. Veel van de deelnemers gaven in een evaluatie aan veel geleerd te hebben over hoe ketens en markten werken, hetgeen hen hielp om hun concrete waardeketens verder te ontwikkelen.

In Bolivia zijn melkveehouders van verschillende producentenorganisaties uit de departementen Oruro, Chuquisaca en Potosi gaan samenwerken om de productiviteit te verhogen en schaalvoordelen te behalen bij de melkverwerking. De melkfabriek in Sucre werkte twee jaar geleden nog met een kleine groep van nauwelijks 200 melkveehouders, die eind 2009 was gestegen tot 600 melkveehouders. De vewerkte hoeveelheid melk per dag steeg van 3500 naar 9000 liter. De melkveehoudersassociatie van Chuquisaca Adeplech en partners hebben contacten met plaatselijke NGO's, financieringsinstanties, de Nederlandse Ambassade, de Inter Amerikaanse Ontwikkelingsbank en gemeentelijke overheden in de departementen. Deze contacten moeten in 2010 uitmonden in een gezamenlijk ontwikkelde strategie om de waardeketen efficiënter en effectiever te maken met een versterkte positie van de producentenorganisaties.

Steeds meer partners zijn in staat links te leggen tussen boerengroepen en verwerkende bedrijven. In het verleden zetten NGO's meer in op het opzetten van een eigen bedrijf. Samenwerking met lokaal bedrijfsleven is meestal vruchtbaarder. De moeilijkheid is daar echter vaak om de goede kwaliteit en volume tegen een goede prijs op het juiste tijdstip bij de afnemer te hebben. Dit vraagt om een cultuuromslag bij kleine boeren en hun organisaties maar ook om het nodige begrip en geduld van de afnemer. Er zijn steeds meer contracten waarbij wel kwaliteit, volume en tijd van leveren afgesproken worden, maar niet de prijs. In zo'n geval wordt de groothandelsprijs in een bepaalde markt op tijdstip van afname als referentie gebruikt. Hoewel de prijs dan onzeker is, is er minder de neiging van één van beide partijen om de overeenkomst niet na te komen, terwijl afname en toelevering wel goed zijn geregeld.

Beleidsbeïnvloeding is voortgezet met name in Latijns Amerika. Zo hebben organisaties die de ecologische landbouw stimuleren in Peru krachten gebundeld in een jong consortium geleid door de nationale ecologische producenten organisatie ANPE en gesteund door de netwerken RAE (NGO's) RAAA (NGO's, Universiteiten, personen), de Coordinadora Rural (NGO's, producentenorganisaties en boerenbelangenbehartigingsorganisaties) en IDMA. In vier regio's zijn in 2009 campagnes voor beleidsbeïnvloeding ontwikkeld, en is een nationaal lobbyplan met als doel om ecologische boerenmarkten te stimuleren opgesteld. De Overheid wordt gevraagd om reeds bestaande wetgeving ter stimulering van de ecologische landbouw daadwerkelijk toe te passen, en om mee te werken aan de ontwikkeling van een participatief certificeringssysteem. Dit systeem is in de regio Huanuco in 2009 erkend door de lokale overheid. In 2009 is dit systeem verder ontwikkeld in Peru, Brazilië, Ecuador en Bolivia.

Voorbeelden van successen

In Kenia is een professioneel team van lokale consultants (coaches) gevormd (PME, OD and VCD) en actief. Leren en uitwisseling is goed op de rails gezet, en inmiddels vind men elkaar ook steeds makkelijker voor samenwerking en afstemming. Effectiviteit van inzet van coaches bij partners neemt hiermee enorm toe, bovendien kan ICCO de lessen gebruiken voor follow up en andere programma's.

Het lokale marktontwikkeling-programma in Kirgizie en Tadzjikistan functioneert nu 5 jaar en belangrijke elementen van verduurzaming beginnen zich af te tekenen. De ruim 5000 deelnemende boeren zijn allen georganiseerd in groepen en hebben contracten gesloten met handelaren en/of verwerkende industrie. Contractuitvoering is zeer wisselend geweest door de jaren heen, maar lag in 2009 op 100% en 60% in respectievelijk Kirgizie en Tadzjikistan. Het samenwerkingsniveau tussen ketenactoren en ondersteunende organisaties varieert nog sterk per regio maar in Zuid-Kirgizië is een belangrijk deel van de taken en verantwoordelijkheden overgedragen aan *stakeholders*. Belangrijk is ook de sterke toename van betaalde diensten van NGO's en voorlichtingsdiensten aan kredietorganisaties en de verwerkende industrie. Dat is een belangrijke indicatie dat het vertrouwen tussen de stakeholders groeit.

In Midden-Amerika heeft het regiokantoor de eerste fase van planning voor Honduras en Guatemala met lokale stakeholders afgerond. Dit heeft de mogelijkheden voor een marktprogramma met partners helder in kaart gebracht, zodat het programma verder ontwikkeld kan worden.

De versterking van de cacaowaardeketen in het noorden van Nicaragua verloopt heel goed, waardoor honderden lokale producenten tegen een eerlijke prijs aan een internationaal bedrijf kunnen leveren. Daarnaast is de aandacht voor een milieuvriendelijker manier van produceren enorm toegenomen. In Ecuador steunt ICCO via haar partner meer dan 5000 kleine cacao producenten die hun cacao internationaal afzetten. Door de crisis in 2009 kon de duurder fair trade en ecologische cacao helaas voornamelijk als conventionele cacao verkocht worden en de prijs was dus ook flink lager.

Ondanks de nieuwe restrictieve NGO-wet in Ethiopië zijn partners in staat gebleken hun programma's te continueren, inclusief een focus op gender issues, wat officieel niet meer toegestaan voor organisaties die meer dan 10% van hun inkomsten uit het buitenland krijgen.

Op ketengebied heeft ICCO in 2009 strategische interventies gedaan met het oog op de versterking van netwerken van vrouwelijke ondernemers in de textiel sector. Yente, het Nederlandse netwerk van vrouwelijke ondernemers ondersteunt dit en werkt samen met de organisatie van exporteurs ADEX in Peru en Nuevo Norte in Bolivia, en met de Nederlandse Ambassades in de twee landen. Er zijn contacten gelegd, kennis uitgewisseld en afzetmogelijkheden geïnventariseerd tijdens een inkomende missie van Peruaanse en Bolivaanse vrouwelijke ondernemers aan Nederland. Met de strategische partners wordt onderzocht hoe dit relatienetwerk verder te laten werken en impact te zoeken.

In Perú hebben tal van netwerken en organisaties met ondersteuning van meerdere donoren, zich verenigd in een Consortium Samen lobbyen zij voor ruimte voor ecologische markten en erkenning van het Ministerie van Landbouw voor een participatief garantiesysteem SGP. ICCO ondersteunt dit en draagt lobbycapaciteit over.

Minder succesvol

Een aantal partners heeft de slag richting een meer marktgerichte benadering (nog) niet kunnen maken. Als organisatie zijn ze te weinig vernieuwend of blijven ze te lang in een beperkte outreach pilot-fase hangen zonder opschaling te realiseren. De organisaties hebben in 2009 de kans gehad alsnog te bewijzen dat ze de slag kunnen maken. Dit is een organisatie gelukt, maar voor twee andere was 2009 het laatste jaar van financiering.

In Centraal-Azië blijkt het erg moeilijke om export van producten van Kirgizië naar Kazakstan en Rusland te stimuleren. De kleinere partijen uit Kirgizie krijgen nauwelijks een kans in de verpolitiseerde wereld van de internationale handel in de regio.

Het Viskash Bazar-netwerk in Jharkand, India heeft een studie gedaan naar de Nationale Employment Guarantee Act (een *cash for work scheme* voor de armsten). Men heeft met name gekeken hoe kippenwaardeketenontwikkeling aan dit programma gekoppeld kan worden, zodat arme vrouwen hun eigen vleeskippenbedrijfje (300-600 kippen) kunnen beginnen. Het gestarte overleg met de overheid is doorkruist door de verkiezingen; nu moet opnieuw onderhandeld worden met de nieuwe deelstaatoverheid.

De organisatiecrisis van Chilam Balam in Guatemala is verhevigd. Een aantal werknemers is ontslagen. ICCO heeft haar financiering gestaakt, maar zal nog wel de liquidatie procedure begeleiden om te zorgen dat de rechten van werknemers gerespecteerd worden en eventuele overgebleven middelen ten goede komen aan ontwikkeling en niet in de zakken van enkelen verdwijnen.

Samenwerking

Vanuit SharePeople waren er uitwisselingen in verschillende landen: Filippijnen, India, Ethiopië, Peru. De deelnemers gaven advies aan partners op concrete issues in hun bedrijven.

BID Challenge ICCO & Kerk in Actie heeft zowel financieel als inhoudelijk bijgedragen aan het succes van het event van de BID Challenge in 2009.

Bij Agromisa ondersteunt ICCO & Kerk in Actie de kennisopbouw rond agrarische productie. Agromisa heeft

een aantal publicaties gemaakt en verspreid gericht op boerenorganisaties en voorlichters in Afrika. Bovendien heeft Agromisa haar netwerk van publishers in Afrika en Azië verder uitgebouwd.

ICCO & Kerk in Actie werkt samen met het KIT in de learning alliance in Ethiopië en is sterk betrokken bij trajecten rond gender & ketenontwikkeling en 'branding for development'.

ICCO & Kerk in Actie werkt in een aantal landen zoals Ethiopië en Rwanda samen met SNV.

ICCO & Kerk in Actie is de lead voor Agrifocus in Ethiopië en Rwanda country focus en dus actief in ontwikkelen van die programma's.

ICCO & Kerk in Actie werkt in een aantal landen (bijvoorbeeld Rwanda en Ethiopië) samen met Agriterra.

In Rwanda is een traject gestart voor meer complementariteit en synergie rondom de ontwikkeling van een aantal Agro-business clusters met als doel de bevordering van ruraal entrepreneurship. Aan dit traject dat door Agri-PoFocus wordt gecoördineerd nemen deel: SNV, NOVIB, Agriterra, Terrafina Microfinance, ICCO & Kerk in Actie, KIT, WUR, en EKN Rwanda. In november 08 heeft een eerste workshop in plaatsgevonden. Er zijn clusters gevormd rondom de ontwikkeling van ketens: rijst, honing, aardappels, mais en manioc. ICCO & Kerk in Actie is "country focus" voor dit traject in Rwanda en heeft eind 2009 een lokale facilitator geworven.

ICCO samenwerking met Rabobank Foundation en Africa Juice in ontwikkelen van een outgrower scheme voor passievruchten in Ethiopië is gestaag verder gegaan, Ondanks wat vertragingen in het proces, is de eerste aanplant gerealiseerd.

ICCO en Helvetas werken samen in kennisontwikkeling rond waardeketenontwikkeling. In Centraal-Azië zet men daarbij in op het versterken van actoren in groente en fruit ketens, terwijl in West-Afrika de aandacht gaat naar biologisch katoen. Capaciteitsversterking en *linking & learning* staat hierbij centraal.

ICCO & Kerk in Actie en Helvetas werken samen met DCED aan het tot stand brengen van een internationaal geaccepteerd impact monitoring systeem. Ook is

er samengewerkt rond biologisch en fair trade-ketenontwikkeling en is door ICCO inhoudelijk en financieel bijgedragen aan een handboek hiervoor.

Het grupo Chorlavi/ RIMISP is een lobby and advocacy-kennisplatform met een sterke link naar het LMO-programma. Onderzoek, uitwisseling, kennis verspreiding op onder andere ketenontwikkeling en versterking producent organisaties.

Op ruraal toerisme gebied is in 2009 regelmatig kennis en ervaring uitgewisseld met Agriterra, Cordaid, ICCO, de WUR en Sawadee met als doel interventies in Bolivia en Peru beter op elkaar af te stemmen en van elkaar te leren. Hierover is ook overleg met de Nederlandse Ambassade in La Paz en de NGO Nuevo Norte in La Paz. ICCO ondersteunt meerdere NGO's en producentenorganisaties die deze waarde keten als additioneel op de agenda hebben staan.

In Brazilië voert ICCO & Kerk in Actie i.s.m. lokale partner DESER een studie uit naar overheidsbeleid ten gunste van economische ontwikkeling.

Geleerde lessen en aandachtspunten voor het volgende jaar

Hoewel het Zero-grazing pilot project van OSRA positief geëvalueerd was in 2009, bleek bij nader overleg met de MFI-zusterorganisatie Wasasa dat beide organisaties in een zelfde district actief zijn met verschillende benaderingen. Daarom is afgesproken dat de programma's geïntegreerd worden, waarbij de NGO zich meer op dienstverlening en de MFI zich op kredietverschaffing toelegt.

Het is belangrijk voldoende tijd te nemen voor analyse van sub-sector/waardeketens, om er voor zorg te dragen dat alle betrokken partijen de analyse onderschrijven en er tijd is om vertrouwen op te bouwen. Deze tijd die dat in het begin extra kost, betaalt zich terug in een bredere en meer betrokken implementatie van de ketenontwikkelingsprogramma's.

De kwaliteit van ons monitoringssysteem blijft een punt van aandacht. Als gevolg van de decentralisatie moet binnen het systeem een eenduidig begrippenkader gevormd worden. Bij een aantal partners in Brazilië, Centraal-Azië en Oostelijk Afrika is een gedegen PME-systeem geïntroduceerd. Analyse van gegevens zal

verder ondersteund worden om zo bij te dragen aan het vergroten van de effectiviteit van programma's. Ook kan een deel van de informatie voor het M&E-systeem van ICCO & Kerk in Actie worden gebruikt

Duurzaamheid van producentenorganisaties is nu breed een aandachtspunt geworden, niet slechts in de uitfaseerfase maar in de hele interventie richting producentenorganisaties. Er is in een flink aantal contracten in de verschillende landen nu aandacht voor externe capaciteitsversterking op *business planning*, marktverkenning, managementontwikkeling, linken naar externe financiering etc. Tegelijkertijd is dit een traject dat veel tijd kost, waar slechts een beperkt deel van de PO's financieel en organisatorisch onafhankelijk zal zijn in 2010.

De kwaliteit van onze beleidsbeïnvloedingstrajecten is nog variabel. Vooral in Latijns-Amerika en de Filippijnen is er veel aandacht voor lobby. In Afrika wordt er wel gelobbied, maar vaak op lokaal/provincie niveau, omdat veel partners niet op nationaal niveau actief zijn. Een uitzondering hierop is een partner in Kameroen, die wel op nationaal niveau actief is. Gaandeweg wordt het duidelijk dat er met lobby in de praktijk een tweesporenbeleid ontwikkeld wordt: intensieve ondersteuning van een beperkt aantal strategische lobbypartners op trajecten die op nationaal of supra-nationaal niveau van belang zijn, extensievere ondersteuning van breder aantal partners die met zaken die lokaal/provinciaal van belang zijn.

2.4

Financiële diensten

Hoofddoelstelling

Verbeteren van de sociaal-economische positie van kleine producenten, zelfstandigen en werknemers in rurale gebieden middels toegang tot microfinanciële instellingen en innovatieve financiële diensten.

Landen

· Armenië	· DR Congo	· Kameroen	· Guinea
· Azerbeidzjan	· Ecuador	· Kazachstan	· Paraguay
· Bolivia	· El Salvador	· Kenia	· Peru
· Brazilië	· Ethiopië	· Kirgizië	· Rwanda
· Burkina Faso	· Filippijnen	· Laos	· Senegal
· Burundi	· Ghana	· Madagaskar	· Tadzjikistan
· Cambodja	· Guatemala	· Mali	· Tanzania
· Colombia	· Honduras	· Mexico	· Uganda
· Costa Rica	· India	· Moldavië	· Uruguay
· Dominicaanse Republiek	· Indonesië	· Nicaragua	· Vietnam
	· Ivoorkust	· Papoea-Nieuw-	

Beschrijving van het deelprogramma

Kleine producenten en zelfstandigen kunnen hun sociaal-economische positie verbeteren als ze duurzaam toegang krijgen tot financiële instellingen en aangepaste financiële producten en diensten en als ze toegang krijgen tot de lokale en internationale markten. De ICCO-alliantie richt zich hierbij specifiek op de moeilijker te bereiken plattelandsgebieden. Het deelprogramma Financiële Diensten kent 3 onderdelen:

Opbouw en ontwikkeling van de microfinancieringssector; gericht op de ontwikkeling van MicroFinancierings Instellingen (MFI's) tot financieel zelfstandige, duurzame organisaties met een groot klantenbereik in plattelandsgebieden; versterking van sector vertegenwoordigende netwerk organisaties; MicroFinancierings Associaties (MFA's) kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van de sector als geheel door beleidsbeïnvloeding, monitoren van prestaties, kennismanagement, organiseren van trainingen, reguleren van de sector, en het bevorderen van innovaties, wetgeving en transparantie.

Fund-engineering, gericht op de ontwikkeling en opbouw van het financieel instrumentarium waardoor kapitaal en de rurale kapitaalmarkt makkelijker toegankelijk wordt voor MFI's, producentenorganisaties en het midden- en kleinbedrijf door het ontwikkelen van (risico) fondsen met een substantiële schaal en een toegenomen hefboomwerking.

Financiering van producentenorganisaties en/of andere economische actoren, gericht op het beschikbaar maken van financiële diensten aan productenorganisaties, verwerkers van agrarisch product mede waardoor agrarische en andere rurale producten de markt kunnen bereiken, zowel nationaal als internationaal. Het programma wordt uitgevoerd in nauwe samenwerking met Alliantie partner Oikocredit. Daarnaast werkt

ICCO & Kerk in Actie nauw samen met MicroNed, Triodos Sustainable Trade Fund, de Rabobank Foundation en andere mondiale, regionale en nationale netwerkorganisaties, universiteiten en trainingsinstellingen.

Opbouw en ontwikkeling van de microfinancieringssector

De directe steun aan MFI's is in 2009 gegroeid naar 184 MFI's per eind 2009 waarvan 54 in Latijns Amerika, 49 in Azië en 81 in Afrika. Vrijwel zonder uitzondering richtten de MFI's zich op rurale en moeilijk toegankelijke gebieden. Het merendeel van de MFI's gesteund in Afrika behoort tot Terrafina Microfinance; het samenwerkingsverband van ICCO & Kerk in Actie, Oikocredit en Rabobank Foundation in zeven landen in Afrika. Met deze resultaten zijn de doelstellingen voor 2009 ruimschoots gehaald.

De groei in aantallen MFI's wordt mede verklaard door de toename in aantallen opkomende MFI's in Midden-Amerika waaraan de ICCO-alliantie steun verleend. Middels een in 2009 goedgekeurd program voor Red Fasco wordt steun verleend aan 11 opkomende MFI's in Guatemala. Via de American University in Managua (UAM) wordt een mastercourse in microfinance gesteund waaraan 23 managers deelnemen van een 8 tal MFI's. De steun aan startende MFI's in Afrika en Asia werd licht uitgebreid. In Centraal-Azië werd de steun uitgebreid met aan 5 nieuwe MFI's. Daarnaast werden in 2009 24 nieuwe garanties aan Oikocredit en andere bankinstellingen verstrekt door ICCO & Kerk in Actie. In totaal heeft ICCO & Kerk in Actie 81 actieve garanties voor microfinance per eind 2009 t.b.v. 71 MFI partners. Steun in de vorm capaciteitsversterking en/of *seed capital* werd gegeven aan 113 MFI's. Voor ongeveer de helft zijn dit MFI's in Afrika. Deze organisaties zijn in 2009 verder versterkt op het gebied van bestuur en management, strategische en bedrijfsplanning, installeren van systemen, het vergroten van vaardigheden,

	Latijns Amerika	Azië	Terrafina Microfinance + Afrika en Midden-Oosten	Totaal		Bereik: aantallen mensen
				realisatie	target	
Aantal opkomende MFI's	19 + 7	33	47 +7	113		900.000
Aantal MFI's die uitbreiden richting rurale gebieden met een garantie	28	16	21 +6	71		1.000.000
Totaal aantal MFI's ondersteund	54	49	81	184	156	1.900.000
<i>Direct gesteunde MFI's per continent en bereik</i>						

het ontwikkelen van nieuwe producten en diensten en social performance management. Oikocredit heeft een kleine honderdtal contracten voor technische assistentie afgesloten waarvan zo'n 264 MFI's en 8 SMEs geprofiteerd hebben. Technische assistentie liep uiteen van cursussen boekhouden tot hoog gekwalificeerde ondersteuning van bestuur en staf als ook ondersteuning bij het introduceren van systemen om social prestaties in kaart te krijgen. In totaal bereiken Oikocredit en ICCO & Kerk in Actie samen ca 18,5 miljoen mensen: zo'n 16,6 miljoen worden bereikt via Oikocredit's leningen en aandelen portefeuille, 1 miljoen op leningen die door ICCO gegarandeerd zijn en 0,9 miljoen mensen door steun aan opkomende MFI's.

Door innovatie en productvernieuwing kunnen nieuwe groepen armen toegang tot financiële diensten als sparen en verzekeren krijgen. ICCO & Kerk in Actie en Terrafina Microfinance richten zich op het ontwikkelen van nieuw financiële producten voor de agrarisch sector en rurale financiering. In Bolivia werd een gedelegeerd fonds goedgekeurd waarmee 7 tot 8 vernieuwende activiteiten kunnen worden gefinancierd. Ook wordt in Bolivia de ontwikkeling van microspaarproducten ondersteund. Hierbij zijn 12 MFI's betrokken. In Peru wordt een programma voor de ontwikkeling van microverzekeringsproducten gesteund waarbij 20 MFI's betrokken zijn. In Senegal is een samenwerkingsverband gestart voor de verzekering van gewassen. Hierbij zijn oa Eureco en FMO betrokken voor technische assistentie en co-financiering. In Rwanda en Congo zijn 2 initiatieven gestart door Terrafina Microfinance gericht op kredietverstrekking gekoppeld aan voorraden die aangehouden worden in warenhuizen. Bij deze initiatieven is IFDC/Catalyst betrokken. In Guatemala zijn 11 MFI's betrokken bij productontwikkeling middels het programma van Red Fasco. In 2009 werd door de ICCO-alliantie tevens een studie gestart naar spaarmogelijkheden in Midden-Amerika. De studie zal belangrijke informatie opleveren voor verdere ondersteuning van spaaractiviteiten gedurende de komende jaren. In Oost-Azië zijn een 16 tal MFI's en cooperaties betrokken bij productontwikkeling voor o.a. agrarische kredietverlening. In Centraal-Azië ontwikkelen vijf MFI's nieuwe producten w.o. een leenproduct voor klanten met hiv/aids-kinderen, spaarproducten, een verzekeringsproduct en een product voor verbetering van huizen.

Sectorontwikkeling

Microkredietinstellingen gedijen alleen in een *enabling environment*, een omgeving die hen welgezind is. Allianties van MFI's kunnen daartoe bijdragen door middel van lobby, capaciteitsversterking en het bevorderen van transparantie. ICCO en Terrafina Microfinance versterken samen 27 netwerkorganisaties van MFI's die merendeels op nationaal niveau opereren. Op regionaal niveau werkt de ICCO-alliantie samen met het Micro Finance Centre uit Polen en het regionale samenwerkingsverband van verschillende nationale associaties in Centraal-Azië. In Latijns Amerika werken Redcamif en Forolac regionaal. Op wereldniveau werkt de ICCO-alliantie samen met netwerken als ECLOF en Imp-Act. In Nederland en Europa werkt de ICCO-alliantie ICCO samen met netwerkorganisaties zoals MicroNed, het samenwerkingsverband tussen 4 MFO's en de RaboBank Foundation, het Nederlands Platform Microfinanciering (NPM), het Europese Platform Microfinanciering (e-MFP) en AgriProFocus.

MicroNed coördineert de inzet van de MFO's en RaboBank Foundation voor een 9 tal focus landen. Bolivia, Filipijnen en Centraal-Azië worden door ICCO gecoördineerd. Daarnaast coördineert ICCO & Kerk in Actie en Terrafina Microfinance het MicroNed thema rural finance. In 2009 is in MicroNed verband de capaciteit van ICCO & Kerk in Actie staf versterkt met een 4 daagse training van Chuck Waterfield in Microfin een programma voor financiële vormgeving van microkredietinstellingen en een 2 daagse training verzorgd door de WOCCU over spaar- en kredietcooperaties. Als gevolg van de decentralisatie van ICCO & Kerk in Actie zullen de trainingen in MicroNed verband anders vorm gegeven gaan worden in de toekomst.

Een dossierstudie bij ICCO & Kerk in Actie naar het linken van rurale financiële diensten aan producenten in de context van de waarde keten werd uitgevoerd. De studie analyseert een 10 tal projecten en onderscheidt 3 verschillende modaliteiten voor het linken van financiële diensten aan ketenactoren. Verder worden kernelementen en geleerde lessen gepresenteerd. Het eindrapport wordt begin 2010 verwacht. Ten behoeve van het ICCO-alliantie-handboek voor lokale marktontwikkeling werd een hoofdstuk over financiële diensten geschreven. Samen met het KIT, IIRR, Triodos, Hivos en Ford foundation heeft de ICCO-alliantie bijgedragen aan een 'write-shop' over financiële diensten en de waardeketen. Waardeketenfinanciering heeft

de ICCO-alliantie's toenemende aandacht sinds een aantal jaren en dat heeft er o.a. toe geleid dat ICCO & Kerk in Actie's en Terrafina Microfinance's partners een goede ervaringen hierin hebben opgebouwd. Een 'write-shop' is een methode waarbij praktiserenden samen met wetenschappers en schrijvers de gelegenheid hebben ervaringen te systematiseren en op papier te zetten voor een breder publiek. De boek lancering staat gepland voor begin 2010. Samen met Agriprofocus werden een aantal leerbijeenkomsten gehouden in 2009 met als onderwerpen: leasing, warranty systems en investeringsfondsen. Eind 2009 werd een werkbijeenkomst georganiseerd waarin teruggeblikt werd op de leerbijeenkomsten en een discussie gevoerd werd over de rol van donoren bij waardeketenfinanciering. Tijdens de Europese Microfinance Week heeft Terrafina Microfinance-staf een werkbijeenkomst van 1 dag georganiseerd over rurale financiering. Uitkomsten daarvan zijn de noodzaak om over de grenzen van microfinanciering te kijken omdat rurale armen meer nodig hebben dan microkrediet alleen. Microfinanciering dient bovendien aan te sluiten op de kasstroombehoeften en -mogelijkheden als ook de overlevingsstrategieën van armen. Een cd-rom met informatie over oa waardeketenfinanciering werd verspreid.

Door middel van *Social Performance Management* beogen microkredietinstellingen bewust te sturen op sociale doelen, in balans met financiële doelen. De ICCO alliantieleden ondersteunen diverse promotieactiviteiten via nationale netwerken, ontwikkelen instrumenten, versterken training- en begeleidingscapaciteit en steunen van initiatieven van MFI's voor het introduceren van nieuwe systemen in de eigen organisatie. Vele honderden MFI's namen hieraan deel. Daarnaast zijn tientallen MFI's bezig met het introduceren van SPM binnen de eigen organisatie daarbij gesteund door Oikocredit en/of ICCO & Kerk in Actie. Oikocredit en ICCO & Kerk in Actie nemen ook samen deel aan de Internationale Taskforce for Social Performance. In 2009 presenteerde Oikocredit het eerste exemplaar van haar publikatie "Women's Empowerment" aan HKH Prinses Maxima tijdens de jaarlijkse ledenvergadering van Oikocredit in Juni.

Er bestaat toenemende zorg over oververschuldiging van klanten van microkredietinstellingen. bij de ICCO-alliantie. Oikocredit heeft dit met bestuur en staf besproken op haar najaarsvergadering 2009 in Manilla. Naar aanleiding daarvan heeft Oikocredit een persbericht

uitgegeven en partners opgeroepen aan te geven hoe zij oververschuldiging tegengaan. De ICCO-alliantie gaat in 2010 meer aandacht geven in haar besluitvormingsprocessen en bij de uitvoering aan zaken als klant protectie en sociale prestaties.

Fund-engineering

Door het ontwikkelen van een grotere variëteit aan (risico)fondsen en instrumenten met een substantiële schaal en toegenomen hefboomwerking wordt toegang tot kapitaal en tot rurale kapitaalmarkten gemakkelijker voor MFI's, producentenorganisaties en het midden- en kleinbedrijf. Er werden verschillende nieuwe overeenkomsten gesloten.

Garantiefondsen

Het *high risk, low leverage* garantiefonds, dat door ICCO & Kerk in Actie wordt beheerd, is € 6 miljoen groot. In 2009 werden 24 nieuwe garantiestellingen aan toegevoegd aan het fonds met een totale verplichting van bijna € 2,4 miljoen. Hierdoor kon voor € 6,4 miljoen worden goedgekeurd aan nieuwe leningen. In totaal zijn hier 111 actieve garanties onder gebracht met een totaal uitstaand bedrag aan leningen van € 21,7 miljoen. Rekening houdend met de kans op wanbetaling en een ingebouwde veiligheidsmarge haalt het fonds een hefboomwerking ('leverage') van 3,61 waarmee de doelstelling net niet behaald is. De prestaties gedurende het jaar 2009 zijn daarmee iets achtergebleven ten opzichte van het jaar ervoor en de verwachtingen. Redenen hiervoor kunnen enerzijds gevonden worden in de financiële crisis waardoor financiële instellingen (w.o. Oikocredit) terughoudender geworden zijn met nieuwe goedkeuringen. Ook is de ICCO-alliantie iets scherper gaan kijken naar de mate van additionaliteit van een ICCO-garantie bij aanvragen. Hierbij kijkt ICCO & Kerk in Actie nog preciezer naar de mate waarin een garantstelling door ICCO & Kerk in Actie als zekerheid voor de leningverstrekker echt noodzakelijk is. Hierdoor werden twee garantieaanvragen uiteindelijk afgewezen omdat de extra gevraagde zekerheid in de vorm van een ICCO & Kerk in Actie-garantie minder nodig bleek.

Ongeveer 73% van de garanties is afgegeven op leningen voor microfinanciering, 13% in *fair trade* en 11% rechtstreeks in de agrarische sector. 56% is geïnvesteerd in rurale gebieden en 8% in urbane gebieden. Het resterende deel, zo'n 36%, is geïnvesteerd in organisaties die zowel in rurale als urbane gebieden werken.

Het *low risk, high leverage* fund is een welkome ondersteuning voor Oikocredit gebleken gedurende de financiële crisis waardoor ze substantiele leningen heeft kunnen verstrekken aan bestaande en deels nieuwe partners. Het fonds, beheerd door Oikocredit, groeide in 2009 tot € 9.5 miljoen. Hiervoor werd voor € 31,6 miljoen aan leningen gegarandeerd t.b.v. 28 MFI's, 11 meer dan het jaar ervoor. In totaal hebben deze MFI's een bereik van 1,6 miljoen klanten.

Fonds beheerd door Oikocredit	2009	2008	Growth
Aantal MFI's gegarandeerd	28	17	64.7%
Totaal uitstaande leningen Mln €	31.6	27.5	14.9%
Uitstaande garantie waarde Mln €	9.5	8.8	8.0%
Aantal klanten * 1000	1,630	830	96.4%

Ondanks de crisis is nog geen garantie door Oikocredit ingeroepen.

Garanties aan lokale banken

In 2009 heeft ICCO & Kerk in Actie 2 garanties goedgekeurd voor lokale banken, beide in Ethiopië waardoor 2 MFI's, Wawasa en SFPI MFI, toegang kregen tot lokale financiering. Omdat wetgeving in Ethiopië de toestroom van internationaal kapitaal voor microkrediet beperkt, is toegang tot lokaal krediet heel belangrijk voor beide Ethiopische MFI's.

Garanties aan Triodos Sustainable Trade Fund

Het Triodos Sustainable Trade Fund wil de handelsstroom van biologische en fair trade gecertificeerde producten uit ontwikkelingslanden naar westerse markten stimuleren en doet dit door het verstrekken van zogeheten handelsfinancieringen. Dit zijn voorfinancieringen van exportcontracten van producentenorganisaties, die hiermee de aangesloten boeren direct kunnen betalen bij aflevering van hun oogst. De lening wordt afgelost nadat de goederen zijn verscheept en de importeur in het Westen voor ontvangst betaalt. Triodos Sustainable Trade Fund financiert zo wereldwijd de export van commodities als koffie, cacao, katoen en soja maar ook van vers fruit, zaden & noten en oliën. Het fondsvermogen wordt verstrekt door Triodos Bank, deels gegarandeerd door diverse stakeholders in de duurzame voedselketen, waaronder Hivos, ICCO & Kerk in Actie en G-Star Raw Denim Foundation. Naast algemene ondersteuning van het fonds middels een garantie op een lening van Triodos Bank aan het fonds,

waardoor het werkkapitaal van het fonds vergroot wordt, contracteerde ICCO & Kerk in Actie in 2009 een 2-tal garanties goed bij handelsfinancieringen van het Triodos Sustainable Trade Fund aan 2 startende producenten organisaties uit het partner bestand van ICCO. De leningnemers zijn PU Bio Farmers, een biologische katoen producenten organisatie in Kyrgyzstan en COLDIS, een biologische (by default) kruidnagelen producentenorganisatie in Madagascar.

Participaties

ICCO keurde in 2009 3 aandelen participaties goed ter waarde van € 1.751.000. Het betreft een aanvullende investering in het handelshuis Yiriwa in Mali. Het handelshuis verhandelt onder faire voorwaarden o.a. biologische katoen, pinda's en sesam. In samenwerking met het investeringsfonds Annona, ondersteunt ICCO & Kerk in Actie dit handelshuis bij opstart van haar activiteiten. Naast deze investering in het handelshuis, worden deze producenten en kandidaat producenten ondersteunt middels een door ICCO & Kerk in Actie gefinancierd capaciteitsversterkings programma in samenwerking met SNV Mali. Eind 2014 zullen hierdoor 36.000 producenten toegang verkrijgen tot internationale markten.

Ook in 2009 investeerde ICCO & Kerk in Actie in Unseen Products. Unseen Products importeert en verkoopt exclusieve design producten geproduceerd door duurzame producenten organisaties uit ontwikkelingslanden. Deze unieke design producten worden ontworpen door Europese designers. De designers werken vervolgens nauw samen met de producenten organisaties om te komen tot een duurzaam design product van kwaliteit. Op deze manier wordt naast toegang tot voor de producenten nieuwe internationale markten ook gewerkt aan produkt en design kennis en kunde van de producenten organisaties.

Last but not least keurde ICCO & Kerk in Actie in 2009 een investering in het Oikocredit Seed Capital Fund (OSCap) goed. Het fonds zal hoofdzakelijk investeren in hoog risico en hoog potentieel MKB in ontwikkelingslanden. Deze investeringen zullen plaats vinden dmv kapitaalsinvesteringen (equit) en quasi-equity, zoals achtergestelde leningen. De verwachting is dat tot 80% van het fonds geïnvesteerd wordt in landbouw, verwerkende industrie, duurzame energie, transport en eco-toerisme. Een kleiner deel van het fonds (20%) zal geïnvesteerd worden in jonge, startende MFI's. Investerings door OSCap onderscheiden zich van Oikocredits reguliere investeringen door de focus van

OSCap op hoog risico, kleinere bedragen, *strat-ups* en hoog potentieel voor sociaal- en ontwikkelingsimpact.

In totaal heeft ICCO & Kerk in Actie 10 participaties in portefeuille per eind 2009. De aandelen portefeuille van Oikocredit in microkredietinstellingen en het midden- en kleinbedrijf groeide van € 28 miljoen in 2008 naar € 32 miljoen in 2009. Na groei in 2009 zal naar verwachting in 2010 de nadruk liggen op consolidatie van de portefeuille.

Lokale Valuta Risicofonds

Oikocredit's Local Currency risk fund groeide van € 11 miljoen in 2008 naar € 16,8 miljoen in 2009. Dit stelde Oikocredit in staat om een significant deel van het valuta risico op haar uitstaande leningen in lokale valuta te dekken. Per eind 2009 had Oikocredit € 297 miljoen aan lokale valuta leningen uitstaan. Het overige deel van het valuta risico wordt door TCX gedekt.

(Achtergestelde) leningen

In 2009 werd 1 achtergestelde lening verstrekt door ICCO & Kerk in Actie, namelijk aan Fair Connect. Fair Connect is een co-creator manager voor de co-creatie van bio- & fair trade-gecertificeerde voedselmerken. In 2010 zal de eerste produktlijn, genaamd Summ, gelanceerd worden op de Nederlandse Out-of Home market (zoals in vending machines en kantines), maar ook in de retail zoals in natuurvoedingswinkels en supermarkten. Fair Connect beoogt hiermee 2 voor ICCO & Kerk in Actie belangrijke doelen te bereiken, namelijk de combinatie van biologisch gecertificeerd en fair trade gecertificeerde ingrediënten in 1 voedselprodukt (nu zijn voedsel producten vaak óf biologisch, óf fair trade gecertificeerd) en opname van een groter volume aan biologisch en fair trade-gecertificeerde producten in de main stream out-of-home en retail markt. Fair Connect werd opgericht in 2007 en ICCO & Kerk in Actie ondersteunt het opstartende bedrijf met een achtergestelde lening. Eigendom van het bedrijf is gelijkelijk verdeeld over de 4 belangrijkste stakeholders, namelijk: de oprichters en het personeel van Fair Connect, de consument, fabrikanten en kleine producenten organisaties. ICCO & Kerk in Actie en DoIt behartigen in deze opstart-fase voornamelijk de belangen van de kleine producenten organisaties.

In totaal heeft ICCO & Kerk in Actie 14 leningen in portefeuille, met een totaal uitstaand kapitaal van 1,9 miljoen €, per eind 2009. Hiervan zijn 2 leningen verstrekt

aan MFI's en 12 aan productie & handelsbedrijven. Het merendeel van de leningen aan productie en handelsbedrijven betreft leningen aan Europese productie en handelsbedrijven van biologische en/of fair trade textielproducten en voedselproductie. Het betreft hier enkel bedrijven die middels hun reguliere bedrijfsactiviteiten bijdragen aan de doelstellingen van ICCO & Kerk in Actie. ICCO & Kerk in Actie verstrekt slechts bij uitzondering zelf leningen en alleen indien genoemde bedrijven niet in aanmerking komen voor leningen uit de reguliere financiële sector wegens de opstart of doorstartfase waarin de bedrijven zich bevinden en ICCO & Kerk in Actie wegens het potentiële ontwikkelingsrelevante impact van hun bedrijfsactiviteiten op onze doelgroep, het bedrijf toch wil ondersteunen, maar niet marktverstrend wil optreden middels verstrekking van subsidie aan een bedrijf.

Lokale investeringsfondsen

ICCO & Kerk in Actie keurde in 2009 een gedelegeerd fonds voor Finrural goed voor vernieuwende activiteiten op microfinance en waardeketenfinanciering in Bolivia. Naar verwachting kunnen hierdoor 7 of 8 kleinere initiatieven per jaar gefinancierd worden. Ook keurde ICCO & Kerk in Actie in 2009 een bijdrage goed voor het OScap fonds dat gedelegeerd is aan Oikocredit. Daarnaast heeft ICCO & Kerk in Actie in 2009 haar steun voortgezet aan een aantal lokale investeringsfondsen zoals Bovari in Tajikistan, Frontiers in Kirgizstan, NATCCO in de Filipijnen en CONFRAS in El Salvador. Middels deze fondsen krijgen kleine en middelgrote microkrediet instellingen als ook het middel en kleinbedrijf toegang tot financiële diensten.

Financiering van producentenorganisaties

Steeds vaker zien we dat producenten organisaties qua professionaliteit in staat zijn om kwalitatief en kwantitatief goede producten te vermarkten op de (inter)nationale markt, maar dat ze tegen *cash flow* problemen oplopen om deze productie voor te financieren tot dat de afnemer betaald voor levering of dat er kapitaal ontbreekt voor investering in de organisatie of bedrijf. Nog steeds worden deze opstartende of doorstartende producentenorganisaties en bedrijven gezien als hoog risico investeringen. ICCO ziet het dan ook als haar belangrijke rol om middels toegang tot financiële diensten in de vorm van garanties, leningen, participaties, de producenten organisaties en bedrijven een track record op te laten bouwen. Met een positief

track record van enkel jaren zullen ze toegang kunnen krijgen tot reguliere financiële diensten van (inter) nationale banken of investeringsfondsen en kan ICCO & Kerk in Actie uitfaseren.

In 2008 betrof slechts 18% van de door ICCO & Kerk in Actie verstrekte garanties, garanties aan producenten organisaties en agrarisch MKB. In 2009 is het aandeel van garanties verstrekt aan deze groep gestegen naar 25%. Eenzelfde analyse van de participatie portefeuille laat een stijging zien van 38% naar 60% van de totale participatie portefeuille geïnvesteerd in producenten organisaties en agrarisch MKB.

Binnen de leningen portefeuille zien we dat het aandeel van leningen verstrekt aan producenten organisaties en agrarisch MKB in 2008 85% was en in 2009 86%. Deze stijging aan aantal garanties en participaties aan/ in producentenorganisaties en agrarisch MKB getuigt van succesvolle energie die ICCO stak in het nader tot elkaar brengen van ICCO & Kerk in Actie's sub-thema's financiële diensten, internationale markten en lokale markten.

Voortgang

De financiële crisis heeft wereldwijd geleid tot een krimp in economische activiteiten eind 2008 en begin 2009. Veel huishoudens, waar onder microkredietkanten, zijn daardoor zwaar getroffen onder andere omdat ze te maken kregen met gestegen voedselprijzen, werkloosheid a.g.v. krimp in de bouw en of industrie sector. Daardoor nam ook de stroom gelden die naar huis verstuurd worden sterk af. Zo kan, bij wijze van voorbeeld, een tortillabakster in de straten van San Salvador geconfronteerd worden met een halvering van de vraag naar tortillas. Tegelijkertijd wordt haar man, die werkzaam in de bouw en daarmee de schade van de aardbevingen 2001 herstelt, werkloos. Daarbovenop ontvangt de familie niet langer geld van hun zoon die in het buitenland werkt en werkloos geworden is. Veel huishoudens als deze zien zich opnieuw gesteld voor armoede en stijgende schulden.

De gevolgen voor de crisis verschillen per regio. Met name Oost-Europa, Centraal-Azië en Midden-Amerika zijn zwaarder getroffen. MFI's daar worden geconfronteerd met gebrek aan werkkapitaal als gevolg van verminderde toegang tot krediet en oplopende verliezen hetgeen leidt tot stagnatie. Meer algemeen lijkt de microfinance-sector de macroeconomische crisis redelijk goed te doorstaan.

Als gevolg van de financiële crisis is in 2009 is het aantal goedkeuringen voor nieuwe projecten achtergebleven in vergelijking het voorgaande jaar. Dat geldt met name voor het aantal nieuwe aanvragen voor garanties. De productie trok wel weer aan in de 2^e helft van 2009 maar daarmee kon de opgelopen achterstand niet meer helemaal worden ingehaald. De steun van ICCO & Kerk in Actie aan startende MFI's heeft niet geleden onder de financiële crisis en is redelijk conform planning uitgevoerd ondanks de extra inzet die de decentralisatie vraagt van medewerkers. Wel zien MFI's zich gesteld voor een groter deel van de portefeuille dat als risicovol wordt aangemerkt, maar het percentage blijft hanteerbaar mits er met wijsheid mee omgegaan wordt. ICCO & Kerk in Actie zag zich in 2009 geconfronteerd met een hoger percentage kapitaal in gevaar, en een beperkt aantal garanties (4) is ingeroepen. De crisis is daarvan lang niet altijd de oorzaak geweest.

Vooraf in gebieden waarin klanten meer schulden hebben dan ze kunnen dragen lopen zij het risico geconfronteerd te worden met oneigenlijke inningspraktijken. ICCO & Kerk in Actie en Oikocredit pogen dit te voorkomen en verdere maatregelen zullen worden genomen om klanten tegen malafide praktijken te beschermen.

Voorbeelden van succes

Mede door inzet van ICCO & Kerk in Actie-partner Finrural hebben niet-geformaliseerde MFI's in Bolivia toegang gekregen tot de markt voor het *mobiliseren van spaargelden*. Voor veel klanten betekent dit toegang tot tal van spaarmogelijkheden. Voor MFI's betekent dit een extra bron van financiering van hun portefeuille en minder afhankelijkheid van buitenlandse financiering. ICCO & Kerk in Actie ondersteunt de opening van de markt met een project voor het ontwikkelen van nieuwe spaarproducten door de verschillende MFI's.

Samen met Oxfam Novib draagt ICCO & Kerk in Actie bij aan de ontwikkeling van microverzekeringsproducten in Peru. Lokale verzekeringsmaatschappijen en de 2 lokale MFI-netwerken zijn hier bij betrokken. Het gaat hierbij om gezondheidsverzekeringen, ongevalverzekeringen en levensverzekeringen.

ICCO & Kerk in Actie heeft het initiatief genomen voor een *studie naar spaarmogelijkheden* in verschillende landen in Midden-Amerika. De studie zal in 2010 gereed

komen en basis zijn voor verdergaande activiteiten op dit gebied.

'Turning Gaps into Opportunities' is een studie, op initiatief van ICCO & Kerk in Actie, naar karakteristieken van vraag en aanbod van financiële en niet-financiële diensten ten behoeve van landhervormingsgemeenschappen in de Filipijnen. De studie gaat in op verschillende productieketens in de Filipijnen zoals organische rijst, muscovado-suiker, copra, bananen en zeegras, analyseert beperkingen waarmee landhervormingsboeren geconfronteerd worden en doet een aantal concrete aanbevelingen.

Samen met Oxfam Novib en het Microfinance Centre gevestigd in Polen, is ICCO & Kerk in Actie een capaciteitsversterkingstraject begonnen voor 8 startende MFI's in Tajikistan. Het 1^e resultaat is een bedrijfsplan dat elk van de MFI's gemaakt heeft met behulp van Microfin. De samenwerking is een goed voorbeeld van samenwerking binnen MicroNed verband.

In Senegal organiseerde Terrafina Microfinance een *workshop* over het maken van financiële projecties. Tijdens de werkbijeenkomst maakten 9 MFI's en 9 lokale consultants uit Senegal en Burkina Faso kennis met Microvision, een nieuw instrument voor het maken van projecties. Het instrument stelt MFI's in staat om vragen te beantwoorden zoals 'als ik € 40.000 investeer in de opzet van een nieuw kantoor, in hoeveel tijd verdien ik dat terug'? Of 'hoeveel geld moet ik lenen als MFI om de uitbreiding van mijn portefeuille te financieren'? 'Kan ik tegelijkertijd nieuwe computers en extra staf aanstellen'? Veel MFI's in Terrafina Microfinance portefeuille gebruiken Microvision.

Sinds begin 2009 geeft ICCO & Kerk in Actie steun aan *MicroFinance Transparency (MFT)*. MFT heeft tot doel om transparantie te brengen in de werkelijke kosten van verschillende kredietproducten door het verzamelen van relevante informatie over de belangrijkste producten van de belangrijkste MFI's in een land en de effectieve rente (annual percentage rate, APR) te publiceren op hun website. Dit geeft transparantie in de werkelijke kosten die een klant moet betalen. Naar verwachting zal deze transparantie leiden tot een geleidelijke prijsdaling. Bosnie en Cambodja zijn de eerste 2 landen waarvoor de effectieve rentes (APR) gepubliceerd zijn. Meer landen zullen volgen waaronder Peru, Azerbeïjan en Kenya. MFT publiceert ook educatief materiaal.

ICCO is blij bij te kunnen dragen aan meer transparantie in kosten en verlaging ervan op termijn.

Zo ook steunt ICCO sinds 2009 *The Rating Initiative (TRI)*, een fonds beheerd door ADA Luxemburg. Vanuit dit fonds worden subsidies verstrekt aan MFI's als bijdrage in de kosten voor het laten uitvoeren van een sociale en/of financiële rating. Deze ratings zijn belangrijk om commerciële investeringen aan te kunnen trekken. Met de bijdrage van ICCO wordt het vooral jonge en kleine MFI's mogelijk gemaakt zo'n rating uit te laten voeren. In 2009 keurde TRI 123 subsidie aanvragen goed waarvan 42 voor een financiële rating en 81 voor een social rating. ICCO is blij een bijdrage te kunnen leveren aan het transparanter maken van met name de sociale prestaties van MFI's. ICCO heeft een plaats in de stuurgroep aangeboden gekregen en geaccepteerd.

In 2009 startten ICCO & Kerk in Actie en Oikocredit een traject waarbij monitoring van de leningen van Oikocredit waarbij ICCO een garantie verstrekt geïntensiveerd en deels geautomatiseerd wordt. Dit traject zal in 2010 afgerond worden en zal leiden tot een beter inzicht in de ontwikkeling van de portefeuille en de impact van deze financieringen op de doelgroep.

Tevens werd in 2009 gestart met aanpassingen van het project-volgsysteem van ICCO & Kerk in Actie waardoor het systeem betere informatie levert voor monitoring van financiële diensten. Ook dit traject zal in 2010 afgerond worden. Deze verbetering zal leiden tot betere boekhoudkundige registratie van deze producten, maar zal tevens ook leiden tot nog intensievere monitoring van deze specifieke projecten.

Zoals hierboven beschreven is er meer onderlinge synergie bewerkstelligd tussen de programma's financiële diensten enerzijds en internationale en lokale markten anderzijds. Hiermee levert ICCO & Kerk in Actie een belangrijke bijdrage aan de verbetering van de *enabling* environment van producenten organisaties en het agrarisch midden- en kleinbedrijf in ontwikkelingslanden.

Minder succesvol

In Mali is een fusie tussen 2 netwerken van 'dorpskassen' misgelopen. De feitelijke redenen zijn nooit goed aan het licht gekomen. Er zijn in elk geval inschattingfouten gemaakt door onvoldoende te onderzoeken of de fusie politiek gezien wel wenselijk

en haalbaar was. Ook zijn de kosten en baten onvoldoende inzichtelijk gemaakt. Daarnaast is gebrekkige follow-up gegeven door een lokale consultant en waren beide partijen wellicht onvoldoende gelijkwaardig. Beide zoeken los van elkaar en los van Terrafina Microfinance hun weg verder.

Ook in Mali is een MFI door fraude failliet gegaan: er bleek sprake van fictieve leningen te zijn. Het onderzoek voorafgaande aan de besluitvorming was gebaseerd op basis van de plannen die voorgelegd zijn. Vertrouwd werd op het gegeven dat de MFI door een bekende Frans-Zwitserse investeringsgroep was opgezet. ICCO & Kerk in Actie voorzag Oikocredit van een garantie welke is ingeroepen.

Na enkele jaren van onderhandelingen over een lening bij Oikocredit, is uiteindelijk besloten geen lening te verstrekken aan Moldir, een kleine MFI in Almaty Kazachstan. Dit is extra vervelend omdat Moldir enkele jaren steun van ICCO & Kerk in Actie ontvangen heeft en bereid was een garantie te verstrekken. Het risico's op bestuurs- en management gebied werden te groot geacht. Om de diepere achtergronden bij deze mislukking duidelijk te krijgen, zal Moldir opgenomen worden in de programmaevaluatie Centraal-Azië die gepland staat voor 2010.

Hoewel geen echte mislukking maar toch duidelijk minder succesvol dan gehoopt is het krediet voor het suikerboerenprogramma van NWTF in de Filippijnen. Lage suikerprijzen lijken mede de oorzaak van de verliezen die opgelopen zijn in dit programma en die geheel gedekt worden door NWTF zelf. Er staat een evaluatie gepland voor 2010 teneinde lessen hieruit te kunnen trekken.

Samenwerking

De ICCO-alliantie werkte samen met onder meer de Rabobank Foundation, MicroNed, NMP, e-MFP, Imp-Act, MFC, SPTF, Agriprofocus, Day for Change, Jumbo, Partos, de Grameen Foundation USA, Terrafina Microfinance, Stromme Foundation, BRS, Helvetas, IDH, Triodos, KIT, SNV, Agriterra, VHL, WUR, ForeFinance, New Foresight, AgriFinance, ADA, ICCO en Oikocredit zijn geregistreerd bij The MixMarket. CGAP, de Microfinance Gateway, het Rural Finance Learning Center, SEEP zijn belangrijke bronnen van informatie die bijdragen aan deskundigheidsbevordering.

Geleerde lessen en aandachtspunten voor het volgende jaar

De ervaringen van ICCO & Kerk in Actie en Oikocredit zijn tot op heden dat de microfinance sector, enkele regio's en landen uitgesloten, de financiële crisis redelijk doorstaan hebben. Het aandeel leningen in gevaar is weliswaar toegenomen maar nog steeds hanteerbaar. De sector is niet in elkaar gestort. De goede kwaliteit van de portefeuille van veel MFI's blijkt stabiliserend te werken.

ICCO & Kerk in Actie levert toegevoegde waarde door steun aan de MFI-netwerken gericht op sociale prestaties, klantprotectie, zelf-regulering en productvernieuwing.

De evaluatie van MicroNed leert dat de capaciteitsversterking die MicroNed haar leden biedt het meest gewaardeerd wordt. Daarnaast worden de beleidsdocumenten en landenanalyses zeer gewaardeerd. Samenwerking op landen nivo kan efficiënter en effectiever evenals het resource centre en de database van MicroNed. De evaluatie is aanleiding geweest voor een herstructurering van MicroNed om te komen tot een meer efficiënte en effectieve samenwerking op landen, thema's en capaciteitsversterking.

De tussentijdse evaluatie van Terrafina Microfinance (TFM) leerde dat het TFM programma als essentieel, relevant en geschikt beoordeeld wordt. TFM heeft beter gepresteerd dan verwacht. Tegelijkertijd is TFM een kostbaar program omdat TFM veel kleine, beginnende MFI's ondersteunt die arbeidsintensief zijn, relatief veel begeleiding vragen van lokale en internationale experts. De evaluatie geeft veel aanbevelingen voor technische verbetering van het program waardoor de synergie tussen de 3 samenwerkende partners versterkt kan worden. Een plan van aanpak op elk van de aanbevelingen is in uitvoering genomen. Los daarvan zal een aanpassing in de aansturing van Terrafina Microfinance plaats vinden zodat de slagvaardiger opgetreden kan worden.

Ook bij decentralisatie van taken en verantwoordelijkheden naar de regio's blijft vakspecialisme van het betrokken ICCO & Kerk in Actie personeel essentieel voor het maken van goede beoordelingen en afwegingen voor het financieren van microkrediet instellingen en producenten organisaties. Deze vakdeskundigheid dient gevoed en onderhouden te worden.

Ketenontwikkeling

Na een lange, voortdurende periode van welvaart, is voedsel voor Nederlanders een vanzelfsprekendheid geworden. Brood komt uit de fabriek, vlees rolt in cellofaan verpakt van de lopende band en aardappels lijken geschild, gekookt en gekruid in 600 gramszakjes aan bomen te groeien. Dat voedsel kostbaar is en door mensenhanden geproduceerd wordt, lijkt in het westen al lang vergeten. ICCO komt op voor de kleine boeren, die voedsel, katoen en andere grondstoffen produceren. Die boeren willen eerlijk werk, een eerlijk product, een eerlijke prijs.

Veel consumenten verdiepen zich steeds beter in de oorsprong van een product. Ze zijn bereid een eerlijke prijs te betalen voor het voedsel en de spullen die ze in huis halen. Alleen door alle betrokkenen in een productketen te betrekken – boer, handelaar, verwerkende industrie, consument – kan handel eerlijk en duurzaam verlopen. Doordat bij faire trade deze hele keten van belang is, spreekt ICCO van een ‘ketenbenadering’. Door voor alle schakels oog te hebben en op alle niveaus eerlijk te werken wordt ‘fair trade’ mogelijk.

ICCO wil kleine producenten en werknemers toegang geven tot de internationale handelsmarkt, zodat hun sociaaleconomische positie verbetert. Bijvoorbeeld via een hogere waarde van hun producten, betere arbeidsomstandigheden en via goede internationale certificeringssystemen, die garanderen dat een product écht eerlijk geproduceerd is.

Dat is minder abstract dan het klinkt. Fair trade is ontstaan als beweging van kleine producenten uit ontwikkelingslanden. Zij wilden een eerlijke, gegarandeerde prijs voor hun producten, die ze onder acceptabele sociale en ecologische omstandigheden wilden vervaardigen. Koffie en bananen zijn beroemde voorbeelden van producten waaromheen kleine boeren zich verenigden om met steun van westerse stichtingen als Max Havelaar hun producten voor een gegarandeerde prijs te slijten op de wereldmarkt. Dat was decennia geleden. Inmiddels bestaat een deel

van het assortiment van grote bedrijven als Albert Heijn standaard uit gecertificeerde koffie, eerlijke bananen en duurzaam gekweekte mango's. Dat biedt perspectief. Alomt heerst het besef dat de oude productiewijze op de schop moet. De vraag naar eerlijke producten is groot. Het eerder genoemde Max Havelaar wordt door vele grote bedrijven en winkels benaderd voor samenwerking. V&D opent een fair trade afdeling binnenshuis. Supermarkten vragen om fair trade producten.

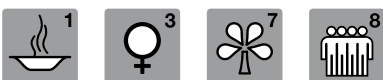
ICCO werkt samen met Albert Heijn en de stichting Fair Match Support (FMS) aan het verbeteren van de arbeidsomstandigheden van mensen op de grote plantages van de toeleveranciers van Albert Heijn. Zo kunnen mango-boeren uit Senegal hun producten in de Nederlandse schappen brengen, waardoor een groot aantal boeren een nieuwe afzetmarkt heeft gekregen. Dit zijn interessante ontwikkelingen, die niet zonder vallen en opstaan verlopen. Zo is een constante kwaliteit van producten niet eenvoudig te leveren. En de samenwerking tussen een groot

bedrijf, ngo's en kleine boeren is soms onwennig, maar essentieel om een hele productketen duurzaam te maken.

2.5

Samenwerking bedrijfsleven

Hoofddoelstelling

Via de inzet van Nederlandse, transnationale en lokale bedrijven en ondernemers kunnen kleine producenten, zelfstandigen en werknemers hun sociaal-economische positie duurzaam verbeteren

Landen

- Brazilië
- Ethiopië
- Filipijnen.
- India
- Kenia
- Nederland
- Peru
- West-Afrika

Beschrijving van het deelprogramma

Het deelprogramma wordt uitgevoerd door de alliantiepartners ICCO & Kerk in Actie, inclusief Impulsis en SharePeople, en is gericht op versterking van lokaal,

duurzaam ondernemerschap in het Zuiden via de inzet van en samenwerking met Nederlands, internationaal en het lokale bedrijfsleven. Er worden twee subdoelstellingen onderscheiden: 1) directe samenwerking met het bedrijfsleven om armoede te bestrijden en duurzaam ondernemerschap te bevorderen en 2) draagvlakversterking in Nederland voor duurzame rechtvaardige economische ontwikkelingssamenwerking, de potentiële rol van het bedrijfsleven hierbij en de relatie met Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO). Voor het bevorderen van MVO in het Zuiden en Noorden richt ICCO zich zoveel mogelijk op het realiseren van *pilots* en *good practices* bij 'voorlopers' en 'volgers'. Deze worden zoveel mogelijk aangekaart via multistakeholder trajecten, netwerkbijeenkomsten in Nederland en flankerende activiteiten van handelsmissies.

Voortgang

Het SB programma kent twee invalshoeken: 1) het opbouwen van directe contacten met bedrijfsleven en het bevorderen van maatschappelijk verantwoord ondernemen en 2) synergie creëren tussen lopende keten- en marktontwikkelingen en het reguliere lokale of internationale bedrijfsleven teneinde de hele keten meer *pro-poor* en duurzaam te maken.

Het realiseren van samenwerking met het bedrijfsleven is een zaak die geduld vraagt; het duurt vaak lang voordat contacten tot concrete resultaten leiden. Vanwege organisatorische veranderingen moet de planning van de programmatische aanpak worden aangepast maar toch ontwikkelen de activiteiten in de regio's zich goed.

De strategie om in de regio's (bijvoorbeeld in de Filippijnen en West-Afrika) aan te haken bij andere deelprogramma's is succesvol: bedrijven binnen de sector tonen een steeds grotere interesse om duurzaam samen te werken met kleine producenten. De focus in Latijns Amerika verschuift van projecten in individuele landen met lokale organisaties in het bedrijfsleven naar meer structurele samenwerking met de Inter American Development Bank voor het gezamenlijk stimuleren van ketensamenwerking.

De gekozen focus op *inclusive business* en een Base of Pyramid-benadering biedt aanknopingspunten voor programma's buiten DREO. Zo kan samenwerking worden gestimuleerd met bedrijven die via een markt-

aanpak willen bijdragen aan basisvoorzieningen zoals en lokale duurzame energie voorziening.

SharePeople

Ondanks de economische crisis heeft SharePeople een succesvolle doorstart van het expertprogramma gerealiseerd. Dat betekent dat er meer en andere Zuidelijke partners worden bereikt; zo zijn in 2009 bijvoorbeeld acht nieuwe lokale samenwerkingen geïdentificeerd. Sharepeople en de regiokantoren van ICCO maken daarbij actiever gebruik van elkaars netwerken om tot langdurige en complementaire samenwerkingsrelaties te komen. De SharePeople Experience Week, waarvoor 20 lokale ondernemers of staf van commercialiserende NGO's naar Nederland kwamen voor een uitwisseling, was een succes. Deze verbindingen tussen Nederlandse en lokale entrepreneurs dragen bij aan beter bedrijfsmatig uitwerking van lokale economische initiatieven en grotere betrokkenheid bij en begrip voor de complexiteit vanuit Nederland.

Impulsis

Het succes van de draagvlakfunctie van het SB-programma in Nederland is ook goed zichtbaar bij Impulsis. Hun netwerkbijeenkomsten voorzien in een duidelijke behoefte. De adviesrol in de samenwerkingsrelaties is belangrijk bij het versterken van de bijdrage van Nederlandse ondernemers aan duurzame economische ontwikkeling (zie voor meer informatie over Impulsis het hoofdstuk Draagvlakversterking)

Wereldwijd

In de programmatische activiteiten rond de Base of Pyramid-benadering zijn belangrijke stappen gezet. ICCO ondersteunde in Nederland een internationale conferentie over dit thema, en organiseerde een bijeenkomst met 16 partners uit diverse regio's. Veel thema's zijn onderzocht, zoals bijvoorbeeld de benodigde randvoorwaarden om een BOP succesvol te maken, en welke vaardigheden van pas komen in de samenwerking met het bedrijfsleven. Meer concreet zijn er trajecten gestart voor rurale energievoorziening in Afrika, en voor de productie van een testkit voor medicijnen, ook in Afrika.

Daarnaast is in 2009 een bedrijfsplan opgezet voor het geplande 'Benelux BoP Learning Lab' in Nederland, samen met de Universiteit van Tilburg & Tias Nimbas, en LEI/WUR. Deze *learning labs* (die al op diverse plekken in de wereld zijn opgericht) zijn een leergemeen-

schap van bedrijven, ngo's, multilaterale organisaties en universiteiten, waarin men samenwerkt om kennis te genereren en te verspreiden over de concepten, de theorie en de praktijk van het zakendoen in BOP-markten.

Voorbeelden van succes

De workshop in Mali in samenwerking met ECSAD rond partnerschappen met bedrijven in ketens is succesvol verlopen. De deelname van zowel ICCO-partners als bedrijven en producentenorganisaties leidde er onder andere toe dat de Savannah Farmers Marketing Corporation (SFMC) en Guinness Breweries besloten om gezamenlijk de overheid te benaderen om te onderzoeken hoe de keten te optimaliseren en de kosten van onderzoek en opstart te financieren.

De positieve samenwerking rond handelsmissies naar Peru en Bolivia heeft er mede toe geleid dat Yente lid is geworden van de ICCO-alliantie (voor de financieringsperiode 2011-2015). Daarmee worden vrouwen met een eigen (kleine) onderneming in contact gebracht met meer ervaren ondernemers binnen bestaande ICCO-programma's en doen ICCO-partners ideeën op voor bijvoorbeeld trainingen aan vrouwelijke ondernemers.

De Nederlandse stichting 'The Well', die werkzaam is in Noord-Ethiopië, weet op zichtbare wijze lokale economische ontwikkeling te realiseren zoals irrigatie en verhoging van de agrarische productie. Van een Nederlands initiatief wordt het nu steeds meer een lokaal gedragen activiteit. De advisering door Impulsis en de voorbeeldfunctie van lokale ICCO-partners hebben hier in belangrijke mate aan bijgedragen.

Minder succesvol

Er gingen ook zaken minder goed. De geplande integratie van het onderdeel 'onderhandelingsvaardigheden met bedrijven' in trajecten voor capaciteitsopbouw van productenorganisaties in Afrika is niet tot stand gekomen omdat de focus nog te sterk ligt op het begin van de keten. De strategieontwikkeling voor fondsenwerving in het bedrijfsleven is pas laat in 2009 opgepakt. De aanvraag voor een fonds voor pilots voor Base of Pyramid-innovaties is niet gehonoreerd.

Een Nederlands initiatief in Colombia voor horecavakonderwijs voor kansarme jongeren, dat steun krijgt

van Impulsis, moest stevig worden bijgesteld. Het werd te geïsoleerd van lokale kennis en ervaringen ontwikkeld.

Bij SharePeople kon vanwege de economische crisis slechts 1 van de 3 geplande groepsprogramma's worden uitgevoerd, en lukte het niet om in 2009 nog een tweede *tailor made* bedrijfssamenwerking te realiseren.

Samenwerking

Op MVO-gebied is ICCO lid van het MVO-Platform en van de Vereniging voor Beleggers van Duurzame Ontwikkeling (VBDO). Daarmee bevorderen we het verduurzamen van ketens en de *accountability* van bedrijven, o.a. via het beïnvloeden van de overheid (gericht op aanscherping van het beleid rond MVO en regelgeving). In 2009 is vanuit het programma de ICCO-afdeling Kwaliteit & Control betrokken bij een studiedag van het MVO platform over ISO 26000, een nieuwe internationale richtlijn voor MVO. Ook is via het MVO-Platform een overleg gestart met het Ministerie van Economische Zaken over de wijze waarop MVO meer geïntegreerd kan worden in handelsmissies en bilaterale economische relaties. Voor ICCO is India wat dat betreft een relevant land.

In het kader van het gezamenlijke onderzoeksproject met het Expert Centre for Sustainable Business and Development Cooperation (ECSAD) over partnerschappen in de keten is een studie gemaakt over business drivers en werd een afsluitende workshop georganiseerd in Mali. Geleerde lessen worden ingebracht in het Partnership Resource Centre.

ICCO is deelnemer in een project van het Development Policy Research Network (DPRN) over 'Value chain governance and endogenous economic growth: how can NGOs, firms and governments achieve inclusion and poverty reduction?' Het project stimuleert uitwisseling van kennis en ervaringen tussen diverse actoren rond kernthema's op het terrein van duurzame markten en de verdeling van de opbrengsten hierbij. In 2009 waren er geen activiteiten voor NGO's; voor 2010 zijn deze wel voorzien.

Geleerde lessen en aandachtspunten voor het volgende jaar

In 2009 heeft een CIDIN-trainee zes samenwerkingen met bedrijven onderzocht. Conclusie is dat ICCO's expertise en contacten met bedrijven duidelijk van toegevoegde waarde zijn. ICCO's financiële middelen legden minder gewicht in de schaal. ICCO-staf is in staat de eigen identiteit en doelen goed te behouden en te bewaken in de samenwerking. Trage interne processen en het 'vertalen' van kennis over ontwikkelingssamenwerking naar bedrijven zijn uitdagingen. De interne capaciteit om samenwerkingen te faciliteren loopt wat achter, en dit heeft zijn weerslag op de effectiviteit en slagvaardigheid. Samenwerking met bedrijfsleven is een fundamenteel andere strategie die breed verankerd dient te worden. Het rapport van de trainee geeft diverse concrete aanbevelingen.

Bij SharePeople heeft de inzet op het individuele expertprogramma haar vruchten afgeworpen, omdat het flexibeler is dan het groepsprogramma; in het huidige economische klimaat is toewijding op individueel niveau beter te bereiken dan op bedrijfsniveau.

Bij Impulsis blijkt de verwachte toename van aandacht voor maatschappelijk verantwoord ondernemen niet vanzelfsprekend binnen het bedrijf te bestaan: ondernemers zijn vaak eerder op privébasis actief en niet vanuit hun bedrijf. Het is dan ook niet altijd relevant voor ICCO om dergelijke initiatieven, hoe goedbedoeld ook, te ondersteunen, aangezien de relatie met het bedrijfsleven essentieel is. In 2010 zal het netwerk in Nederland worden uitgebreid in overleg met SharePeople en de nieuwe alliantiepartner Yente.

SharePeople zal door een verbeterd PME-systeem beter in staat zijn om effectmetingen te doen. Daarnaast zal er meer aandacht worden gegeven aan lange-termijn-samenwerking met het bedrijfsleven.

2.6

FairClimate

Hoofddoelstelling

De uitwerking van mondiale duurzaamheid toegespitst op klimaatverandering en armoedebestrijding op basis van het recht van alle wereldbewoners op een gelijke CO₂-voetafdruk die in lijn is met de eigen capaciteit van de aarde om kooldioxide op te nemen.

Landen

- Brazilië
- Burkina Faso
- Eritrea
- Ethiopië
- India
- Kameroen
- Mali
- Pakistan
- Paraguay
- Tanzania
- Uganda
- Zuid-Afrika

Beschrijving van het deelprogramma

FairClimate verbindt duurzame ontwikkeling met het klimaatvraagstuk. Het programma omvat een Nederlandse, een internationale en een ontwikkelingscomponent. In Nederland gaat het om de drie v's: *verminderen* (een lager energieverbruik), *veranderen* (overstappen op duurzame vormen van energie) en *vergoeden* (betalen voor een te grote CO₂-voetafdruk). In het laatste onderdeel worden fondsen gegenereerd voor klimaatneutrale ontwikkeling en aanpassing aan klimaatverandering in het Zuiden. Het gaat hierbij om projecten op het gebied van duurzame energievoorziening (biogas, zonne-energie, kleinschalige waterkracht) en efficiënte toepassingen (bijv. verbeterde houtovens). Daarnaast zijn er projecten die bijdragen aan vergroting van de weerbaarheid van mensen in ontwikkelingslanden tegen klimaatverandering. De internationale component bestaat uit lobby & advocacy voor een rechtvaardig en duurzaam internationaal klimaatbeleid.

Voortgang

In 2009 is FairClimate meer tot een projectorganisatie binnen de ICCO-alliantie uitgegroeid en is de samenwerking tussen ICCO en Kerk in Actie op het gebied van klimaat verder geïntensiveerd.

Met name in India en in de Hoorn van Afrika is grote voortgang geboekt in programmatisch werken. In India werken 42 partnerorganisaties samen aan klimaatonderwerpen. In 2009 is daarnaast grote voortgang geboekt in projectontwikkeling op zowel het gebied van mitigatie als in proefprojectontwikkeling voor adaptatie.

FairClimateFund

In 2009 is het FairClimateFund operationeel geworden. De handel in emissierechten is de afgelopen jaren flink gegroeid. De winsten komen lang niet altijd ten goede aan de mensen in het Zuiden die de credits genereren. Het FairClimateFund is opgericht met het doel om de winsten terug te laten vloeien naar het Zuiden, via pro-poor en Fair Trade carbon credits. Particulieren, bedrijven en organisaties wordt de mogelijkheid geboden om (het laatste deel van) hun CO₂-uitstoot te compenseren via carbon credits die worden gegenereerd door partners en projecten in ontwikkelingslanden. Het gaat daarbij zowel om zogenoemde *Certified Emission Reductions* (CER's), die zijn gekoppeld aan het *Clean Development Mechanism* (CDM) onder het Kyoto-protocol,

als om *Voluntary Emission Reductions* (VER's). Het FairClimateFund werkt zoveel mogelijk met *Gold Standard credits*. De aan- en verkoop van carbon credits is in 2009 gestart (o.a. met credits van de organisaties Nova uit Zuid-Afrika en Adats in India) en zal in 2010 verder worden uitgebouwd. Het FairClimateFonds maakt deel uit van de ICCO BV Fair & Sustainable.

Voorbeelden van succes

De Countdown to CO₂penhagen-campagne, die FairClimate in het netwerk van APRODEV-organisaties heeft gevoerd was een klinkend succes in 2009. In december konden we 41.978 klimaatbeloften aan minister Cramer overhandigen. Hierin beloofden Nederlandse burgers om zelf energie te verminderen, te verduurzamen en te compenseren. Bovendien riepen zij de Nederlandse en Europese overheden op om een goed klimaatbeleid in Kopenhagen te bepleiten. De internationale APRODEV-campagne leverde in totaal 512.894 handtekeningen op, die in Kopenhagen door Desmond Tutu werden aangeboden aan Yvo de Boer, hoofd van het klimaatbureau van de VN.

De achterban van ICCO & Kerk in Actie liet eveneens van zich horen: ruim vierhonderd kerken hebben materialen aangevraagd, zes diakenen van de Protestantse Kerk zijn mee geweest naar Kopenhagen. 73 kerkenraden met ruim 84.000 leden hebben de klimaatbelofte ondertekend. 903 kerken luidden in een actie van FairClimate, Cordaid en de Raad van Kerken in Nederland de kerkklokken tijdens de klimaattop om de aandacht te richten op de urgentie van een goed klimaatbeleid.

In India is het eerste team operationeel dat NGO's, verenigd in een netwerk, ondersteunt in het opzetten van *pro poor* mitigatieprojecten die tevens *carbon credits* genereren.

Minder succesvol

FairClimate had in 2009 graag beleid ontwikkeld rond klimaat en bossen (o.a. in de REDD discussies) en rond biofuels en voedselvraagstukken, maar liep in beide thema's vertraging op. We voorzien dat we die op beide onderwerpen in juni 2010 zullen hebben ingehaald.

Samenwerking

Zeven jonge FairClimate ambassadeurs uit Nederland en vier uit India, Liberia en Kameroen gingen mee naar

Kopenhagen en deden daar in hun eigen media (o.a. YouTube) verslag van.

FairClimate was actief betrokken bij Beat The Heat Now, een manifestatie met circa 10.000 bezoekers in de Jaarbeurs in Utrecht van alle NGO's in Nederland die opriep tot een rechtvaardig klimaatbeleid. FairClimate maakte deel uit van het bestuur, de persgroep, en van de communicatiegroep en medefinancierders van het evenement.

FairClimate was tenslotte medeorganisator van de Daar-campagne van HIER, die televisiespots maakte die aandacht vroegen voor ontwikkelingslanden en duurzame energie.

FairClimate genereerde honderd kranten- en tijdschriftartikelen, vijftien radio- en televisieoptredens, 33 google alerts, vier nieuwsbrieven en e-zines, circa 20 nieuwsberichten op de FairClimate website en sponsoring van 2 publicaties (w.o. een kinderboek over klimaat). In 2009 startte FairClimate ook een samenwerking met de AVRO voor een reisserie rond klimaatverandering, die in 2010 zal worden uitgezonden. De Countdown to CO₂penhagen-campagne deed het goed in de kerkelijke en de landelijke media. Via Oikos was FairClimate betrokken bij de Wereldraad-activiteiten rond de TckTckTck-campagne, die zich richtte op een rechtvaardig klimaatbeleid en op Kopenhagen. Tenslotte werkte FairClimate in 2009 samen met Greenchoice in enkele fondswervende en publicitaire activiteiten. Daarbij zijn dertigduizend douchetimers verspreid, die bedoeld zijn om mensen bewust te maken van energie- en watergebruik.

Lobby en beleidsbeïnvloeding

Lobby stond in 2009 grotendeels in het kader van Kopenhagen. FairClimate heeft vooral in het kader van het internationale APRODEV-netwerk geopereerd. Namens Aprovev zijn acht brieven gestuurd, namens ICCO en de Nederlandse NGO's zijn er twee brieven gestuurd naar beleidsmakers in Nederland en in Europa, en ook Obama heeft een brief ontvangen. Het APRODEV-rapport over de juridische vorm van post 2012 klimaatbeleid is onder de aandacht gebracht van Kamerleden, ministers en ambtenaren. APRODEV bracht met financiering van ICCO twee rapporten uit: "The UNFCCC Climate Fund" (maart 2009) en "Legal options for post 2012 climate policy" (november 2009). Ook met andere netwerken als Climate Action Network (CAN) en Pan African Climate Justice Alliance (PACJA) werd informatie uitgewisseld en werden

gezamenlijke posities ingenomen die als basis dienden voor de lobbybrieven en rapporten. Tenminste zeven lobbypartners van ICCO hebben deelgenomen aan de Kopenhagen- conferentie.

Specifiek voor Nederland trad ICCO op tijdens de hoorzitting over Kopenhagen in de Tweede Kamer en informeerde daarnaast minister Koenders over de top. In Kopenhagen zijn diverse gesprekken gevoerd met minister Cramer, de Kamerleden en met ambtenaren. ICCO heeft samen met andere Nederlandse NGO's een rapport geschreven over additionaliteit als bijdrage voor een spoeddebat over additionaliteit van klimaatfinanciering. Nederland is het enige land in Europa dat vasthoudt aan de afspraken in het UNFCCC Bali Actieplan waarin staat dat geld voor klimaatmaatregelen in ontwikkelingslanden additioneel moet zijn aan ODA.

Geleerde lessen en aandachtspunten voor het volgende jaar

Op grote internationale conferenties zoals de UNFCCC gebeurt zo veel, dat inzet van zowel een lobbyist als een inhoudelijk medewerker gerechtvaardigd is, die elkaar regelmatig opzoeken en afstemmen over standpunten en inzet.

Voor het werk op bossen en klimaat hebben we meer inhoudelijke achtergrondkennis nodig en waarop we een aanpak kunnen baseren; in 2010 zullen we deze kennis verzamelen. Hier gaat het ook om gezamenlijke standpunten tussen het klimaatprogramma en het bosprogramma.

FairClimate moet binnen de alliantie meer werken aan kennisverrijking rond klimaat, met name bij de regionale kantoren. Daar worden veel nieuwe medewerkers aangenomen die het klimaatvraagstuk vanuit een rechtenbenadering bezien nog onvoldoende kennen.

3

Democratisering & Conflicttransformatie

3.1

Inleiding

Dit programma wordt binnen de alliantie door ICCO & Kerk in Actie getrokken en uitgevoerd in Centraal-Azië, Zuid-Azië, West-Afrika en Midden-Amerika. In de overige, nog niet gedecentraliseerde regio's was de afdeling in Utrecht direct verantwoordelijk voor de uitvoering. Deze afdeling bestaat uit drie regionale eenheden die de programma's ontwikkelen, ieder onder leiding van een programma coördinator. Verder is er een team programmaspecialisten dat het programmatisch werken inhoudelijk begeleidt.

Het hoofddoel van het programma is te komen tot een samenleving waarin duurzame vrede, mensenrechten en democratische processen en structuren gegarandeerd en geconsolideerd zijn. We onderscheiden twee deelthema's om deze hoofddoelstelling te realiseren: democratisering en conflictransformatie.

Voor democratisering, conflictransformatie en rechtszekerheid zijn aparte doelstellingen en indicatoren benoemd, maar in de praktijk komen in de programma's elementen van verschillende deelthema's aan bod. In 2009 is bij de verdere beleidsontwikkeling onderzocht hoe rechtszekerheid samenhangt met de thema's democratisering en conflictransformatie, zodat we rechtszekerheid op adequate wijze in onze programma's kunnen incorporeren. Iedere specifieke sociaal-politieke context vraagt om een eigen mix van doestellingen op het gebied van vredesopbouw, democratisering en rechtszekerheid. De hoofdfocus wordt per programma bepaald door een gedegen analyse en uitkomsten van een participatief proces waarin ICCO & Kerk in Actie, partners, en vaak externe actoren deelnemen.

3.2

Democratisering

Landen

- Afghanistan
- Argentinië
- Bolivia
- Brazilië
- Burundi
- Cambodja
- Colombia
- Congo
- El Salvador
- Filipijnen
- Guatemala
- Guinee Bissau
- Haïti
- Honduras
- India
- Indonesië
- Kenia
- Kirgizië
- Liberia
- Nepal
- Nicaragua
- Oeganda
- Pakistan
- Palestijnse gebieden
- Paraguay
- Peru
- Rwanda
- Sierra Leone
- Soedan
- Vietnam
- Zimbabwe
- Zuid-Afrika

Beschrijving van het deelprogramma

Democratisering vormt het proces van maatschappelijke transformatie gericht op het verdiepen en institutionaliseren van aanspraak van personen en groepen op politieke, civiele, economische, sociale en culturele rechten. Daarbij richten we ons enerzijds op het bevorderen van *grassroots* participatie in (lokale) besluitvormingsprocessen, en anderzijds op het verbeteren van de *accountability* van overheden, bedrijfsleven etc.

Onder *grassroots* democratisering vallen activiteiten die gericht zijn op het versterken van de capaciteit van arme en gemarginaliseerde groepen om hun rechten te claimen en politieke invloed uit te oefenen op besluiten die bepalend zijn voor hun welzijn. Deze groepen krijgen uitleg over hun rechten, over bestaande wetgeving, over beleid en instituties die voor hun van belang zijn, en worden getraind in hoe ze hun onderhandelingspositie kunnen versterken tegenover officiële autoriteiten of bedrijven. Tegelijkertijd wordt er gewerkt aan het vergroten van de capaciteit van (lokale) overheden om de participatie van burgers in officiële besluitvormingsprocessen mogelijk te maken of te verbeteren. We bevorderen zoveel mogelijk de dialoog tussen autoriteiten en burgers en tussen burgers en bedrijven, en veel van onze partners spelen een sterke rol in het faciliteren van dergelijke uitwisselingen. Daarnaast worden er activiteiten ondersteund die zich richten op beleidsbeïnvloeding om beleid en wetgeving insluitender en participatiever te maken.

Wat betreft *accountability* richten we ons op het versterken van de rol die het maatschappelijk middenveld kan spelen in het ter verantwoording roepen van machthebbers (officiële instanties en autoriteiten, grote bedrijven, en organisaties uit het maatschappelijk middenveld). ICCO & Kerk in Actie steunt hierbij activiteiten die zijn gericht op het vergroten van de transparantie van besluitvormingsprocessen en van de toegang tot informatie, het vergroten van participatie van burgers in beleidsontwikkeling en besluitvorming, en het aanpakken van misstanden. Voorbeelden zijn het monitoren van overheidsuitgaven, pogingen om recht op informatie veilig te stellen, het monitoren van verkiezingen en van de onafhankelijkheid van de wetgevende en rechtgevende macht ten aanzien van elkaar en van de uitvoerende macht, en het aanpakken van corruptie en mensenrechtenschendingen. Daarnaast werken we aan capaciteitsversterking van zowel civiele als overheidsorganisaties.

In 2009 werkten we aan democratisering in de volgende landen: in Latijns-Amerika in Brazilië, de Andes landen (Peru, Ecuador, Bolivia), Paraguay, Haïti en de regio Midden-Amerika; in Azië in India, Nepal, Cambodja, Vietnam, de Filippijnen, India, Indonesië, en Kirgyzstan. In de Kaukasus wordt ons werk momenteel afgebouwd. In de regio Afrika en het Midden-Oosten werken we aan democratisering in Zuid-Afrika, Zimbabwe en Oeganda. In Angola is gedurende 2009

besloten om de democratiseringspartners te laten aansluiten bij het nog vorm te geven programma van de afdeling Toegang tot basisvoorzieningen (met een focus op onderwijs).

Voortgang

In 2009 is het proces van beleidsontwikkeling op democratisering en conflicttransformatie voortgezet. Er is een concept visiedocument geformuleerd dat in 2010 definitief zal worden gemaakt.

In de tweede helft van 2009 is veel aandacht besteed aan het operationaliseren van de visie naar beleid. Om onderbouwde keuzes te kunnen maken, is er een dossierstudie uitgevoerd naar de huidige activiteiten van partnerorganisaties op het thema. Hierbij hebben we trends en gemeenschappelijke elementen geïnventariseerd, en ook gekeken naar de mate waarin de organisaties aandacht besteden aan gender en religie, hoe ze samenwerken met anderen, en hoe ze activiteiten op lokaal niveau linken met activiteiten op national of internationaal niveau.

Democratisering is een zeer context-specifiek proces. Een goede contextanalyse is daarom essentieel voordat activiteiten worden uitgevoerd. We zijn begonnen met het ontwikkelen van een instrument waarmee een participatieve context- en stakeholderanalyse vanuit een politieke invalshoek gemaakt kan worden. Deze *tool* moet partners en ICCO & Kerk in Actie-staf in de toekomst helpen bij het analyseren van de politieke oorzaken die ten grondslag liggen aan specifieke situaties van ongelijkheid en mensenrechtenschendingen.

Daar waar in 2008 nog veel programma's in de verkennende fase waren, is de meerderheid van de programma's in 2009 ofwel in de voorbereidende fase, ofwel in de implementatie-fase beland. Van de 23 democratiseringsprogramma's waren er acht in de implementatiefase in 2009. Voor sommige programma's geldt bovendien dat ze enerzijds nog in de voorbereidende fase zijn, maar dat anderzijds al wel begonnen is met het implementeren van een aantal gezamenlijke activiteiten. Binnen het deelprogramma democratisering is gekozen voor een participatieve aanpak waarbij ownership bij de partnerorganisaties en andere actoren in het Zuiden ligt. Dit heeft tot gevolg dat de rol die ICCO & Kerk in Actie in dat proces moet en kan spelen steeds moet worden herijkt. Het goed faciliteren

van dat proces zonder teveel te sturen of juist te weinig richting te geven blijkt een proces dat veel tijd en energie vraagt. Door een aantal programmacoalities is daarom in 2009 een lokale coördinator of een procesfacilitator ingezet. In Peru en Paraguay heeft het proces duidelijke voortgang kunnen boeken na zo'n inzet, in beide gevallen heeft deze persoon goed kunnen helpen bij het verder operationaliseren van het programma en het vertalen naar concrete activiteiten.

Gran Chaco

Het programma 'Gran Chaco Americano' is een samenwerking tussen acht organisaties, waarvan er zes partners zijn van ICCO & Kerk in Actie. Deze organisaties zijn allen actief in de regio Gran Chaco, in Paraguay, Argentinië en Bolivia, en werken voor en met inheemse bevolkingsgroepen in het gebied. De programmacoalitie als doel de bevordering en verdediging van de rechten van inheemse bevolkingsgroepen, in het bijzonder het recht op land en de natuurlijke hulpbronnen, en het recht op een eigen cultuur. Hiertoe zijn vier strategische lijnen uitgezet: a) het verspreiden van informatie over de rechtensituatie van inheemse bevolkingsgroepen; b) lobby & advocacy om de wetgeving op dit gebied te verbeteren; c) het ondersteunen en versterken van inheemse organisaties; en d) het bevorderen van traditionele en niet-traditionele productievormen ten behoeve van voedselzekerheid. Een aantal deelnemers in de coalitie participeert ook in een ander programma in de Gran Chaco dat door het Church World Service wordt gefinancierd. Er wordt veel tussen beide programma's uitgewisseld.

Het programma is in 2009 in uitvoering gegaan. In 2009 vond er een bijeenkomst plaats van de deelnemende organisaties om het jaarplan 2009 bij te stellen en aan te scherpen. Twee nieuwe geïnteresseerde organisaties traden toe. Ook is een aantal concrete voorstellen besproken, zoals een inventarisatie van de ervaringen met het ondersteunen van inheemse organisaties, het ontwikkelen van een observatorium om de territoriale rechten van inheemse bevolkingsgroepen te monitoren en het publiceren van een jaarlijks geactualiseerde analyse van de situatie met betrekking tot land en territorium in de Gran Chaco. In november werd een tweede bijeenkomst georganiseerd waar ook ICCO & Kerk in Actie bij was. Daarin zijn de belangrijkste elementen geformuleerd voor het tweede jaar van het programma. In 2010 zal het observatorium van start gaan en zal ook het eerste jaarverslag over de

inheemse landrechtensituatie in de Gran Chaco verschijnen. Daarnaast zullen er verschillende workshops over lobby en de uitwisseling van (lobby)ervaringen gehouden worden. In september 2009 heeft bij ICCO & Kerk in Actie de jaarlijkse bijeenkomst van de 'Red Europea Gran Chaco' plaatsgevonden, een netwerk van Europese organisaties die in de Chaco actief zijn. Hierbij waren ook vertegenwoordigers van het Gran Chaco-programma aanwezig en zijn er concrete afspraken gemaakt voor een gezamenlijke lobby & advocacy-agenda in Europa.

Cambodja

Het programma in Cambodja beoogt strategische samenwerking tussen NGO's, gemeenschapsnetwerken en andere maatschappelijke instituten in Cambodja te bevorderen. Er is gekozen voor een procesgerichte aanpak waarbij de gemeenschappen centraal staan. Het programma versterkt vier bestaande coalities die zich op verschillende thema's richten (mensenrechten, conflicttransformatie) en verschillende strategieën hebben (advocacy, ondersteuning van gemeenschappen), en die complementair aan elkaar functioneren. In Cambodja is er sprake van een min of meer centraal geleide economie, waarin economische vooruitgang gepaard gaat met het verdwijnen van politieke vrijheden. Hierin komen het bestaansrecht van gemeenschappen en hun land en natuurlijke hulpbronnen in gevaar. De vier programmacoalities ondersteunen deze gemeenschappen om hun bestaansrecht, land en natuurlijke hulpbronnen te kunnen verdedigen en ontwikkelen.

In 2009 is de uitvoering van het programma voortgezet en is de samenwerking tussen NGO's en gemeenschapsnetwerken toegenomen, in het bijzonder op het gebied van beleidsbeïnvloeding. De NGO's produceren de rapporten, en de gemeenschapsnetwerken leveren de *case studies* aan. Daarnaast is een open forum van start gegaan waaraan burgers, NGO's en donoren deelnemen, en dat zich richt op gemeenschapsontwikkeling. De aspecten die ontwikkeling van gemeenschappen in Cambodja bevorderen en belemmeren worden geanalyseerd, en een ondersteunende aanpak wordt ontwikkeld.

Voorbeelden van succes

Landbezetting in Brazilië

In het noordoosten van Brazilië ondersteunt ICCO & Kerk in Actie een programmacoalitie van dertien

sterke en mondige partnerorganisaties. De coalitie bestaat uit zowel basisbewegingen met een sterke achterban als netwerkorganisaties die in staat zijn om op nationaal beleidsniveau een rol van betekenis te spelen. Zij is daarom goed in staat om te schakelen tussen de verschillende niveaus. Vanuit deze coalitie heeft een succesvolle landbezetting plaatsgevonden van een kuststrook in het noordoosten van Brazilië door lokale vissers en landlozen. De vissers wonen al jaren op deze kuststrook maar zijn niet in het bezit van landtitels. De grond waar zij op wonen is bovendien aantrekkelijk voor investeerders, wat hun positie kwetsbaar maakt. Om publieke aandacht te krijgen voor hun situatie, hebben de lokale vissers zich georganiseerd op deelstaatniveau in een vakbond. Daarnaast hebben ze samen met de nationale landlozen en beweging *Movimiento Sin Terra* actie gevoerd door land te markeren en te legaliseren, met als eindresultaat dat er landtitels zijn verkregen. Deze heeft geleid tot investeringen van de overheid in collectieve voorzieningen voor de bevolking, zoals de bouw van een agrarische hogeschool. De bezetting is een goed voorbeeld van samenwerking tussen betrokken partijen, waarbij ieder een eigen informerend, faciliterend of organiserend aandeel heeft geleverd aan het gezamenlijke doel.

Dialoog over homoseksualiteit in Afrika

Homosexualiteit is bij veel kerkelijke organisaties in Afrika een gevoelig thema. Dit staat in de visie van ICCO & Kerk in Actie op gespannen voet met de mensenrechten. Sinds 2008 faciliteert ICCO & Kerk in Actie daarom de dialoog in Afrika over homoseksualiteit (en andere seksuele minderheden). In dat jaar is er een gezamenlijke bijeenkomst geweest met vertegenwoordigers van kerken, homo-organisaties en homo-organisaties binnen de kerk uit zowel Nederland als Afrika waarbij aanknopingspunten voor dialoog zijn benoemd. De deelnemers uit Afrika gaven aan dat het hun verantwoordelijkheid is om verdere dialoog in Afrika te stimuleren. In Afrika zijn als vervolg op deze bijeenkomst in 2009 concrete initiatieven ondernomen om dialoog in kerken over homoseksualiteit te bevorderen, evenals initiatieven om het gesprek tussen vertegenwoordigers van kerken en de homoseksuele gemeenschap te stimuleren. Een voorbeeld hiervan is een gesprek in november 2009, gesteund door ICCO & Kerk in Actie, tussen kerkleiders en vertegenwoordigers van de homoseksuele gemeenschap, waaraan ruim 70 personen deelnamen uit 13 landen in Sub-Sahara Afrika. Een dergelijk gesprek was in Afrika nog

nooit gehouden. ICCO & Kerk in Actie verbindt haar bestaande netwerken van kerken en kerkelijke partners aan andere netwerken (vertegenwoordigers van seksuele minderheden, Afrikaanse onderzoekers). We zoeken daarbij naar complementariteit met de activiteiten van andere organisaties op dit gebied.

Minder succesvol

Politieke conflicten in de Filippijnen

In de Filippijnen werden gedurende 2008 en begin 2009 mogelijkheden verkend voor een programma rondom landrechten van boeren en het monitoren van de implementatie van de agrarische hervormingswet. De voorbereiding van het programma is echter gedurende 2009 niet gestart zoals gepland, met name als gevolg van aanhoudende conflicten, zowel tussen als binnen partnerorganisaties. Deze conflicten vormden een centraal aandachtspunt in de reis van de ICCO & Kerk in Actie relatiebeheerder naar de Filippijnen in mei 2009. en vormden uiteindelijk aanleiding om de relatie met een aantal partnerorganisaties te beëindigen. Daarnaast onderzochten we de relaties van een drie organisaties met sommige politieke partijen waarvan de rapportage begin 2010 wordt verwacht. Hoewel deze situatie vertraging heeft veroorzaakt in de ontwikkeling van het programma, is het tegelijkertijd een aanleiding voor heroriëntatie op de aanpak. We onderzoeken op dit moment de mogelijkheden voor een gezamenlijke benadering met het DREO programma, dat zich vooral richt op lokale marktontwikkeling, microfinanciering en samenwerking met het bedrijfsleven.

Samenwerking

Inperking van Politieke Vrijheid voor CSO's and NGO's

In 2009 hebben we in samenwerking met de Universiteit Utrecht een onderzoek gestart dat voortkwam uit een traject over Counter Terrorism Measures (CTM) waar ICCO en Cordaid in 2008 samen aan werkten. De eerste fase van het onderzoek was erop gericht om helder te krijgen wat CTM precies inhoudt. De tweede fase van het onderzoek, gepland voor 2010, is erop gericht om beter in beeld te brengen wat er specifiek in de regio gebeurt op het gebied van CTM. Het Midden-Oosten en Zuidoost-Azië zijn als regio's geselecteerd voor dit onderzoek. Daar bevindt zich een groot aantal zogenaamde hybride landen: niet volledig democratisch

en ook niet helemaal dictatoriaal. Over dit onderzoek is een uitgebreide uitwisseling geweest tussen ICCO & Kerk in Actie en de 'Aprodev Rights & Development Group'. In 2010 zal deze groep ook een aantal landenstudies uitvoeren op dit onderwerp die complementair zullen zijn aan het onderzoek van ICCO & Kerk in Actie. Beide studies zullen een belangrijke basis zijn voor het actualiseren van het CTM-beleid.

Samenwerking met HIVOS en het IDS op democratisering in fragiele contexten

ICCO & Kerk in Actie, HIVOS en het Institute of Development Studies (IDS) en HIVOS voeren gezamenlijk (promotie)onderzoek uit naar democratisering in fragiele staten, met Oeganda als focusland. Tijdens leerbijeenkomsten in Nederland en Oeganda zullen de uitkomsten van het onderzoek gedeeld worden. De eerste van deze serie workshops vond plaats in november 2009, en had lokaal bestuur in fragiele contexten als onderwerp.

Landenoverleg Democratisering

ICCO & Kerk in Actie neemt deel aan diverse vormen van landenoverleg in Nederland en Europa, gericht op het delen van kennis en beleidsbeïnvloeding. Een voorbeeld hiervan is het Peru-platform, een Europees platform van 15 organisaties waaronder ICCO & Kerk in Actie, Oxfam Novib en Mensen met een Missie. De samenwerking verloopt zeer goed op Europees niveau. In 2009 is er vanuit dit platform ondermeer een delegatie vanuit Peru naar Europa gekomen om de mensenrechtenproblematiek in relatie tot winningindustrieën zoals de mijnbouw beter op de agenda te krijgen in Europa en het ILO convenant 169 kracht bij te zetten. Daarnaast heeft deze missie de problematiek meer publieke bekendheid gegeven.

Geleerde lessen en aandachtspunten voor het volgende jaar

In 2009 zijn tijdens een serie bijeenkomsten de ervaringen op het gebied van programmaontwikkeling gesystematiseerd, en een aantal geleerde lessen geformuleerd. Een van de belangrijkste daarvan was dat er in veel gevallen te weinig was gereflecteerd op de keuzes en onderliggende assumpties voorafgaand aan het proces van programmaontwikkeling. Een tweede inzicht is dat het ontwikkelen van participatieve programma's waarin *ownership* centraal staat, tijdrovend is en veel inzet en capaciteit vraagt van de ICCO & Kerk

in Actie staf die het proces faciliteert. Met name de het formuleren visie op verandering naar concrete doelstellingen en activiteiten (inclusief monitoringsindicatoren) blijft een lastig te nemen horde. Ondersteuning door lokale facilitatoren kan hier uitkomst bieden, mits er een heldere opdracht is. Tenslotte toonde de systematisering aan dat wanneer je eenmaal met een groep organisaties aan een proces van programmaontwikkeling bent begonnen, het voor andere organisatie moeilijk is daar bij aan te haken. Daarnaast blijft het betrekken van andersoortige actoren naast die uit het maatschappelijk middenveld een aandachtspunt.

Op thema-inhoudelijk vlak is er ook in 2009 een aantal studies en leerbijeenkomsten georganiseerd. Een daarvan, samen met de afdelingen R&D en TTB-onderwijs, betrof de rol van organisaties uit het maatschappelijk middenveld in *accountability* van overheden in het Zuiden. De studie concludeerde onder andere dat ICCO & Kerk in Actie-partners actief zijn in het verkrijgen van informatie en het opzoeken van een dialoog met de overheid, maar minder inzetten op sanctionering wanneer de overheid geen of gebrekkige verantwoording aflegt. Ook werd duidelijk dat we vaak niet voldoende aandacht besteden aan het maken van een goede analyse van de politieke verhoudingen die in een *accountability* proces een rol spelen. Een aantal van deze geleerde lessen hebben we ingebracht in een leerbijeenkomst over *accountability* in de praktijk die de afdelingen D&V, TTB en R&D hebben georganiseerd in samenwerking met Buitenlandse Zaken.

De conclusies van bovengenoemd onderzoek werden ook bevestigd in een studie die het deelprogramma in de tweede helft van 2009 liet uitvoeren naar de praktijk op het thema democratisering, ten behoeve van verdere beleidsontwikkeling. De studie liet zien dat veel partners niet zozeer kiezen voor confrontatie van overheden maar actief inzetten op dialoog en samenwerking met overheden. Veel partners treden op als intermediair tussen (gemarginaliseerde) burgers en overheden. Daarnaast zetten partners ook sterk in op samenwerking met andere gelijkgestemde organisaties. Het rapport bevestigde daarnaast dat veel partners veel energie steken in informatievoorziening over bijvoorbeeld overheidsop treden, en in deelname aan besluitvormingsprocessen rond wetgeving, maar veel minder actief en effectief zijn op de sanctionering van machtsmisbruik van autoriteiten.

Millenniumakkoord:

Onderwijs in fragiele staten

In 2000 hebben 189 landen met elkaar afgesproken dat in 2015 alle kinderen op de wereld naar school gaan. Een mooi voornemen, maar in 2009 gingen 75 miljoen kinderen nog altijd niet naar school. De helft daarvan woont in een zogenaamde fragiele staat: er is sprake van oorlogsdreiging, veel geweld en de overheid functioneert maar ten dele of helemaal niet. Juist in fragiele staten en in conflictsituaties is onderwijs erg belangrijk. Het draagt bij aan vredesopbouw en kan kinderen helpen om traumatische ervaringen te verwerken. Scholen vormen een veilige plek voor waardoor ze weer een normaal dagritme en vertrouwen in de toekomst krijgen.

ICCO heeft het millenniumakkoord 'Onderwijs in Fragiele Staten' gesloten met de Nederlandse overheid, Dark & Light Blind Care, Oxfam Novib, Save the Children, War Child en Woord & Daad. Door deze samenwerking bereiken we sneller ons doel: meer kinderen krijgen kwalitatief beter onderwijs.

In Colombia werkt ICCO & Kerk in Actie samen met de organisatie Fundación Pequeño Trabajador. Deze organisatie ontwikkelt aangepaste onderwijsprogramma's voor kinderen.

Cosas de niños is een serie tekenfilms, uitgevoerd met en door jongens en meisjes tussen de vijf en dertien jaar. Thema's als armoede, kinderarbeid, kinderbescherming en geweld werden verkend in een creatief proces, waarbij alle ruimte werd gelaten aan de verbeelding en spontaniteit van de deelnemers. Onschuld, drama, de ongepolijste stemmen van de personages en de illusies van de hoofdrolspelers geven de belevingswereld weer van de jongens en meisjes die het script van elke film schreven, de scènes tekenden en de vertellers waren van hun eigen verhalen.

In deze samenwerking op pedagogisch en psychosociaal gebied, gecombineerd met beeldende en filmkunst, ontstonden een serie van vijf korte films, een prentenboek in de vorm van een multimediale 'behind the scenes'.

Mijn papa... en toen sloeg hij mijn mama.

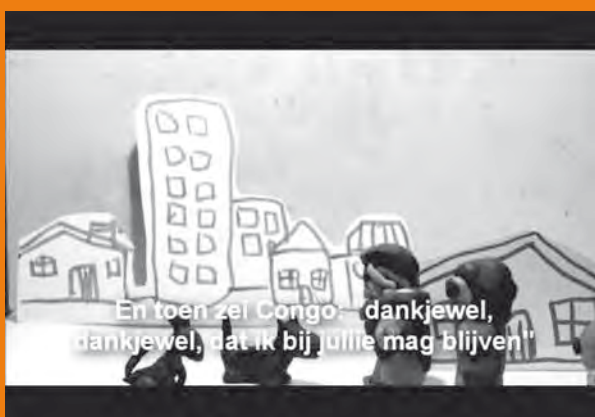
Toen ging ze met mij naar het huis van mijn tante...

...ik sliep met mama en mijn tante in het bed van mijn tante.

Mijn papa heeft toen nooit meer mijn mama geslagen.

En toen zei Congo: "dankjewel, dankjewel, dat ik bij jullie mag blijven"

Want ik had ook tegen ze gezegd: "stoppen", en toen hielden ze op.

En toen hebben ze nooit meer ruzie gemaakt!

'Había un gatito en la calle y también había un perrito que se llamaba Congo. Mi papa y entonces le pegaba a mi mama cuando estaba de noche le pegaba así "push" y la empujaba, ella se iba a la casa de mis tías conmigo; yo dormía con ella y mi mama dormía conmigo en la cama de mi

tía. Mi papa no le volvió a pegar a mi mama. Y entonces Congo se quedó mucho tiempo con mi papa y con mi mama y después dijo "gracias, gracias porque me quedara en mi casa" porque además yo les dije "alto" y ellos se detuvieron y entonces no volvieron a pegarse nunca más.'

3.3

Conflicttransformatie

Landen

· Afghanistan	· Filipijnen	· Liberia	· Rwanda
· Argentinië	· Guatemala	· Nepal	· Sierra Leone
· Bolivia	· Guinee Bissau	· Nicaragua	· Soedan
· Brazilië	· Haïti	· Oeganda	· Vietnam
· Burundi	· Honduras	· Pakistan	· Zimbabwe
· Cambodja	· India	· Palestijnse gebieden	· Zuid-Afrika
· Colombia	· Indonesie	· Paraguay	
· Congo	· Kenia	· Peru	
· El Salvador	· Kirgizië		

Beschrijving van het deelprogramma

Conflicttransformatie is de vredesopbouwbenadering van ICCO & Kerk in Actie, en gericht op het beëindigen van geweld en op het veranderen van negatieve relaties tussen groepen die in conflict met elkaar zijn. Daarin wordt de nadruk gelegd op het belang van het wegnemen van grondoorzaken van gewelddadige conflicten. Dit betekent dat er ook interventies moeten zijn die zich richten op verandering van onderliggende structuren (politiek, sociaal en/ of economisch), wanneer deze machtsongelijkheid en onrecht veroorzaken. Conflicttransformatie heeft niet alleen betrekking op het conflict zelf, maar ook op de post-conflict-fase.

In Conflicttransformatie zijn drie dimensie te onderscheiden: a) gedrag (bijvoorbeeld geweld of vreedzaam samenleven en dialoog), b) perceptie/ attitude (bijvoorbeeld wantrouwen of vertrouwen) en c) de context (bijvoorbeeld ongelijkheid en marginalisatie of gelijkheid en ontwikkeling). Daarnaast is het creëren van verticale en horizontale relaties tussen relevante actoren een belangrijk kenmerk.

ICCO & Kerk in Actie geeft speciale aandacht aan de positieve bijdrage die zowel vrouwen als religieuze leiders en organisaties kunnen leveren aan conflicttransformatie. Daarnaast vormen vrouwen een belangrijke doelgroep in de programma's waar het gaat om 'Sexual and Gender Based Violence'

We zijn in 2007 gestart met een programmatische aanpak van conflicttransformatie. Hierbij is een geografische insteek gekozen, omdat de aanpak sterk afhankelijk is van de context in een land of regio. In Afrika en het Midden-Oosten worden in de volgende

landen en regio's programma's uitgevoerd of voorbereid: het Midden-Oosten, Soedan, Grote Meren, Oeganda, Kenia en Liberia en Sierra Leone. In Latijns Amerika gebeurt dit in Colombia. In Azië wordt een programma uitgewerkt in Afghanistan. Elementen van conflicttransformatie zijn zichtbaar in de democratiseringsprogramma's in onder andere Cambodja, Zuid-Kaukasus, Nepal, de Filipijnen en Indonesië. Tot slot zijn er in het democratiseringsprogramma in Zimbabwe interventies opgenomen die gericht zijn op vredesopbouw. Zie voor meer informatie over deze democratiseringsprogramma's het deelprogramma Democratisering.

Voortgang

Beleid conflicttransformatie

In 2009 is het proces van beleidsontwikkeling op democratisering en conflicttransformatie dat in 2008 werd gestart voortgezet. Er is een concept visiedocument geformuleerd dat in 2010 definitief zal worden gemaakt. In de tweede helft van 2009 is veel aandacht besteed aan het operationaliseren van deze visie, onder andere door het uitwerken van praktisch toepasbare instrumenten voor conflicttransformatie.

Speciale aandacht voor vrouwen

In ons conflicttransformatiebeleid gaven wij ook in 2009 speciale aandacht aan vrouwen. Enerzijds door middel van ondersteuning van vrouwen die slachtoffer zijn van seksueel geweld, (bijvoorbeeld in Oeganda, Liberia en de Grote Meren-regio), anderzijds door capaciteitsversterking van vrouwen om bij te dragen aan conflicttransformatie (in Kenia, Oeganda en de Grote Meren) Daarnaast hebben we geparticipeerd in het 'International Colloquium on Women's Empowerment, Leadership Development and International Peace and Security' in Liberia. Samen met partnerorganisatie ISIS-WICCE heeft ICCO een sessie georganiseerd over 'Engaging Women in Peacemaking: the role of regional organizations and networking in supporting mediation processes'.

In de tweede helft van 2009 is een voorstel uitgewerkt om samen met onze partnerorganisatie in 5 landen (Burundi, Democratische Republiek Congo, Oeganda, Haïti en Zimbabwe) te bevorderen dat VN Veiligheidsresoluties 1325 en 1820 daadwerkelijk uitgevoerd gaan worden. Dit voorstel hebben we bij de Postcode Loterij ingediend.

Een programmatische aanpak van conflicttransformatie is complex en vraagt veel van de betrokken relatiebeheerders en partnerorganisaties. Daarom werd in de periode 2007 tot en met 2009 gewerkt aan het ontwikkelen van een *toolkit*, ter ondersteuning van staf en partnerorganisaties in de verschillende fasen van programmaontwikkeling. Elk instrument kent een versie voor gebruikers (participanten in een bijeenkomst) en een versie voor relatiebeheerders en trainers. Bij een programmatische aanpak van conflicttransformatie kunnen grofweg drie fasen onderscheiden worden, en voor elke fase is een instrument ontwikkeld. De eerste fase betreft het gezamenlijk uitvoeren van een conflictanalyse door partners en eventueel andere actoren. De tweede fase beslaat ontwikkeling van een toekomstvisie en het benoemen van de randvoorwaarden om deze visie te bereiken. De vervolgstap is het formuleren van doelstellingen, strategieën, activiteiten en indicatoren voor een programma. De ervaring leert dat het *ownership* bij de programmaopbouw sterk toeneemt als in de verkenningsfase voldoende tijd wordt ingeruimd voor een gemeenschappelijke conflictanalyse en visieontwikkeling. Per context en per fase van programmaontwikkeling wordt goed bekeken welke *stakeholders* bij het proces betrokken zullen worden. In situaties van fragiele vrede wordt daarbij een afweging gemaakt tussen de behoefte om zoveel mogelijk stakeholders bij het proces te betrekken enerzijds, en het bieden van een vertrouwde omgeving voor de betrokken partnerorganisaties anderzijds.

Afghanistan

In 2009 is goede voortgang gemaakt met de voorbereiding van het programma conflicttransformatie in Afghanistan. ICCO & Kerk in Actie heeft in 2009 besloten één geïntegreerd programma in Afghanistan te ontwikkelen met een geografische focus op drie provincies, namelijk Herat, Bamyan en Wardak, met Conflicttransformatie als overkoepelende thema. Hierbinnen vormt voedselzekerheid een belangrijk aandachtspunt. In dit programma worden de bestaande activiteiten op het vlak van Community Based Disaster Risk Management (CBDRM) voortgezet. In maart 2009 is een bijeenkomst over conflictanalyse gehouden waarin lokale organisaties getraind zijn in het maken van een conflictanalyse en een begin is gemaakt met het opstellen van een gezamenlijke analyse. Vervolgens hebben organisaties in groepsverband de drie provincies bezocht en daar extra informatie verzameld. De uitkomsten van deze veldbezoeken zijn verwerkt in de

gezamenlijke analyse. In december vond een vervolgbijeenkomst plaats waarin partners een gezamenlijke visie op vrede en verandering in bovengenoemde provincies hebben geformuleerd. Capaciteitsontwikkeling van deelnemende organisaties, bijvoorbeeld met betrekking tot het maken van analyses en het doen van onderzoek op gemeenschapsniveau, bleek een belangrijke voorwaarde voor programmaontwikkeling. Tot slot is begin 2009 een facilitator voor programmaontwikkeling aangenomen, die de partners ondersteunde op het gebied van programmatische samenwerking.

Liberia

In Liberia werd in 2009 een programma conflicttransformatie uitgevoerd, waarin ook democratisering veel aandacht kreeg (Liberia Peace Building Programme). Er waren vier deelprogramma's: Community Governance and Advocacy, Reconciliation and Peaceful Coexistence, Youth in Peace building and Governance, en tot slot Community Empowerment and Development. In elk deelprogramma participeerden ongeveer vier tot zes lokale organisaties.

Het deelprogramma Youth in Peace building and Governance wist in 2009 goede voortgang te boeken. Partners in dit deelprogramma hebben zich onder andere ingezet voor het opzetten, trainen en begeleiden van zogenaamde *human rights alert*-systemen en voor clubs op scholen om situaties van (seksueel) geweld te documenteren, te rapporteren en daders te laten vervolgen. Dit deelprogramma speelde eveneens een rol in het stimuleren van dialoog tussen jongeren en lokale autoriteiten. Jongeren staan regelmatig wantrouwend ten opzichte van de autoriteiten. In een aantal counties zijn daarom jongerenvertegenwoordigers benoemd om hun belangen te behartigen in de beleids- en besluitvorming. Zo hebben de autoriteiten in Bong county een jongerencomité ingesteld om de County Development Agenda te monitoren. De organisaties in dit deelprogramma maken steeds meer gebruik van elkaars capaciteiten, bijvoorbeeld door gezamenlijk trainingsmateriaal te ontwikkelen en door het trainen van elkaars doelgroepen.

Verder is in het deelprogramma Community Empowerment and Development meer dan voorheen ingezet op preventie van seksueel geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld. Seksueel geweld en huiselijk geweld, veelal gericht tegen jonge vrouwen, komt veel voor in Liberia en wordt ook wel getypeerd als de 'new war'.

Partners hebben zich in 2009 vooral gericht op het betrekken van mannen bij preventie van geweld. Het grote verschil in kennis en ervaring tussen de deelnemende organisaties is een aandachtspunt. De verschillen leidden in 2009 soms tot spanningen tussen de organisaties. Het programma wordt geëvalueerd in 2010. In 2009 is al begonnen met een *peer review*, met als doel de effectiviteit, uitdagingen en successen te analyseren, en om voorstellen voor verbetering met betrekking tot de samenwerking te doen.

Voorbeelden van succes

De partnerorganisaties van ICCO in de Palestijnse gebieden hebben in 2004 steun gevraagd bij het ontwikkelen van strategieën om Israël te bewegen zich terug te trekken uit de bezette gebieden en gelijke rechten af te dwingen voor iedereen. Door ICCO en 170 andere organisaties (waaronder Palestijnse NGO's, vakbonden en *grassroots* organisaties) is opgeroepen tot boycot, sancties en *divestment*.

Eén van de strategieën die de partnerorganisaties in samenwerking met ICCO hebben uitgewerkt betreft het aanspreken van bedrijven die profiteren van de bezetting. Dit kunnen zowel bedrijven zijn die produceren in de *settlements*, op door Israël bezet Palestijns grondgebied, als toeleveranciers en afnemers die profiteren van de bezetting. De campagne die is gericht op terugtrekking van bedrijven die van de bezetting profiteren heeft de afgelopen jaren resultaten geboekt. Zo verbrak in 2006 de ASN bank als eerste (Nederlandse) bank haar banden met het bedrijf Veolia. Daarna hebben verscheidene andere Europese fondsen het voorbeeld gevolgd. De campagne heeft in 2009 ook in de Verenigde Staten succes gehad: zo besloot het Hampshire College in Massachusetts niet langer financieel samen te werken met zes bedrijven: Caterpillar, United Technologies, General Electric, ITT Corporation, Motorola and Terex.

Een belangrijk succes was tot slot de lancering van een database door ICCO's Israelische partner *Who Profits*, waarin bedrijven zijn opgenomen die profiteren van de bezetting. Zie voor meer informatie www.whoprofits.org.

Minder succesvol

ICCO & Kerk in Actie is al meer dan 30 jaar actief in Zuid-Soedan. Na het vredesakkoord in 2005 kwamen er meer fondsen beschikbaar voor wederopbouw. Ook

vanuit ICCO & Kerk in Actie zijn er een aantal grote programma's ondersteund met behulp van *backdonor* financieringen waardoor de interventies in Zuid-Soedan in volume behoorlijk zijn toegenomen.

Parallel hieraan is in 2008 gestart met de opbouw van een conflicttransformatie programma. Dit werd gedaan door lokale organisaties, waaronder partnerorganisaties, bijeen te brengen in drie opeenvolgende workshops. De eerste workshop betrof het gezamenlijk uitvoeren van een conflictanalyse door partners en andere actoren. De tweede workshop betrof de ontwikkeling van een toekomstvisie en het benoemen van de randvoorwaarden om deze visie te bereiken.

In de derde bijeenkomst, die plaatsvond in april 2009, zijn de hoofdlijnen van het programma uitgewerkt. Sindsdien is de uitvoering van het programma echter gestagneerd door een aantal oorzaken. Ten eerste bleek de capaciteit van een aantal lokale partnerorganisaties beperkter dan aanvankelijk ingeschat. Ten tweede worden er op hetzelfde moment grote programma's met *backdonor* financieringen uitgevoerd waardoor er bij de partnerorganisaties minder ruimte overblijft voor de strategische programma-ontwikkeling. Tot slot bleek het voor ICCO & Kerk in Actie lastig om vanuit Nederland voldoende ondersteuning te geven aan het proces van programmaopbouw. Een belangrijke geleerde les is dat coördinatie van de verschillende initiatieven (backdonor gefinancierde programma's en ontwikkeling van een conflicttransformatieprogramma) van groot belang is, waarbij met alle betrokken partijen afgewogen moet worden welke initiatieven haalbaar zijn en op welke wijze in deze initiatieven geïnvesteerd kan worden. Een andere geleerde les is dat het creëren van ownership bij de lokale actoren veel tijd kost.

ICCO & Kerk in Actie heeft in september 2009 gekozen voor een meer geleidelijke aanpak van programma-ontwikkeling. Er is besloten om het al langer lopende capaciteitsopbouwprogramma hiervoor aan te wenden. Vanaf april 2010 zal dit proces worden begeleid door een nieuwe lokale vertegenwoordiger.

Samenwerking

IS Academie Fragiele Staten

ICCO & Kerk in Actie participeerde in de IS Academie Fragiele Staten, die in 2009 formeel van start is gegaan.

De doelstelling is *'to gain a better understanding of processes of socio-economic recovery after war and effective strategies to support economic security, including food-security, and resilient livelihood in conditions of state fragility'*. Aan deze academie wordt deelgenomen door het Ministerie van Buitenlandse Zaken, en verschillende Nederlandse academische instituten en NGO's, en het project wordt gecoördineerd door Wageningen International. Onderdeel van het project is dat PhD-studenten onderzoek doen naar fragiele staten, en ICCO & Kerk in Actie draagt hieraan bij door twee van deze onderzoeken te financieren, in Midden-Amerika en Zuid-Amerika.

Kennisforum Religie en Ontwikkelingsbeleid

ICCO & Kerk in Actie participeerde in het Kennisforum Religie en Ontwikkelingsbeleid, waarin een beleidsdialogoog gevoerd werd over de rol van religie in fragiele staten. Doel van het forum is het delen van ervaringen met de bijdrage die religieuze leiders en organisaties kunnen leveren in fragiele staten, en interventiemogelijkheden te verkennen. Naar aanleiding van bijeenkomst in 2009 tussen de deelnemende organisatie en Minister Koenders zijn de instrumenten van zowel het ministerie als de organisaties voor het maken van een context- of conflictanalyse vergeleken. De instrumenten bleken elkaar aan te vullen; de instrumenten van het ministerie besteden veel aandacht aan onderwerpen op macro-niveau en politieke dimensies, terwijl de instrumenten van de organisaties vooral kijken naar de dynamiek in het maatschappelijk middenveld en de rol van religieuze actoren. In 2010 zal aan dit onderzoek vervolg gegeven worden met een bijeenkomst in de Democratische Republiek Congo, waarin naast de organisaties in het kennisforum ook de ambassade een rol zal spelen.

VN Veiligheidsresolutie 1325

VN Veiligheidsresolutie 1325 (voor verbetering van de positie van vrouwen in (post)conflict situaties), vormde ook in 2009 een prioriteit voor ICCO & Kerk in Actie. De afdelingen Democratisering en Vredesopbouw, Communicatie en Lobby en Research & Development werkten hierbij goed samen. Ook werkte ICCO & Kerk in Actie samen met andere organisaties en stakeholders. In 2009 maakten we bijvoorbeeld deel uit van de werkgroep 1325 die onderdeel is van het Dutch Gender Platform WOMEN.

Landenoverleg

ICCO & Kerk in Actie nam deel aan diverse vormen van landenoverleg in Nederland en Europa die het delen van kennis en/of beleidsbeïnvloeding tot doel hadden. We vroegen daarbij onder andere aandacht voor de situatie in het Midden-Oosten, Afghanistan, Soedan, Oeganda, de Grote Meren-regio in Afrika, en Colombia.

Geleerde lessen en aandachtspunten voor het volgende jaar

In 2009 zijn tijdens een serie bijeenkomsten de ervaringen op het gebied van programmaontwikkeling gesystematieerd, en een aantal geleerde lessen geformuleerd. Deze zijn reeds in het gedeelte over Democratisering beschreven.

ICCO nam in 2007 en 2008, samen met Cordaid, Oxfam Novib en Plan Nederland, deel aan de door Partos gecoördineerde externe evaluatie 'CFAs on the road to conflict transformation'. De evaluatie richtte zich op het verkrijgen van inzicht in de resultaten van activiteiten van deze vier organisaties en hun partnerorganisaties op het vlak van conflicttransformatie in de periode 2003-2007. Naar aanleiding van de evaluatie is in 2009 een aantal leerbijeenkomsten georganiseerd waarin de deelnemende organisaties ervaringen hebben uitgewisseld over de verschillende bestaande, deels door henzelf ontwikkelde instrumenten voor het werken aan conflicttransformatie. Daarnaast heeft Partos een leerbijeenkomst georganiseerd waarin de organisaties in gesprek gingen met andere organisaties en deskundigen over de belangrijkste lessen uit het evaluatierapport.

Teneinde de actieve communicatie en uitwisseling tussen nieuwe medewerkers in de regionale kantoren te faciliteren zal de wiki Conflicttransformatie en Democratisering toegankelijker worden gemaakt, en inhoudelijk grondig worden herzien.

4

Toegang tot Basisvoorzieningen

Ba intangarugero

**GANIRA N'ABANA Bawe ku byerekeye
IMIBONANO MPUZABITSINA**
Amazi atararenga inkombe

Organization of
African Women Living
with
AIDS

PACFA
RWANDA

Ku bafatanywe twa: UN Agencies, MIREDUC, MAGEPICE, Rwanda National Police, CBS, ORINFOR, CIB, Professions

4.1

Inleiding

Het hoofddoel van het programma is de toegang tot de volgende basisvoorzieningen te bevorderen: voedsel, water & sanitatie, onderwijs, gezondheidszorg en hiv/aids. Voor elk thema's zijn aparte doelstellingen geformuleerd.

Dit programma wordt binnen de Alliantie getrokken en uitgevoerd door de leden ICCO & Kerk in Actie, Prisma en Edukans. In 2009 werd het ICCO en Kerk in Actie deel voor de regio's Midden-Amerika, West-Afrika, en Zuid-Azië gedecentraliseerd naar betreffende regiokantoren; voor de overige regio's was de afdeling TtB in Utrecht direct verantwoordelijk. Deze afdeling ontwikkelt programma's onder leiding van een programma-coördinator en een team van specialisten op de onderscheiden terreinen.

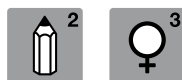
Verschillende landencontexten vragen om verschillende accenten en in een aantal gevallen ook een sterke thematische verbinding met de programma's van Duurzame Rechtvaardige Ontwikkeling en Democratisering & Conflicttransformatie.

Voor genoemde thema's geldt dat er wordt gewerkt vanuit de rechtenbenadering en inbedding in de Millenniumdoelen. Beleidsbeïnvloeding vindt op verschillende niveaus plaats en ook is er samenwerking met overheden en bedrijfsleven op een aantal van deze terreinen. Teneinde de kwaliteit van het werk te bevorderen wordt er op alle thema's samengewerkt met kennisinstellingen.

4.2

Onderwijs

Hoofddoelstelling

Bijdragen aan de 'Education For All'-doelstellingen waarin de Millenniumdoelen twee en drie begrepen zijn. De nadruk ligt op *basic education*, specifiek:

- Toegang tot kwaliteitsonderwijs voor de laatste tien tot twintig procent van de kinderen die buiten de boot blijven vallen;
- Afname van de hoge drop-out, vooral bij meisjes;
- Meer relevantie en kwaliteit van basisonderwijs, inclusief basis beroepsonderwijs.

Landen

· Albanië	· Ghana	· Malawi	· Soedan
· Angola	· India	· Mali	· Thailand
· Bolivia	· Indonesië	· Oeganda	
· Burkina Faso	· Kenia	· Peru	
· Ethiopië	· Liberia	· Senegal	

Beschrijving van het deelprogramma

De alliantieleiden Edukans, ICCO & Kerk in Actie en Prisma voeren gezamenlijk het programma Onderwijs uit, onder coördinatorschap van Edukans. Dit programma streeft binnen de *Education For All*-doelstellingen de hierboven genoemde doelen na voor *basic education*. Voor het bereiken van de doelen gebruiken we drie interventiestrategieën: duurzame armoedebestrijding, maatschappijopbouw en beleidsbeïnvloeding. We werken vooral (60 – 70% van de financiering) aan lokale oplossingen om doelstellingen te realiseren waarbij de volgende thema's bijzondere aandacht krijgen: onderwijs en werk, onderwijs en hiv/aids, onderwijs in (post)-conflict situaties en onderwijs voor gemarginaliseerde volken, en alfabetisering voor jongeren en volwassenen.

Het onderwijs deelprogramma werkt aan de ontwikkeling en uitvoering van programma's in 17 landen/regio's. In 2009 zijn er vijf nieuwe programma's in uitvoering gekomen, en daarmee komt het totaal op 14. Deze zijn in Angola, Mali, Burkina Faso, Senegal, Ghana, Liberia, Malawi, Zuid-Soedan, Ethiopië, Kenia, Oeganda, India, Noord-Thailand, West-Papua (Indonesië) Bolivia en in Peru. In Albanië bouwen ICCO & Kerk in Actie conform de planning in het bedrijfsplan, hun activiteiten af in de loop van 2010.

Edukans, ICCO & Kerk in Actie en Prisma werken ook samen binnen het Educaids netwerk, waarbij ook ICS, ADRA Nederland en Zuidelijke partners in Ethiopië, Kenia, Oeganda en Malawi betrokken zijn. Educaids streeft enerzijds naar een effectieve hiv-preventie middels onderwijs, en anderzijds naar het verminderen van de impact van hiv op het onderwijs zelf.

Impulsis, het gezamenlijke loket van ICCO, Kerk in Actie en Edukans ter ondersteuning van Nederlandse particuliere initiatieven voor ontwikkelingsprojecten, heeft 62 particuliere onderwijsinitiatieven ondersteund in 2009.

Als kennismakelaars presenteerden de educaids-coördinator en ICCO-onderwijspecialist het artikel "The involvement of religious institutions in promoting sexual reproductive health and rights in education." tijdens een internationale conferentie aan de universiteit van Groningen.

Voortgang

De voortgang van het programma is goed, van de 16 beoogde programma's zijn er nu 14 in uitvoering. De kwaliteit van het onderwijs is in alle programma's een speerpunt. Toegang tot onderwijs krijgt aandacht in lobby en beleidsbeïnvloeding, omdat dit primair een taak is van de lokale overheid, met uitzondering van (post)conflict regio's, waar de overheid vaak zwak of vrijwel afwezig is. Capaciteitsversterking van de partners is een essentieel element, zodat deze in de toekomst meer en betere resultaat kunnen boeken. Lobby en beleidsbeïnvloeding zijn samen met capaciteitsontwikkeling belangrijke punten voor samenwerking tussen partners.

Voorbeelden van succes

Accountability rapporten Uganda en Bolivia:

Het Education for All Global Monitoring Report 2009 onderstreept het belang van *accountability* mechanismen. Mensen moeten beslissingen die directe impact op hun leven hebben, kunnen beïnvloeden. Dit geldt ook voor het onderwijs: goed functionerende onderwijssystemen zijn een resultaat van goed en transparant bestuur. De erkenning van het belang van *accountability* leidde tot twee verkennende studies in Bolivia en Oeganda die in 2009 zijn afgerond. Doel van deze studies is om te onderzoeken welke rol verschillende actoren in de betreffende landen kunnen spelen om de bovengenoemde mechanismen te versterken.

In Bolivia werd het onderzoek uitgevoerd door het Centro Boliviano de Investigación y Acción Educativas (CEBIAE). Het rapport geeft een helder overzicht van de beschikbaarheid en toegankelijkheid van onderwijsinformatie vanuit de overheid. Ook vat het de gehanteerde strategieën om die toegang te verbeteren door verschillende *civil society* organisaties samen. Tot slot wordt een aantal kansen en uitdagingen geïdentificeerd. Onder het landenprogramma Bolivia worden de belangrijkste conclusies uit het rapport samengevat. Het Oegandese rapport geeft inzicht in de mogelijkheden om de *civil society* verder te versterken in het verantwoordelijk houden van de overheid. Ook blijkt het werk van een aantal sleutelactoren in het onderwijsveld mogelijkheden te bieden voor opschaling.

Gezamenlijke lobby activiteiten in India

Lobby & advocacy zijn belangrijk voor duurzame resultaten van programma's. De Alliantieleiden Edukans,

Oikonomos en Red een Kind werken daarom samen in capaciteitsopbouw van hun partners op dit terrein. In India zijn 30 vertegenwoordigers van strategische partners en afgevaardigden van de drie Nederlandse organisaties bij elkaar geweest voor een 4-daagse training door Nederlandse en Indiase lobbydeskundigen. De deelnemers hebben zich tijdens de laatste sessie gecommitteerd aan programmatische samenwerking op dit thema. Ook zullen de organisaties hun ervaringen met lobby & advocacy onderling delen tijdens vervolgworshop en manifestaties. Na de training gaan de organisaties aan de slag met de uitvoering van hun lobbyplan. In de zomer van 2010 krijgen zij tijdens een *follow-up* bezoek van een Indiase consultant zogenoemde on-the-job training m.b.t. de uitdagingen die zij tegenkomen in de praktijk.

Minder succesvol

Global Campaign for Education

De ICCO-alliantie participeert in de Nederlandse afdeling van de Global Campaign for Education. De GCE is hét platform dat overheden herinnert aan de *Education for All*-beloftes. De inspanningen van de Nederlandse overheid op het verbeteren van onderwijs in ontwikkelingslanden stonden jarenlang hoog aangeschreven. In 2009 heeft een tendens naar verminderde aandacht voor onderwijs in het ontwikkelingsbeleid echter verder voortgezet. Dit resulteerde onder meer in kortingen op het onderwijsbudget. Hoewel deze bezuinigingen - mede door inspanningen van de GCE - ten dele konden worden teruggedraaid, overheerst een gevoel van teleurstelling. De GCE zal zich begin 2010 dan ook herbezinnen op de te volgen strategie.

Soedan

Het nastreven van doelstellingen op het gebied van maatschappijopbouw en lobby & advocacy wordt ernstig bemoeilijkt door het politieke klimaat in fragiele staten. In een dergelijk omgeving staat het verlenen van basisvoorzieningen aan de burgers niet hoog op de agenda van centrale en lokale overheden. Mensen blijven dan vooralsnog aangewezen op externe hulpverlening,

Soedan is daarvan een goed voorbeeld. Organisaties zoals Red een Kind en ZOA kunnen er in hun programma's slechts met kleine stapjes vooruitgang kunnen boeken. Toegang tot basisonderwijs blijft nog steeds een doel, maar tegelijkertijd wordt aandacht besteed aan de kwaliteit van onderwijs middels het trainen

van docenten. De oprichting en begeleiding van oudercomités draagt bij aan de opbouw van door geweld verscheurde gemeenschappen.

De mate waarin reeds behaalde vooruitgang beklijft wordt in sterke mate bepaald door de stabiliteit van de politieke context in Soedan. De verwachting is dat die nog verder onder druk zal komen te staan door de verkiezingen in 2010 en het daarop volgende referendum in 2011.

ICCO heeft in Zuid-Sudan een uitgebreid netwerk met (inter) nationale NGO's, lokale NGO's en Donoren. ICCO werkt daarnaast zeer intensief samen met overheden, zowel op GoSS niveau als in de diverse states, counties en payams. Zo wordt er als uitvloeisel van de samenwerking met SNV en de lokale overheden op de sector onderwijs momenteel een aparte afdeling pastoralisten onderwijs opgezet binnen het Ministerie van Onderwijs.

Samenwerking

ICCO neemt deel aan het kennisforum 'Basic Education', en is daarbinnen lid van vier werkgroepen, waarvan in twee gevallen (over hiv/aids en over werk) als coördinator.

Twee Millenniumakkoorden zijn in uitvoering. In het akkoord voor beroepsonderwijs (nr. 16) werken 18 Nederlandse partners (beroepsonderwijsinstellingen, ontwikkelingsorganisaties) en 21 Afrikaanse partners samen om de toegang tot en de kwaliteit van het beroepsonderwijs te verbeteren in Ethiopië, Ghana, Kenia en Zambia. Het Millenniumakkoord (nr. 32) (post)conflict programma is een gezamenlijk initiatief van 6 Nederlandse partijen (Save the Children, War Child Nederland, Oxfam-Novib, ICCO & KerkinActie, Woord en Daad, Dark & Light Blind Care) voor Afghanistan, Colombia en Zuid-Soedan. De uitwisselingen die plaatsvonden in de drie focuslanden van het Schoklandproject waren succesvol. ICCO en Kerkinactie partners in Colombia en Zuid-Sudan namen hier actief aan deel en gaven aan veel te leren van hun peers. Ook in Nederland werd aandacht gevraagd voor het gebrek aan onderwijsmogelijkheden in fragiele staten. In Nederland opende Minister Koenders (Ontwikkelings-samenwerking) op 1 oktober op ludieke wijze de deur van basisschool De Vink in Voorschoten. De ingang was geblokkeerd in het kader van het project 'Vrede kun je leren', waarbij leerlingen zich inleven in leeftijdsgenootjes in conflictgebieden die nooit naar school

kunnen. De Minister deed mee aan een kringgesprek en een derdewereldspel. Er was persaandacht voor, o.a. in de Metro. Een onderzoek dat de ICCO-alliantie liet uitvoeren naar de rol van Faith Based Organisations (FBO's) in onderwijs in fragiele staten is in 2009 in Alliantieverband besproken en zal in 2010 tijdens een bijeenkomst met ook het kennisforum Onderwijs en de Schoklandgroep worden gepresenteerd.

Edukans en ICCO & Kerk in Actie zijn partners in de Global Campaign for Education (GCE), met als doel toegang tot goed onderwijs voor iedereen, volgens de in 2000 in Dakar geformuleerde Education for All-doelstelling. In 2009 werd een samenwerkingsverband opgezet tussen GCE, Amsterdam Wereldboekenstad (een Unesco-initiatief) en de Hogeschool van Amsterdam over alfabetisering. Dit resulteerde in het Boek van Belang, waarin 50 bekende Nederlanders hun visie geven op het belang van lezen en schrijven. Rondom het boek werd lesmateriaal ontwikkeld en een prijsvraag georganiseerd.

Op 6 oktober vond de wereldwijde aftrap van de 1Goal campagne met Minister President Balkenende en Ruud Gullit in het Catshuis plaats. De 1Goal campagne is een initiatief van de GCE, waar ICCO sinds 2008 aan deelneemt. De 1Goal campagne richt zich op het mobiliseren van voetbalfans in de aanloop naar het WK Voetbal bij het realiseren van 1 doel: iedereen naar school. Balkenende en Gullit spraken zich tijdens een satellietverbinding met bijdragen van onder meer Ban Ki Moon, Gordon Brown, FIFA baas Sepp Blatter en Jacob Zuma uit voor de 75 miljoen kinderen die nog niet naar school gaan. Tijdens de bijeenkomst werd ook een videoboodschap van Minister Koenders getoond. De uitspraken van beide bewindslieden zullen we verder gebruiken in de lobby om de uitgaven voor onderwijs vanuit het OS budget op peil te houden.

Geleerde lessen en aandachtspunten voor het volgende jaar

In 2009 werd een mid-term review van het programma van ICCO & Kerk in Actie gehouden. Hieruit kwam naar voren dat het programma in hoge mate genderbewust is, maar er toch nog het nodige gedaan moet worden aan het verhogen van de toegang tot onderwijs voor meisjes, en aan het versterken van het inhoudelijke genderaspect in het onderwijs. Daarnaast kwam naar voren dat het standpunt van de ICCO-alliantie dat

armoede voortkomt uit het ontzeggen van sociale, economische, culturele en politieke rechten meer vertaald zou moeten worden naar praktische oplossingen. Ook in een eveneens gehouden mid-term review van het onderwijsprogramma van Prisma wordt onderstreept dat deze rechtenbenadering om verdere uitwerking vraagt. Tot welke keuzes (bijvoorbeeld op gebied van beleidsbeïnvloeding, lobby & Advocacy) leidt het werken van een rechtenbenadering? Beide evaluaties wijzen daarnaast op het belang van *mainstreaming* van hiv/aids op alle gebieden, ook op dat van onderwijs.

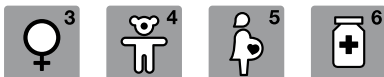
Het monitoring protocol is op een aantal punten complex gebleken, en zal in 2010 in de aanloop naar MFSII vereenvoudigd worden. Daarnaast moet er nog meer aandacht komen voor gegevens over *outcome*, omdat die achterblijven bij die over *output*. Onder MFSII zullen we daarnaast bij het ontwikkelen van onze *theory of change* meer aandacht besteden aan het doorwerken van veranderingen, zodat niet alleen op projectniveau, maar uiteindelijk op het niveau van landelijke of zelfs regionale onderwijssystemen vooruitgang kan worden geboekt.

Goed lopende projecten kunnen een heel effectieve en stimulerende voorbeeldfunctie hebben naar overheden en andere betrokken instanties in het land of zelfs in de regio. Daartoe moeten deze projecten wel actief worden meegenomen in lobby- en beleidsbeïnvloedingsactiviteiten. We gaan daar in het komende jaar nog meer aandacht aan besteden.

4.3

Hiv/aids

Hoofddoelstelling

Vergroten van de actieve en effectieve betrokkenheid van het maatschappelijk middenveld in de strijd tegen hiv/aids en gevolgen. Dat betekent dat:

1) iedereen wereldwijd, in het bijzonder de mensen die het meest kwetsbaar zijn voor hiv-infectie, kennis hebben van hiv/aids; 2) iedereen weet hoe zichzelf te beschermen tegen de infectie, en leeft in een omgeving die hem daartoe in staat stelt; 3) hiv-positieve mensen toegang hebben tot goede zorg en behandeling; 4) mechanismen van uitsluiting, zoals stigmatisering en discriminatie, tot het verleden behoren; 5) de impact van hiv/aids op individueel niveau en dat van de maatschappij geminimaliseerd is.

Landen

· Angola · India · Nigeria · Zuid-Afrika
 · Centraal-Azië · Kenia · West-Afrika
 · Ethiopië · Nepal · Zimbabwe

Beschrijving van het deelprogramma

Bij het hiv/aids programma van de ICCO-alliantie zijn 3 organisaties betrokken: Prisma, Kerk in Actie en ICCO. De alliantie draagt op een aantal manieren bij aan de strijd tegen hiv/aids en de gevolgen van de pandemie. Er wordt aandacht besteed aan de rechten van mensen die leven met hiv, aan toegang tot preventie voor kwetsbare groepen, aan toegang tot zorg, aan behandeling en medicijnen voor mensen die leven met hiv, en aan het beperken van de negatieve gevolgen van de pandemie voor individuen, gemeenschappen en sectoren binnen de samenleving. Om deze doelstellingen te bereiken werkt de ICCO-alliantie aan versterking van bewustzijn, kennis, openheid, actieve betrokkenheid en de capaciteit van haar partners in ontwikkelingslanden (in en extern *mainstreamen*). Voor goede en blijvende resultaten is het daarnaast van cruciaal belang om de bestaande taboes en stigma's te doorbreken.

Specifieke aandacht is er voor religieuze organisaties en hun leiders: deze organisaties en personen hebben een belangrijke rol in de strijd tegen hiv/aids vanwege hun unieke positie in de samenleving. De alliantie ondersteunt hen in een zo effectief mogelijke inzet.

Voortgang

In het ontwikkelen van de programmatische aanpak is verdere vooruitgang geboekt. In de meeste landen programma's reeds van start gegaan en in ontwikkeling (Nepal, India, Centraal-Azië, Zimbabwe, West-Afrika, Latijns-Amerika, inclusief Haïti). Een aantal verkeert nog in de verkennende fase (Zuid-Afrika, Ethiopië). Twee landen zijn helaas afgefallen: in Bangladesh bleek bij partners te weinig draagvlak aanwezig voor een programmatische aanpak, en in Soedan is besloten hiv/aids binnen het basisgezondheidszorgprogramma onder te brengen. Daarnaast wordt er in Soedan gewerkt aan de hiv-problematiek via The Ecumenical hiv/aids Initiative in Africa (EHAIA),

In 2009 stond de opbouw en verdere uitbouw van programma's centraal. Meer inhoudelijk is de koppeling van seksuele en reproductieve gezondheid en rechten

binnen de aanpak van de hiv-pandemie opnieuw een aandachtspunt geweest, evenals een meer gedifferentieerdere man-vrouw benadering, de realisatie van structuren om de participatie van doelgroepen te waarborgen, monitoring en evaluatie, en de duurzaamheid van de betrokken partners. Er heeft een intensief overleg plaats gevonden met partners gerelateerd aan de door de alliantie gestelde kwaliteitsaspecten van het werk. De uitkomsten zijn verwerkt in het monitoringsinstrumentarium. Verder is een hernieuwde focus ontwikkeld op welke gebieden de ICCO-alliantie werkt in de context van hiv/aids. Meer aandacht wordt gegeven aan de deelname van mensen met hiv en/of aids in de programma's en er is extra inspanning geleverd om het maatschappelijk middenveld te versterken. Samenwerking en communicatie met (lokale) overheden nam toe gedurende het jaar. Ook de samenwerking op het gebied van SRHR en hiv/aids is door het samenbrengen van parallel opererende partners duidelijk vergroot.

Binnen Prisma is ook veel aandacht besteed aan de afstemming van hiv-activiteiten van partners met het huidige overheidsbeleid in een aantal specifieke landen. Dit is enerzijds gebeurd door activiteiten aan de overheidsdiensten aan te passen en anderzijds door lobby & advocacy te gebruiken om de rechten van mensen levend met hiv/aids te promoten. Verder is binnen Prisma de keuze gemaakt om het aantal landen waar hiv/aids gefinancierd wordt onder het MFS-stelsel drastisch te verminderen, zodat de activiteiten concentreerd kunnen worden en er in de gekozen landen op een meer programmatische manier gewerkt kan worden.

Voorbeelden van succes

In Latijns-Amerika realiseerden we binnen het SRHR & hiv/aids-programma verschillende activiteiten in 2009; het was het jaar waarin de collega's die deelnemen aan het programma elkaar leerden kennen, een jaar waarin vertrouwen werd opgebouwd. In augustus 2009 werd een partnerbijeenkomst gehouden en konden we de vier *focal points* van het programma vaststellen. Specifieke strategieën en indicatoren voor deze vier assen werden uitgewerkt. Door het vertrouwen dat nu bestaat tussen de partners, zijn deze in staat om samen te werken aan een gemeenschappelijk doel en om ervaringen en kennis, ontwikkelde methoden en materialen uit te wisselen. De programmaontwikkeling maakte een enorme stap vooruit in 2009.

In Franstalig West-Afrika (Mali, Burkina Faso, Benin, Senegal, Kameroen) werd in 2008 de mogelijkheid onderzocht voor een SRHR en hiv/aids programma. Inmiddels zijn eerste stappen gezet door een groep lokale stakeholders naar een daadwerkelijk gezamenlijk programma. Tijdens een bijeenkomst in november 2009 werden de resultaten van een context-mappinganalyse door hen onderschreven en werden missie, visie, strategieën en actieplannen voor 2010 geformuleerd. Een *program facilitator* uit Mali is inmiddels aangesteld om het vervolgproces te begeleiden en met de actoren te komen tot een regionaal programmaplan.

In Zimbabwe werken partners samen op het thema Kinderrechten. Gezamenlijk is er een lobby & advocacy-traject gestart waarin verschillende partners proberen te bewerkstelligen dat de rechten van *Orphans and Vulnerable Children* (Ovc's) in de grondwet worden opgenomen. De schending van rechten van OVC's wordt gezien als één van de belangrijkste oorzaken voor de niet aflatende verspreiding van hiv.

Minder succesvol

Centraal-Azië (Kirgizië, Tadzjikistan en Rusland): Het Hiv/aids- en migratieprogramma heeft problemen in Rusland omdat de beschikbare middelen daar niet mogen worden uitgegeven. Dit betekent dat deelname van arbeidsmigranten in Rusland aan de projectactiviteiten beperkt is. De fondsen zijn voornamelijk afkomstig van de Deense, Britse en Nederlandse regering, bij wie Rusland niet op het lijstje van focuslanden staat. Dit probleem zal o.a. onder de loep worden genomen tijdens de ontwikkeling van het nieuwe gezamenlijke hiv/aidsprogramma door Danish Church Aid, ICCO en CAID.

Samenwerking

Educaids

Educaids is een samenwerkingsverband van organisaties binnen (ICCO, Kerk in Actie, Prisma en Edukans) en buiten de Alliantie (ICS en ADRA). Het valt formeel onder het onderwijsprogramma maar werkt in de praktijk zowel samen met onderwijs- als hiv/aids-partners die op het snijvlak van deze twee thema's actief zijn. Educaids put uit de expertise die over beide onderwerpen aanwezig is bij haar lidorganisaties. Door de programmaspecialisten op het gebied van hiv/aids van de alliantie wordt inhoudelijke input geleverd aan

dit samenwerkingsverband. Zie voor verdere informatie de sectie over het onderwijsprogramma.

Stop Aids Now!

Stop Aids Now! is een belangrijk kennisnetwerk op het terrein van hiv/aids, waar ICCO zelf gebruik van maakt en dat zij actief onder de aandacht brengt van partners binnen de Alliantie én in het Zuiden. Als lid en medeoprichter van Stop Aids Now! speelt ICCO een actieve directe rol in de beleidsvorming en de strategische ontwikkeling van de organisatie, onder meer in het ontwikkelproject 'Preventie' waar zij de rol van trekker op zich heeft genomen (ontwikkeling, planning en uitvoering van het project). Meer indirect draagt ICCO bij aan de kennisontwikkeling binnen SAN. Daarnaast vormt het netwerk een strategisch lobbypartner, in zowel Nederland als Brussel. In 2009 organiseerde SAN een *expert tour* over de ervaringen met de programmatieke aanpak in Zuid-Afrika. Kerk in Actie en ICCO-Prisma namen deel aan deze tour.

Share-Net

Share-net heeft als projectsecretariaat van het KIT een doorstart gemaakt in 2008. ICCO was één van de organisaties die deze doorstart belangrijk vond én mogelijk heeft gemaakt. Ook Prisma is lid van Share-Net.

CABA network en Better Care network

Deze netwerken richten zich specifiek op de situatie van OVC – kennisnetwerken. De alliantie is van beiden lid.

Inerela, EHAIA & OAIC

Dit zijn religieuze netwerken die zich specifiek richten op religieuze leiders die wonen, leven en werken in een hiv-context, zodat zij een meer effectieve bijdrage kunnen leveren aan de bestrijding van de hiv-pandemie. Vanuit EHAIA bestaat er een specifieke en uitgebreide lobby richting de World Council of Churches (WCC) tegen geweld tegen vrouwen in conflictsituaties. De WCC heeft hier een publiek *statement* over uit doen gaan in november 2009.

Ecumenical Advocacy Alliance

De EAA is een belangrijke strategische partner voor ICCO en Kerk in Actie vanwege haar eigen lobby & advocacy activiteiten op mondiaal niveau, en haar ondersteunende activiteiten aan kerkelijke organisaties die werkzaam zijn op lokaal niveau. Eind 2008

bezond de EAA zich op haar strategische koers voor de komende 3 jaren. Hiv/aids bleef als relevant lobbythema op de agenda staan omdat de EAA hier een duidelijke meerwaarde heeft voor de leden en donoren. Aandachtspunten binnen de lobby blijven: beschikbare middelen, stigmabestrijding, en toegang tot behandeling, ook voor kinderen.

APRODEV

Een netwerk van Protestants Christelijke ontwikkelingsorganisaties dat actief is in Europa en zich oriënteert op de Wereldraad van Kerken. De programmatieke benadering bevordert een verdere samenwerking met APRODEV-leden en hun partners in het Zuiden, die door hun gedeelde identiteit en waarden, belangrijk *stakeholders* vormen. Om de verschillende plannen van de leden beter op elkaar aan te laten sluiten, wordt jaarlijks een bijeenkomst georganiseerd voor de beleidsmedewerkers hiv/aids. In de bijeenkomst van eind 2009 is vooral aan bod gekomen: de International Aids Conference 2010 in Wenen, uitwisseling van kennis, ervaring en lobbystandpunten richting de eigen organisaties, omdat de aandacht voor hiv ook binnen eigen organisaties terug dreigt te lopen.

Geleerde lessen en aandachtspunten voor het volgende jaar

Het formuleren van SMART-doelstelling en rapporteren op voortgang blijft voor veel partners een lastig punt. In 2009 hebben we hier in een aantal workshops al aandacht aan besteed, en in 2010 zullen we dat blijven doen.

Religie & ontwikkeling

De vraag 'Wat verbindt ons met elkaar?' stond in 2009 op de voorgrond. Daar was alle reden voor. Met de overdracht van taken en verantwoordelijkheden naar overzeese raden en kantoren en de nauwe samenwerking met alliantiepartners in Nederland, veranderen ICCO en de alliantie ingrijpend van karakter. Welke betekenis heeft ICCO's protestants-christelijke achtergrond in zo'n breed en internationaal verband? Hoe zetten we dat in op een manier die verbindt? Hoe vinden we een nieuwe balans tussen eenheid en verscheidenheid? We hebben besloten om met elkaar op zoek te gaan naar antwoorden op deze vragen. Die zoektocht is nog niet afgerond, maar wel zijn we het eens over enkele belangrijke uitgangspunten.

Ten eerste vinden we elkaar in een aantal kernwaarden: gerechtigheid, compassie en rentmeesterschap. Deze waarden dragen ons werk voor democratisering en vrede, toegang tot basisvoorzieningen en voor duurzame en rechtvaardige economische verhoudingen. Ze vullen elkaar aan en versterken elkaar. Zoals gerechtigheid koud en hard wordt zonder compassie, zo wordt compassie krachteloos en ineffectief zonder gerechtigheid. Goed rentmeesterschap betekent voor ons dat elke vorm van ontwikkeling ingebed dient te zijn in respect voor de aarde en alle wezens die daarop leven. We vinden de kracht van deze waarden dat ze sterk geworteld zijn in de christelijke traditie en ook herkenbaar en aansprekend zijn voor wie vanuit een andere achtergrond met ons werkt.

Ten tweede gaan we uit van een inclusief verstaan van onze identiteit. We erkennen dat de leden van de ICCO-alliantie en van de regionale raden onderling verschillen qua positie in of binding met de protestantse traditie. We vinden het deel van onze kracht en meerwaarde als samenwerkingsverband dat we willen leven met deze diversiteit rondom de waarden en doelen die ons verbinden. We ervaren dat de onderlinge dialoog over verschillen in visie bijdraagt aan dieper inzicht en groter onderling begrip. Dit versterkt ons vertrouwen in de kracht van dialoog in maat-

schappelijke kwesties. Een goed voorbeeld daarvan is de dialoog die we met Afrikaanse en Nederlandse partners zijn aangegaan over religie en homoseksualiteit.

Een derde belangrijk uitgangspunt is dat we religie – opnieuw – een plek willen geven in ontwikkelings-samenwerking. Vrijwel overal ter wereld is religie een belangrijke kracht in de samenleving en in het leven van mensen. We zien het als deel van onze identiteit en professionaliteit als ontwikkelingsorganisatie om

kennis en vaardigheden in huis te hebben over religie en ontwikkeling. Het gaat hierbij geenszins om het propageren van één bepaalde religie. We vragen van onze medewerkers dat ze goed inzicht hebben in de manifestaties van religie in een niet-westerse context en dat ze kunnen omgaan met religieuze organisaties die relevant ontwikkelingswerk doen. Op dit terrein werken we nauw samen met het Kenniscentrum Religie en Ontwikkeling, gehuisvest bij OIKOS, en met de academische leerstoel Religie en Ontwikkeling aan het Institute of Social Studies in Den Haag. Zij ondersteu-

nen ons met onderzoek en praktische dienstverlening op dit terrein, zoals de productie van een praktijkhandboek over het omgaan met religieuze factoren in ontwikkeling.

4.4

Gezondheidszorg

Hoofddoelstelling

Het versterken van de gezondheidszorgsystemen op lokaal- en districtsniveau, met speciale aandacht voor seksuele en reproductieve gezondheid voor vrouwen, jongeren, adolescenten en kansarme groepen (armen in het algemeen en kwetsbaren in het bijzonder: minderheden, gemarginaliseerden, gehandicapten, mensen lijdend aan een chronische ziekte).

Landen

· Afghanistan	· Egypte	· Kenia	· Sudan
· Albania	· Ethiopië	· Malawi	· Vietnam
· Bangladesh	· Ghana	· Myanmar	· West-Papua
· Cambodja	· Guatemala	· Nigeria	· Zambia
· Chad	· Haïti	· Oost-Timor	· Zimbabwe
· Dominicaanse Republiek	· India	· Sierra Leone	
	· Indonesië	· Sri Lanka	

Beschrijving van het deelprogramma

Alliantie-leden ICCO & Kerk in Actie en Prisma voeren gezamenlijk het gezondheidszorg-programma uit, gecoördineerd door Prisma. Prisma lid-organisaties die in 2009 betrokken zijn geweest bij de uitvoering van dit programma zijn Tear, Dorcas, Woord en Daad, Leprazending, De Verre Naasten, Dark & Light en World Servants.

Het doel van het programma is het verbeteren van de gezondheidszorg op lokaal en districtsniveau, met speciale aandacht voor seksuele en reproductieve gezondheid van vrouwen, jongeren en kwetsbare groepen. Dit doel willen we bereiken door middel van drie interventiestrategieën: directe armoedebestrijding, versterking van het maatschappelijk middenveld en beleidsbeïnvloeding.

In 2009 is een raamwerk ontwikkeld voor de landenprogramma's, met veel aandacht voor de kwetsbare groepen. Door middel van kwaliteitsbewaking en capaciteitsontwikkeling bereiken we financiële en organisatorische duurzaamheid. Een bredere samenwerking en meer partnerschappen met de overheid en andere actoren leidden tot grotere complementariteit.

Samen met de partnerorganisaties zijn programma's versterkt op het gebied van seksuele en reproductieve gezondheid en rechten (SRHR), gehandicapten, human resources, community based health insurances, waar mogelijk in samenwerking met Christelijke gezondheidsverenigingen. In 2009 werd het gezondheidszorgprogramma uitgevoerd in 23 landen. In Ghana, Soedan, Tanzania, Afghanistan, India, Bangladesh, Cambodja, DR Congo, Franstalig West-Afrika en Haïti is samengewerkt via de programmatische aanpak. De alliantie heeft afgesproken dat wij ons in 2010 in het bijzonder zullen richten op het opbouwen van sterke programma's in 15 landen.

Voortgang

Het proces om te komen tot een gezamenlijk programma met gemeenschappelijke doelstellingen is zeer interessant, maar het kost ook veel tijd. Langzame maar ook gestage vooruitgang wordt geboekt in de programmatische benadering, terwijl ondertussen individuele projecten bij blijven dragen aan de belangrijkste doelstellingen van het programma. Taalbarrières tussen Nederland en veel Zuidelijke gebieden (bijvoorbeeld

Indonesië) maken het moeilijker om van een afstand te communiceren over het proces en het proces een stap verder te helpen. In veel landen is fysieke aanwezigheid nodig om inzicht te krijgen in de discussie tussen de partners. We hebben geleerd dat het bijna altijd nodig is om een coördinator te hebben die lokaal de programma formulering kan faciliteren.

In 2009 is meer aandacht besteed aan participatie van de doelgroep in de programma's (versterking van het maatschappelijk middenveld). Zo is in Uganda, Haïti, India en Zuid-Soedan deelname gerealiseerd van community committees, village health committees en zelfhulpgroepen.

Decentralisatie betekent dat vertrouwensrelaties opgebouwd moeten worden tussen nieuwe *program officers* van ICCO en de andere alliantiepartners en partnerorganisaties, en dat kost tijd. Tegelijkertijd is het een voordeel dat de nieuwe *program officers* dichterbij de programma's staan. Specifiek voor het gezondheidszorgprogramma is de samenwerking tussen Prisma en ICCO & Kerk in Actie in dit licht een interessant uitdaging, omdat Prisma in Nederland blijft en niet decentraliseert.

Voorbeelden van succes

In Afghanistan hebben in 2009 de belangrijkste partners van het nationale oogzorg programma met succes gelobbyd voor de integratie van de primaire oogzorg (PEC) in het nationale basispakket van de gezondheidsdiensten (BPHS).

Tijdens het eerste jaar van uitvoering van het gezamenlijke Voedselzekerheidsprogramma van ICCO, TLM en Dark & Light in Bangladesh zijn meer dan 1000 mensen met een handicap geïdentificeerd en opgenomen in het programma. We zien dat dit als voorbeeld dient voor andere organisaties, die soortgelijke initiatieven ontplooiën.

In Oeganda (Karamoja) is stigmatisering van mensen met hiv/aids sterk verminderd. Theatergroepen worden veel ingezet als een zeer doeltreffend instrument om gemeenschappen te mobiliseren. De verhalen van de *hiv/aids peer group* die op deze wijze voor het voetlicht worden gebracht hebben in belangrijke mate geholpen om mensen met hiv/aids uit hun isolement te halen.

Het Health Insurance Programme in Cambodja is een goed voorbeeld van een succesvolle programmatische

aanpak. Het is een innovatief 3-jarig programma voor de financiering van de gezondheidszorg in Cambodja met verschillende stakeholders. Ongeveer 10 verschillende organisaties zijn betrokken, met inbegrip van de overheid (op verschillende niveaus), een verzekeraar en een onderzoeksinstituut. Het doel is om toegang tot de gezondheidszorg te garanderen via een ziektekostenverzekering voor alle huishoudens in de provincie Banteay Meanchey, ook voor de allerarmsten. Het programma heeft de uitvoeringsfase bereikt en maakt goede voortgang. De bedoeling is dat in de laatste twee jaar van het programma de betaling van de premie voor de allerarmsten in het Annual Operational Plan van het Cambodjaanse Ministerie van Volksgezondheid moet zijn opgenomen, zodat het programma financieel duurzaam wordt. In DR Congo en in India wordt aandacht besteed aan de financiële duurzaamheid van de gezondheidsprogramma's door het uitvoeren van pilots voor *community based health insurance*.

Minder succesvol

In Cambodja is het een uitdaging om te werken met een van de partnerorganisaties die sterk is gericht op enkel dienstverlening. *Empowerment* van de gemeenschappen door middel van vraaggestuurde activiteiten zijn nog geen deel van hun visie en missie. Een capaciteitsopbouwproject heeft ze echter ondersteund in het vinden van een nieuwe strategische richting en het doorvoeren van organisatorische veranderingen.

Het Human Resources for Health-programma in Zuid-Soedan is nog geen succes omdat de alliantieleden nog geen eigenaar zijn van het proces. Moeilijkheden met het vinden en behouden van goed personeel, en een slechte verdeling van taken en verantwoordelijkheden maakte het moeilijk voor de stuurgroep om te functioneren. Het recruterende van een programmacoördinator wordt daarom momenteel overwogen.

Samenwerking

Op het gebied van SRHR heeft de alliantie deelgenomen aan het Share-Net-platform, dat heeft bijgedragen aan het beïnvloeden van de individuele, nationale, Europese en internationale agenda's. Voorts heeft Prisma een bijdrage geleverd aan de beleidsnota over hiv/aids en SRHR van het ministerie van Buitenlandse Zaken en deelgenomen aan de hoorzitting voor parlementariërs over deze nota.

Alle programma's gericht op SHRH omvatten een lobby & advocacy-component. Waar mogelijk brengt de alliantie partners vanuit verschillende perspectieven (gezondheid en mensenrechten) op het gebied van SHRH werken, bij elkaar om hun lobby & advocacy-capaciteiten te versterken.

De ICCO-alliantie is betrokken bij de kerngroep van het platform Health Insurance for the Poor (HIP) en heeft deelgenomen aan de 2 georganiseerde seminars. Eén van de resultaten van het laatste seminar over innovatieve ideeën was dat meer samenwerking met de Task Force Health Care (TFHC) zal worden gezocht. Het platform heeft een studie uitgevoerd over de impact van de verschillende *health insurance schemes* op de toegang tot zorg, performance, empowerment van de gemeenschap en de bescherming tegen catastrofale uitgaven in de gezondheidszorg.

ICCO en Prisma zijn leden van de Nederlandse Coalition on Disability and Development (DCDD). Prisma is actief in de thematische werkgroep hiv/aids en invaliditeit en in initiatieven met betrekking tot onderzoek over gehandicapten en ontwikkeling. Ook zijn workshops georganiseerd tijdens verschillende conferenties Handicap is daarnaast een permanent onderwerp op de website van Stop Aids Now!

De ICCO-alliantie heeft een petitie ondertekend van Wemos waar regeringen van ontwikkelingslanden worden opgeroepen klinische studies van drugs en farmaceutische producten op ethische wijze uit te voeren. Deze oproep is het resultaat van uitgebreid overleg tussen deskundigen uit India, Latijns-Amerika en Europa en is begin 2009 gelanceerd op www.fairdrugs.org

De ICCO-alliantie zit samen met Cordaid, Misereor en Difaem in het platform van African Christian Health Associations. Een petitie van dit platform voor ondersteuning van de Primary Health Care & Health Systems Strengthening resolution at the 62nd World Health Assembly is door de partners ondersteund.

De coördinatie tussen Cordaid en de ICCO-alliantie, beide *faith based*-organisaties, is verder verkend. Samen hebben zij onderzoek gedaan naar de relevantie van Christelijke Health Associations en naar hoe complementariteit op het gebied van de dienstverlening op *grass root*-niveau kan worden versterkt. Gebaseerd op de uitkomsten van dit onderzoek, willen Cordaid en de

ICCO-alliantie hun samenwerking versterken voor de periode 2011-2015 (MFSII). Thema's als *Human Resources for Health*, *Health Insurance* en SRHR kunnen mogelijke kaders vormen.

Geleerde lessen en aandachtspunten voor het volgende jaar

We hebben in 2009 veel geleerd over de rol van de *Rights Based Approach* in onze activiteiten. Momenteel worden er meer stappen ondernomen om deze lessen te integreren in het beleid van de ICCO-alliantie, in samenwerking met Equal in Rights.

In verschillende landen is veel energie en tijd besteed aan het bereiken van de doelgroep via een goed georganiseerd en lokaal geaccepteerd systeem van Community Health Committees. Zo werd bijvoorbeeld in India ingezet op het creëren van links met de districtsoverheid vanwege het belang van de National Rural Health Mission (NRHM). Dit heeft geleid tot (meer advocacy voor) verbeteringen van voorzieningen in de lokale gemeenschappen.

In consultatie met vertegenwoordigers van kerkelijke gemeenschappen in Franstalig West-Afrika werden de volgende issues aangegeven als prioritair op het gebied van seksualiteit: theologische bezinning over seksualiteit, een goede communicatiestrategie voor kerken over seksualiteit, steun voor sociale acties van kerken (bijv. zorgen voor mensen met hiv, hulp bij tienerzwangerschappen, opvang van meisjes die tot een huwelijk worden gedwongen, huwelijkspastoraat).

Verder werd ervaring opgedaan met het *mainstreamen* van *disability* bij partnerorganisaties in Ethiopië en in India. Mogelijkheden werden besproken door de organisaties onder leiding van een facilitator met ervaring op dit gebied. In 2010 zal hier verder uitvoering aan gegeven worden. Ook geleerde lessen op dit gebied in Bangladesh hebben positieve gevolgen gehad.

Program Officers in de regio verschillen nogal eens van mening met elkaar over de manier waarop programmaformulering moet worden gefaciliteerd, en over hun visie op de programma's. De communicatie na de decentralisatie moet daarop inspelen.

Bericht uit Managua:

Spreuken aan de wand

Tijdens mijn duikweekend op de Big Corn Island, Nicaragua, is Nederland ver weg. Tot ik ineens denk ik aan de zin die een grote, onbekende filosoof op een gevel bij de fietstunnel onder Utrecht CS geschreven heeft: Niets is wat het lijkt, als je maar goed kijkt.

Voorbeeld: in de buurt van mijn huis slentert vaak een man. Soms zit hij zomaar een tijdje op de stoep. Op het eerste gezicht een huis-tuin-en-keuken-zwerver. Vanwege zijn uiterlijk en intelligente blik zou hij een zoon van Che Guevara kunnen zijn. Zijn ironische glimlach zegt mij dat hij niet veel vertrouwen heeft in de zoveelste buitenlander die Nicaragua komt helpen. Even later ben ik in de copyshop van de UCA, de upper-class universiteit van Managua. Op een stoel zit wéér een kopie van Che Guevara. Deze keer een student die zo uit de beroemde foto gelopen lijkt, inclusief halflang haar en een baret met Lenin-embleem. Het enige verschil is dat de student een keurig ruitjes-overhemd en een Levi's spijkerbroek draagt. Ik voel meteen een band: twee idealisten, maar wel aan de veilige kant blijven staan.

Wie weet of het waar is? Deze vraag stond jarenlang boven de deur van een schuurtje tussen de metropool Uden en de voorstad Zeeland. Voordat ik naar Nicaragua vertrok, was ik bij de GG&GD in Utrecht. De arts die mij te woord stond was er eentje van de categorie risico's-zijn-uit-te-bannen en begon met het bekende riedeltje geen-water-uit-de-kraan-geen-salade-geen-ijsklontjes-jezelf-beschermen-tegen-muggen-niet-op-de-markt-eten-geen-hondenbeten-en-je-kunt-maar-beter-niet-op-reis-gaan. Na ruim drie maanden Nicaragua stel ik vast dat het kraanwater prima te drinken is, de salades erg lekker zijn, ik gemiddeld vier muggenbeten per dag scoor en dat in deze hitte een drankje zonder ijsklontjes hetzelfde is

als ICCO zonder bilateraal hangplekoverleg bij de koffiecorner. Nu alleen nog eten op de markt en me door de hond van de burens laten bijten...

Mijn verhuizing naar Nicaragua is een ideale mogelijkheid om de wereld van ontwikkelingshulp van dichtbij mee te maken. Het is fascinerend om het nieuwe ICCO vorm te geven en het voelt goed om aan een betere wereld te werken. Maar ik word ook met mijn idealen geconfronteerd. Wat is onze toegevoegde waarde in een land dat door donoren is overspoeld? Waar de regering denkt dat zij het morele recht heeft op die honderden miljoenen euro's, dollars en Venezolaanse bolivares fuertes? En waarom was tijdens de contractonderhandelingen mijn eigenbelang ineens zo groot? Ben ik een kapitalist of een realistische idealist? En maakt dat voor ons werk eigenlijk niets uit?

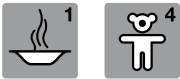
ICCO: partner to enterprising people zie ik iedere ochtend op de gevel van ons kantoor in Managua. Ondernemende mensen zijn er in vele soorten en maten. Om te beginnen: wijzelf. We reizen de hele wereld over om onze partnerorganisaties en hun projecten te bezoeken. Meestal zijn het kantoorbezoeken, maar af en toe duiken we met ngo's het veld, de steppe, de woestijn of het bos in. Vol energie en inspiratie komen we weer terug en het ene na het andere projectplan rolt uit de printer.

Ondertussen begint bij Big Corn Island de zon in de Caribische Zee te vallen, is mijn glas leeg en het einde van het duikweekend in zicht. Het ICCO-reorganisatieproces is een sprong in het diepe, maar een goede zwemmer komt weer boven. De eigenaar van de lokale duikshop Nautilus heeft dit treffend verwoord op de wand van zijn toilet: Somebody is watching above: just dive.

4.5

Voedselzekerheid

Hoofddoelstelling

Verbeteren van de voedselzekerheidssituatie van de doelgroepen door samenwerking met en tussen partners en andere actoren te intensiveren en te verbeteren. ICCO beoogt sterke netwerken en belangengroeperingen te vormen die erop gericht zijn kwetsbare en gemarginaliseerde mensen meer bij het formuleren en bekritisieren van beleid dat hen direct aangaat, te betrekken.

Landen

- Afghanistan
- Bangladesh
- Benin
- Bolivia
- Burkina Faso
- DR Congo
- Ecuador
- Haïti
- India
- Madagaskar
- Malawi
- Mali
- Myanmar
- Nepal
- Pakistan
- Paraguay
- Peru
- Sudan
- Uganda
- Zuid Afrika

Beschrijving van het deelprogramma

Het programma voor voedselzekerheid is gericht op verbetering van de voedselzekerheid van de doelgroepen door de intensivering en diversificatie van de landbouwproductie, betere toegang tot markten en aanvullende inspanningen op het gebied van onderwijs over voeding, hygiëne en moeder- en kindzorg voor een betere voedingstoestand. Agrarische activiteiten (voornamelijk gewassen) staan centraal in het programma, maar ook de onderliggende oorzaken voor voedseltekort, zoals toegang tot land en water worden aangepakt. Recht op voedsel is de overkoepelende kijk. Versterking van het maatschappelijk middenveld wordt gebruikt om mensen in staat te stellen hun leven in eigen handen te nemen. Via lobby & advocacy-strategieën proberen we regeringen ervan te overtuigen het recht op voedsel te gebruiken als basis voor hun beleidsvorming.

Voortgang

In 2009 is goede vooruitgang geboekt met individuele organisaties en hun bijdrage aan de verbetering van de voedselzekerheid van hun doelgroepen. Voor meer dan 130.000 huishoudens betekende dit een betere beschikbaarheid van voedsel, terwijl 15.000 huishoudens betere toegang hadden tot voedsel door een gediversifieerd inkomen en verbeterde toegang tot markten. Bijna alle partners in de voedselzekerheid werken in netwerken. Hoewel dit niet betekent dat alle partners al bezig zijn met volwaardig programmatisch werk zijn hun mogelijkheden voor voor uitwisseling van kennis en onderling leren duidelijk toegenomen. Op het gebied van lobby & advocacy zijn meer partners actief geworden in de lobby. Dat heeft er toe geleid dat in Bolivia, Madagaskar, Mali en Zuid-Afrika het recht op voedsel nu duidelijk wordt genoemd in beleidsdocumenten. Ook het aantal doelgroeporganisaties dat landcertificaten heeft verkregen is aanzienlijk gestegen: 87 in 2009 (in 2008 waren het er 20).

In sommige landen (Oeganda, Soedan, Afghanistan), wordt de programmatische benadering ontwikkeld met de afdeling Democratisering & Vredesopbouw. In andere landen (bijvoorbeeld Malawi) is de samenwerking met APRODEV-partners en anderen gerealiseerd en verdiept. In enkele coalities (bijvoorbeeld in Burkina Faso) is vanaf het begin ook samenwerking gezocht met niet-ICCO-partners. Deze bredere opzet veroorzaakt vertraging, maar wekt ook de belangstel-

ling voor samenwerking van andere actoren die voorheen minder interesse hadden, zoals de Nederlandse ambassade. In Bolivia hebben zes partnerorganisaties een gemeenschappelijk programma opgezet om de lokale economische ontwikkeling en voedselzekerheid te bevorderen met speciale aandacht voor de genderproblematiek, het recht op voedsel en voedselsoevereiniteit. Naast de interventies op lokaal niveau zullen ervaringen worden gesystematiseerd en vertaald in beleidsaanbevelingen in nauwe samenwerking met het nationale NGO-netwerk voor voedselzekerheid (AIPE). In 2009 werd besloten dat een aantal Prisma-leden (Tear, Woord & Daad, Dorcas, De Verre Naaste) vanaf 2010 zal toetreden tot het ICCO-programma voor voedselzekerheid. Daarmee is een stap vooruit gezet in de alliantieopbouw en het programmatisch werken.

Voorbeelden van succes

In Mali heeft het 'cadre de concertation' zich ontwikkeld tot een volwassen coalitie. Er traden nieuwe partners toe, en de groepen worden in Mali gezien als kennishouder op het gebied van voedselzekerheid. Partners voelen zich vrij om vooruitgang onderling te bespreken, op basis van gemeenschappelijke indicatoren die zij zelf hebben gekozen. Zij hebben regelmatig thematische leersessies en voor 2010 hebben zij nieuwe aandachtsgebieden geïdentificeerd. Dit betekent dat de groep nog steeds groeit en een open blik naar buiten heeft op het gebied van voedselzekerheid

Minder succesvol

In Pakistan verloopt het programma minder succesvol. Begin 2009 kwamen 4 organisaties bijeen om te beslissen over verdere stappen. Hun gemeenschappelijk belang was en is voedselzekerheid. Eén organisatie is zeer politiek georiënteerd en gericht op internationale structuren als de belangrijkste focus van interventies. De andere organisaties zijn meer technisch en gericht op technische verbetering, samen met de doelgroep om voedselzekerheid te verbeteren. Hoewel dit in theorie een mooie match kan zijn, waren de verschillen in aanpak te groot om een vlotte start van de uitvoering van gemeenschappelijk onderzoek te faciliteren.

Samenwerking

Wageningen Universiteit en Researchcentrum (WUR) en ICCO hebben een proces in gang gezet om de

diverse *ad hoc*-lijnen van samenwerking in een strategischer verband te brengen. De samenwerking rond het thema voedselzekerheid concentreert zich op drie invalshoeken: voedselzekerheid en a) toegang tot de markt / economische ontwikkeling, b) bio-gebaseerde economie; en c) klimaatverandering. Het thema voedselzekerheid en economische ontwikkeling en hoe dit in de interventies kan worden ingebouwd wordt op dit moment in Bolivia, Benin en Ethiopië onderzocht. In 2010 zullen de twee andere invalshoeken verder worden uitgewerkt. Met betrekking tot lobby: The Right to Food and Nutrition Watch, gepubliceerd met FIAN en Brot für die Welt verscheen in drie talen. Wereldwijd en in Nederland werd deze Watch gepresenteerd aan publiek en beleidsmakers, met positieve reacties tot gevolg

ICCO heeft als delegatieleider van de Europese Voedselzekerheidsgroep deelgenomen aan de High Level-vergadering over hoge voedselprijzen in Madrid. Naar aanleiding daarvan is ook contact gelegd met, en zijn diverse consultaties uitgevoerd voor de VN over bijvoorbeeld de inrichting van en de zeggenschap over het wereldvoedselsysteem, over de relatie tussen het Committee Food Security en andere partnerschappen voor voedselzekerheid, en het belang van de integratie van voedingskunde in de voedselzekerheidsactiviteiten. Daarnaast gaven we input aan de Nederlandse regering in de voorbereidingen voor de World Food Summit, waaraan ICCO deelnam als delegatie en als waarnemer.

Samen met WUR, Wemos, Plan Nederland en Unilever R&D is de Nederlandse Werkgroep over Voeding gestart die als doel heeft voedingsstrategieën te integreren in ontwikkeling.

Geleerde lessen en aandachtspunten voor het volgende jaar

De programma's in India en Madagaskar nemen deel aan het 'Appreciating the programmatic approach'-traject. In India, waar de partners een vrij uitgebreid en alomvattend voorstel hebben ontwikkeld om de voedselzekerheid op verschillende niveaus te verbeteren, had de coalitie financiering ontvangen voor slechts een deel van dit voorstel. Het idee daarachter was dat er voor de andere delen financiering zou moeten worden gezocht, ook om de programmatische samenwerking tussen organisaties te stimuleren. Dit stuitte aanvan-

kelijk op onbegrip bij de partners, en werd uitgelegd als een verkeerde manier van handelen van ICCO. In de toekomst zullen in het geval van ingewikkelde, samenhangende en alomvattende voorstellen, die verder gaan dan de financieringscapaciteit van ICCO, vanaf het begin andere co-financiers moeten worden geïdentificeerd.

In Pakistan bestaat de programmacoalitie uit vier leden, en dat blijkt niet voldoende om interne spanningen (bijvoorbeeld als gevolg van soms extreme standpunten) het hoofd te kunnen bieden. In 2010 zal het programma uitgebreid worden met conflicttransformatie partners, en zullen ook in de contextanalyse conflictaspecten worden opgenomen.

De opening van regionale kantoren vereist een decentrale manier van leren, maar ook een decentrale kwaliteitsbewaking van het programma. In 2009 is daarom een interactieve wikipagina over voedselzekerheid opgezet, waarvan het onderlinge gebruik door de verschillende *program officers* in de regio's en in Utrecht in 2010 verder moet worden gestimuleerd.

4.6

Water & Sanitatie

Hoofddoelstelling

Het veiligstellen van duurzame toegang tot watervoorziening, schoon drinkwater en sanitaire voorzieningen. Het recht op water staat hierbij centraal

Landen

- Bangladesh
- Benin
- Bolivia
- Brazilië
- DR Congo
- Ecuador
- El Salvador
- Ghana
- Haïti
- Honduras
- India
- Madagaskar
- Malawi
- Mali
- Nepal
- Pakistan
- Peru

Beschrijving van het deelprogramma

Het Water and Sanitatie-programmma heeft een sterke focus op lokaal waterbeheer vanuit een multistake-

holder-benadering. In veel landen is het decentraal beheren van water nog steeds een ingewikkelde zaak. Een groot deel van het programma is gericht op het opleiden van verschillende stakeholders om duurzame diensten op het gebied van drinkwater en sanitaire voorzieningen te kunnen aanbieden. Een ander onderdeel is de regulering van de toegang tot water voor productief gebruik. Om investeringen in water en sanitaire infrastructuur duurzaam te maken moeten de exploitatie en het onderhoud goed geregeld zijn: de overheid is verantwoordelijk voor de planning en de bouw van waterputten en sanitaire voorzieningen, en de gebruikers ervan zijn betrokken bij en verantwoordelijk voor het onderhoud. ICCO's Multi stakeholder-programma's zijn gericht op verduidelijking en versterking van de rol van elke betrokkene. In Azië heeft het voedsel- en waterzekerheidsprogramma een focus op de rurale ontwikkelingsprogramma's, waar water voor productie een belangrijke component is. In Afrika ligt de nadruk op de decentralisatie van de overheidsmandaten op het gebied van drinkwater en sanitaire voorzieningen en de complementariteit tussen de activiteiten van de overheid, de maatschappelijke organisaties, de private sector en de NGO's. In Latijns-Amerika zijn de waterkwaliteit en bronnen van verontreiniging (zoals mijnbouw) een belangrijk aandachtspunt.

Voortgang

Het opstarten van processen heeft geleid tot enthousiasme en verwachtingen, bijvoorbeeld in het Andesgebied in Latijns-Amerika en in West-Afrika. In verdere stadia van programmaontwikkeling (bijvoorbeeld in Madagaskar), worden de eerste punten van zorg in het proces zichtbaar. Is de stakeholder-analyse op de juiste manier is uitgevoerd, heeft eigendom de nodige aandacht gekregen, heeft het programma een adequaat bestuur? Goed waterbeheer vereist betrokkenheid van alle belanghebbenden en het is belangrijk om tijd te nemen om programma's voor te bereiden en ideeën te bespreken en niet te snel te beginnen met de uitvoering. Multistakeholderaanpakken krijgen daarnaast vaak te maken krijgen met machtsverschuivingen tijdens het proces van programmaontwikkeling. Om die redenen vraagt een programmatische aanpak om een zeer flexibele, toegewijde rol van de partners.

Het vormen van coalities in de doellanden heeft positieve resultaten opgeleverd in sommige landen, zoals

in Ghana waar een Learning Alliance is gevormd met alle belanghebbenden in de sector stedelijke water en sanitatie. In andere landen is er een vertraging opgetreden als gevolg van het interne decentraliseringsproces van ICCO.

In 2009 heeft ICCO haar betrokkenheid bij een innovatieve aanpak in sanitaire voorzieningen voortgezet. Het is verheugend dat Nederlandse partners binnen en buiten de Netherlands Water Partnership op zoek gaan naar complementariteit in de landen waar ze betrokken zijn bij de Water, Sanitation & Hygiene-sector (WASH).

Het African School Sanitation-programma en het programma voor sanitaire voorzieningen in stedelijke gebieden zijn een stap verder in hun ontwikkeling. Deze benaderingen hebben een sterke focus op financiële duurzaamheid, zijn daarom veelbelovend, maar tegelijkertijd heel veeleisend. Traditionele benaderingen van de Wereldbank en andere donoren (zoals gesubsidieerde kampen), hebben nog steeds sterke invloed in de doellanden.

In Malawi heeft de ontwikkeling van sanitaire voorzieningen in peri-stedelijke gebieden in Blantyre, Lilongwe en Mzuzu de aandacht van de verschillende belanghebbenden. Lokale banken zijn bereid om te investeren in sanitaire voorzieningen en ICCO kan dit proces ondersteunen door het aanbieden van een garantie aan dit Sanitation Fund.

Ten behoeve van schoolsanitie in vijf Afrikaanse landen zijn mappings uitgevoerd en is de haalbaarheid van de programma's in elk van de landen vastgelegd. De uitvoering van het programma zal naar verwachting starten vanaf 2010.

In Nederland hebben verschillende partijen de Nederlandse WASH Coalition gevormd als uiting van de lopende samenwerking tussen NGO's en andere actoren.

De belangrijkste focus van het Water and Sanitatieprogramma ligt op capaciteitsopbouw in lokaal waterbeheer en lobbyen voor een meer geïntegreerd waterbeheer. Een ander relevant aspect is de betrokkenheid van watergebruikers in de besluitvorming over water en sanitaire voorzieningen. In sommige programma's is de aanleg van de infrastructuur

opgenomen in programma's van capaciteitsopbouw, bijvoorbeeld in Madagaskar, en in de voedselzekerheidsprogramma's in Mali, Malawi en Zuid-Azië.

Het TPP Ghana programma heeft de samenwerking versterkt tussen alle actoren in de stedelijke drinkwater- en sanitaire voorzieningen, door het oprichten van een Learning Alliance. Een tussentijdse evaluatie van het programma toont vooruitgang op het gebied van synergie en duurzaamheid, door de inzet van alle betrokken actoren voor gezamenlijke ontwikkeling van *pro poor* benaderingen voor watervoorziening en sanitatie. Schaarste van water heeft veel verschillende oorzaken waardoor programma's verschillen per regio en per land. In Latijns-Amerika lobbyen veel van de partners van ICCO voor collectieve rechten op water en land, en tegen de niet-duurzame praktijken van verspillende en verontreinigende winningsindustrieën, zoals open goudwinning.

Een partner (Tribunal Latinoamericano del Agua) heeft verschillende watertribunalen georganiseerd om oplossingen te vinden voor de gevallen waarin het recht op water geschonden wordt

.
Naast het ontwikkelen en uitvoeren van programma's in de doellanden, verkent ICCO mogelijkheden om samen te werken met andere partners uit Nederland en andere Europese landen. ICCO is actief lid is van het Netherlands Water Partnership platform (NWP) van NGO's, en hieruit zijn gezamenlijke programma's voortgekomen, zoals het School Sanitation-programma in vijf Afrikaanse landen, dat is opgesteld in 2009 en zal starten in 2010. ICCO's visie op sanitatie heeft geleid tot het verkennen van alternatieve financieringsmodellen, waarbij huishoudens gestimuleerd worden om te investeren in de verbetering van sanitaire voorzieningen en water, door het creëren van een omgeving die hiertoe mogelijkheden biedt (microfinanciering, particuliere sector, technische ondersteuning). De samenwerking tussen de partners binnen NWP is geformaliseerd door de oprichting van de Dutch Wash Alliance. Samen met PROTOS België, heeft ICCO vier programma's geformuleerd, waarvan er drie worden uitgevoerd. Zo is in Benin in 2009 een veelbelovend programma ontworpen waarin de nationale en internationale actoren werken aan verbetering van het waterbeheer in twee noordelijke provincies.

Voorbeelden van succes

In Ghana vormen tripartite partnerships op het gebied van water & sanitatie (overheid, bedrijfsleven en *civil society*) een goede overkoepelende insteek voor het programma. Het betreft acht landelijke en regionale *learning alliances* die gefinancierd worden door ICCO, Aqua for All en Simavi. De betrokken partijen in dit programma ontmoeten elkaar regelmatig en wisselen informatie en ervaringen uit. Hoewel niet alle kennisproducten op tijd zijn gereedgekomen, is een *pro poor* aanpak op het gebied van water en sanitaire voorzieningen op de agenda geplaatst van de verschillende actoren binnen de sector. De African Development Bank heeft besloten om de infrastructuur voor water en sanitatie te financieren in drie van de stedelijke gebieden.

In Benin liet een uitgevoerde WASH contextanalyse mogelijkheden zien om de bestaande samenwerking in de sector te versterken. Het PAGReSEA programma werd geformuleerd om lokaal waterbeheer te versterken in twee districten in het noorden van Benin. PROTOS, Helvetas Crepa, SNV, CEBEDES, BUPDOS en ICCO hebben besloten om hun krachten te bundelen om competenties van de lokale overheid te ontwikkelen in het beheer van water en sanitaire voorzieningen. Ook in dit programma zijn de financieringsvoorstellen positief ontvangen door de regionale financieringsorganisaties. Lokale overheden nemen het initiatief bij het verlenen van diensten en de verschillende actoren nemen een rol in de bouw, exploitatie en beheer.

Minder succesvol

In 2009 had het PAMOLEA programma in Madagaskar te kampen met problemen. De activiteiten in het veld (de capaciteitsversterking van lokale actoren in waterbeheer en de aanleg van nieuw waterpunten) hebben vertraging opgelopen omdat werkrelaties erg slecht waren. Een *trouble shooting*-missie en een bijeenkomst met alle betrokken partijen hebben geleid tot een nieuwe overeenkomst. Na het analyseren van de situatie was een van de conclusies dat bij het opstarten van het programma niet genoeg tijd was ingeruimd om het governance-model te bespreken en *ownership* te creëren bij alle betrokken partijen. Een van de belangrijkste aanbevelingen was om de besluitvormingsstructuur te herdefiniëren. Tijdens een bijeenkomst met alle partners werd de een aantal maatregelen vastgesteld: projectpersoneel wordt voortaan beoordeeld door een

onafhankelijke consultant op basis van functieomschrijvingen en er wordt een nieuwe projectdirecteur gecontracteerd. Verder veranderen de contractvoorwaarden, omdat gebleken is dat contractering op basis van detachering niet altijd resulteert in de benodigde inzet.

In Haïti heeft de ontwikkeling van een Food-en Water Security Program in 2009 enige vertraging ondergaan, die gedeeltelijk veroorzaakt werd door de overgang van het kantoor in Utrecht naar het regionale kantoor in Midden-Amerika. Het duurde geruime tijd om een nieuwe Programme Officer te vinden voor het land en om het kantoor te installeren in Port-au-Prince. De verschillende individuele projecten hebben geen vertraging opgelopen, maar het programmatische proces zelf heeft geen vooruitgang geboekt. Dit onderstreept dat in de meeste gevallen een extra inspanning nodig is om het proces van opbouw van een programma te stimuleren en te begeleiden. Daarnaast is de Wereldbank in 2009 gestart met een aanbestedingsprocedure om particuliere ondernemers uit te nodigen om te investeren in drinkwatersystemen. Dit komt neer op een andere benadering en heeft gevolgen hebben voor het opzetten van het voedselzekerheid- en waterprogramma. ICCO heeft deze andere insteek nog niet besproken met de coalitie van partners.

Samenwerking

Samen met IRC is ICCO betrokken bij de ontwikkeling van Learning Alliances over stedelijke water-en sanitaire voorzieningen in West-Afrika. Met WASTE en de London School of Hygiene is actie-onderzoek gedaan naar innovatieve benaderingen op de duurzame sanitaire voorzieningen in Malawi. Samenwerking met WASTE is ook begonnen in Benin.

ICCO heeft geen actieve lobby op water in Nederland, maar ondersteunt campagnes die samen worden uitgevoerd met andere leden van het NWP-Platform, zoals Both Ends en Simavi.

Geleerde lessen en aandachtspunten voor het volgende jaar

De programmatische aanpak is zeer goed toepasbaar in the Water and Sanitation sector, waar multiactor-samenwerking een eerste voorwaarde voor succes is, gezien de diversiteit van de taken en verantwoordelijkheden van de verschillende belanghebbenden.

Context analyses en mappings zijn belangrijke instrumenten voor de eerste fase. Een participatief proces van het analyseren van de context is een eerste voorwaarde om de betrokkenheid en eigen verantwoordelijkheid te krijgen voor het bouwproces van een coalitie.

Tijd is nodig om de juiste set-up te ontwikkelen en tot een goed governance-model voor elk programma te komen.

Een extra inspanning moet worden gemaakt om niet-NGO-partners bij de activiteiten te betrekken. Bijvoorbeeld, de particuliere sector en de overheid investeren altijd als zij een belang en toegevoegde waarde voor zichzelf zien.

Het proces van overdracht naar regionale kantoren in het kader van de decentralisatie heeft vertraging veroorzaakt in de start van een aantal van de programma's, die in de komende tijd moet worden ingehaald.

Afrika beïnvloedt Kopenhagen

‘Gigantische klimatrekening voor Nederland’

23 maart 2009

‘EU moet geld vrijmaken om klimaatoverleg te redden’

10 juni 2009

‘Schatting Cramer internationale klimaatkosten stap voorwaarts’

28 juli 2009

“Adaptatie is een eufemisme voor sociale onrechtvaardigheid op wereldschaal. Terwijl burgers van de rijke wereld beschermd zijn tegen schade, worden de armen, de kwetsbaren en de hongerigen in hun dagelijks leven blootgesteld aan de harde realiteit van klimaatverandering. Bot gesteld: een probleem dat ze niet veroorzaakt hebben, schaadt de armen van de wereld...”

Nobelprijswinnaar aartsbisschop Desmond Tutu

Afrika draagt slechts voor 3% bij aan de mondiale emissie van broeikasgassen. Toch rapporteert het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) dat het Afrikaanse continent het zwaarst getroffen zal gaan worden door klimaatverandering. Het VN Human Development Report voorspelt dat de economische groei in Afrika door de gevolgen van klimaat-

‘Minister Koenders compenseert als eerste minister CO₂-uitstoot’

24 september 2009

‘Nederlandse regering moet EU oproepen leiderschapsrol klimaatakkoord te blijven waarmaken’

12 oktober 2009

‘Het is rampzalig dat ministers van financiën de ernst van de situatie niet inzien en een zorgwekkend voorteken voor de onderhandelingen in Kopenhagen’

21 oktober 2009

verandering stagneert en zelfs zal teruglopen. Afrika wordt, kortom, nu al stevig geconfronteerd met de gevolgen van klimaatverandering. Om die verandering tegen te gaan en te zorgen dat degenen die ervoor verantwoordelijk zijn ook de rekening betalen, steunt ICCO Afrikaanse organisaties die lobbyen voor een eerlijk en rechtvaardig klimaatbeleid.

ICCO maakte de oprichting van de Pan African Climate Justice Alliance (PACJA) mede mogelijk. PACJA en ICCO trekken samen op tijdens internationale klimaatconferenties en ontwikkelen strategieën voor internationale beleidsbeïnvloeding. Het PACJA-netwerk omvat meer dan 200 organisaties, die via dit platform informatie delen, strategie bepalen en reacties naar Afrikaanse overheden coördineren. Dit bood de mogelijkheid om de standpunten van PACJA te delen met verschillende belanghebbenden, zoals de EU-vertegenwoordigers,

leden van nationale delegaties en Afrikaanse parlementariërs. Er zijn gezamenlijk regionale bijeenkomsten georganiseerd en verschillende leden van PACJA zijn gesponsord om deel te nemen aan het de internationale klimaatconferenties.

De klimaatop in Kopenhagen werd door de organisaties gezamenlijk voorbereid. Daar pleitten ze voor een sterke en rechtvaardig klimaatbeleid dat niet alleen economische ontwikkeling waarborgt, maar vooral ook oog heeft voor de duurzame ontwikkeling van miljoenen Afrikanen die bedreigd worden door de negatieve gevolgen van klimaatverandering.

Tot nog toe waren Afrikaanse ngo's vrijwel afwezig tijdens de klimaatonderhandelingen van de Verenigde Naties, maar dankzij PACJA weten ze inmiddels nationale overheden te bewegen om klimaatverandering op de nationale politieke agenda te zetten. Ook internationaal klinkt nu 'one African voice'.

‘Europese leiders ver weg van eerlijk klimaatakkoord’

‘De EU neemt nog altijd niet haar morele en historische verantwoordelijkheid.’

30 oktober 2009

‘Zwaktebod EU in Barcelona: klimaatakkoord ver weg’

06 november 2009

‘De EU laat de ontwikkelingslanden in de steek’

27 november 2009

‘Financieringsvoorstel Europese Unie verraadt ontwikkelingslanden’

11 december 2009

‘We kunnen nooit accepteren dat het Kyoto-protocol de nek wordt omgedraaid. Dat zou hetzelfde zijn als Afrika de nek omdraaien.’

14 december 2009

‘EU moet nu bewegen om nieuw leven te blazen in de klimaatonderhandelingen’

17 december 2009

‘Zeer gebrekkige uitkomst klimaatop zal levens kosten’

19 december 2009

5

Draagvlakversterking

5.1

Communicatie

Campagnes

FairClimate

Het FairClimate-programma maakt mensen bewust van de gevolgen van klimaatverandering voor ontwikkelingssamenwerking. ICCO werkt samen met Kerk in Actie aan lobby, financiert projecten en programma's en biedt handelingsperspectieven aan aan burgers, instellingen en bedrijven. In 2009 is de fondswerving op een laag pitje gezet en in de communicatie het accent gelegd op de campagne en de klimaatbelofte. FairClimate is steviger gelinked aan het FairClimate-Fund, waar mensen hun te hoge CO₂-uitstoot kunnen compenseren.

FairClimate nam ook deel aan het Beat the Heat Now-evenement en de HIER-campagne over de effecten van klimaatverandering in ontwikkelingslanden. Fotograaf Raymond Rutting maakte voor FairClimate portretten van Malinezen die aan de rand van de woestijn leven. Deze portretten werden geëxposeerd: Mali Faces Climate Battles. FairClimate sponsorde daarnaast een succesvol kinderboek over klimaat: 'Help mijn iglo smelt'.

Na een intensieve training en begeleiding werden vier enthousiaste jongeren benoemd tot FairClimate ambassadeur. Samen met enkele ambassadeurs uit 2008 hebben zij zich ingezet voor de klimaattop in Kopenhagen. Hun groep werd daartoe uitgebreid met vier jongeren uit Mali, India en Liberia. In Kopenhagen produceerden ze gezamenlijk korte filmpjes met impressies van de klimaattop en waren betrokken bij de internationale campagne.

Met de omroepvereniging AVRO is een samenwerking aangegaan die in 2010 zal leiden tot tal van klimaat en duurzaamheidsactiviteiten.

Countdown to CO₂penhagen

In de aanloop naar en tijdens de klimaattop in Kopenhagen in december voerde ICCO samen met Kerk in Actie campagne voor een rechtvaardig en effectief klimaatakkoord. De Countdown to CO₂penhagen-campagne vroeg mensen een klimaatbelofte te tekenen waarin ze aangaven hun energiegebruik te verminderen, te veranderen en te vergoeden en waarin

minister-president Balkenende werd opgeroepen zich in te zetten voor een goed klimaatverdrag in Kopenhagen. Ook de Protestantse Kerk riep haar leden op deze klimaatbelofte te tekenen. Bovendien schaarden de Wereldraad van Kerken, de Europese Raad van Kerken en de Raad van Kerken in Nederland zich achter de oproep.

De Countdown to CO₂penhagen-campagne was een internationale campagne van APRODEV, het Europese netwerk van protestantse ontwikkelingsorganisaties, en werd gevoerd in Duitsland, Engeland, Noorwegen, Denemarken, Zweden, Spanje, en buiten Europa in de Verenigde Staten, Thailand, Kameroen, Ethiopië, Bangladesh en Bolivia

De campagne was succesvol in het mobiliseren van een kerkelijke achterban. Ruim 400 gemeenten van de Protestantse Kerk vroegen campagnematerialen aan en er werden in totaal bijna 42.000 klimaatbeloften opgehaald. Bovendien ondertekenden 73 kerkraden met ruim 84.000 leden de klimaatbelofte. De klimaatbelofte werd bij kerkelijken en randkerkelijken onder de aandacht gebracht door klimaatactiviteiten in kerkelijke gemeenten, via publiciteit in door de doelgroep gelezen media, radiospotjes en door middel van

de aanwezigheid op het Flevofestival en de Landelijke Diaconale Dag.

Daarnaast was de Countdown to CO₂penhagen-campagne aanwezig bij andere evenementen en festivals zoals de EVS Afrikadag, Duurzaam Amsterdam en Festival Mundial. In de Bar O Green kon men de klimaatbelofte ondertekenen en tegelijkertijd zien wat de water- en CO₂-footprint van diverse 'festivalproducten' zoals koffie en bier is. Met de strategische partners van het Festival Mundial werd daar een gezamenlijke presentatie neergezet. Dit leverde een kleurrijk straatbeeld op in Slum 2015, de speciaal gebouwde wijk waar men 'eerlijke' thee kon drinken en kon genieten van optredens van een Afrikaanse circusgroep. Tijdens het 'Over 't IJ festival' werd samen met theatergezelschap Rabonk een minivoorstelling over klimaat gegeven. De opbrengst van de entreegelden van € 1.800,- is ten goede gekomen aan klimaatprojecten. Tijdens deze festivals zijn ruim tweeduizend klimaatbeloften getekend.

Samen met Cordaid heeft ICCO de Nederlandse kerken opgeroepen om op zondag 13 december 2009, tijdens de klimaattop in Kopenhagen, de kerkklokken te luiden. Hiermee werd aangesloten bij een oproep van de Wereldraad van Kerken die internationaal veel navolging heeft gekregen. Ook in Nederland was de actie zeer succesvol: meer dan negenhonderd kerken luidden om 3 uur 's middags de klokken voor een rechtvaardig klimaatverdrag. Op dezelfde dag is er in samenwerking met de Wereldraad van Kerken in bijzijn van de koningin van Denemarken en diverse andere hoogwaardigheidsbekleders een oecumenische kerkdienst georganiseerd, die live werd uitgezonden op de Deense televisie.

Tijdens de top werden de activiteiten in internationaal verband in Kopenhagen voortgezet door een grote groep vrijwilligers uit Denemarken, Zweden, Noorwegen, Groot-Brittannië en Nederland. Alle Nederlandse klimaatbeloften zijn op de eerste dag van de top in Kopenhagen aangeboden aan minister Cramer van Milieu. De ruim 510.000 klimaatbeloften die internationaal waren ingezameld, zijn daarna door aartsbisschop Desmond Tutu, onder het oog van zo'n vijftienduizend mensen overhandigd aan VN-hoofdonderhandelaar Yvo de Boer.

Vrouwen staan sterker

De campagne 'Vrouwen staan Sterker' vraagt aandacht voor de sterke vrouwen die opkomen voor de rechten van vrouwen in conflictgebieden en fragiele staten. In 2009 werd deze campagne op bescheiden schaal voortgezet met de verkoop van twee symbolen (sleutelhanger en een bedel voor mobiele telefoon), waarmee men zijn of haar betrokkenheid kan laten zien. Hiervan werden er ruim 4.500 verkocht. Ook hebben 7.100 mensen zich aangesloten bij de keten van sterke vrouwen op www.vrouwenstaansterker.nl

Samenwerking met bedrijfsleven

ICCO werkt samen met bedrijven die zich hard maken voor een verantwoorde bedrijfsvoering en een duurzame keten én willen bijdragen aan het realiseren van de millenniumdoelen. Het is daarnaast belangrijk dat deze bedrijven over de samenwerking communiceren naar eigen personeel en klanten of relaties. De samenwerking met Albert Heijn richt zich op het verduurzamen van de groente- en fruit productie voor AH in Afrika. De samenwerking met Jumbo richt zich op het ondersteunen van microkredietorganisaties in Peru, de Filippijnen en Ethiopië.

ICCO ondersteunt daarnaast initiatieven in Nederland rond fair trade. Zo werken we in 2009 weer samen met FairSupport rond het 40-jarig bestaan van de Wereldwinkels en het 50-jarig bestaan van de importeur Fair Trade Original. De samenwerking met Stichting Max Havelaar op de thema's fruit en katoen en rond de jaarlijkse FairTrade-week werd voortgezet. evenals de samenwerking met FairConnect rondom de lancering van de eerlijke en biologische productenlijn SUMM.

Corporate communicatie

In 2009 werd het publiek debat gevoerd over de toekomst van ontwikkelingssamenwerking op veel plaatsen gevoerd. De zin en effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking lag onder vuur, en ICCO heeft actief deelgenomen in de discussie.

De ICCO-alliantie bracht in april een 'Manifest van de Kansen' uit, waarin we binnen de internationale samenwerking het belang van een verschuiving van 'voor de ander' naar 'met de ander' onderstrepen. Het Manifest maakt op basis van de kernwaarden van de alliantie een analyse van de crisis en komt met voorstellen.

Een debattenreeks werd gestart in samenwerking met de mediastichting Lokaalmondiaal. De reeks '1komma4miljard, waar ligt de grens?' startte met een open brief op de voorpagina van dagblad Trouw, die opriep tot een 'ander debat over mondiale samenwerking' en werd ondertekend door onder andere Jan Siebelink, Hedy d'Ancona, Joris Voorhoeve en Doekle Terpstra. Op de website van 1komma4miljard ondertekende 250 mensen de brief. Verschillende debatten zijn gevoerd, en in 2010 staat een volgende debat op stapel.

ICCO wil een open, eerlijk en breed debat over ontwikkelingssamenwerking. Niet vanuit de verdediging, maar wel genuanceerd. Vanuit die overweging maakte ook ICCO de uitgave van het boekje "Ontwikkelingshulp in 2.53" uur van NRC Next journalist Tobia Reynoud mogelijk.

We hebben geïnvesteerd in onze communicatiemiddelen en dat heeft onder andere geleid tot meer internetverkeer en grotere oplagen, waarbij we steeds meer streven naar een cross-mediale aanpak. Het aantal unieke bezoekers op www.icco.nl bedroeg 135.000, een stijging van 10% t.o.v 2008 (cijfers exclusief campagnesites). Daarnaast figureert ICCO op *social media* als Twitter (ICCOTweet) en Facebook (ICCO-NL). Het aantal abonnees van het ICCO Magazine steeg naar bijna tweeduizend. De formule van het blad werd aangescherpt en een lezersonderzoek voorbereid. In totaal werden tien E-zines verstuurd naar ruim drieduizend abonnees in Nederland. In 2009 hebben we tevens de nieuwe engelstalige corporate ICCO-site in het engels voorbereid, die in 2010 van in de lucht is gebracht (www.icco.eu).

Mediabereik

Het mediabereik is opnieuw toegenomen. ICCO (inclusief de 'merken' Impulsis en Togetthere) is in 2009 ongeveer duizend keer in de media geweest, een stijging van 17% vergeleken met 2008. Het aantal kranten- en tijdschriftartikelen steeg met 20%. Het aantal radio- en televisievermeldingen nam iets af. De totale advertentiewaarde steeg met 19% ten opzichte van 2008. Hieruit blijkt dat ICCO niet alleen met naam is genoemd, maar vooral ook inhoudelijk, en dat ICCO meer voorkwam in landelijke media.

Door media actief te benaderen verscheen in verschillende bladen (waaronder Trouw, Onze Wereld, ViceVersa) een aantal stukken over ICCO's vernieu-

wingsplannen. ICCO is in 2009 aan bod gekomen als organisatie die vernieuwt. Daarnaast waren de veranderingen in het subsidiestelsel, de ananascampagne en vooral het klimaat belangrijke onderwerpen.

Er waren persreizen naar Gaza, India en Mali waar goede en uitgebreide artikelen over verschenen in diverse media. Het NOS-journaal had een reportage vanuit India over één van ICCO's partners (REDS). De persreis naar Mali met Volkskrant-fotograaf Raymond Rutting leverde bovendien bijzondere foto's op en daarnaast financiering van fondsen die ook in 2010 nog veel zullen bijdragen.

Interne communicatie

In 2009 zijn belangrijke stappen gezet in de transformatie van ICCO naar een internationale organisatie, die grote gevolgen heeft voor het werk en het personeel. De afdeling Communicatie en Lobby organiseerde t.b.v. de draagvlakvergroting ronde-tafelgesprekken en voorlichtingsbijeenkomsten voor medewerkers- en afdelingen. Ook het Intranet en het huisblad IK werden daartoe gebruikt. De transformatie van ICCO naar een internationale organisatie met regiokantoren brengt meer internationale communicatie met zich mee. ICCO-medewerkers die inmiddels op hun regiokantoor zijn begonnen, schrijven geregeld voor de interne en externe media van ICCO. De buitenlandse E-zines verschijnen in het Engels, Spaans, Frans en Portugees in een totale oplage van ruim vierduizend.

Nationale Postcode Loterij

Begin 2009 trad ICCO toe tot de kring beneficiënten van de Nationale Postcode Loterij. De Loterij draagt maar liefst de helft van haar omzet af aan goede doelen als ICCO en wil zo bijdragen aan een schonere en rechtvaardige wereld.

Als beneficent ontvangt ICCO jaarlijks 1.000.000 euro van de Loterij. Sinds 2009 wordt 10% daarvan afgestaan als bijdrage aan het nieuw opgerichte Droomfonds. Ook ICCO had met het "Seed 4 BoP Fund" een innovatief project ingediend dat weliswaar overbleef als 1 van de 4 grote kanshebbers, maar uiteindelijk niet de winnaar van het Droomfonds werd.

Met het geld van de Nationale Postcode Loterij ondersteunt ICCO onder meer het werk van de Indiase orga-

nisatie ASHA, die zich richt op het verbeteren van de levensomstandigheden in de sloppenwijken van Delhi. In de wijken waar Asha werkt zijn de levensomstandigheden zichtbaar verbeterd. Afgelopen augustus werd gevierd dat 177 jongeren uit de sloppenwijken met behulp van ASHA waren toegelaten tot hoger onderwijs en daarmee een kansrijke toekomst tegemoet gaan.

Behalve fondsen biedt de samenwerking met de Postcode Loterij mogelijkheden voor publiciteit onder een breed publiek. Zo keken in 2009 1,2 miljoen mensen naar 2 korte filmpjes over het werk van ICCO, die werden vertoond in de uitzending van tv-programma "1 Tegen 100".

De samenwerking met de Nationale Postcode Loterij wordt door ICCO zeer gewaardeerd. ICCO hoopt dan ook dat eventuele wijzigingen in de Kansspelwet de loterijen die als missie hebben fondsen te werven voor goede doelen, voldoende ruimte laten om te kunnen opereren. Via het Goede Doelen Platform zal ICCO de Goede Doelen Loterijen ondersteunen om dit te bereiken. Zonder de Nationale Postcode Loterij zouden wij immers vele van onze initiatieven niet (goed) kunnen realiseren.

Minder succesvol

De 'Aanpakken die handel'-campagne stelde de slechte arbeidsomstandigheden in de ananasteelt aan de kaak en riep de Nederlandse politiek, consumenten en supermarkten op om in actie te komen. Er was redelijk veel aandacht in de media voor het rapport 'Arbeidsrechten in de ananasteelt Costa Rica'. Ook enkele van de grotere fruitmultinationals reageerden op het rapport en gaven aan met ICCO in dialoog te willen over verduurzaming van de productie. De speciale consumentensite die ontwikkeld werd, trok echter weinig bezoekers. Ondanks dat o.a. Max Havelaar en FairFood de campagne in hun publiciteit aandacht gaven, lukte het niet om een grote groep mensen op dit thema te mobiliseren.

5.2

Together

Together is het internationale jongerenprogramma van ICCO & Kerk in Actie dat jongeren actief betreft bij het streven naar een rechtvaardige wereld zonder armoede. Zij kunnen als vrijwilliger, als deelnemer aan een groepsreis of als jonge professional uitgezonden worden. Een degelijke inhoudelijke voorbereiding en ondersteuning van de deelnemers staat centraal. De rode draad door de verschillende programma's van Together is:

- Oriëntatie op persoonlijke ontwikkeling (ontmoeting met jezelf)
- Oriëntatie op sociale ontwikkeling (ontmoeting met de ander)
- Oriëntatie op spirituele ontwikkeling (ontmoeting met geloven en spiritualiteit)
- Oriëntatie op maatschappelijke ontwikkeling (ontmoeting met de wereld)

De ervaringen van de uitgezonden jongeren bijdragen aan draagvlakversterking voor ontwikkelingssamenwerking en het stimuleren van gedragsverandering in

de richting van mondiaal burgerschap. Alle uitzendingen sluiten aan op programma's en campagnes van ICCO & Kerk in Actie.

Communicatie over het werk

In 2009 heeft Togetthere zich op drie momenten op een nadrukkelijke manier geprofileerd.

Tijdens een gemeenschappelijke nieuwjaarsevent met Edukans werd een jubileumboek van de Art of Life reizen gepresenteerd en hield de auteur Ton van der Lee een referaat over de visie van Togetthere. Er waren ruim 100 jongeren aanwezig. Tijdens de zomer vond het Flevofestival plaats, waar naast veel aandacht voor de Countdown to Co2penhagen-campaign er drie inhoudelijke debatten en een masterclass waren over Fairclimate, Fairtrade en Sterke Vrouwen. Deze programma's werden door ruim 500 jongeren bezocht. Het derde evenement was de Landelijke Diaconale Dag met als thema jeugdianaat. Voor een publiek van 1000 diakenen verzorgden jongeren van Togetthere de opening en sluiting van de dag.

Verder is er in 2009 gewerkt aan de ontwikkeling van een e-zine, en de website. Daarnaast zijn er ruim 100 artikelen in interne en externe media verschenen.

Art of Life - Nepal

Negen meiden en twee jongens van 16 t/m 24 jaar zochten gedurende 3 weken in Nepal naar de 'Art of Life' in samenwerking met drie partnerorganisaties van ICCO & Kerk in Actie. Aan de hand van tien levens-thema's gingen de deelnemers op ontdekkingsstocht naar waarde(n)volle aspecten in het leven. Dialoog en activiteiten met de lokale bevolking stonden hierbij centraal. De jongeren hebben allen weblogs bijgehouden en er is een film verschenen die op internet is geplaatst. De voorbereiding bestond uit interculturele communicatie, concepten van ontwikkeling en internationale samenwerking en een mediatraining en veiligheidstraining.

De afspraak was dat deze jongeren zich in ieder gedurende een half jaar in blijven zetten voor Nepal. In praktijk blijkt dat jongeren veel langer betrokken blijven en hun acties voortzetten in het nieuwe jaar. Inmiddels zijn er 18 artikelen verschenen over de ervaringen in Nepal. Ook kwamen in twee radioprogramma's de ervaringen van deelnemers in Nepal aan bod en is er een foto-expositie georganiseerd. De jongeren zijn nog steeds bezig met het verzamelen van fondsen voor de partnerorganisaties in Nepal.

40 dagen Campagnereis Sierra Leone

Een bewustwordingsreis naar Sierra Leone werd gekoppeld aan de 40dagentijd-campagne van ICCO & Kerk in Actie. De reis werd door JOP en Togetthere gezamenlijk uitgevoerd. Acht jongeren in de leeftijd van 16 tot 23 jaar uit verschillende regio's in het land gingen twaalf dagen met Togetthere naar Sierra Leone. Het project heeft tijdens de campagne zowel binnen de kerken als op een crossmediaal platform aandacht gekregen. De deelnemers hebben veel geleerd en zijn individueel en als groep gemotiveerd geraakt om de 40dagen-campagne met hun ervaringen vorm en inhoud te geven.

Togetthere - Interactief : Art of Life Zambia

In het kader van de langdurige Interactief relatie van de classis Peel en Kemperland met Zambia ontstond het idee van de organisatie van een jongerenreis. Er zijn in totaal 12 jongeren geselecteerd uit 5 verschillende kerkelijke gemeenten. Het concept van de reguliere Art of Life reizen van Togetthere werd aangehouden, waarbij het voornamelijk gaat om ontmoetingen met lokale bevolkingsgroepen aan de hand van tien levens-thema's afgeleid van de Tien Woorden. Na afloop van de reis presenteerden de deelnemers hun ervaringen in verschillende plaatselijke kerken en lokale media.

Togetthere as a Volunteer South

Jongeren werden in 2009 uitgezonden naar partnerorganisaties in verschillende landen. De activiteiten varieerden van het uitvinden en bouwen van een machine voor de verbranding van oude motorolie in Burkina Faso, of onderzoek naar vrouwenrechten in India, tot het begeleiden van kinderen bij huiswerklessen, engelse les, en sport- en spel activiteiten in Perú. Veel jongeren gaven na afloop presentaties op verschillende plekken, maar ook werden zij bijvoorbeeld geïnterviewd door lokale Nederlandse kranten.

Rianne Niemeijer werd in 2009 als vrijwilliger uitgezonden naar het presbyteriaans trainingscentrum (Presbyterian Lay Training Centre, PLTC) in Tamale in Noord-Ghana. Rianne heeft daar meegewerkt aan geven van workshops voor jongeren, het organiseren van de bibliotheek en een project voor daklozen en zwervers. Terugblikkend op haar ervaringen in Ghana zegt Rianne: "Door bepaalde momenten, ontmoetingen en gebeurtenissen in je leven of door bepaalde stappen die je onderneemt kunnen 'levens echt' een beetje veranderen; levens van andere mensen, maar zeker ook je eigen leven. Ik ben blij en dankbaar dat ik

zoveel waardevolle momenten mee heb mogen maken hier in Ghana. Momenten, ontmoetingen, belevenissen die waardevol zijn voor mijn leven. Waardevol... Luxe hoeft het niet te zijn. Het zit in eenvoud. Het is er gewoon en het overkomt je gewoon. Je kunt het van tevoren niet plannen. Levensrechte waardevolle momenten.”

Togetthere as a Volunteer – Nederland en Europa

Van september 2008 t/m juni 2009 namen er 18 buitenlandse jongeren uit Wales, Zweden, Duitsland en Hongarije deel aan het Togetthere vrijwilligersjaar in Nederland. Tien maanden lang zetten zij zich als vrijwilliger in voor diverse sociale en diaconale projecten in Nederland. Zij werkten o.a. met dak- en thuislozen, verstandelijk gehandicapten, drugsverslaafden en kinderen in probleemwijken. Naast hun vrijwilligerswerk, volgden de jongeren een trainingsprogramma, bestaande uit een taaltraining Nederlands en drie seminars. Zes Nederlandse jongeren namen deel aan het Togetthere vrijwilligersjaar in Europa en de VS. Zij werden door Togetthere uitgezonden naar Roemenië, Frankrijk, Hongarije, Italië en Groot-Brittannië. Ze werkten o.a. op projecten voor Roma-gezinnen, verstandelijk gehandicapten en kinderen in achterstandsbuurten. Beide programma's werden medegefinancierd door het Youth in Action-programma van de Europese Commissie.

Daarnaast heeft Togetthere zich in het afgelopen jaar ingezet om het Roma Gadge Dialogue Through Service Initiative verder te ondersteunen en uit te dragen. Dit project richt zich op het bevorderen van de dialoog met Roma-zigeuners in de verschillende Europese landen.

Samenwerking met Happy Gift

In samenwerking met Happy Gift richt Togetthere zich op het versterken van draagvlak voor ontwikkelings-samenwerking onder studentennetwerken en het binnenhalen van particuliere projectgelden voor ICCO en Kerk in Actie. De samenwerking richt zich op drie aspecten:

- a) Inbreng van projecten van ICCO en Kerk in Actie in de projectenportefeuille van Happy Gift. Daarmee ontvangen deze projecten een gegarandeerd percentage van de totaalopbrengst van de acties van de Happietaria's (goede doelenrestaurants);
- b) Stimuleren van bewustwording over de thema's en projecten van ICCO & Kerk in Actie onder studentennetwerken;

c) Financieel bestaat het project uit een onderdeel ondersteuning van de apparaatkosten van Happy Gift-Amsterdam en een onderdeel voor de verdubbeling van de projectopbrengsten van de Happietaria's (uit het budget van de afdeling Wereldwijd).

Afgelopen jaar maakten de Happietaria-organisatoren samen met Togetthere een succesvolle fair trade-reis naar El Guabo in Ecuador om daar een indruk te krijgen van de bananenketen. Met deze informatie waren zij in staat om binnen de eigen Happietaria een fair trade project op een aansprekende manier naar voren te brengen. Happy Gift is zelf de zogenaamde 'Cultural Cookery' begonnen; een Happietaria met eten voor het goede doel en een inhoudelijk avondvullend programma.

Changemaker netwerk

In het kader van het boeien en binden van oud-reizigers zijn er in 2009 twee Changemaker Traineeships georganiseerd samen met Edukans; in totaal 31 deelnemers. Zij hebben 7 maatschappelijke initiatieven opgezet op het gebied van internationale samenwerking, waaronder uitwisselingsprogramma's tussen scholen in Noord en Zuid. Een van de groepen bestond uit de vier nieuwe klimaatambassadeurs van FairClimate. Deelnemers aan het Changemaker Traineeship geven aan dat ze door deze ervaring zijn gegroeid als mens en zich ook op andere levensgebieden - zoals consumptie - bewuster inzetten voor een betere wereld. Begin 2009 is begonnen met het ontwikkelen van een webcommunity die vrijwilligerswerk en eigen initiatieven ondersteunt.

Op twee losse evenementen kwamen in totaal 130 personen af voor inspiratie en ontmoeting. In het kader van Changemaker International zijn er voor de jongeren uit Kirgizië, Ghana en Nederland speciale 'Be the change' workshops georganiseerd. Zij waren allen verbonden aan het Fontys Hogeschool uitwisselingsprogramma. In Kopenhagen zijn verkennende gesprekken gevoerd met Changemaker Noorwegen en Dan Church Aid voor grensoverstijgende Changemaker activiteiten in 2010.

Togetthere as a Professional

Togetthere as a Professional zond jonge, deskundige mensen uit naar partnerorganisaties in het Zuiden. Zij droegen bij aan het versterken van de capaciteit van deze organisaties. Via deze jongeren investeerde ICCO & Kerk in Actie bovendien in behoud en ontwikkeling

van deskundigheid in Nederland op het vlak van ontwikkelingssamenwerking.

Er zijn in 2009 tien juniordeskundigen werkzaam geweest bij partnerorganisaties. Vijf van hen waren al eerder uitgezonden en hun uitzending liep af in 2009. Er zijn zeven nieuwe junioren geworven, en vier hen zijn ook uitgezonden. Van de overige drie is een persoon om veiligheidsredenen pas in 2010 vertrokken, en de andere twee wachten nog op een visum. Het in 2008 gecreëerde Southern Young Professional-programma heeft slechts twee van de geplande zes uitzendingen kunnen ontwikkelen. Het is niet eenvoudig gebleken om jonge partnerorganisaties tijdelijk hun jonge deskundige staf te laten 'uitlenen' aan andere partnerorganisaties. Er verschenen 29 artikelen in diverse media, alle uitgezonden hielden een weblog bij over hun ervaringen. Een van hen heeft ook twee weken lang een blog gehad op de website van Radio Nederland Wereldomroep.

Marleen Willemsen is twee jaar lang junior adviseur marketing en kwaliteitsverbetering geweest bij een landbouwbedrijf Aj Ticonel in Guatemala. Het bedrijf wilde hun capaciteit om producten op de Europese en Noord-Amerikaanse markt af te zetten verbeteren. In oktober 2009 nam Marleen afscheid. Marleen is benieuwd of na haar vertrek de inspanningen succesvol zijn geweest "het is spannend of dat ze gaat lukken, in de context van de economische crisis in Europa en de VS, maar ook omdat Aj Ticonel het zonder mij zal moeten doen. Het idee is altijd geweest dat mijn steun tijdelijk was en Aj Ticonel voorbereid zou worden om het uiteindelijk allemaal zelf te kunnen doen. Vertrouwen is er in ieder geval wel. Tijdens mijn afscheidsavond vertelden collega's een voor een wat ze van mij geleerd hebben. Dat varieerde van kleine dingen als vergaderen en in een team werken, tot kennis en vaardigheden als Europese regelgevingen en certificeringprocessen. Maar ook 'inzicht in de hele keten, de Europese markt en consument' en 'vertrouwen dat we het kunnen.'"

Meeting Development – Fontys Lerarenopleiding Tilburg

In het Meeting Development en het Marco Polo-project heeft Togetherthere een samenwerkingspartner gevonden die het thema internationale samenwerking binnen het curriculum van de lerarenopleiding en het lesmateriaal van het voortgezet onderwijs aan de orde stelt. De belangrijkste vernieuwing vormde het toevoegen van

een echt uitwisselingskarakter aan het project door Nederlandse jongeren te koppelen aan jongeren in Ghana en Kirgizië.

Met name het onderdeel van de uitwisseling in Nederland was door de combinatie van drie verschillende groepen en culturen een uitdaging. Ook is de versterking van de steun voor internationale samenwerking vooral in het voortgezet onderwijs van substantiële betekenis geweest. Ruim 2.500 leerlingen in het voortgezet onderwijs hebben met het materiaal gewerkt, waarbij zij via korte filmpjes kennismaakten met jongeren uit Kirgizië en Ghana die hun gedachten over werk, gender, religie en de toekomst van hun land naar voren brachten. Leerlingen vergelijken dit met hun eigen opvattingen over deze thema's en de waarden die daarachter liggen.

Overige samenwerkingsprojecten

Ook is er in 2009 samengewerkt met JOP aan de samenstelling van materiaal op het gebied van het jongerendiaconaat. Plannen voor de ontwikkeling van een groepsreis 'interreligieuze dialoog' vanuit de werkgroep Ontmoeting christenen en moslims zijn niet verder van de grond gekomen.

Tot slot heeft Togetherthere zich ingezet om binnen de FairClimate Campagne met zowel Nederlandse als Internationale ambassadeurs de thematiek van klimaatverandering onder de aandacht van het Nederlandse publiek te brengen. Ter voorbereiding op de klimaattop in Kopenhagen zijn twee ambassadeurs uit India en een ambassadeur uit Mali en Liberia geworven. Deze ambassadeurs volgden een voorbereidende training met de Nederlandse ambassadeurs en zijn gezamenlijk naar Kopenhagen gereisd om daar in samenwerking met de internationale partners ondersteuning te verlenen aan de Countdown to Copenhagen Campagne.

Conclusie

Togetherthere heeft in 2009 werken met jongeren ingebracht in diverse samenwerkingsverbanden en daarmee de thema's van ICCO & Kerk in Actie bij een breder (jongeren)publiek onder de aandacht gebracht. De samenwerking met de regionale werkorganisaties is verder uitgebouwd en in een aantal programma's ook daadwerkelijk verstevigd. Het gerealiseerde aantal van 145 uitzendingen, waarbij voor het eerst ook Noord-Zuid en Zuid-Zuid inzetten, is een goede prestatie

5.3

Impulsis

In Nederland zijn er op dit moment ruim 6.500 zelfstandige initiatieven op het vlak van ontwikkelingssamenwerking, en daarmee zet de trend van de afgelopen jaren door. De sterke betrokkenheid van deze Nederlanders maakt hen tot ambassadeurs voor ontwikkelingswerk. Impulsis, een gezamenlijk initiatief van ICCO, Edukans en Kerk in Actie, ondersteunt hun werk inhoudelijk en financieel, en verbetert door middel van adviesgesprekken, workshops, trainingen en netwerkbijeenkomsten de kwaliteit van de projecten. Om een slag te maken in de programmatische aansluiting tussen projecten van particulieren en de ICCO-alliantie legde Impulsis vanaf 2009 haar focus op de thema's bevorderen lokaal ondernemerschap, onderwijs, water & sanitatie en gezondheidszorg en hiv/aids. Om beter aan te sluiten bij het (net)werk van de ICCO-alliantie heeft Impulsis het financierings- en partnerbeleid voor de periode 2009-2010 aangescherpt, waarbij het aantal thema's werd beperkt tot de genoemde vier, en het aantal partnerlanden is gereduceerd.

Resultaten

In 2009 zijn er 349 schriftelijk financieringsaanvragen ontvangen door Impulsis. In 2009 sloot Impulsis in 186 contracten met particuliere initiatieven (126 betaald door ICCO, 49 door Edukans en 12 door Kerk in Actie). De Impulsis-bijdrage aan deze contracten bedroeg € 5,2 miljoen. Eind 2009 waren er in totaal 376 partners actief. De bedrijfsplandoelstelling voor 2010 van 450 partners zal niet worden gehaald, voornamelijk als gevolg van de beleidskeuze van Impulsis om particuliere initiatieven meerjarig te financieren. Alleen bij een meerjarige samenwerking kunnen gezamenlijk lessen worden getrokken, een voorwaarde voor kwaliteitsverbetering in ontwikkelingswerk. De gemeente Utrecht droeg in 2009 bij aan negen initiatieven uit de stad Utrecht.

Successen

Partners van Impulsis zijn tevreden klanten. Dit blijkt uit het klanttevredenheidsonderzoek dat door Trendbox in opdracht van Hivos, Impulsis en Oxfam Novib werd gehouden. Van de partners van Impulsis reageerde 43% (165 personen). De algemene beoordeling van de prestaties van Impulsis was 'goed' tot 'zeer goed'. De meerderheid van de respondenten vindt dat Impulsis ruimte geeft voor gezamenlijke beleidsontwikkeling, voor het uitbreiden van het eigen netwerk en het gezamenlijk profileren. Ook wordt de rol van Impulsis in het maatschappelijk middenveld als positief gezien. Over de afhandeling van de financiering bij Impulsis is men vaak zeer tevreden.

Impulsis breidt haar samenwerkingsverbanden met interessante partners uit om een optimaal en zo efficiënt mogelijk aanbod te bieden. We werken intensief samen met Aqua for All en AKVO. Voorop in deze samenwerking staan gezamenlijke dienstverlening aan het particulier initiatief, kwaliteitsverbetering van de projecten en betrokken organisaties en kennisuitwisseling en mogelijkheid om extra fondsen te werven. De voortzetting van de samenwerking met dagblad Trouw en GreenWish leverde in 2009 een succesvolle Idealendag op die door ruim 700 mensen werd bezocht.

Impulsis breidt samenwerking met gemeenten uit

De Gemeente Utrecht, COS Utrecht en Impulsis ondersteunen samen Utrechtse initiatieven die bijdragen aan het bereiken van de millenniumdoelstelling. Fondsen

die zij hiervoor werven, worden verdubbeld door zowel de gemeente als Impulsis. In overleg met de Vereniging Nederlandse gemeenten (VNG) en de Regionale Centra voor OS (COS) wordt landelijk publiciteit gegeven aan deze regeling om het ook voor andere gemeenten toegankelijk te maken. Met de gemeente Steenwijkerland zal bijvoorbeeld in 2010 een overeenkomst worden getekend.

Het project werknetten is vertraagd

Impulsis heeft tot doel samen met andere Linkis partners, NCDO en Wilde Ganzen één interactieve internetinfrastructuur te realiseren om samenwerking tussen particuliere initiatieven en (thematische en geografische) groepen van particuliere initiatieven en ondersteunende organisaties te stimuleren. Door het steeds grotere aantal betrokken partijen is de uitvoering van het project vertraagd.

Uitwisseling van kennis en ideeën in Nederland

Impulsis heeft een workshop Innovatief beroepsonderwijs georganiseerd tijdens een onderwijsdag, met als gevolg dat onderwijspartners meer aandacht aan beroepsopleidingen besteden. Ook resulteren de Impulsis-themadagen, zoals die over kwaliteit van onderwijs, in nieuwe ideeën voor het onderwijsprogramma van de ICCO-alliantie. Voor de advisering en beoordeling van projectaanvragen maakt Impulsis veelvuldig gebruik van de expertise binnen de ICCO-alliantie.

Gezamenlijke capaciteitsopbouw partners Zuid

In 2009 werd in Malawi het gezamenlijk programma Edukans Assessment Tool (EAT) ter bevordering van capaciteitsopbouw in het Zuiden opgestart. Onderwerpen zijn management & organisatie, financieel management en programmamanagement. Het programma wordt in 2010 onder meer aangeboden aan Impulsis-partners in India.

Voorbeelden

Impulsis partner trek zich terug van project, lokale partner kan zelfstandig verder.

Het door Stichting Cambodja Holland Partnership (SCHP) ondersteunde project heeft als doelstelling een verhoging van de levenskwaliteit voor hiv/aids-patiënten door de consolidatie van de thuiszorg, op drie locaties in de provincie Kampot. SCHP kon het project afsluiten omdat de lokale organisatie zo goed is inge-

bed dat men nu zelf toegang heeft tot overheidsgelden en (inter)nationale fondsen. Dit soort verzelfstandiging wordt gestimuleerd door Impulsis, en lukt steeds vaker.

Het gaat niet altijd zoals gepland

Impulsis-partner Stichting Scholenproject Cambodja Rotterdam (SSCR) steunt diverse onderwijsprojecten in Cambodja. De bouw van een school liep een jaar vertraging op omdat het terrein mijnenvrij gemaakt moest worden. Omdat de prijzen van de materialen flink stegen moest de stichting extra financiële middelen verzamelen om de school te kunnen voltooien.

In 2009 legde Impulsis de inhoudelijk focus op de vier thema's:

Onderwijs

Impulsis stimuleert samen met Nederlandse particuliere initiatieven en lokale ontwikkelingspartners de ontwikkeling van kwaliteit van onderwijs. Hierbij gaat het om het verbeteren van lesmethoden en leermiddelen, maar ook om het verhogen van de relevantie van onderwijs voor de toekomst van de kinderen. Hoewel we moeten constateren dat bij de aanvragen nog vaak het accent op infrastructuur ligt, past het niet binnen onze visie om uitsluitend daar in te investeren. In 2009 ondersteunde Impulsis 88 onderwijsprojecten (waarvan 48 uit middelen van Edukans). In april organiseerde Impulsis een bijeenkomst met het thema verbetering van kwaliteit van onderwijs en innovatie & ontwikkeling. Hieraan namen 54 partners deel.

De Landelijke Werkgroep Onderwijs Impulsis is in 2009 veranderd in een algemene Werkgroep Impulsis die niet alleen onderwijspartners maar al onze partners van dienst kan zijn. Het doel van dit netwerk is het aanbod van Impulsis aan te vullen en kennis en expertise van de deelnemers te verbreden op het gebied van fondsenwerving in Nederland en het buitenland, het ontwikkelen en begeleiden van projecten in het Zuiden, het opbouwen van de eigen organisatie op het gebied van personeel, financiën, PR en administratie, en de verbreding van het draagvlak.

Teachers for Teachers (T4T) beoogt de inhoudelijke kwaliteit van het onderwijs op scholen in Kenia te verbeteren door leerkrachten te ondersteunen en bij te scholen, en door schoolleiding te trainen in effectief schoolmanagement. Het Nederlandse onderwijsveld wordt daarbij ingezet, waardoor een samenwerking

ontstaat tussen Keniase en Nederlandse scholen. Via het District Education Office hebben inmiddels 170 scholen zich aangemeld voor versterking van hun eigen capaciteiten en vaardigheden via dit project. In Nederland zijn 10 schoolbesturen vaste deelnemer; zij stellen jaarlijks docenten en managementleden beschikbaar voor de begeleiding van een aantal Keniase scholen. Gezien de toename van het aantal deelnemende Keniase scholen is T4T van plan om in Nederland meer scholen te laten participeren. T4T weet docenten in Nederland en in Kenia met elkaar te verbinden, waarbij kwaliteitsverbetering, versterking van capaciteit en wederzijds leren centraal staan. Meer informatie is te vinden op www.teachers4teachers.nl.

Bevorderen van lokaal ondernemerschap

Impulsis stimuleert en faciliteert (stichtingen van) bedrijven en ondernemers om kennis en expertise in te zetten in projecten in het Zuiden die lokaal ondernemerschap bevorderen. Daarnaast worden er tailor-made samenwerkingsvormen ontwikkeld met bedrijven en vermogenden onder de noemer 'Expert & Invest'. In 2009 werden 28 projecten met betrekking tot lokaal ondernemerschap afgesloten. Er waren twee bijeenkomsten voor deze groep partners over micro-insurance, organisatieontwikkeling, geld verdienen voor lokale NGO, rapportages en ANBI wet & regelgeving.

Museum en galerie voor Saramaccaanse kunst in Pikienslee

De Nederlandse Vereniging Steungroep Totomboti ondersteunt de Surinaamse stichting Totomboti bij de bouw en opzet van een museum en galerie in het dorp Pikienslee aan de boven-Surinamerivier in Suriname. Het project heeft als doel inkomen te genereren voor de bevolking van Pikienslee en het cultureel erfgoed van de bevolking onder de aandacht te brengen van een breder publiek. Het uitgangspunt is de lokale bevolking te laten delen in de voordelen van het toemende ecotoerisme in het gebied.

Het project zal direct werkgelegenheid bieden aan ongeveer 37 personen. Het gaat hier om personeel dat werkzaam zal zijn in het museum en in de galerie als ook om lokale kunstenaars en ambachtslieden die door verkoop van hun producten in de galerie de verkoopomzet kunnen verhogen. Daarnaast zal het project indirect de werkgelegenheid vergroten doordat de vraag naar vervoer, kleinschalige horeca en gidsen voor de toeristen zal toenemen. Momenteel wordt er

al gewerkt aan de uitbreiding van een bestaande toeristenaccommodatie in Pikienslee. Voor de opstart van het museum en de galerie is een Nederlandse expert aangetrokken met ervaring in het museumwezen en de toeristenbranche. Om de kunstenaars en ambachtslieden te trainen op productinnovatie is de Nederlandse organisatie Butterfly Works benaderd. Impulsis ondersteunt dit project omdat het bijdraagt aan het verbeteren van de sociaaleconomische levensomstandigheden van bewoners in een gemarginaliseerde regio van Suriname. Voor meer informatie over het project zie www.totomboti.nl.

Water & sanitatie

In 2009 ondersteunde Impulsis 15 water- en sanitatieprojecten die bijdroegen aan een democratisch en ecologisch duurzaam gebruik en beheer van water. De samenwerking met Aqua for All en Akvo werd geïntensiveerd. Aqua for All heeft meer specialistische technische kennis terwijl Impulsis meer expertise op het gebied van capaciteits- en organisatieopbouw biedt. Partners van beide organisaties maken gebruik van trainings- en informatiebijeenkomsten bij zowel Impulsis als Aqua for All. Akvo maakt internethulpmiddelen die het gemakkelijker maken om armoede te verminderen door middel van water en sanitatieprojecten. Akvo helpt organisaties om op een gemakkelijke manier fondsen te werven, kennis te delen en het verloop van projecten te laten zien. Impulsis betaalt voor haar partners de kosten voor de fondsenwervende tool van Akvo. In mei werd in samenwerking met Aqua for All en Akvo een grote Waterdag in het watermuseum in Arnhem georganiseerd. Er waren ruim honderd geïnteresseerden.

Renovatie waterleiding in Rwanda

In 2009 bestond de stedenband tussen Wageningen en Ndiza in Rwanda 30 jaar. In het kader hiervan wilde de stichting Samenwerking Wageningen-Ndiza de renovatie van een waterleiding waar ca. 2000 personen gebruik van maken, financieren. In dit project is er veel aandacht voor voorlichting over hygiëne en het belang van schoon drinkwater. Voor het beheer en onderhoud van de waterleiding zal een bevolkingsorganisatie opgezet worden. De leiding werd aangelegd door de lokale organisatie COFORWA, die al meer dan 30 jaar ervaring heeft op dit gebied. Een student van de Wageningse Universiteit (WUR) heeft het oprichten van de beheer- en onderhoudsorganisatie begeleid. Impulsis steunde dit project omdat schoon drinkwater

in combinatie met voorlichting over hygiëne en een organisatie voor het beheer en onderhoud van het drinkwatersysteem van groot belang is bij o.a. het terugdringen van aan water gerelateerde ziektes. Het project is tevens een mooi voorbeeld voor de samenwerking van verschillende partijen zoals een gemeente, universiteit en een stichting. Voor meer informatie zie www.cossen.nl/stedenbanden/ndiza/

Gezondheidszorg en hiv/aids

Impulsis ondersteunt partners die meewerken aan de verbetering van de situatie van mensen die in ongezonde omstandigheden leven en/of geen toegang hebben tot kwalitatief goede gezondheidszorg. Aansluitend op het beleid van de ICCO-alliantie ligt de focus op basisgezondheid en Seksueel Reproductieve Gezondheidszorg (SRG) en hiv/aids. Impulsis kiest vooral voor versterking van gekwalificeerd personeel, voorlichting en zelforganisatie. De ervaring leert namelijk dat het belangrijk is dat de doelgroep zelf verantwoordelijkheid neemt voor de gezondheidssituatie. In 2009 steunde Impulsis 29 projecten. Het blijkt moeilijk om projecten in afgelegen rurale gebieden te realiseren en verduurzamen, omdat de overheid er onvoldoende verantwoordelijkheid neemt.

In september werd er in samenwerking met het Nederlandse Albert Schweitzer Fonds (NASF) een gezondheidsdag georganiseerd. Onderwerpen waren de uitdagingen van particulier initiatief op gebied van gezondheidszorg in de komende jaren, duurzaamheid en kennisoverdracht in de gezondheidszorg.

Het welzijn van straatkinderen

In Ayacucho in Peru leven ruim 800 kinderen geheel of gedeeltelijk op straat. Een onverschillige houding van het publiek en de autoriteiten is hun deel, waardoor ze gemarginaliseerd en uitgesloten raken.

Op straat lopen kinderen ernstige gezondheidsrisico's als gevolg van het gebrek aan hygiëne en beschermende kleding, ondervoeding en lijmgebruik. Sexueel misbruik en gebrek aan voorlichting verhogen het risico op seksueel overdraagbare aandoeningen. Bovendien wordt straatkinderen vaak de toegang tot gezondheidszorg ontzegd omdat ze geen financiële middelen hebben en niet beschikken over een ziektekostenverzekering.

Los Cachorros biedt hulp aan straatkinderen en hun families en is gespecialiseerd in de integrale opvang en bescherming van de meest complexe groep straat-

kinderen. Los Cachorros wordt erkend door de lokale autoriteiten. Met dit project worden 200 straatkinderen in Ayacucho bereikt. Het project is o.a. gericht op het bieden van medische zorg aan kinderen in en buiten de opvang, psychologische zorg aan opgevangen kinderen en eventueel hun families, en op preventieve activiteiten, zoals een gezondheidsdag. Impulsis erkent het belang van goede zorg voor straatkinderen en ondersteunt het streven om hen zoveel mogelijk weer in de reguliere samenleving te integreren. De Gemeente Utrecht draagt via het Utrecht Millennium Fonds bij aan de financiering van dit project. Meer informatie is te vinden op www.loscachorros.nl.

Veldbezoeken

In 2009 werden 52 projecten door Impulsis medewerkers of medewerkers van de ICCO-alliantie bezocht en de bevindingen zijn aan de partnerorganisatie teruggekoppeld.

Impulsis en draagvlakversterking

Particuliere Initiatieven zijn een teken van draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking. In 2009 werden er 159 artikelen in media geregistreerd. Er waren 21 radio en televisie optredens. Impulsis adviseert haar partners bij vragen rond publiciteit, verzorgt mediatrainingen en stelt verschillende communicatiemiddelen en een *toolkit* beschikbaar. Impulsis informeerde haar partners over nieuwe ontwikkelingen middels vier periodieke e-zines en actuele informatie op de website. In 2009 waren er 15.652 unieke bezoekers en 21.967 bezoekers in totaal op de website van Impulsis.

Een bijzondere draagvlakactiviteit was de in oktober in samenwerking met dagblad Trouw en GreenWish georganiseerde Idealendag. Daaraan vooraf ging de Idealenwedstrijd met de titel "Realiseer je ideaal!". Doel van de wedstrijd was om mensen te stimuleren hun idealen kenbaar te maken in de vorm van een goed plan. Als reactie kwamen er 231 inzendingen binnen. De actie leverde veel publiciteit voor burgerinitiatieven op; in Trouw stond een bijlage met een interview met Impulsis en acht keer een portret van de finalisten. De finalisten werden begeleid door Impulsis en GreenWish, en de winnaars werden op de Idealendag bekend gemaakt. Doelstelling van de Idealendag was om mensen met idealen met elkaar en deskundigen in contact te brengen. De ruim 700 bezoekers maakten de dag tot een succes en gingen met nieuwe contacten, ideeën en expertise

naar huis. Aan beleidsmakers en politiek lieten we zien dat burgerinitiatieven een belangrijke beweging is. Politici en beleidsmakers werden uitgenodigd deel te nemen aan de debatten. Deze dag leverde veel publiciteit op: waaronder een column in Trouw door Willem Breedveld en televisieaandacht bij Llink, Goed TV en Mambapoint.

Samenwerking

Impulsis werkt samen met Linkis (Laagdrempelige Initiatieven en Kenniscentrum voor Internationale Samenwerking). Dit is een netwerk waar adviserende en financierende organisaties samenwerken om activiteiten te steunen en om zo internationale samenwerking toegankelijk te maken voor iedereen. Linkis helpt een keuze te maken tussen de organisaties die projecten financieel ondersteunen.

Daarnaast hebben we een samenwerking met COS Nederland, een regionaal kennis- en expertisecentrum op het gebied van ontwikkelingsvraagstukken en internationale samenwerking. Het geeft voorlichting en informatie aan burgers, particuliere initiatieven, steden- en vriendschapsbanden, maatschappelijke organisaties, scholen, instellingen, ambtenaren en bedrijven. COS organiseert zelf projecten en ondersteunt anderen bij hun activiteiten. Door anderen te stimuleren vergroten ze de betrokkenheid van mensen bij internationale samenwerking.

Capaciteitsopbouw

Met de bijeenkomsten die rechtstreeks voor de partners werden georganiseerd zijn ruim 430 personen bereikt. Hieronder vallen themabijeenkomsten, media- en fondsenwervingworkshops en projectmanagement en evaluatie trainingen. Samen met de Idealdag bezochten 1200 mensen een door Impulsis georganiseerde bijeenkomst. Over de kwaliteit van de door Impulsis georganiseerde bijeenkomsten is men doorgaans erg tevreden, blijkend uit enquêtes en uit een klanttevredenheidonderzoek.

5.4

Lobby & advocacy

Structureel onrechtvaardige wereldverhoudingen liggen ten grondslag aan de onderontwikkeling die in veel landen nog steeds aan de orde van de dag is. Ter illustratie: jaarlijks geven we wereldwijd 90 miljard euro ontwikkelingshulp. In 2009 ontdoken multinationals alleen al in ontwikkelingslanden voor 132 miljard aan belasting en haalden we voor 650 miljard aan grondstoffen en halffabricaten uit Afrika. Met andere woorden, ontwikkelingsorganisaties hebben te kampen met wereldwijde patronen van ongelijkheid die direct impact hebben op de effectiviteit van hun werk. Daarom werkt ICCO ook in 2009 niet alleen aan directe armoede bestrijding maar zet ICCO zich eveneens in om meer balans te krijgen in deze onevenwichtige machtsverhoudingen door middel van lobby & advocacy. ICCO ziet het als haar taak om de stem van mensen in ontwikkelingslanden te laten horen en te investeren in de kracht van mensen zelf door te pleiten voor meer participatie van bevolkingsgroepen in besluitvormingsprocessen op nationaal en internationaal niveau en te lobbyen voor eerlijke en duurzame randvoorwaarden voor ontwikkeling.

Procode

De lobby & advocacy unit is in 2009 meegegaan in het Procode proces. Zo zijn we grotendeels afgestapt van de landen-lobbies en richten we ons in 2009 op thematische lobbies. Dit sluit beter aan bij de programatische aanpak van ICCO. Onze toegevoegde waarde wordt groter, doordat er meer kruisbestuiving is tussen de verschillende regio's en landen. Wel blijven landen-cases een belangrijke input voor de thematische lobby. In het Midden-Oosten heeft de unit voorlopig nog een regionale focus gehouden.

In 2009 heeft de lobby & advocacy unit expliciet gewerkt aan het versterken van de verbinding met lobby & advocacy van partners van ICCO in de verschillende regio's. Dit past prima in het gedachtegoed van co-responsibility. De mondiale crises van dit moment: de klimaatcrisis, de financiële en economische crisis, de armoedecrisis, de fluctuerende olie- en voedselprijzen – kennen immers geen nationale grenzen. Deze crises vragen om grote veranderingen in het beleid en gedrag van burgers, bedrijven, overheden en internationale instellingen. Niet alleen in ontwikkelingslanden

zelf, maar zeker ook in Nederland en Europa. Daar zet de lobby & advocacy unit zich voor in en dit is ook volgens diverse partners, die in 2009 geconsulteerd zijn voor het maken van een filmpje rondom lobby & advocacy, een duidelijke toegevoegde waarde van ICCO.

ICCO heeft bijgedragen aan het tot stand komen van de Afrikaanse klimaatlobby, zodat zowel vanuit Europa als Afrika gestreden kan worden voor een eerlijk en rechtvaardig klimaatbeleid. Samen met het APRODEV-netwerk heeft ICCO in 2008 een capacity building meeting georganiseerd voor Afrikaanse NGO's over de lobby op klimaatbeleid. Daaruit is de Pan African Climate Justice Alliance (PACJA) ontstaan.

Een ander voorbeeld van een verbinding van lobby op nationaal en internationaal niveau is een bijeenkomst die ICCO samen met South Centre heeft georganiseerd in 2009 met een groep van kritische handelsministers uit ontwikkelingslanden op het gebied van handelsverdragen. Tijdens de wereldhandelsoverhandelingen van de WTO werken grote groepen ontwikkelingslanden wereldwijd met elkaar samen en kunnen ze samen optrekken tegen Westerse grootmachten. Zo werken kritische ontwikkelingslanden uit Afrika samen met kritische landen uit Latijns-Amerika en Azië en vormen zo een kritische 'like minded group', waarbinnen ze strategieën en informatie uit kunnen wisselen. Binnen de regionale handelsoverhandelingen die de EU momenteel voert met diverse ontwikkelingslanden, worden dergelijke kritische groepen opgesplitst. Daarom nam ICCO & Kerk in Actie om een groep kritische handelsministers uit verschillende regio's bij elkaar te brengen en hen ervaringen, kennis en strategieën uit te laten wisselen om zo sterker te staan tegen de onderhandelingsmacht van Europa in deze regionale onderhandelingen. Samen met South Centre hebben wij deze handelsministers en onderhandelaars technisch kunnen trainen. Deze bijeenkomst gaf een aantal partnerorganisaties eveneens de mogelijkheid om samen met ICCO zorgpunten direct aan de Handelsministers mee te geven.

De decentralisatie biedt de lobby & advocacy-unit nieuwe kansen om nauwer samen te werken met de programma's in verschillende regio's. Met onze regiokantoren zitten we dichterbij onze partnernetwerken en hebben we een mogelijkheid om ook vanuit de regio lobby & advocacy initiatieven in de toekomst te faciliteren en coördineren. Zo hebben we bij de ope-

ning van de regionale kantoren van Mali en Nicaragua lobby trainingen gegeven, aandacht besteed aan de uitdagingen van partners met betrekking tot lobby & advocacy en delen van de opening gefaciliteerd. De beperkte capaciteit bij de regiokantoren is een aandachtspunt. De regio managers en Programme Officers zien lobby & advocacy meer en meer als een verrijkende en belangrijke strategie die in relatie staat tot hun programma maar hebben daar in hun drukke werkprogramma nog weinig tijd en capaciteit voor om dit uit te werken.

Thema's

De lobby & advocacy unit brengt in 2009 meer focus aan te brengen in haar werk. Na een uitgebreide consultatie met de programma afdeling is begin 2009 besloten lobby strategieën te ontwikkelen en implementeren rondom de volgende onderwerpen:

- FairClimate
- Fragiele Staten (Vrede, veiligheid en ontwikkeling)
- Gender en Conflict
- Economic Justice
- Voedselzekerheid
- Midden-Oosten
- Corporate Lobby

Deze lobby thema's sluiten het meest aan bij de in ontwikkeling en uitvoering zijnde programma's en ondersteunt en versterkt als zondanig daadwerkelijk een 'internationaal' programma dat bestaat uit een aantal thematische programma's.

Op deze thema's werkt de unit dit jaar aan proactieve en *partner based* lobby strategieën in de vorm van gedetailleerde project plannen met een vast format. Deze planmatige aanpak helpt de unit met name in het scherper en realistischer formuleren van haar lobby doelstellingen en beter selecteren van haar lobby doelwitten. Ook faciliteert deze aanpak de planning, monitoring en evaluatie van de lobby & advocacy strategieën.

Een aantal successen op deze thema's

Fragiele Staten

De EU gaat (lokale) *civil society* meer betrekken bij beleidsopstelling voor fragiele staten. In november 2007 werden de "Council conclusions on an EU response to Situations of Fragility" gepresenteerd. Daarin werd

specifiek gevraagd om de opstelling van een implementatieplan voor eind 2009. Speciale aandacht zou geschonken worden aan het betrekken daarbij van lokale NGO's en civil society. In verschillende landen, waaronder Burundi, is er een pilot gehouden door de Europese Commissie (in samenwerking met individuele landen waaronder Nederland) om de implementatie van dit EU beleid in de praktijk te testen. ICCO heeft in Burundi door middel van een onderzoek in kaart gebracht in hoeverre lokale organisaties en civil society daadwerkelijk betrokken zijn geweest bij het beoordelen van dit beleid. Het eenduidige antwoord luidt: ze waren niet betrokken.

De resultaten van dit onderzoek zijn verwerkt in een ICCO-rapport dat is gepresenteerd in Helsinki op de conferentie "Inclusion and Human Rights as a Key to Development and Security Policy". Bij deze conferentie waren twee belangrijke EU-vertegenwoordigers op dit onderwerp aanwezig. Niet alleen erkenden zij dat de EU inderdaad *civil society* onvoldoende heeft betrokken, maar ook hebben zij ICCO, in Aprovechamiento verband, proactief gevraagd om input te leveren op een nieuw op te stellen implementatieplan. Daarnaast hebben ze aangegeven dat zij ICCO in de toekomst willen blijven betrekken. Hiermee kan ICCO, in Aprovechamiento verband, er voor zorgen dat het betrekken van lokale civil society organisaties en NGO's door de EU in beleidsopstelling, implementatie en evaluatie van haar beleid in fragiele staten in toenemende mate wordt gewaarborgd.

Regionale Handelsverdragen

'Ja, mits' in plaats van 'nee, tenzij' – in februari 2009 heeft het Europese Parlement ingestemd met de voorgenomen Economic Partnership Agreements (EPA's) met een aantal ex-koloniën. De EPAs staan onder kritiek van maatschappelijke organisaties, waaronder ICCO. De belangrijkste kritiekpunten van ICCO, die uiteengezet waren in het rapport 'Dialogue of the Deaf' en rechtstreeks onder de aandacht van Nederlandse Europarlementariërs waren gebracht, zijn overgenomen in de resoluties van het Europees Parlement over de EPAs. Zo stelt het Europees Parlement dat de EPA's voldoende flexibiliteit en safeguards voor gevoelige landbouwproducten moeten bevatten, en dat er herzieningsclausules moeten worden opgenomen die het mogelijk maken om bepalingen die nadelig uitpakken, achteraf bij te stellen. Hoewel ICCO ernaar streefde dat de EPA's in hun huidige vorm niet zouden worden goedgekeurd ("nee, mits"), is het mede aan de

lobby van ICCO en de trainingen van Zuidelijke onderhandelaars (ism South Centre) te danken dat het EP nu voorwaarden heeft verbonden aan de goedkeuring van de EPA's. Dit onderwerp zal in 2010 opnieuw aan de orde komen. Dan zal ICCO opnieuw inzetten op het waarborgen van voedselzekerheid, waarvoor het belang van 'special safeguard mechanisms'.

Klimaat

Additionaliteit

Een van de successen die dit jaar geboekt werden, was het behouden van het additionaliteitsprincipe rond klimaatfinanciering. Nederland is het enige land in Europa dat vasthoudt aan de afspraken in het UNFCCC Bali Actieplan waarin staat dat geld voor klimaatmaatregelen in ontwikkelingslanden additioneel moet zijn aan ODA (Overseas Development Assistance). In Nederland kwam dit principe onder druk te staan en door toedoen van ICCO is er met spoed in september een Algemeen Overleg gehouden in de Tweede Kamer waarbij zowel Minister Cramer als Minister Koenders en Minister Bos aanwezig waren om zich te verantwoorden. Met spoed werd een positie paper gemaakt door ICCO en Oxfam Novib dat door vrijwel alle milieu en OS-organisaties is ondertekend. Het principe is hiermee behouden.

Midden-Oosten

De Christelijke gemeenschap in Palestina heeft het afgelopen jaar hard gewerkt aan een document waarin zij de christelijke gemeenschap wereldwijd uitdaagt op haar opvattingen over het conflict tussen Israël en de Palestijnen. Op 22 december is dit document door Father Jamal, een van de opstellers, aangeboden in de Domkerk aan vertegenwoordigers van verschillende Nederlandse kerken. Het document, in het Nederlands getiteld 'Het uur van de waarheid: een woord van geloof, hoop en liefde uit het hart van het Palestijnse lijden' is een schreeuw om hoop, gericht aan het Palestijnse volk, het Israëliëse volk en de wereldgemeenschap. Het document wordt breed gedragen in de Palestijns christelijke gemeenschap en doorsnijdt alle denominaties.

ICCO organiseerde samen met een aantal partijen in Nederland de aanbidding in de Domkerk, zette een campagne op rondom het document en maakte een ondersteunende uitgave voor de campagne. We hopen dat dit een beweging binnen de kerken teweeg zal brengen die Nederlandse christelijke poli-

tici zal overtuigen hun standpunten ten aanzien van dit conflict te herzien. Naast alle aandacht en begrip voor het veiligheidsvraagstuk van het Israelische volk, is er is meer aandacht nodig voor het leed van het Palestijnse volk, en voor het belang van het afdwingen van toepassing van het internationaal recht in deze kwestie.

Bijstellingen

Evaluaties

Door het snelle vertrek van meerdere collega's tegelijkertijd is er onvoldoende ruimte en capaciteit geweest om binnen het team en binnen de projecten goede evaluaties te starten. Met een zo goed als nieuw team wordt er opnieuw gekeken naar de uitgangspunten van de verschillende dossiers en zullen waar nodig projectplannen bijgesteld en in sommige gevallen (opnieuw) opgesteld worden in 2010. De klimaat lobby en campagne is wel uitgebreid intern geëvalueerd.

Corporate lobby

Onze corporate lobby was in 2009 voornamelijk reactief. In 2010 willen we daarom meer aandacht besteden aan corporate lobby dossiers om proactiever en planmatiger op de ontwikkelingen in te kunnen spelen. Dat is nodig aangezien ontwikkelingssamenwerking, het budget beschikbaar voor ontwikkelingssamenwerking, de ODA criteria, maar ook de Medefinancieringsorganisaties meer en meer onder vuur liggen in de Nederlandse politiek en bij het Nederlandse publiek.

Human Rights Defenders

Naast het ontwikkelen van partner based lobby-strategieën op deze thema's is de unit actief op Human Rights Defenders. Wanneer medewerkers van ICCO-partners worden geconfronteerd met ernstige bedreigingen en risico's vanwege hun mensenrechtenactiviteiten, biedt de lobby unit ondersteuning in samenwerking met de programmaafdeling of het regiokantoor, bijvoorbeeld in de richting van Nederland Ambassades of Nederland Ministerie van Buitenlandse Zaken. Ook in 2009 ondersteunt de lobby & advocacy unit een groot aantal Human Rights Defenders in Burundi, Rwanda, Sudan, Indonesie, Zuid-Afrika, Costa Rica, Guatemala en Honduras. Zo heeft de unit in de tweede helft van 2009 meerdere malen intensief contact met de Nederlandse ambassade in Costa Rica en medewerkers van Buitenlandse Zaken in Nederland rondom partners die na de staatsgreep in Honduras

in de knel zijn komen te zitten vanwege hun mensenrechtenwerk.

Training en advies

De lobby & advocacy unit geeft in 2009 advies aan het personeel van ICCO-afdelingen, waaronder de regionale organisaties en ICCO's programma (coalitie) partners.

Lobbyisten boden in 2009 op aanvraag lobby advies aan ICCO personeel over onderwerpen die geen deel uitmaken van de eerder genoemde selectie van lobby thema's. Zo ondersteunen lobbyisten ICCO medewerkers en partners bij lobbybijeenkomsten met andere stakeholders, zoals een bijeenkomst met SNS Reaal over een gepland SNS investeringsfonds in grootschalige exportlandbouw in Zuidelijk Afrika. Ook geeft de lobby & advocacy-unit schriftelijk advies over lobby voorstellen van (landen) netwerken en platforms en helpt het ICCO personeel besprekingen of onderhandelingen met besluitmakers voor te bereiden. Zo heeft de lobby & advocacy-unit advies gegeven rondom een abortuswet in Guatemala en is zij betrokken geweest bij een advies richting Eneco die een traject gericht op biobrandstoffen zijn ingegaan.

De lobby & advocacy-unit ondersteunt regionale kantoren en partners op het gebied van capaciteitsopbouw. Zo heeft de unit diverse lobby trainingen gegeven aan de medewerkers van de regiokantoren zelf, maar ook lobby trainingen gefaciliteerd en ondersteund die gericht waren op partner-netwerken. In Midden-Amerika heeft de lobby & advocacy-unit bijvoorbeeld een technische training gegeven rondom handelsverdragen aan een 30 tal partnerorganisaties. Ook hebben we tijdens die training diverse Midden-Amerikaanse onderhandelaars ondersteund.

Daarnaast speelt de lobby & advocacy-unit een belangrijke rol in *linking & learning* tussen partners en tussen regio's. Ervaringen op het gebied van Security Sector Reform, gender en conflict, klimaat (resolutie 1325) en handelsverdragen zijn uitgewisseld door middel van bijeenkomsten met partners uit verschillende regio's.

6

Wereldwijde relaties

Inleiding

De eenheid Wereldwijde Relaties maakt deel uit van de afdeling Wereldwijd en beheert de relaties met oecumenische netwerken, zoals Action by Churches Together (ACT) en andere organisaties die niet onder een specifiek hoofd- of deelprogramma vallen, zoals migrantenorganisaties. Hiermee wordt een bijdrage geleverd aan meerdere deelprogramma's uit het bedrijfsplan 2007-2010, met nadruk op het programma Democratisering en Vredesopbouw. Wereldwijde Relaties verbindt het werk van de oecumenische netwerken en het werk van de thematische afdelingen.

Wereldraad van Kerken

In vervolg op eerdere initiatieven hebben we in 2009 verder gewerkt aan (het leggen van) verbindingen tussen de programma's van de Wereldraad van Kerken (WCC) en het werk van ICCO & Kerk in Actie. In mei vond in Zwitserland de eerste bijeenkomst plaats van de WCC Advisory Group on Economic Matters onder leiding van Jan Pronk. De adviesgroep adviseert het Centraal Comité (bestuur) van de WCC over de wereldwijde financieel-economische crisis. ICCO en Kerk in Actie droegen zowel financieel als inhoudelijk bij aan dit initiatief, dat resulteerde in een reeks analyses van de crisis en aanzetten voor wat kerken kunnen zeggen en doen om de haar het hoofd te bieden.

In juni werd met een internationale conferentie in Doorn het 40-jarig bestaan herdacht van het WCC Programme to Combat Racism. De conferentie was een gezamenlijk initiatief van de WCC, de Nederlandse raad van Kerken, Oikos, SKIN, Kerk in Actie en ICCO. en concentreerde zich op hedendaagse vormen en situaties van uitsluiting en onderdrukking en de uitdagingen die deze aan de kerken van vandaag stellen. De slotviering werd bijgewoond door H.M. de Koningin.

In antwoord op de uitnodiging van de WCC om bij te dragen aan een wereldwijde bezinning op de relaties tussen godsdienst en conflict in het kader van de 'Decade to Overcome Violence', werden in maart en oktober twee internationale seminars georganiseerd door de Protestantse Kerk in Nederland, de Protestantse Theologische Universiteit, ICCO en Kerk in Actie. Het eerste seminar ging in op het thema 'Imagining the Enemy; The Impact of Global Media on Fragile Relationships in the Middle East'. Tijdens het tweede seminar - 'Religion

and Conflict: Transforming the Image of the Enemy' - vond de première plaats van de documentaire 'Hearing the Other Side': een film, gemaakt door de jonge Pakistaanse cineaste Naveen Qayyum, over de visies van Nederlandse jongeren (christen en moslim) op interreligieuze dialoog, integratie en de verhoudingen tussen autochtoon en allochtoon, sinds de moord op Theo van Gogh. De documentaire werd mogelijk gemaakt door gezamenlijke sponsoring door het jeugdprogramma van WCC en door ICCO & Kerk in Actie.

Mede namens de andere oecumenische hulporganisaties neemt ICCO deel in de WCC Working Group on Governance. De werkgroep werd ingesteld door het bestuur van de WCC om te adviseren over een nieuwe bestuursstructuur van de Wereldraad van Kerken. De deelname vanuit ICCO is mede van belang om te komen tot nieuwe en betere verhoudingen tussen het werk van de kerken, verenigd in de WCC, en dat van ontwikkelings- en hulporganisaties, sinds kort verenigd in de ACT Alliance. Vanuit de Unit Wereldwijde Relaties werd inhoudelijke inbreng geleverd met de nota 'The Signs of the Times'. De strekking van de nota is dat het de hoogste tijd is dat de WCC de bakens verzet en haar topzware bestuursstructuur afbouwt ten gunste van een lichtere, professionele structuur die minder kost en meer adequaat kan functioneren. Veel van de nota klonk door in het rapport dat de werkgroep uitbracht aan het Centraal Comité van de WCC.

ACT Alliance

De nieuwe ACT Alliance, waarin Act International en Act Development samengaan, zal per 1 januari 2010 een feit zijn. De ACT Alliance brengt actoren uit Zuid en Noord op het terrein van de oecumenische inzet voor rampenmanagement, diakonaat en ontwikkeling bij elkaar. Alle lidorganisaties zullen de naam 'ACT Alliance' als tweede merknaam gaan voeren. Op basis van de nota 'About to be born: the ACT Alliance', uitgebracht door de Unit Wereldwijde Relaties, hebben ICCO en Kerk in Actie zich in 2009 beraden op wat de Alliantie voor hen kan betekenen, en op grond daarvan eind 2009 het lidmaatschap aangevraagd.

World YWCA

De verkenning van samenwerking tussen de World Young Women's Christian Association (YWCA) en partners van ICCO en Kerk in Actie resulteerde in een inte-

ressante uitwisseling tussen de YWCA en een partner van de afdeling Zending. Theologe Christine Hutubessy van de Christian Conference of Asia (CCA) participeerde in de YWCA Asia Regional Training on the Role of Women in Creating Safe and Secure Communities. De training vond plaats op Bali. De uitwisseling werd door alle betrokken partijen gewaardeerd en is een aanmoediging om meer samenwerkingsvormen te bevorderen.

Ecumenical Advocacy Alliance

De Ecumenical Advocacy Alliance (EAA) startte in 2009 een nieuwe campagne: 'Food for Life' over voedselzekerheid. Nadruk in de campagne ligt op het recht op voedsel en vooral op het verantwoordelijk houden van overheden voor hun afspraken hierover. Waar mogelijk wordt het thema 'voedsel' breed benaderd, met aandacht voor bijvoorbeeld hiv/aids en eerlijke handel. Naast de nieuwe campagne liepen de activiteiten op het gebied van hiv/aids door. EAA is eind 2009 begonnen met een onderzoek naar de capaciteit van lidorganisaties. Waar nodig zal dit in 2010 opgevolgd worden met capaciteitsopbouwactiviteiten.

Migratie en Ontwikkeling

Vanaf 2004 werkt ICCO & Kerk in Actie werkt aan een gezamenlijke beleidsverkenning op het vlak van migratie, asiel en ontwikkelingssamenwerking. In verband daarmee werd in mei een werkbezoek gebracht aan The Hague Project (THP), één van de organisaties waarmee ICCO & Kerk in Actie ervaring opdoet op het gebied van het thema Migratie & Ontwikkeling. Een delegatie van de beide organisaties (van de afdelingen Binnenland én Buitenland) sprak op paleis Noordeinde met de voorzitter van THP, Prins Constantijn, en directeur van THP. Het gesprek leverde goede bouwstenen op voor de nota die de unit in juni voltooide als inbreng voor de gesprekken over het nieuwe Bedrijfsplan 2011-2014 van de ICCO-alliantie.

Opmerkelijk was dat in de eerder genoemde International Working Conference die ICCO organiseerde het thema 'migratie' naar voren werd gebracht als belangrijk veld van aandacht voor de komende tijd.

In de loop van 2010 zal helder moeten worden of en op welke manier dit thema een plaats dient te krijgen in de nieuwe organisatieopzet. Duidelijk is wel dat het thema potentie heeft om activiteiten hier en in zuidelijke en wereldwijde programma's aan elkaar te koppelen.

7

Humanitaire Inzet

Beschrijving van het programma

Binnen het programma onderscheiden we twee componenten:

- 1 Rapid Response (RR): levensreddende hulp in crises, en Rehabilitatie (RH): hulp die erop gericht is om mensen na een ramp te assisteren om de weg terug te vinden naar een goed bestaan. Dit wordt voornamelijk gedaan met particulier geld van de kerkelijke achterban en van de nationale acties (SHO).
- 2 Disaster Risk Management (DRM), gericht op gemeenschappen om risico's zoals deze door de gemeenschap worden gezien te verkleinen.

Voortgang

In het algemeen heeft de voortgang plaatsgevonden volgens planning. Er zijn mogelijkheden om particuliere fondsen te werven voor RR en RH. We hebben de beschikking over netwerken en partners om de hulp uit te voeren. Echter in termen van kwaliteit van het werk is verbetering noodzakelijk. Een evaluatie van 10 noodhulp dossiers in huis toonde aan dat soms niet voldoende informatie beschikbaar is om te oordelen of aan de minimale standaarden is voldaan.

Op het gebied van DRM zullen we de doelen bereiken zoals vastgesteld in het business plan. Echter, de 3 % kasgeldnorm bedoeld voor DRM (vastgesteld door de board of directors), zal niet worden bereikt. Dit komt deels door overbelasting van programmastaf met een reeks verschillende doelstellingen die bereikt moeten worden, deels doordat het administratieve systeem nog niet optimaal werd gebruikt.

Voorbeelden van succes

De aardbeving in Sumatra (Padang) toont aan dat ons netwerk werkelijk is opgebouwd na de Tsunami. Onze lokale en internationale partners waren in staat om adequaat en tijdig te handelen. Ook waren we in staat daar de hulp te geven waar de overheid te kort schoot.

Een van onze doelstellingen is om een betere kwaliteit van hulpbijdragen te bereiken. In een aantal landen (bijv. Ethiopië, Zimbabwe, Congo, Myanmar) namen we deel aan de formulering van de ToR van de evaluaties, hielpen we om evaluatoren te selecteren en hielden we ons bezig met de monitoring van de implementatie van de resultaten. Dit alles door een belangrijke bijdra-

ge van de lokale partners. Zonder hen zou de evaluatie geen zin hebben gehad.

Minder succesvol

Hoewel de doelstellingen zoals gesteld in het bedrijfsplan bereikt zullen worden, is Disaster Risk Management minder succesvol geweest dan was voorzien.

Diverse factoren zijn debet aan de wat lagere resultaten: de gelijktijdige uitvoering van verschillende reorganisaties (een verschuiving van landen-focus naar thematische focus, en de integratie van Kerk in Actie en ICCO-programma's in één afdeling;). De decentralisatie veroorzaakt onrust bij programmamedewerkers in de thematische afdelingen. Dit heeft ertoe geleid dat zaken die hoofdthema's overstegen niet voldoende aandacht kregen. Bovendien is de thematische aanpak (meer reductionistisch) ietwat tegengesteld aan die van Disaster Risk Management (meer holistisch, samenhangend). De facto is er van een thematische aanpak omgeschakeld naar een regionale aanpak met een thematische insteek. In de laatste benadering is automatisch meer ruimte voor holisme

In tegenstelling tot al het werk dat is gedaan in ons hoofdnetwerk, de act alliance. ten aanzien mist deze alliantie toch nog steeds een samenhangend raamwerk voor accountability, inclusief hoe organisaties in het Noorden zich in het veld zouden moeten gedragen en hoe financiële accountability in het veld wordt gerealiseerd. We zullen alles moeten benutten, inclusief onze deelname in de Raad van Bestuur van de ACT Alliance, om te proberen dit te veranderen in een beweging met een *accountability framework* dat aantrekkelijk is voor zowel Noordelijke als Zuidelijke partners, voor donoren en implementerende organisaties.

Samenwerking

Wij nemen deel aan de volgende netwerken/platforms/lobby activiteiten:

- www.actalliance.org – ons belangrijkste netwerk tav RH en RR.
- www.samenwerkendehulporganisaties.nl – de nationale campagne voor grote rampen.
- www.wur.nl – de Disaster Studies Dept, ten aanzien van onze DRM pilot.
- www.ngovoice.org – de organisatie die principiële

humanitaire hulp op Europees niveau bevordert. Wij bezetten een stoel in de raad van VOICE.

- www.icva.ch – de internationale paraplu van NGO's om principiële humanitair werk op werledniveau te bevorderen.
- Netherlands Humanitarian Panel – een Nederlandse denktank op het gebied van humanitaire zaken.

Lessons learned en aandachtspunten voor het volgend jaar

Onze niche is het werken met lokale partners, die minder gespecialiseerd zijn in grote logistieke operaties, die geworteld zijn in de samenleving, werken op een wijze die gericht is op de gemeenschap en die leemten vullen die opengelaten worden door de grotere spelers op het gebied van Emergency Response. Dat betekent dat we onze werkwijze moeten aanpassen aan die spelers, en hen zullen moeten bijstaan in hun ontwikkeling in het verlenen van de hulp die zij willen en kunnen geven.

Wanneer onze organisatie daadwerkelijk betrokken wil zijn bij Disaster Management (DM) is *ownership* in de verschillende afdelingen zeer noodzakelijk. De risico's met betrekking tot DM zijn aanzienlijk, bijvoorbeeld een hoog risico op negatieve publiciteit in de media, actief zijn in instabiele rampgevoelige omgevingen, etc. Het is duidelijk dat de organisatie haar capaciteit op het gebied van DM moet uitbreiden.

Het mainstreamen van (Community Based) Disaster Risk Management (DRM) is te ambitieus en niet realistisch. Het is beter om ons te richten op een kleiner aantal landen en niet te streven naar volledige integratie op organisatieniveau.

8

Interne Organisatie

P&O

Formatie

Bezetting, inclusief medewerkers op projectbasis

Formatie / Bezetting per 31.12.2009	Aantal	%
Totaal aantal fte	245	
Totaal aantal medewerkers	275	
vaste bezetting (in aantallen)	216	79%
tijdelijke bezetting (in aantallen)	59	21%
personeel in dienst	68	25%
personeel uit dienst	101	37%

	M	V	Totaal	M %	V %
Directie	2	0	2	100	0
Management	7	4	11	64	36
Middenkader	89	93	182	49	51%
Faciliterend	20	60	80	25	75%
Totaal	118	157	275	43	57%

Verzuim

Het verzuimpercentage is in 2009 gestegen t.o.v. 2008, resp. 4,03 % en het was 3,42%. Ten aanzien van de ziekte-duur zijn er verschuivingen zichtbaar.

	Totaal	Waarvan (%)				
		Kort	Middel	Lang	Zeer lang	Extreem lang
Peildatum 4-3-2009	3,4	33,2	14,9	9,4	24,9	17,5
Peildatum 31-12-2009	4,0	29,8	18,2	9,0	15,7	27,4

Sociaal Plan

Op 1 juli 2009 is overeenstemming bereikt over het Sociaal Plan ProCoDe waarin alle maatregelen met betrekking tot de personele gevolgen van het ProCoDe proces zijn opgenomen. Het vastgestelde plan biedt boventallige medewerkers verschillende instrumenten ter bevordering van hun mobiliteit. Zij kunnen gebruik maken van de diensten van het Mobiliteitsbureau. De boventallige medewerker wordt vrijgesteld van werk en gedurende een periode van minimaal een half jaar tot maximaal een jaar begeleid naar ander werk binnen of buiten de organisatie. Mocht ondanks intensieve begeleiding geen andere werkplek gevonden wor-

den, dan zal na de begeleidingsperiode ontslag worden aangevraagd. Eind december 2009 zijn de eerste medewerkers boventallig geworden.

Op 1 januari 2009 is het mobiliteitsbureau al van start gegaan. Op deze manier konden medewerkers al in een vroeg stadium kennis maken met loopbaanbegeleiding en de trajecten binnen het bureau. Medewerkers worden gestimuleerd pro-actief te zijn en zich in een vroeg stadium te beraden over hun toekomst binnen of buiten ICCO. Er zijn twee loopbaancoaches aangesteld die op basis van een intake samen met de medewerker invulling geven aan een vervolgtraject. In 2009 hebben 113 medewerkers zich aangemeld bij het mobiliteitsbureau. Eind 2009 waren er 71 lopende trajecten en 42 afgeronde trajecten.

Veiligheid

Het jaar 2009 werd gekenmerkt door een verdere verankering van het veiligheidsbeleid in het werk en in het decentralisatieproces van ICCO & Kerk in Actie.

Trainingen

Op het gebied van veiligheidstraining voor dienstreizigers en uitgezondenen bij het Centre for Safety and Development zijn goede resultaten behaald:

- 34 Stafleden en 15 uitgezondenen volgden een basiscursus veiligheid;
- 44 stafleden (lokaal, regionaal en internationaal) volgden veiligheidstraining op locatie (regionaal en veldkantoor);
- Security Management op veldkantoorniveau werd door 2 veldkantoor kaderleden gevolgd op locatie;
- Security Management op hoofdkantoor niveau door 5 leidinggevenden;
- 2 Vrouwelijke stafleden volgden een cursus gericht op veiligheid specifiek voor vrouwen (o.a. voorkomen van verkrachting);
- In totaal volgende 93 jongeren in het Together programma een 1-3 daagse veiligheidstraining voor hun reizen naar het Zuiden in het kader van groepsreizen of als vrijwilliger South;
- 18 stafleden (security focal points, directieleden) van partnerorganisaties volgden een cursus security management in Afghanistan.
- In juli werd in Utrecht een crisismanagement-training en –simulatie uitgevoerd met het crisismanagement team (CMT) onder facilitatie van het Centre for Safety and Development.

Daarnaast heeft het Veiligheidsloket interne trainingen verzorgd voor nieuwe staf en stafleden met weinig reiservaring.

Een basisveiligheidstraining werd verzorgd voor twee HBO-opleidingen journalistiek in het kader van het Beyond your World programma in samenwerking met lokaalmondiaal, en voor de classis Haarlem. Voor Vereniging Studenten Internationale Betrekkingen (SIB) in Utrecht verzorgde het Veiligheidsloket een themaavond 'Ontvoerd en mishandeld - hoe veilig is hulpverleners?'.

In 2009 werd het veiligheidsbeleid van ICCO & Kerk in Actie geïntroduceerd en werden vijfdaagse veiligheidstrainingen gerealiseerd voor de regionale kantoren in Kirgizië en Nicaragua en voor het veldkantoor Juba. In november werd een tweede missie naar Juba ondernomen ter voorbereiding van de verhoogde veiligheidsmaatregelen voor het ICCO-kantoor aldaar in verband met de toegenomen onveiligheid en de aanstaande verkiezingen in april 2010.

In het kader van de gemeenschappelijk trainingen die vanuit de ACT Security Advisory Group (ACT-SAG) worden verzorgd, gaf de veiligheidsadviseur een deel van de veiligheidstraining in Nairobi aan lokale staf van Christian Aid.

Crisismanagement-trainingen voor partnerorganisaties werden gefaciliteerd in Afghanistan en Pakistan. Over de resultaten hiervan zijn presentaties verzorgd voor het DSN en EISF, en is gepubliceerd in de VOICE Newsletter. Soortgelijke trainingen gaan in 2010 mogelijk ook plaatsvinden voor partnerorganisaties in enkele crisisgebieden zoals Sudan en Congo.

De veiligheidsadviseur volgde zelf training op het gebied van omgang met de media, bedrijfshulpverlening BHV en defibrilatie, kennis die hij ook kan inzetten in de veiligheidstrainingen van de buitenlandse kantoren.

Adviezen

Tientallen reisadviezen en ruim 30 veiligheidsbriefings werden door het veiligheidsloket verzorgd voor stafleden en uitgezondenen van ICCO & Kerk in Actie, jongerengroepen, journalisten tijdens persreizen, en consultants. Reisadvisering werd ook verzorgd aan onder andere de Hogescholen voor Journalistiek, die onder facilitatie van ICCO diverse studiereizen

maakten. Aan verschillende aan ICCO & Kerk in actie gerelateerde organisaties werd advies gegeven over inrichting van hun te ontwikkelen veiligheidsbeleid.

Incident respons

In 2009 moest het hoofdkantoor bij 36 incidenten ingrijpen, waarbij de respons hoofdkantoor variëerde van additionele veiligheidsmaatregelen tot annulering dienstreis, en van evacuatie tot traumabehandeling. Dit aantal is vrijwel gelijk aan dat in 2008, en bijna 50% hoger dan in 2007 (26). Dit valt voor een klein deel te verklaren uit een betere registratiediscipline door de betrokkenen en betere archivering, maar bovenal door meer politieke onrust in diverse landen en toegenomen criminaliteit.

Logischerwijs komen incidenten meer voor bij langer uitgezonden dan bij dienstreizigers, die veel korter in het land verblijven. Dit impliceert dat de decentralisatie een stijging zal laten zien in het aantal incidenten. Het grootste aantal incidenten vond in 2009 plaats in Afrika, namelijk 72%. De meest voorkomende incidenten waren militaire en/of politieke onlusten en overvallen/diefstal/beroving. In enkele gevallen noopten onlusten tot relocatie, evacuatie of onderduiken van uitgezonden, of tot uitstel of omleiding van een dienstreis door stafleden. In een aantal gevallen werden aanvullende beschermings- en/of preventie maatregelen genomen, bijv. tbv veldkantoren ter voorkoming van inbraak of overval. Er werden diverse alerts uitgegeven voor bepaalde landen, en er werd een aantal wereldwijde alerts uitgegeven in verband met het H1N1-virus. Op aanvraag werd, samenwerking met PSO en de TravelClinic van het Havenziekenhuis te Rotterdam, Tamiflu verstuurd aan uitgezonden die een risico liepen.

Veiligheidsplannen

Voor alle landen waar ICCO en Kerk in Actie actief zijn bestaan bijgewerkte veiligheidsplannen. In het kader van de decentralisatie is eind 2009 een begin gemaakt met het herzien daarvan. Alle veiligheidsplannen zullen in het Engels opgesteld worden en geschikt gemaakt worden voor het bijhouden door de regionale kantoren.

Netwerken

De veiligheidsadviseur voerde ook in 2009 het voorzitterschap van het Dutch Security Network (DSN). Binnen dit netwerk werden drie themadagen georganiseerd met twintig Nederlandse NGO's en de MFO's. Dit

voorzitterschap loopt door in de eerste helft van 2010. Namens het DSN en ICCO participeert de veiligheidsadviseur ook in het European Interagency Security Forum (EISF), waarvoor drie bijeenkomsten bezocht werden van enkele dagen. Binnen ACT International is in 2006 de Security Advisor Group opgericht, die in 2009 een aantal gemeenschappelijke bijeenkomsten, workshops en teleconferenties georganiseerd heeft. Er is een intensieve samenwerking en onderlinge advisering opgebouwd, en zijn veiligheidsplannen, -trainingen en beleidsstukken uitgewisseld.

In november 2009 is de veiligheidsadviseur toegevoegd aan de pool van ACT experts voor het zogenaamde Rapid Support Team (RST), een groep van 25 experts werkzaam bij de ACT-lidorganisaties die worden ingezet in geval van behoefte aan extra expertise in geval van bijvoorbeeld ernstige rampen.

Veiligheidsloket 2010

De veiligheidsdocumentatie is in 2009 aangevuld met een groot aantal Standard Operational Procedures en Contingency Plans voor de buitenlandse kantoren. Een instrument werd ontwikkeld voor de assessment van het eigen veiligheidsbeleid en voorbereiding van organisaties en individuele stafleden. Het veiligheidsloket werd in 2009 uitgebreid tot twee veiligheidsadviseurs (totaal 1,2 fte). Daarnaast is er ook assistentie vanuit het P&O secretariaat toegevoegd. In 2010 zal het veiligheidsbeleid verder aangepast en aangescherpt worden, met name in het licht van de decentralisatie. Dit betreft o.a. het opzetten en mainstreamen van beleid voor Regionale Organisaties en antennes en veldkantoren in relatie met het hoofdkantoor in Utrecht en het ontwikkelen van een Crisis Management protocol voor de RO's.

ICT

Om mee te kunnen groeien met de huidige ontwikkelingen en ons goed voor te kunnen bereiden op ontwikkelingen na de decentralisatie is er door ICT een pas op de plaats gemaakt en zijn investeringen uitgesteld. Het afgelopen jaar stond net als het voorgaande daarom voor een groot deel in het teken van consolidatie en verbetering van de bestaande ICT omgeving. Dit heeft onder andere geleid tot een nieuwe "back-up en restore"-procedure, een verbeterin van documentatie en trainingen m.b.t. MS Dynamics, een nieuwe overeenkomst met Microsoft t.b.v. de *compliance* en de herinrichting van het licentiebeheer. Daarnaast zijn we

begonnen met het vervangen van een deel (t.b.v. het 'telewerk') van de verouderde hardware.

Na het vertalen van MS Dynamics naar het Engels is het project 'MS Dynamics in control' gestart. Dit bestaat uit de deelprojecten 'Financiën', 'Interne controle', 'Projecten' en 'CRM' en heeft als doel de structuren, de inrichting en de kwaliteit te verbeteren. De formatie is uitgebreid met een junior applicatiebeheerder voor de ontwikkeling van het instrumentarium, het testen van modificaties en het vervaardigen van de nodige documentatie en lijsten. Daarnaast zijn de bereikbaarheid en de kwaliteit van de helpdesk verbeterd.

Als gevolg van ProCoDe zijn er richtlijnen ten aanzien van de ICT opgesteld voor de inrichting van de RO's en wordt daar waar mogelijk ondersteuning geboden. De beperkte bandbreedte voor de verbinding met de RO's vormt voornamelijk het voornaamste knelpunt binnen de ICT, en we zijn genooddaakt hier innovatief mee om te gaan. Er is besloten om een aantal eenvoudige programma's te ontwikkelen, specifiek voor het gebruik in de RO's onder de verzamelnaam '@hand'. De 'eGuide' is het eerste programma in deze reeks en heeft tot doel nieuwe medewerkers binnen ICCO te informeren, waarbij het kwaliteitshandboek, werkprocessen en werkinstructie op een professionele audiovisuele wijze wordt gepresenteerd. De eerste versie is inmiddels operationeel en de reacties zijn zeer positief. Een volgend programma, de 'ProjectBrowser' is in ontwikkeling. Via deze browser wordt een koppeling gemaakt met de MS Dynamics database waardoor het mogelijk wordt off- en online op een inzichtelijker manier de gegevens te benaderen en te presenteren.

De ontwikkelingen en uitdagingen die daarbij horen vragen om een intensievere samenwerking met andere afdelingen. Daarom wordt er op dit moment gewerkt aan het formuleren (en operationaliseren) van een organisatiebrede visie op informatiemanagement.

Financiën

In 2009 heeft er binnen het team F&A een wisseling plaatsgevonden, en is een nieuw hoofd benoemd. Tevens is met de benoeming van een aantal nieuwe collega's invulling gegeven aan de versterking van de financiële functie. Eveneens in 2009 is een begin gemaakt met een verder doorgevoerde automatisering in Dynamics, een betere koppeling tussen Projectad-

ministratie en Grootboek en een verbeterslag in de beschikbare rapporten en managementinformatie uit Dynamics.

Uitzendingen

ICCO kent verschillende modaliteiten van uitzendingen: starters, junior deskundigen en reguliere uitzendingen. De laatste categorie wordt ofwel middels ICCO middelen gefinancierd (ICCO contractanten/uitgezonden) ofwel door PSO gefinancierd (PSO uitgezonden). Als gevolg van ProCoDe is in 2009 het aantal uitgezonden medewerkers op ICCO contract evenals het aantal lokaal aangenomen medewerkers toegenomen.

Kwaliteit en Control

ICCO bewaakt de kwaliteit van de bedrijfsprocessen via een ISO 9001:2008 gecertificeerd kwaliteitsmanagementsysteem. De belangrijkste resultaten op het gebied van kwaliteitszorg in 2009 waren de verlenging van het certificaat, de vernieuwing van het kwaliteitshandboek en de opname van de eerste vier regio kantoren in het kwaliteitsmanagementsysteem van ICCO.

ICCO's keuze voor decentralisatie van het werk was aanleiding om over te stappen op een andere ISO certificeerder. Gekozen is voor SGS vanwege hun grote internationale netwerk. Vanaf 2010 zal SGS ook de lokale kantoren gaan auditen. In 2009 heeft SGS de verlengingsaudit uitgevoerd die resulteerde in verlenging van het ISO 9001-certificaat met drie jaar.

Vernieuwing kwaliteitshandboek.

In 2009 is een begin gemaakt met het aanpassen van het kwaliteitshandboek aan de decentrale organisatie, zowel qua inhoud als qua vorm. Het handboek dient hiermee niet alleen als naslagwerk voor bedrijfsprocessen, maar is ook bruikbaar als e-learning tool bij het inwerken van nieuwe medewerkers. De vernieuwing wordt in 2010 afgerond.

Interne audits van Regio kantoren

De afdeling Kwaliteit en Control heeft interne audits uitgevoerd in drie nieuwe regiokantoren. Het betrof gecombineerde audits met aandacht voor alle bedrijfsprocessen van de regio kantoren, die daarmee voldeden aan de eisen van ISO.

De conclusie in het rapport was dat alle drie de regio-kantoren goed gestart zijn en – gegeven het feit dat ze pas 4-6 maanden open zijn – goed functioneren. De afdeling kwaliteit en Control bewaakt de opvolging van de actiepunten via de reguliere Monitoringslijst.

Toetsing beheerscapaciteit en sanctiebeleid

Ten behoeve van de beoordeling van partnerorganisaties vóór, tijdens en na een project zijn door ICCO instrumenten ontwikkeld. Daarmee is ondermeer de beoordeling van de financiële beheerscapaciteit van de partnerorganisatie te meten. De correcte toepassing van dit instrumentarium en de daaruit voortkomende bevindingen wordt door afdeling Kwaliteit & Control opgevolgd aan de hand van een steekproef (in 2009: 81 dossiers) op de jaarlijks uitstaande en afgesloten dossiers. De bevindingen van deze afdeling worden periodiek gerapporteerd en kunnen leiden tot corrigerende en/of verbetermaatregelen.

Specifiek voor de omgang met (het vermoeden van) onrechtmatige bestedingen is een procedure opgenomen in het kwaliteitssysteem van ICCO. Deze procedure is in 2009 vernieuwd. Er kunnen gemakkelijker preventieve stappen via de medewerkers worden genomen. Daarnaast is er in de procedure aandacht voor bewustwording van risico's en voor manier om kennis te delen. Deze procedure voorziet in een periodieke rapportage aan de Raad van Bestuur over de stand van zaken en opvolging van te ondernemen stappen. Als resultaat daarvan zijn in 2009 dertien dossiers aangelegd. Betalingen aan de betreffende partners worden bevroren en aanvullende onderzoeken ondernomen. Afhankelijk van de uitkomsten worden diverse maatregelen genomen variërend van capaciteitsversterking van de partner, het voornemen van juridische stappen of het verbreken van de relatie.

Bericht uit Delhi:

H-16, Green Park Extension

Hier op het regionaal kantoor Zuid-Azië denk ik wel eens: zo moet ICCO er in de jaren van oprichter Jo Verkuyl hebben uitgezien. We hebben zo'n 17 medewerkers, inclusief *office manager*, chauffeur, kantoorbediende en bewakers. We hebben vier kamers ter beschikking op dezelfde etage en lunchen dagelijks samen. Formele vergaderingen vinden nauwelijks plaats. De bureaucratie is minder knellend dan in Utrecht, maar daar staat een minder hoog niveau aan structuur tegenover. De staf maakt moeiteloos lange dagen en ook weekenden zijn verre van heilig. Dat kan niet worden gezegd van de talloze feestdagen. Dit jaar zijn dat er officieel zo'n 12. Officieus zijn het er veel meer. Het mooie is dat alle godsdiensten daar gelijkkelijk in mee doen. Gandhi wordt actief herdacht naast enkele Sikh-heiligen. India is rijk in al zijn diversiteit: sociaal, religieus, cultureel. Dat leidt regelmatig tot spanningen, maar blijkbaar zijn de samenbindende krachten stevig genoeg. Dat geldt ook voor ons team, dat deze veelkleurigheid weerspiegelt. Na de officiële opening van het regiokantoor eind maart trok het team in mei de heuvels van Uttaranchal in. Daar kregen we een veiligheidstraining in een inspirerende omgeving en werd het team zich ook snel bewust van elkaars sterke en zwakke kanten. Diverse missies vanuit Nederland deden vervolgens H-16, Green Park Extension aan, zoals een team dat de interne systemen en procedures onderzocht. Die werden – hoe pril ook – in orde bevonden. Intussen kreeg de dependance in Kathmandu vorm, werd er een lokale medewerker in Afghanistan aangesteld, evenals een adviseur in Bangladesh. Slechts een enkele vacature resteerde toen nog.

Uiteraard moesten de teamleden zich de kerntaken eigen maken, maar zich ook bekwamen in de systemen van ICCO. Voor de programmaontwikkeling werd

een aparte cursus georganiseerd in Fort Unchagaon in het landelijke Bulandshahr in de deelstaat Uttar Pradesh. In die rustieke omgeving werd volop gediscussieerd over de diverse programma's in Zuid-Azië, zoals hiv/aids, lokale marktontwikkeling, klimaatverandering, voedselzekerheid en waterbeheer. Tijdens die werkweek werd opnieuw gewerkt aan de teamopbouw en het schrijven van het jaarplan 2010. Tussen al deze bedrijven door trouwden nog eens twee leden van het team. De ene collega in het afgelegen Palampur (Himachal Pradesh) en de andere aan de oostelijke kant van het land in Siliguri (West-Bengalen). Twee goede gelegenheden om elkaar eens van een geheel andere kant te leren kennen. Dat gebeurde ook bij feestdagen, verjaarspartijen en 'house warming parties'. Die laatste waren talrijk, omdat vrijwel zonder uitzondering de teamleden vanuit andere delen van het land zich in New Delhi moesten vestigen. De teamleden zijn afkomstig uit Jharkhand, Rajasthan, Assam, Tamil Nadu, Himachal Pradesh en de Punjab. En dan laten we de Nederlandse inbreng nog buiten beschouwing. Zo werden in 2009 belangrijke stappen gezet voor de overdracht vanuit Utrecht naar India, het toerusten van de nieuw aangestelde staf door trainingen, bijvoorbeeld over programmatisch werken, waarmee ICCO 'oude stijl' ook nog maar beperkte ervaring had. De registratie van de kantoren in New Delhi en Kathmandu nam de nodige tijd in beslag. Deze processen zullen in 2010 worden afgerond. En dan zal ook het regionale plan voor Zuid-Azië vorm krijgen. Het team is voorbereid en zal nog verder doorgroeien de komende tijd. De collegiale teamsfeer zal daarbij ongetwijfeld een belangrijk asset blijken te zijn.'

9

Financieel jaarverslag 2009

9.1 Verslag van de Raad van Bestuur

Inleiding

Hierbij bieden wij u het financieel jaarverslag 2009 van Stichting Interkerkelijke Organisatie voor Ontwikkelings-samenwerking ICCO aan.

De cijfers uit dit jaarverslag zijn mede opgenomen in de totale geconsolideerde subsidieverantwoording van ICCO in het kader van de MFS₁, zoals deze als bijlage is opgenomen bij dit Jaarverslag.

Dit jaarverslag is opgesteld conform Richtlijn 650, de jaarverslaggevingrichtlijn voor fondsenwervende instellingen.

Ontwikkelingen 2009

Het was het voorlaatste jaar van het bedrijfsplan 2007-2010 voor de ICCO-alliantie. De alliantie bestaat uit Prisma, Edukans, SharePeople, Oikocredit, Kerk in Actie en ICCO. Een jaar waarin vele veranderingen verder zijn uitgewerkt, zowel in de organisatie als in het werk in het Zuiden.

Het jaar 2009 heeft de nodige turbulentie in en buiten de sector ontwikkelingssamenwerking met zich meegebracht. In het voorwoord en het algemeen jaarverslag zijn wij al uitgebreid ingegaan op de betekenis van deze ontwikkelingen voor ICCO en haar alliantiepartners. In dit verslag beperken wij ons tot de bedrijfsmatige en financieel relevante ontwikkelingen. 2009 werd sterk bepaald door de verdere implementatie van ProCoDe (Er is gestart met fase 3, de zogenaamde implementatiefase). Vier kantoren in de regio zijn inmiddels volledig operationeel (Kirgizië, India, Nicaragua en Mali) en van vier kantoren (Malawi, Oeganda, Indonesië en Bolivia) is de voorbereiding van de opstart ter hand genomen. Er is een Sociaal Plan overeengekomen voor het personeel dat in Nederland zal afvloeien. Wij kijken met veel respect naar de loyale inzet van medewerkers die zeer veel betrokkenheid blijven tonen bij hun werk, terwijl ze weten dat voor hen de arbeidsrelatie eindig is.

Onder de naam 'Dynamics in control' is het bedrijfssysteem verder geoptimaliseerd en aangepast aan de eisen van het nieuwe organisatie-model. Dit traject is intensief en vraagt veel extra projectmatige inzet van betrokken medewerkers. Naar verwachting zal dit proces pas tegen eind 2010 kunnen worden afgerond. Ook in 2010 zal nog aandacht nodig zijn voor verdere optimalisatie van inrichting en werking van processen, administraties en managementinformatie. De eerste indrukken van het functioneren van de regionale kantoren zijn overigens positief. Het professionele niveau is zonder meer goed te noemen en het is goed om te ervaren hoe snel de medewerkers in de regio vertrouwd raken met de ICCO systematiek.

De activiteiten van Fair & Sustainable Holding B.V. met haar dochtervennootschappen zijn in 2009 nog op een (te) bescheiden niveau gebleven: het geconsolideerde resultaat was € 198.000 negatief.

FairClimate Fund B.V. heeft middels ICCO een subsidie gekregen via de zgn. Schoklandakkoorden. Door aanvulling van deze subsidies met externe financiering kan in de komende jaren voor ca. € 11 miljoen aan projecten worden gefinancierd op het terrein van FairClimate. Merkbaar is dat als gevolg van de financiële crisis in de wereld, de toegang tot meer hoogrisicodragende financieringsvormen, moeizamer is geworden. Hierdoor is vertraging opgelopen, maar de directie van het fonds is met vol elan actief en vooralsnog zijn nog voldoende opties open om de benodigde middelen te verkrijgen. Inmiddels is een eerste project in India gestart.

De Fair & Sustainable Advisory Services B.V. zal vanaf medio 2010 actief gaan worden. Deze vennootschap richt zich op betaalde externe adviesdiensten voor NGO's, waaronder ICCO in het Noord en het Zuiden alsmede het bedrijfsleven. Thans vindt werving plaats van adviseurs uit het medewerkersbestand van ICCO. De Raad van Bestuur is van mening dat de meer marktgerichte aanpak op middellange termijn rendabel moet kunnen worden. In 2011 en verder jaren zal dit realiteit moeten gaan worden. In 2009 zijn de cijfers van de BV's voor het eerst geconsolideerd in de cijfers zoals deze zijn opgenomen in de jaarrekening.

Resultaten

BATEN	Realisatie	Begroting	Realisatie	Begroting
	2009	2009	2008	2010
	€	€	€	€
Subsidies overheden				
Medefinancieringsprogramma	116.221.251	106.450.000	119.817.493	106.450.000
Nederlandse Overheid	975.606	4.180.723	6.829.053	6.300.000
EU, overige overheden	15.670.289	16.395.000	8.485.203	11.700.000
	132.867.147	127.025.723	135.131.749	124.450.000
Eigen fondsenwerving	201.043	200.000	318.404	200.000
Aandeel in acties	2.039.962	1.136.000	1.996.500	2.200.000
Aandeel in acties derden	5.551.920	1.874.000	2.971.282	2.300.000
Beleggingen				
Beleggingsresultaat	534.474	500.000	764.378	400.000
Rente liquide middelen Eigen Vermogen	70.476	-	445.294	430.000
	604.950	500.000	1.209.672	830.000
Overige baten / Rente MFS				
Rente liquide middelen MFS	774.694	625.000	2.708.520	625.000
Doorbelastingen	-	597.702	-	1.732.000
Overige baten	343.757	450.000	-	-
	1.118.451	1.672.702	2.708.520	2.357.000
	142.383.473	132.408.425	144.336.128	132.337.000
LASTEN				
Programma's				
DREO	30.677.904	34.400.000	31.266.540	30.500.000
D&V	29.349.084	35.400.000	37.288.193	34.500.000
TTB	34.594.639	30.915.000	31.443.062	27.500.000
Draagvlak	7.601.307	5.300.000	7.152.596	4.800.000
Capaciteitsontwikkeling	6.765.272	4.600.000	6.261.183	2.500.000
Noodhulp	6.923.958	600.000	8.287.059	pm
Vernieuwing	7.886.574	5.000.000	1.765.738	5.000.000
Overig	-3.643	1.010.504	675.011	7.995.000
	123.795.095	117.225.504	124.139.382	112.795.000
Werving baten				
Kosten subsidiewerving	373.202	350.000	442.167	250.000
Kosten acties	-	-	-90.233	-
Kosten beleggingen	59.536	23.000	39.263	25.000
	432.738	373.000	391.197	275.000
Uitvoeringskosten				
Programma afdelingen	15.933.355	15.440.018	16.142.775	17.165.000
Beheer en administratie	1.937.376	1.756.336	1.887.124	2.102.000
	17.870.731	17.196.354	18.029.899	19.267.000
	142.098.565	134.794.858	142.560.478	132.337.000
	284.909	-2.386.433	1.775.650	-
Resultaat dochterondernemingen*	-	-	-114.485	-
Resultaat	284.909	-2.386.433	1.661.165	-

* In 2008 is er nog geen sprake van een geconsolideerde jaarrekening, waardoor het negatieve resultaat van de dochtermaatschappijen zichtbaar is in de jaarrekening. Voor 2009 is een geconsolideerde jaarrekening opgesteld waardoor de dochtermaatschappijen zijn inbegrepen.

Indicator: uitvoeringskosten interne organisatie	Realisatie	Begroting	Realisatie	Begroting
	2009	2009	2008	2010
Totaal kosten exclusief projectuitgaven	17.870.731	17.196.354	18.029.899	19.267.000
af: Uitvoeringskosten F&S BV	-242.074	-	-	-
af: Vermogensopbrengsten, doorbelastingen en overige baten	-948.707	-1.547.702	-1.209.672	-2.562.000
Kosten interne organisatie (A)	16.679.950	15.648.652	16.820.227	16.705.000
Totaal projectbetalingen (B)	115.980.232	117.225.504	117.248.462	112.795.000
Uitvoeringskosten% Stichting ICCO = A/(A+B)	12,6%	11,8%	12,5%	12,9%

Uit vorenstaande opstelling blijkt dat het percentage voor kosten van de interne organisatie uitkomt op 12,6%. ICCO is bij de indiening van het bedrijfsplan 2007-2010 uitgegaan van een gemiddeld kostenpercentage van 12,5%. Hierbij is er destijds van uitgegaan dat de gehele transformatie binnen de reguliere exploitatiekostendoelstelling gerealiseerd zou kunnen worden. In de begroting van 2009 was rekening gehouden met een kostenpercentage van 11,8%. Het hogere gerealiseerde kostenpercentage wordt ook in 2009 beïnvloed door incidentele posten, vooral door lasten die verband houden met noodzakelijke aanpassingen in de bestaande organisatie en processen. Er is sprake van een verdere professionalisering, waarvan de organisatie in de toekomst haar vruchten zal gaan plukken. Het is in de praktijk altijd lastiger dan op voorhand redelijkerwijs is in te schatten om 'de winkel door te laten draaien' tijdens een verhuizing of een verbouwing. Niettemin zijn wij tevreden over de gerealiseerde voortgang van het vernieuwingsproces. De eerste indrukken wijzen erop dat de nieuw gestarte regiokantoren in staat zijn om binnen de hun toegestane begrotingen hun programmadoelstellingen te realiseren.

De berekening van het gerapporteerde percentage is de resultante van de uitgaven voor kosten van de interne organisatie, verminderd met de opbrengsten uit eigen beleggingen, doorbelastingen en overige baten gedeeld door de som van de projectbetalingen voor projecten en de kosten van de interne organisatie, verminderd met de opbrengsten uit eigen beleggingen, doorbelastingen en overige baten.

Hierbij dient vermeld, dat als gevolg van de invoering van het gedecentraliseerde organisatie-model er met ingang van medio 2009 voor gekozen is om de kosten van programmaspecialisten en adviseurs direct toe te rekenen aan de programmabestedingen.

Een aantal bijzondere posten is van invloed op het gerealiseerde percentage:

Positieve invloed ten opzichte van de begroting:

- De kosten van programmaspecialisten en enkele lobbyisten zijn rechtstreeks ten laste geboekt van programmabestedingen in tegenstelling tot de begroting

Negatieve invloed ten opzichte van de begroting:

- Voor de verdere inrichting en professionalisering van ERP was sprake van extra kosten van circa € 440.000; de organisatie moest een groter beroep doen op externe ondersteuning dan begroot.
- Voor de overdracht van werkzaamheden en het voorbereiden van, respectievelijk de opzet van de regiokantoren moest meer worden gereisd dan begroot.
- Hogere communicatiekosten (externe en interne communicatie ProCoDe)
- Kosten Sociaal Plan. Voor deze kosten is een reorganisatievoorziening gevormd in 2009, omdat in dit jaar het Sociaal Plan is overeengekomen met de vakbonden en een redelijke schatting kon worden gemaakt van de te verwachten kosten. De effectuering zal in 2010 (en gedeeltelijk nog in 2011) plaatsvinden. Overigens beïnvloeden deze lasten het exploitatiekostenpercentage niet direct, omdat een beroep kan worden gedaan op het programabudget voor Vernieuwing.

Investeringsen

In 2009 is voor een bedrag van € 328.975 geïnvesteerd. Deze investeringen betroffen voornamelijk verbetering in het geautomatiseerde systeem.

Personeel

Ultimo 2009 bedraagt het aantal FTE's 239 (2008: 229). De verdeling vast/tijdelijk bedroeg in 2009: 78%-22% (2008: 77%-23%). De stijging is van tijdelijke aard en heeft voornamelijk te maken met de opbouw van de organisatie en de regiokantoren en de iets latere ingezette inkringing van het kantoor in Utrecht.

Het ziekteverzuimpercentage was, zeker gezien de omstandigheden wederom laag in 2009: 4,0% (2008: 3,4%).

Beleggingsbeleid

ICCO belegt duurzaam. In opdracht van ICCO past ING bank voor de beoordeling van opname van ondernemingen in de beleggingsportefeuille duurzaamheidscriteria toe op onderwerpen als mensenrechten, bio-industrie, wapenhandel, kernenergie, corruptie, milieudelicten, bont en tabak. ING bank geeft aan dat het screenen van beleggingen voor de ING bank een continu proces is. Wanneer wijzigingen in de markt gevolgen hebben voor het duurzame oordeel over een onderneming kan het zijn dat een onderneming alsnog opgenomen in- of verwijderd uit de beleggingsportefeuille gaat worden. De effecten van de financiële crisis op de resultaten van de portefeuille zijn voor ICCO, als gevolg van het evenwichtig gekozen beleggingsbeleid beperkt gebleven. 2009 werd afgesloten met een positief beleggingsresultaat van € 534.000.

Fondsenwerving 2009

Gezamenlijk fondsenwerving

ICCO werkt nauw samen met Kerk in Actie. Het buitenlandwerk van beide organisaties is sinds 1 januari 2007 geïntegreerd in één afdeling. Op basis hiervan ondersteunen beiden elkaar in de particuliere fondsenwerving, waarbij ICCO niet zelfstandig fondsen werft onder particulieren:

- 1 Onder regie van Kerk in Actie en met inhoudelijke en financiële ondersteuning van ICCO werden ook in 2009 fondsen in het kader van de jaarlijkse 40dagentijd-campagne en de campagne 15 cent geworven onder leden van PKN voor het gezamenlijke buitenlandwerk.
- 2 ICCO coördineert de werving voor het nieuwe donateurprogramma FairClimate. Kerk in Actie ondersteunt deze campagne inhoudelijk en financieel en brengt het onderwerp onder de aandacht van haar achterban.
- 3 Wanneer noodhulp nodig is na een ramp vragen Kerk in Actie en ICCO gezamenlijk om extra fondsen bij hun achterban of als onderdeel van de Samenwerkende Hulporganisaties (SHO). Begin 2010 heeft SHO een groot bedrag ingezameld voor aanpak van de gevolgen van de aardbevingramp in Haïti.

Eigen fondsenwerving en bedrijven

ICCO komt in contact met een breed scala van Nederlandse bedrijven. Deze bedrijven willen op verschillende manieren een bijdrage leveren aan de programma's van ICCO. Vaak gaat het om een combinatie van expertise en financiën. Doel is om bij het ontwikkelen van partnerschappen met bedrijven fondsen te genereren voor het werk van ICCO. Daarbij wordt bij elk bedrijvencontact bekeken welke kansen er liggen voor business-to-business-to-consumers (B2B2C). Het beleid wordt uitgewerkt in de volgende proposities:

- 1 Bedrijven bieden financiën aan;
- 2 Bedrijven bieden grote bedragen aan en vragen om maatwerk;
- 3 Bedrijven willen maatschappelijk verantwoord ondernemen;
- 4 Bedrijven willen samenwerking op ketenopbouw en/of thematisch.

De bovengenoemde proposities beginnen tot hoopgevende resultaten te leiden.

In 2008 heeft ICCO een overeenkomst afgesloten met MvO Nederland betreffende IDH (Initiatief Duurzame Handel). Met deze overeenkomst is een totaalbedrag gemoeid ter grootte van € 6,6 miljoen. De looptijd is van 2008 - 2012.

In 2009 zijn goede contacten opgebouwd met de InterDevelopmentBank for LatinAmerica. Eerste projecten in

samenwerking met Nederlandse MKB bedrijven worden gestart.

Begin 2009 heeft ICCO een jaarlijkse toezegging over de periode 2008-2012 van de Nationale Postcode Loterij ontvangen. In 2009 is over 2008 een bedrag van € 1,0 miljoen ontvangen. Begin 2010 is een bedrag van € 900.000 ontvangen over 2009. ICCO besteedt deze middelen ondermeer aan de opzet en verbinding van innovatieve vormen van financieringen van ontwikkelingsactiviteiten in het Zuiden met vormen van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen. Een goed voorbeeld hiervan is de opzet van het FairClimate Fund.

Verwachtingen 2010

Ook het jaar 2010 zal een uitdagend en naar verwachting niet gemakkelijk jaar worden voor ICCO. Het is een jaar waarin vele zaken tot afronding komen en tegelijkertijd voorbereidingen getroffen worden voor een nieuwe (plan) periode.

Meerdere uitdagingen vragen veel aandacht en energie van medewerkers en management:

- Afronding van het Bedrijfsplan 2007-2010(MFS1)
- Afronding en implementatie ProCoDe proces:
  - Operationeel krijgen van vier regiokantoren en bijbehorende regionale raden.
  - Inrichting en operationalisering van de organisatie in het kantoor te Utrecht.
  - Afwikkeling van het Sociaal Plan voor de medewerkers in Utrecht die boventallig zijn geworden. Een intensief en begrijpelijk emotioneel proces.
  - Concretisering beleidsoverleg in nieuwe structuur, dus met alliantiepartners, regionale raden, International Adviesraad.
- Succesvolle indiening subsidieaanvraag MFSII. Inmiddels is bekend dat de ICCO-alliantie uitgenodigd is in de tweede fase van het proces. Dit betekent dat zij, met 19 andere allianties en organisaties, concrete plannen zal indienen bij het Ministerie voor 1 juli. Uiterlijk 1 november zal bekend worden wat de subsidietoekenning voor de Alliantie zal zijn. Het maximaal beschikbare bedrag zal in ieder geval substantieel lager zijn dan het bedrag in het huidige MFSI. Bij de beleidsvorming en verder planning wordt hiermee rekening gehouden.
- Het verder verbinden van de alliantiepartners in een hechter samenwerkingsmodel. De aanzet tot “coöperatievorming” wordt begeleid door een externe adviseur.

Ondanks het feit dat er vele uitdagingen zijn, ziet de Raad van Bestuur de toekomst met vertrouwen tegemoet.

Bestuurlijke Organisatie

De wijziging van de bestuurlijke inrichting van ICCO is met de aanpassing van de statuten per 31 maart 2009 voltooid. Het voormalige Bestuur van Stichting ICCO is omgevormd tot een Raad van Toezicht. De Raad bestaat uit zeven leden, van wie er vier nieuw zijn benoemd in 2009. De Raad van Bestuur heeft in 2009 voor het eerst gefunctioneerd met twee leden. Zij kijkt met genoegen terug op de samenwerking en dankt alle betrokkenen bij ICCO voor hun grote inzet.

Utrecht, 20 mei 2010

Raad van Bestuur,

J.H. van Ham, voorzitter

W.D. Hart RA

9.2 Verslag Raad van Toezicht

Zoals in het verslag van de Raad van Bestuur reeds is aangegeven zijn, in het kader van de Bestuurlijke vernieuwing die ICCO doormaakt, alle leden van het voormalige bestuur per 31 maart 2009 toegetreden tot de Raad van Toezicht. Hiermee wordt verder invulling gegeven aan de Governance Code van transparant bestuur en toezicht. In 2009 is afscheid genomen van twee leden, Drs. M. Verweij en Prof. Dr. E. de Jong. De Raad dankt hen voor hun actieve en betrokken bijdragen in de visieontwikkeling en vormgeving van het ProCoDe transformatieproces bij ICCO. De Raad is verheugd dat zij vier nieuwe leden kon benoemen, uit diverse sectoren van onze samenleving:

- Dr. B. Böhler, juriste en lid van de Eerste Kamer. Zij is benoemd op voordracht van de Ondernemingsraad van ICCO.
- Prof. Dr. B. Meyer, hoogleraar aan de VU.
- G. Mohebbi, manager diversiteit en veiligheid bij BMC.
- Prof. Dr. Ir. G. van Dijk, hoogleraar aan Wageningen Universiteit.

Voor een verdere beschrijving van (neven)functies van de leden van de Raad van Toezicht wordt verwezen naar Bijlage 1.

De Raad van Toezicht heeft in 2009 zes keer gezamenlijk met de Raad van Bestuur van ICCO vergaderd. Daarbij is intensief aandacht besteed aan het ProCoDe-proces. Tevens is stilgestaan bij de samenwerking in alliantieverband, de strategische visie voor de komende jaren, en relevante maatschappelijke ontwikkelingen. Daarnaast heeft zij de begroting 2010, managementinformatie en voortgangsverslagen van ProCoDe behandeld.

De Raad van Toezicht heeft tevens vergaderd met de Ondernemingsraad. Daarbij is in het bijzonder stilgestaan bij de personele gevolgen van ProCoDe. De Raad spreekt haar waardering ook nog maar eens op deze plaats uit voor de grote mate van betrokkenheid en inzet van de medewerkers.

De Raad van Toezicht heeft uit haar midden een auditcommissie en een remuneratiecommissie ingesteld. Deze commissies zijn met ingang van april 2009 ingesteld.

De auditcommissie heeft in 2009 twee keer vergaderd met het lid van de Raad van Bestuur dat verantwoordelijk is voor de bedrijfsvoering van ICCO.

De Raad van Toezicht heeft de door de Raad van Bestuur vastgestelde jaarrekening 2009, voorzien van een goedkeurende accountantsverklaring, op advies van de auditcommissie goedgekeurd.

De voorzitter van de Raad van Bestuur heeft inmiddels zijn afscheid aangekondigd. Na tien intensieve jaren zal hij de organisatie per 31 december 2010 gaan verlaten. Inmiddels is een procedure gestart om te komen tot de benoeming van een nieuwe voorzitter van de Raad van Bestuur. Deze zal naar verwachting per 1 november 2010 worden benoemd.

Utrecht, 20 mei 2010

Namens de Raad van Toezicht,

D. Terpstra, voorzitter
R. Veenstra,
H. van Boggelen
B. Böhler
G. Mohebbi
G. van Dijk
B. Meyer

9.3 Geconsolideerde balans per 31 december 2009

(na resultaatbestemming)

	Toelichting	31 december	
		2009	2008
		€	€
ACTIVA			
Vaste activa			
Materiële vaste activa	1	1.153.496	1.231.689
Financiële vaste activa	2	1.864.967	272.718
		3.018.463	1.504.407
Viottende activa			
Vorderingen en overlopende activa	3	96.113.245	83.860.045
Effecten	4	5.861.106	5.438.846
Liquide middelen	5	19.256.220	28.352.030
		121.230.571	117.650.921
		124.249.034	119.155.328
PASSIVA			
Reserves en fondsen			
Reserves			
Stichtingskapitaal	6	45	45
Bestemmingsreserve NPL		964.995	-
Continuïteitsreserve		7.151.548	7.349.866
		8.116.588	7.349.911
Fondsen			
Bestemmingsfonds projecten	7	789.408	1.958.852
Bestemmingsfonds garanties		7.464.273	8.953.579
Bestemmingsfonds leningen en deelnemingen		1.864.967	272.718
Bestemmingsfonds MFS rente		5.087.778	4.313.084
Bestemmingsfonds overigen		522.590	712.550
		15.729.016	16.210.783
Voorzieningen	8	7.108.577	1.159.029
Langlopende schulden	9	29.330.043	31.760.274
Kortlopende schulden	10	63.964.810	62.675.331
		124.249.034	119.155.328

9.4 Geconsolideerde staat van baten en lasten over 2009

	Toelichting	Realisatie 2009	Begroting 2009	Realisatie 2008
		-€	€	€
Baten	20			
Subsidies van overheden		132.867.147	127.025.723	135.131.749
Baten uit eigen fondsenwerving		201.043	200.000	318.404
Baten uit gezamenlijke acties		2.039.962	1.136.000	1.996.500
Baten uit acties van derden		5.551.920	1.874.000	2.971.282
Baten uit beleggingen		604.950	500.000	1.209.672
Overige baten / rente MFS		1.118.451	1.672.702	2.708.520
Totaal baten		142.383.473	132.408.425	144.336.128
Lasten				
Besteed aan de doelstellingen	21	139.728.450	132.665.522	140.282.157
Wervingskosten baten		432.738	373.000	391.199
Beheer en administratie		1.937.376	1.756.336	1.887.124
Totaal lasten		142.098.565	134.794.858	142.560.480
		284.909	-2.386.433	1.775.648
Resultaat dochterondernemingen		-	-	-114.485
Resultaat		284.909	-2.386.433	1.661.163
Resultaatbestemming				
Toevoeging / onttrekking aan:				
Bestemmingsreserve NPL		964.995	-	-
Bestemmingsfonds projecten		-1.169.445	-2.196.473	-2.658.134
Bestemmingsfonds garanties		-1.489.306	-	1.918.570
Bestemmingsfonds leningen en deelnemingen		1.592.249	-	-3.348
Bestemmingsfonds MFS rente		774.694	-	2.708.520
Bestemmingsfonds overigen		-189.960	-189.960	-189.960
Continuïteitsreserve		-198.318	-	-114.485
Resultaat		284.909	-2.386.433	1.661.163

9.5 Kasstroomoverzicht over 2009

	2009		2008	
	€	€	€	€
Kasstroom uit operationele activiteiten				
Resultaat	284.909		1.661.163	
Ongerealiseerd koersresultaat effecten	-313.415		47.794	
Mutatie overige voorzieningen	5.949.548		-50.671	
Afschrijvingen	407.168		439.766	
Mutatie vorderingen subsidies	-12.650.762		-13.517.265	
Mutatie overige vorderingen	397.564		726.382	
Mutatie projectverplichtingen	2.507.609		6.890.920	
Mutatie overige schulden	-3.648.361		1.541.404	
Kasstroom uit operationele activiteiten		-7.065.741		-2.260.507
Kasstroom uit investeringsactiviteiten				
Investerings in materiele vaste activa	-328.975		-138.535	
Investerings in financiële vaste activa	-1.592.249		3.348	
Investerings in effecten per saldo	-108.845		-109.206	
Kasstroom uit investeringsactiviteiten		-2.030.069		-244.393
Totaal		-9.095.810		-2.504.900
Mutatie liquide middelen				
Liquide middelen einde boekjaar	19.256.220		28.352.030	
Liquide middelen begin boekjaar	28.352.030		30.856.930	
Mutatie liquide middelen		-9.095.810		-2.504.900

9.6 Toelichting behorende tot de geconsolideerde jaarrekening 2009

Algemene grondslagen voor de opstelling van de jaarrekening

De jaarrekening is opgesteld conform de Richtlijn 650 Fondsenwervende Instellingen.

Deze jaarrekening is opgesteld uitgaande van een verslagperiode van een jaar. Het boekjaar valt samen met het kalenderjaar.

De grondslagen die worden toegepast voor de waardering van activa en passiva en de resultaatbepaling zijn gebaseerd op historische kosten.

Baten en lasten worden toegerekend aan de periode waarop zij betrekking hebben.

Stelselwijziging rente op de bankrekening MFS programma

Tot 1 januari 2009 werden de rentebaten op de bankrekening die specifiek wordt gebruikt voor ontvangsten en betalingen in verband met het MFS programma in mindering gebracht op de MFS vordering en niet verantwoord in de staat van baten en lasten. Met ingang van 1 januari 2009 heeft de Raad van Bestuur besloten deze rente te verantwoorden in de staat van baten en lasten omdat dit tot een beter inzicht leidt. In samenhang hiermee is besloten om het uit deze rentebaten voortvloeiende positieve resultaat via de resultaatsbestemming toe te voegen aan het bestemmingsfonds MFS rente. Bestedingen van deze renteopbrengst zullen via de resultaatsbestemming in mindering worden gebracht op het bestemmingsfonds.

De wijziging in waarderingsgrondslagen heeft de bestemmingsfondsen per 31 december 2009 positief beïnvloed voor een bedrag van € 5,1 miljoen; het resultaat over 2009 is voor een bedrag van € 0,8 miljoen positief beïnvloed. De ter vergelijking opgenomen balans per 31 december 2008 en de staat van baten en lasten over 2008 zijn in verband met voornoemde stelselwijziging aangepast. Als gevolg daarvan is het gepresenteerde resultaat over 2008 € 2,7 miljoen hoger dan uit de jaarrekening 2008 blijkt. De wijziging in waarderingsgrondslagen heeft de bestemmingsfondsen per 31 december 2008 positief beïnvloed voor een bedrag van € 4,3 miljoen.

Stelselwijziging verantwoording besteding middelen via garanties en leningen en deelnemingen

Tot 1 januari 2009 werden uitsluitend voor de bedragen die werden toegevoegd aan de risicovoorziening voor leningen, garanties en deelnemingen subsidiebatens verantwoord in het kader van het MFS programma. Met ingang van 1 januari 2009 heeft de Raad van Bestuur besloten niet alleen de bedragen die werden toegevoegd aan de risicovoorziening voor leningen, garanties en deelnemingen als subsidiebatens te verantwoorden maar aanvullend ook het resterende deel van de bedragen wegens verstrekte hoofdsommen en garanties als subsidiebatens te verantwoorden. In samenhang hiermee is besloten om het uit deze aanvullende baten voortvloeiende positieve resultaat via de resultaatsbestemming toe te voegen aan het bestemmingsfonds garanties respectievelijk bestemmingsfonds leningen en deelnemingen. Hiermee wenst de Raad van Bestuur beter zichtbaar te maken voor welke bedragen met de voornoemde instrumenten verplichtingen zijn aangegaan.

De wijziging in waarderingsgrondslagen heeft de bestemmingsfondsen per 31 december 2009 positief beïnvloed voor een bedrag van € 9,3 miljoen; het resultaat over 2009 is voor een bedrag van € 0,1 miljoen positief beïnvloed in 2009. De ter vergelijking opgenomen balans per 31 december 2008 en de staat van baten en lasten over 2008 zijn in verband met voornoemde stelselwijziging aangepast. Als gevolg daarvan is het gepresenteerde resultaat over 2008 € 1,9 miljoen hoger dan uit de jaarrekening 2008 blijkt. De wijziging in waarderingsgrondslagen heeft de bestemmingsfondsen per 31 december 2008 positief beïnvloed voor een bedrag van € 9,2 miljoen.

Transacties in vreemde valuta

Transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de geldende wisselkoers per transactiedatum. In vreemde valuta luidende monetaire activa en passiva worden per balansdatum in de functionele valuta omgerekend tegen de op die datum geldende wisselkoers. Niet-monetaire activa en passiva in vreemde valuta die tegen historische kostprijs worden opgenomen, worden naar euro's omgerekend tegen de geldende wisselkoersen per transactiedatum.

Gebruik van schattingen

De opstelling van de jaarrekening vereist dat de Raad van Bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft.

Grondslagen voor consolidatie

De geconsolideerde jaarrekening omvat de financiële gegevens van de stichting en haar groepsmaatschappijen en andere rechtspersonen waarop overheersende zeggenschap kan worden uitgeoefend dan wel waarover de centrale leiding bestaat. Groepsmaatschappijen zijn deelnemingen waarin de onderneming een meerderheidsbelang heeft, of waarin op een andere wijze een beleidsbepalende invloed kan worden uitgeoefend. Bij de bepaling of beleidsbepalende invloed kan worden uitgeoefend, worden financiële instrumenten die potentiële stemrechten bevatten en direct kunnen worden uitgeoefend, betrokken. Participaties die worden aangehouden om ze te vervreemden worden niet geconsolideerd.

Nieuw verworven deelnemingen worden in de consolidatie betrokken vanaf het tijdstip waarop beleidsbepalende invloed kan worden uitgeoefend. Afgestoten deelnemingen worden in de consolidatie betrokken tot het tijdstip van beëindiging van deze invloed.

In de geconsolideerde jaarrekening zijn de onderlinge schulden, vorderingen en transacties geëlimineerd, evenals de binnen de Groep behaalde resultaten. De groepsmaatschappijen zijn integraal geconsolideerd, waarbij het eventuele minderheidsbelang van derden afzonderlijk tot uitdrukking is gebracht.

Voor een overzicht van de geconsolideerde groepsmaatschappijen wordt verwezen naar de toelichting van de enkelvoudige jaarrekening.

Over 2008 is gebruik gemaakt van de consolidatievrijstelling wegens de in relatie tot ICCO te verwaarlozen omvang van de met deze vennootschappen samenhangende baten, lasten en activa en passiva.

Financiële instrumenten

Financiële instrumenten omvatten investeringen in aandelen en obligaties, handels- en overige vorderingen, liquide middelen, handelsschulden en overige te betalen posten.

Financiële instrumenten worden bij de eerste opname verwerkt voor marktwaarde.

Na de eerste opname worden financiële instrumenten op de hierna beschreven manier gewaardeerd.

Financiële instrumenten die deel uitmaken van een handelsportefeuille

Financiële instrumenten (activa en verplichtingen) die worden aangehouden voor handelsdoeleinden worden gewaardeerd op marktwaarde en wijzigingen in die marktwaarde worden verantwoord in de staat van baten en lasten. In de eerste periode van verwerking worden toerekenbare transactiekosten als last in de staat van baten en lasten verwerkt.

Effecten

Leningen en obligaties worden, voor zover deze aan een beurs genoteerd zijn, gewaardeerd op marktwaarde. Wijzigingen in die marktwaarde worden verantwoord in de staat van baten en lasten. Niet beursgenoteerde gekochte leningen en obligaties worden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs op basis van de effectieve-rentemethode, verminderd met bijzondere waardeverminderingverliezen.

Verstrekte leningen en overige vorderingen

Verstrekte leningen en overige vorderingen worden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs op basis van de effectieve-rentemethode, verminderd met bijzondere waardeverminderingverliezen.

Materiële vaste activa

De materiële vaste activa worden gewaardeerd op verkrijgingprijs verminderd met de cumulatieve afschrijvingen. De afschrijvingen worden berekend als een percentage over de aanschafprijs volgens de lineaire methode op basis van de economische levensduur, rekening houdend met eventuele restwaarde.

De gehanteerde afschrijvingspercentages zijn:

Inventaris en installaties	10% of 20%
Hard- en software algemeen	33%
Hard- en software ERP-systeem	20%

Financiële vaste activa

Deelnemingen waarin invloed van betekenis op het zakelijke en financiële beleid kan worden uitgeoefend, worden gewaardeerd volgens de vermogensmutatiemethode op basis van de nettovermogenswaarde. Bij de bepaling van de nettovermogenswaarde worden de waarderinggrondslagen van de stichting gehanteerd. Deelnemingen met een negatieve nettovermogenswaarde worden op nihil gewaardeerd, en voor het aandeel van ICCO in het negatieve eigen vermogen van de deelnemingen wordt door ICCO een voorziening gevormd.

Deelnemingen waarin geen invloed van betekenis wordt uitgeoefend, worden gewaardeerd op verkrijgingprijs of duurzaam lagere bedrijfswaarde.

Dividenden worden verantwoord in de periode waarin zij betaalbaar worden gesteld. Rentebaten worden verantwoord in de periode waartoe zij behoren, rekening houdend met de effectieve rentevoet van de desbetreffende actiefpost. Eventuele winsten of verliezen worden verantwoord onder financiële baten en lasten.

Reserves

Continuïteitsreserve

De continuïteitsreserve is gevormd om de continuïteit te waarborgen ingeval van (tijdelijke) sterk tegenvallende baten.

Bestemmingsreserve NPL

De bestemmingsreserve is gevormd met middelen verkregen uit de Nationale Postcode Loterij. De beperkte bestedingsmogelijkheid van de bestemmingsreserve is door de Raad van Bestuur bepaald, en betreft geen verplichting, de Raad van Bestuur kan deze beperking zelf opheffen.

Fondsen

Bestemmingsfondsen

Bestemmingsfondsen zijn fondsen met een door derden aangegeven specifieke bestemming. Het betreft de volgende fondsen:

- Bestemmingsfonds projecten: betreft middelen die zijn verkregen met een door derden aangegeven specifieke projectbestemming.
- Bestemmingsfonds MFS rente: betreft ontvangen rente op MFS middelen die op grond van de MFS subsidieregeling in de toekomst geheel aan de MFS doelstellingen zullen worden besteed.

- Bestemmingsfonds garanties (verband houdende met de programmadoelstellingen van ICCO): betreft een fonds ter dekking van aangegane garantieverplichtingen voor zover deze garanties uitgaan boven het niveau van de getroffen garantievoorzieningen en verband houdende met de programmadoelstellingen van ICCO.
- Bestemmingsfonds leningen en deelnemingen (verband houdende met de programmadoelstellingen van ICCO): betreft een fonds ter dekking voor verstrekte leningen en genomen deelnemingen voor zover de hoofdsommen uitgaan boven het niveau van de getroffen risicovoorzieningen voor leningen en deelnemingen.

Voorzieningen

Voorziening garantieverplichtingen

ICCO verstrekt garanties aan (bank)instellingen die daarmee leningen verstrekken.

Voor de door ICCO verstrekte garanties wordt een voorziening gevormd, die gebaseerd is op de risico's in een bepaald continent of land. Bij de berekening van de voorziening wordt tevens rekening gehouden met het betaalgedrag van de betreffende partner.

Voorziening reorganisatie

In 2009 is in het kader van het reorganisatieproces, ProCoDe, een Sociaal Plan overeengekomen voor de medewerkers die zullen afvloeien uit de vestiging in Utrecht. De berekende voorziening is gebaseerd op het aantal boventalige FTE's en de verwachte kosten van begeleiding en ontslag.

Personeelsbeloningen/pensioenen (toegezegde bijdrageregeling)

ICCO heeft een voorziening voor jubileumverplichtingen gevormd.

Verplichtingen in verband met bijdragen aan pensioenregelingen op basis van toegezegde bijdragen worden als last in de staat van baten en lasten opgenomen in de periode waarover de bijdragen zijn verschuldigd.

Baten

Subsidies van overheden

Subsidies komen ten gunste van de staat van baten en lasten van het jaar ten laste waarvan de gesubsidieerde bestedingen komen. Voor verstrekte garanties en leningen en deelnemingen worden zowel de bedragen die worden toegevoegd aan de risicovoorziening voor leningen, garanties en deelnemingen als subsidiebatens verantwoord als ook het resterende deel van de bedragen wegens verstrekte hoofdsommen en garanties. De in samenhang hiermee uit deze aanvullende baten voortvloeiende positieve resultaten worden via de resultaatsbestemming toegevoegd aan het bestemmingsfonds garanties respectievelijk bestemmingsfonds leningen en deelnemingen.

Baten uit eigen fondswerving/Baten uit gezamenlijke acties/Baten uit acties van derden

Deze baten komen ten gunste van de staat van baten en lasten van het jaar waarin de baten zijn ontvangen dan wel is toegezegd.

Baten uit beleggingen

Deze baten komen ten gunste van de staat van baten en lasten in overeenstemming met de eerder beschreven waardingsgrondslagen van financiële instrumenten. Rentebaten uit hoofde van liquide middelen komen ten gunste van de staat van baten en lasten in het jaar waarop deze betrekking hebben.

Rentebaten op de bankrekening die specifiek wordt gebruikt voor ontvangsten en betalingen in verband met het MFS programma worden via de resultaatsbestemming toegevoegd aan het bestemmingsfonds MFS rente. Bestedingen van deze renteopbrengst worden via de resultaatsbestemming in mindering worden gebracht op het bestemmingsfonds.

Lasten

Toerekening kosten eigen activiteiten

De kosten van de eigen activiteiten van ICCO zijn in de staat van baten en lasten onderverdeeld in: besteed aan doelstellingen, wervingskosten en kosten beheer en administratie. De door ICCO gehanteerde toerekeninggrondslagen en de toerekeningmethodiek ter bepaling van de onderverdeling zijn in de toelichting op de jaarrekening uiteen gezet.

Besteed aan de doelstellingen

Deze lasten bestaan uit aan derden verstrekte subsidies en bijdragen en uitvoeringskosten.

De lasten vanwege aan derden verstrekte subsidies en bijdragen komen ten laste van de staat van baten en lasten in het jaar waarin ICCO de toezegging tot het verstrekken van subsidies en/of bijdragen doet. Vrijvallende (niet tot uitkering gekomen) subsidieverplichtingen worden hierop in mindering gebracht in het jaar waarin de subsidieverplichting vrijvalt.

Specifiek voor door ICCO afgegeven garanties geldt dat een bedrag dat samenhangt met het risico op het daadwerkelijk tot uitgaven leiden van de betreffende garantie, door ICCO wordt aangemerkt als last in het jaar waarin de garantie wordt afgegeven. In de balans van ICCO zijn de mogelijke verplichtingen die voortvloeien uit de verstrekte garanties weergegeven in de voorziening voor garantieverplichtingen. Het financiële effect van wijzigingen in de met de verstrekte garanties samenhangende risico's en/of het met het bedrag aan verstrekte garanties leiden tot een aanpassing van de voorziening in het jaar waarin de wijziging zich voordoet. Toevoegingen en/of onttrekkingen aan de voorziening voor garantieverplichtingen worden verwerkt via de post "Besteed aan doelstellingen" in de staat van baten en lasten.

Specifiek voor door ICCO verrichte betalingen betreffende leningen en deelnemingen geldt dat een bedrag dat samenhangt met het risico op waardevermindering van het betreffende actief, door ICCO wordt aangemerkt als last in het jaar waarin de waardevermindering ontstaat. In de balans van ICCO zijn de mogelijke waardeverminderingen weergegeven in de voorziening voor leningen en deelnemingen (deze voorziening is gesaldeerd met de stand van de leningen en deelnemingen). Het financiële effect van wijzigingen in risico's en/of met het bedrag van uitstaande leningen en deelnemingen leidt tot een aanpassing van de voorziening in het jaar waarin de wijziging zich voordoet. Toevoegingen en/of onttrekkingen aan de voorziening voor leningen en deelnemingen worden verwerkt via de post "Besteed aan doelstellingen" in de staat van baten en lasten.

De uitvoeringskosten komen ten laste van de staat van baten en lasten in het jaar waarop deze betrekking hebben.

Wervingskosten

Deze kosten komen ten laste van de staat van baten en lasten in het jaar waarop deze betrekking hebben.

Kosten beheer en administratie

Deze kosten komen ten laste van de staat van baten en lasten in het jaar waarop deze betrekking hebben.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld op basis van de indirecte methode. Kasstromen in buitenlandse valuta zijn herleid naar euro's met gebruikmaking van de gewogen gemiddelde omrekeningskoersen voor de betreffende periodes.

Toelichting op de posten van de balans

1 MATERIËLE VASTE ACTIVA

Het verloop van deze post is als volgt:

	inventaris en installaties	hard- en software algemeen	hard- en software ERP systeem	bedrijfsauto's	totaal
	€	€	€	€	€
Boekwaarde per 1-1-2009	164.219	168.483	879.141	19.846	1.231.689
Aanschaffingen	17.848	308.233	-	2.894	328.975
	182.067	476.716	879.141	22.740	1.560.664
Afschrijvingen	48.911	120.912	235.596	1.749	407.168
Boekwaarde per 31-12-2009	133.156	355.804	643.545	20.991	1.153.496
Cumulatieve aanschafwaarde	872.066	1.207.892	1.187.923	29.631	3.297.512
Cumulatieve afschrijvingen en overige waardeverminderingen	738.910	852.088	544.378	8.640	2.144.016
Boekwaarde per 31-12-2009	133.156	355.804	643.545	20.991	1.153.496

2 FINANCIËLE VASTE ACTIVA

Leningen en deelnemingen

Het verloop van deze post, exclusief de voorziening voor leningen en deelnemingen, is als volgt:

	2009	2008
	€	€
Stand per 1 januari	2.826.539	2.567.100
Verstrekingen	876.270	543.286
	3.702.809	3.110.386
Aflossingen	77.801	283.847
Stand per 31 december	3.625.008	2.826.539

Het verloop van de voorziening voor leningen en deelnemingen is als volgt:

	2009	2008
	€	€
Stand per 1 januari	2.553.821	2.291.034
Mutaties voorziening	-793.780	262.787
Stand per 31 december	1.760.041	2.553.821

	2009	2008
	€	€
Saldo van leningen en deelnemingen per 31 december	1.864.967	272.718

3 VORDERINGEN EN OVERLOPENDE ACTIVA

De specificatie van deze post is als volgt:

	31 december 2009	31 december 2008
	€	€
Donoren, stand jaarrekening 2008		68.861.774
Bij: stelselwijziging 1 januari 2009		13.798.425
Donoren	95.310.963	82.660.199
Opbrengsten effecten en rente algemeen	134.703	544.443
Vorderingen personeel	5.754	13.699
Overige vorderingen en overlopende activa	661.825	641.702
	96.113.245	83.860.045

Donoren

Dit betreft de vorderingen op basis van de afgegeven goedkeuringen voor speciale projecten van de EU, DGIS en derden, inclusief de in de contracten afgesproken apparaatskostenvergoedingen. Daarnaast is een vordering op het Ministerie van Buitenlandse Zaken opgenomen voor de verplichtingen die gefinancierd zullen worden met MFS gelden die na 2009 worden ontvangen. Met het Ministerie wordt nog gesproken over de interpretatie in de beschikking over de zogenaamde remweg. Indien ICCO na 2010 onverhoopt geen middelen uit de volgende MFS ronde ontvangt is daardoor niet exact duidelijk wat er gebeurt met verplichtingen die ICCO uit hoofde van MFS1 is aangegaan voor een bedrag van € 9,5 miljoen. ICCO stelt zich op het standpunt dat dit bedrag volledig gevorderd kan worden bij het Ministerie. Daarom is het bedrag als een volwaardige vordering opgenomen onder de post Donoren.

4 EFFECTEN

De samenstelling van deze post is als volgt:

	2009	2009	2008	2008
	€	%	€	%
Aandelen ING depot	1.001.948	17%	683.510	13%
Obligaties ING depot	4.543.628	78%	4.569.914	84%
Participatie Oikocredit	62.348	1%	61.148	1%
Saldi beleggingsrekeningen	253.182	4%	124.272	2%
Stand per 31 december	5.861.106	100%	5.438.844	100%

De effecten staan ter vrije beschikking van de stichting

Het verloop van deze post is als volgt:

	aandelen	obligaties en achtergestelde leningen	participatie Oikocredit	beleggings- rekeningen	totaal
	€	€	€	€	€
Boekwaarde per 1 januari	683.510	4.569.914	61.148	124.272	5.438.844
Aankopen	166.066	1.600.000	-	1.771.053	3.537.119
Dividendbetaling in participaties	-	-	1.200	186.553	187.753
	849.576	6.169.914	62.348	2.081.878	9.163.716
Verkopen en aflossingen	85.116	1.702.213	-	1.828.696	3.616.025
	764.460	4.467.701	62.348	253.182	5.547.690
Waardeveranderingen door waardering op beurs- koers	237.488	75.927	-	-	313.415
Boekwaarde per 31 december	1.001.948	4.543.628	62.348	253.182	5.861.106

Het rendement bestaat uit de volgende componenten:

	dividend en interest	ongerealiseerd koersresultaten	gerealiseerde koersresultaten	totaal
	€	€	€	€
Aandelen ING depot	22.703	237.488	1.437	261.628
Obligaties ING depot	238.394	75.927	-42.686	271.635
Participatie Oikocredit	1.211	-	-	1.211
	262.309	313.415	-41.250	534.474

Aandelen, obligaties en achtergestelde leningen

De aandelen, obligaties en achtergestelde leningen zijn gewaardeerd op de actuele beurskoers ultimo verslagjaar. De waardeverandering wordt verantwoord onder de baten uit beleggingen.

De nominale waarde van de obligaties bedraagt ultimo 2009 € 4.365.000.

Participaties Oikocredit

De participatie Oikocredit is opgenomen tegen historische kosten.

5 LIQUIDE MIDDELEN

De specificatie van deze post is als volgt:

	31 december 2009	31 december 2008
	€	€
Projecttegoeden	18.432.806	27.270.936
Bank	821.288	1.041.944
Kas	2.126	39.150
Tegoeden ICCO algemeen	823.414	1.081.094
	19.256.220	28.352.030

6 RESERVES

Continuïteitsreserve

De mutatie in de continuïteitsreserve in het boekjaar is als volgt:

	2009	2008
	€	€
Stand per 1 januari	7.349.866	7.464.351
Af/bij: uit resultaatbestemming	-198.318	-114.485
Stand per 31 december	7.151.548	7.349.866

Bestemmingsreserve NPL

Deze is als volgt gevormd:

	2009	2008
	€	€
Stand per 1 januari	-	-
Af/bij: uit resultaatbestemming	964.995	-
Stand per 31 december	964.995	-

7 FONDSSEN

Bestemmingsfondsen betreffen middelen die zijn verkregen met een door derden aangegeven specifieke bestemming.

Het verloop van de bestemmingsfondsen is als volgt:

Bestemmingsfonds projecten

	2009	2008
	€	€
Stand per 1 januari	1.958.852	4.616.986
Af/bij: uit resultaatbestemming	-1.169.445	-2.658.134
Stand per 31 december	789.407	1.958.852
Bestemmingsfonds garanties	2009	2008
	€	€
Stand per 1 januari	8.953.579	-
Bij: stelselwijziging	-	7.035.009
Af/bij: uit resultaatbestemming	-1.489.306	1.918.570
Stand per 31 december	7.464.273	8.953.579
Bestemmingsfonds leningen en deelnemingen	2009	2008
	€	€
Stand per 1 januari	272.718	-
Bij: stelselwijziging	-	276.066
Af/bij: uit resultaatbestemming	1.592.249	-3.348
Stand per 31 december	1.864.967	272.718
Bestemmingsfonds MFS rente	2009	2008
	€	€
Stand per 1 januari	4.313.084	-
Bij: stelselwijziging	-	1.604.564
Af/bij: uit resultaatbestemming	774.694	2.708.520
Stand per 31 december	5.087.778	4.313.084

Bestemmingsfonds overigen

In 2006 is een bestemmingsfonds gevormd voor de aanschaf en de implementatie van het ERP systeem dat in 2008 in gebruik is genomen. Met ingang van 1 oktober 2008 vindt gedurende een periode van 5 jaar een onttrekking plaats.

Het verloop van deze post is als volgt:

	2009	2008
	€	€
Stand per 1 januari	712.550	902.510
Besteding via resultaatbestemming	-189.960	-189.960
Stand per 31 december	522.590	712.550

8 VOORZIENINGEN

De specificatie van de voorzieningen is als volgt:

	31 december 2009	31 december 2008
	€	€
Voorziening reorganisatie	5.800.000	-
Garantieverbindingen	1.253.577	952.544
Jubileumuitkeringen	55.000	110.000
Voorziening op deelnemingen	-	96.485
	7.108.577	1.159.029

Reorganisatievoorziening

In 2009 is een voorziening gevormd voor de kosten van het Sociaal Plan dat voor medewerkers van ICCO die de vestiging van Utrecht gaan verlaten is overeengekomen. De voorziening heeft naar schatting voor € 3,5 miljoen een langlopend karakter.

Voorziening voor garantieverbindingen

Deze voorziening wordt bepaald op basis van een risico-inschatting op het afroepen van garanties, aan de hand van ervaringscijfers. In deze cijfers wordt rekening gehouden met het risico per land, eventueel verhoogd met de risico's per partner, aan de hand van het betalingsgedrag.

Op 31 december 2009 staat ICCO garant voor een bedrag van € 8.717.850 (2008: € 9.906.123). De risico-inschatting bedraagt 14,4% (2008: 9,62%). Mutaties in de voorziening lopen via de staat van baten en lasten.

Voorziening op deelnemingen

In 2008 betrof dit de voorziening voor de dochtermaatschappijen van ICCO. Deelnemingen met een negatieve nettovermogenswaarde werden op nihil gewaardeerd, en voor het aandeel van ICCO in het negatieve eigen vermogen van de deelnemingen werd door ICCO een voorziening gevormd. In 2009 zijn deze vennootschappen geconsolideerd.

9 LANGLOPENDE SCHULDEN

Deze post bestaat uit langlopende projectverplichtingen.

	31 december 2009	31 december 2008
	€	€
2010	-	26.897.871
2011	21.120.532	4.862.403
2012 en verder	8.209.511	-
	29.330.043	31.760.274

10 KORTLOPENDE SCHULDEN EN OVERLOPENDE PASSIVA

De specificatie van deze post is als volgt:

	31 december 2009	31 december 2008
	€	€
Projectverplichtingen	59.272.635	54.334.795
Projectgerelateerde verplichtingen	690.488	375.678
Rente MFS Alliantieleden	315.011	259.046
Crediteuren	288.507	744.187
Belastingen, pensioenen en premies sociale verzekeringen	257.412	621.908
Reservering vakantietoelage	442.673	472.430
Reservering vakantiedagen	416.449	456.781
Schulden aan personeel	29.681	40.189
Vooruitontvangen subsidie	1.301.614	1.699.522
Overige schulden	292.700	2.218.238
Overlopende passiva	657.640	1.452.557
	63.964.810	62.675.331

Vooruitontvangen subsidie

Dit betreft nog te committeren ontvangsten van DGIS, de EU en Derden, ter grootte van resp. € 1.215.000, € 21.193 en € 65.421.

Niet in de balans opgenomen verplichtingen

Huurovereenkomst Protestantse Kerken Nederland (PKN) / PLD

Met ingang van 1 januari 2007 is een nieuwe huurovereenkomst afgesloten met de PKN, voor een periode van 4 jaar (gelijk aan de bedrijfsplanperiode).

ICCO en Kerk in Actie huren samen 2.968 m2. Bij aanvang van het huurcontract bedroeg de jaarhuur € 1.232.371. Jaarlijks vindt indexatie van de huur plaats. In het contract is vastgelegd dat partijen jaarlijks vóór 1 juli in overleg treden over een geleidelijke vermindering van het aantal te huren vierkante meters. Uitgangspunt is dat jaarlijks tot maximaal 10% minder kantooruimte wordt gehuurd.

Voor 2010 is de huur vastgesteld op € 1.292.724 bij ongewijzigde benutting.

Afgegeven bankgaranties

ICCO heeft per 31 december 2009 bankgaranties afgegeven voor een bedrag van € 2.443.059. Hiervan heeft € 468.736 betrekking op garanties die zijn opgenomen in het bedrag van de verstrekte garanties ad € 8.717.850 in toelichting nummer 8 in deze jaarrekening. Het restant van € 1.974.323 betreft de waarde van bankgaranties voor niet in de balans opgenomen verplichtingen.

Oikocredit Seed Capital Fund

ICCO heeft per 31 december 2009 een voorwaardelijke verplichting tot bijstorting in het Oikocredit Seed Capital Fund van € 1.200.000. Dit is een fonds ingericht door een samenwerkingsverband van ICCO, Oikocredit en privé-investeerdere waarmee risicovolle startinvesteringen worden verstrekt aan startende ondernemers wereldwijd.

Toelichting op de posten van de staat van baten en lasten

20 BATEN

	Realisatie 2009	Begroting 2009	Realisatie 2008
	€	€	€
Subsidies van overheden			
BUZA MFS	116.221.251	106.450.000	119.817.493
DGIS - speciale projecten	35.292	4.180.723	5.015.179
PSO	940.314	-	1.813.873
Totaal Nederlandse overheid	117.196.858	110.630.723	126.646.546
EU subsidies	15.670.289	16.395.000	8.485.203
	132.867.147	127.025.723	135.131.749
Baten uit eigen fondsenwerving	201.043	200.000	318.404
Baten uit gezamenlijke acties	2.039.962	1.136.000	1.996.500
Baten uit acties van derden	5.551.920	1.874.000	2.971.282
Baten uit beleggingen			
Rente liquide middelen	70.476	-	445.294
Beleggingsresultaat	534.474	500.000	764.378
	604.950	500.000	1.209.672
Overige baten / rente MFS			
Rente liquide middelen MFS	774.694	625.000	2.708.520
Doorbelastingen	-	597.702	-
Overige baten	343.757	450.000	-
	1.118.451	1.672.702	2.708.520
Totaal baten	142.383.473	132.408.425	144.336.127

Algemeen

De baten zijn verantwoord inclusief eventuele vergoedingen voor apparaatskosten.

Subsidies van overheden

De toezegging van de Nederlandse overheid voor subsidie uit het medefinancieringsprogramma bedraagt in 2009 € 131.250.000 op kasbasis. Een bedrag van € 25.000.000 is doorbetaald aan de partners binnen de ICCO alliantie. Ten behoeve van de afwikkeling van de subsidie over 2007 en 2008 zijn nog gesprekken gaande met het Ministerie van Buitenlandse Zaken over verschillen die zijn ontstaan door de transitie van het kasstelsel naar baten en lastenstelsel (RJ650). In afwachting van de definitieve uitkomst is de subsidie in 2009 berekend conform de methodiek in 2007 en 2008, met inbegrip van enkele stelselwijzigingen die in 2009 zijn doorgevoerd. De uitkomst van het overleg zal naar verwachting niet leiden tot een substantiële wijziging in de jaarrekening 2009.

Baten uit eigen fondsenwerving

In dit bedrag zijn opgenomen de ontvangen nalatenschappen ten gunste van ICCO, evenals andere baten uit fondsenwerving.

Tot en met 2009 hebben nauwelijks fondsenwervende activiteiten plaatsgevonden voor uitsluitend ICCO fondsen.

21 LASTEN

De besteding naar de doelstellingen is als volgt:

Hoofdprogramma's Deelprogramma's	Realisatie 2009 €	Begroting 2009 €	Realisatie 2008 €
Duurzame rechtvaardige economische ontwikkeling			
Lokale marktontwikkeling	15.322.857	11.200.000	12.603.864
Internationale producten	8.289.639	10.000.000	9.492.398
Microfinanciering	3.504.423	9.900.000	6.390.439
Samenwerking bedrijfsleven	3.035.775	3.300.000	2.131.237
Klimaatplan	525.210	-	648.602
	30.677.904	34.400.000	31.266.540
Uitvoeringskosten	4.338.228	4.180.102	4.393.743
	35.016.132	38.580.102	35.660.283
Democratisering en Vredesopbouw			
Democratisering	17.868.459	13.300.000	19.301.589
Vredesopbouw	5.719.875	9.800.000	9.312.353
Rechtszekerheid	5.760.750	12.300.000	8.674.251
	29.349.084	35.400.000	37.288.193
Uitvoeringskosten	3.478.094	3.351.320	3.559.673
	32.827.178	38.751.320	40.847.866
Toegang tot Basisvoorzieningen			
Onderwijs	4.866.158	5.015.000	8.441.566
Gezondheidszorg	3.480.490	5.350.000	4.926.380
HIV/AIDS	3.415.359	5.150.000	4.849.899
Voedselzekerheid	18.527.846	10.200.000	9.814.933
Water	4.304.786	5.200.000	3.410.284
	34.594.639	30.915.000	31.443.062
Uitvoeringskosten	3.572.406	3.442.193	3.624.868
	38.167.045	34.357.193	35.067.930
Communicatie en Lobby			
Draagvlakversterking	4.614.309	2.500.000	4.141.221
Impulsis	2.986.998	2.800.000	3.011.375
	7.601.307	5.300.000	7.152.596
Uitvoeringskosten	2.556.720	2.463.529	2.559.784
	10.158.027	7.763.529	9.712.380
Capaciteitsontwikkeling			
	6.765.272	4.600.000	6.261.183
Uitvoeringskosten	1.234.081	1.189.100	1.243.545
	7.999.353	5.789.100	7.504.728
Humanitaire inzet			
	6.923.958	600.000	8.287.059
Uitvoeringskosten	36.716	35.378	36.425
	6.960.674	635.378	8.323.484
Vernieuwing			
	7.886.574	5.000.000	1.765.738
Uitvoeringskosten	138.155	133.119	138.802
	8.024.729	5.133.119	1.904.540
Overigen*			
	-3.643	1.010.504	675.011
Uitvoeringskosten	578.955	645.277	585.936
	575.312	1.655.781	1.260.947
Totaal	139.728.450	132.665.522	140.282.157

	Realisatie	Begroting	Realisatie
	2009	2009	2008
	€	€	€
Uitgaven in boekjaar	115.980.232	117.225.504	117.248.462
Mutatie subsidieverplichtingen aan partners, voorziening reorganisatie, voorziening garanties, voorziening leningen en deelnemingen en uitvoeringskosten	23.748.218	15.440.018	23.033.695
Totaal	139.728.450	132.665.522	140.282.157

*(geen hoofd- of deelprogramma volgens bedrijfsplanindeling 2007-2010)

De post “overigen” heeft betrekking op verplichtingen die in 2009 zijn afgeboekt en niet gekoppeld kunnen worden aan een doelstelling conform de indeling in het bedrijfsplan 2007-2010. Voor een belangrijk deel betreft dit kosten ten behoeve van Research and Development.

Bij vernieuwing is de vorming van de voorziening reorganisatie ad € 5,8 miljoen verantwoord.

De onderverdeling die is weergegeven heeft betrekking op de binnen het bedrijfsplan 2007-2010 gehanteerde thematische rubricering.

Bovenstaande lasten worden voor de bepaling van het bestedingspercentage als volgt vergeleken met de totale baten:

	Realisatie	Begroting	Realisatie
	2009	2009	2008
	€	€	€
Totaal bestedingen	139.728.450	132.665.522	140.282.157
Totaal baten	142.383.473	132.408.425	144.336.128
Bestedingspercentage	98,1%	100,2%	97,2%

Toelichting lastenverdeling

Specificatie en verdeling kosten naar bestemming:

Staat C

Alle bedragen * € 1.000

Bestemming	Doelstellingen	Doelstellingen							Overigen	Totaal doelstelling
		DREO	D&V	TtB	Draagvlak	Capaciteits-ontwikkeling	Humanitaire inzet	Vernieuwing		
Lasten doelstelling		30.678	29.349	34.595	7.601	6.765	6.924	7.887	-4	123.795
Personeelskosten	C1	3.416	2.797	2.813	1.857	968	23	99	379	12.352
Directe kosten	C2	507	235	329	527	287	1	3	58	1.947
Huisvestingskosten	C3	207	214	180	151	59	1	2	68	882
Kantoor- en algemene kosten	C4	108	156	167	-34	-102	7	20	63	385
Afschrijvingen en rente	C5	101	76	82	57	22	4	14	11	367
		4.338	3.478	3.572	2.557	1.234	37	138	579	15.933
Totaal		35.016	32.827	38.167	10.158	7.999	6.961	8.025	575	139.728

		Werving baten administratie		2009	Begroot	2008
Lasten doelstelling		0	0	123.795	117.226	124.088
Personeelskosten	C1	433	1.507	14.291	14.030	14.792
Directe kosten	C2	0	147	2.095	1.323	1.663
Huisvestingskosten	C3	0	-79	803	858	993
Kantoor- en algemene kosten	C4	0	322	707	981	584
Afschrijvingen en rente	C5	0	40	407	377	440
		433	1.938	18.303	17.569	18.472
Totaal		433	1.938	142.099	134.795	142.560

Deze lastenverdeling is de uitkomst van een model van Activity Based Costing, waarbij de tijdsbesteding per doelstelling wordt gehanteerd als costdriver. De kosten worden per onderdeel van de organisatie bepaald, waarna deze aan de doelstellingen worden toegewezen, afhankelijk van de mate waarin voor de doelstelling gebruikgemaakt wordt van de diensten van die afdeling.

Deze toewijzingsmethodiek is in overeenstemming met de hiertoe opgestelde richtlijn van de VFI.

Toelichting op de specificatie en verdeling kosten

C1 Personeelskosten

	Realisatie 2009	Begroting 2009	Realisatie 2008
	€	€	€
Salarissen	11.210.485	10.206.159	10.910.338
Vakantietoelage en eindejaarsuitkering	1.488.679	1.367.626	1.300.677
Sociale lasten	1.583.999	1.643.136	1.549.608
Pensioenpremies	1.258.614	1.217.340	1.242.693
Af: verrekening UCP en IC Consult	-972.050	-	-951.703
Salariskosten	14.569.727	14.434.261	14.051.613
Inhuur personeel	967.462	611.106	1.112.718
Vergoedingen volgens arbeidsvoorwaarden	331.361	372.192	377.286
Werving en selectie	56.543	99.996	44.476
Opleiding en training	253.365	309.100	335.876
Overige directe personeelskosten	22.727	87.797	82.435
Directe personeelskosten	1.631.458	1.480.191	1.952.791
Outplacement en toevoeging aan voorziening reorganisatie	6.006.424	-	29.606
Arbodienst, preventie en veiligheid	95.370	109.500	126.067
Telewerken (vergoeding en technische voorz.)	61.424	80.004	75.377
Overige indirecte personeelskosten	112.760	30.000	64.935
Indirecte personeelskosten	6.275.978	219.504	295.985
Totaal personeelskosten	22.477.163	16.133.956	16.300.389
Af: verrekening met projecten	-2.011.903	-1.795.022	-881.398
Af: verrekening met projecten: voorziening reorganisatie	-5.800.000	-	-
Af: doorberekend aan derden	-373.279	-309.216	-627.421
	14.291.981	14.029.718	14.791.570

Salarissen, sociale lasten en pensioenen

De gemiddelde kosten per FTE voor salarissen, sociale lasten en pensioenen bedragen in 2009 € 61,567 (2008: € 61,182). De stijging wordt verklaard door periodieke (schaal) verhogingen, door de verhoogde eindejaarsuitkering (van 4,0% naar 5,4%). Ultimo 2009 waren 238,9 FTE's in dienst, eind 2008 was dat aantal 228,7. De gemiddelde bezetting bedraagt in 2009: 231,4 (in 2008: 229,7).

De algemene loonronde in 2009 was 2,0%. Dit is in overeenstemming met het percentage waarmee in de begroting rekening was gehouden.

Inhuur personeel

Het ziekteverzuim is in 2009 4,0% (2008: 3,4%). Dit is 0,5% hoger dan in de begroting is opgenomen. De vervanging bij ziekte is aanmerkelijk lager dan begroot, een groot deel van het verzuim wordt door de afdelingen intern opgevangen.

De kosten voor inhuur van uitzendkrachten en overige krachten zijn ten opzichte van de begroting van 2009 voor € 356.000 hoger uitgevallen.

Vergoedingen conform arbeidsvoorwaarden

Onder deze post worden vergoedingen aan medewerkers verantwoord, die zijn vastgelegd in het Arbeidsvoorwaarden reglement. Hieronder vallen: de vergoeding voor woon/werk verkeer, jubileumuitkeringen, verhuiskosten, kinderopvang, bedrijfsspaarregeling en de vaste onkostenvergoeding.

Overige directe personeelskosten

Onder deze post zijn verantwoord: de kosten voor het personeelsfeest, de ondernemingsraad, en de verzekeringen voor het personeel.

Verrekening met projecten

In principe worden personeelskosten niet doorbelast aan projecten; uitvoeringskosten, waaronder ook personeelskosten worden wel toegerekend aan projecten (zie tabel op pagina 30). Kosten voor het expliciet in het bedrijfsplan opgenomen programma "Vernieuwing" en de kosten voor UCP en IC Consult worden wel doorbelast aan projecten. Dit geldt in 2009 onder meer voor de kosten die samenhangen met de toevoeging aan de reorganisatievoorziening ad € 5,8 miljoen. Deze kosten worden zijn de personeelskosten verantwoord en worden vervolgens doorbelast. In de begroting was geen rekening gehouden met doorbelasting aan UCP en IC Consult.

C2 Directe kosten

Overige directe kosten

In de begroting van deze post is de zogenoemde managementruimte opgenomen (€ 100.000). Deze post is bedoeld voor de dekking van onverwachte uitgaven. De werkelijke kosten worden verantwoord onder de posten waarop deze betrekking hebben.

Directe kosten	Realisatie	Begroting	Realisatie			
	2009	2009	2008	€	€	€
	€	€	€	€	€	€
Reis- en verblijfkosten buitenland	949.515	862.956	998.731			
Reis- en verblijfkosten binnenland	124.064	84.604	124.283			
Reis- en verblijfkosten RO's	219.398	-	-			
Communicatie en documentatie	585.131	263.016	386.244			
Externe adviseurs	206.140	26.200	93.933			
Overige directe kosten	10.492	86.200	60.199			
	2.094.741	1.322.976	1.663.390			

C3 Huisvestingskosten

De huisvestingskosten hebben betrekking op de gehuurde kantoorruimten in Utrecht en die van de regiokantoren wereldwijd. Een deel van de kosten wordt doorberekend aan onderhuurders.

	Realisatie 2009	Begroting 2009	Realisatie 2008
	€	€	€
Huisvestingskosten	803.343	858.183	992.905

C4 Kantoor- en algemene kosten

	Realisatie 2009	Begroting 2009	Realisatie 2008
	€	€	€
Kantoor- en algemene kosten			
Kantoorkosten	415.642	345.492	395.400
Kosten automatisering	207.786	322.030	241.603
Accountants en advieskosten	305.644	165.000	332.682
Juridisch en organisatie advies	151.180	95.012	149.954
Vergoedingen bestuur	11.556	12.504	10.500
Samenwerkingsverbanden	95.861	76.496	100.234
RO's	68.100	-	-
F&S BV's	78.138	-	-
Overige indirecte kosten	4.904	2.004	23.835
	1.338.812	1.018.538	1.254.208
Doorbelast aan projecten en partners	-632.575	-37.258	-669.771
	706.237	981.280	584.436

Kantoorkosten

Hier worden verantwoord de kosten voor algemeen drukwerk en de telefoon- en portiekosten. Deze kosten worden gedeeltelijk doorbelast op basis van de overeenkomst voor gemeenschappelijke rekening met de Dienstenorganisatie van PKN.

Juridisch en organisatie advies

De extra kosten houden volledig verband met advisering ten behoeve van het Procodeproject.

C5 Afschrijvingen materiële vaste activa

	Realisatie 2009	Begroting 2009	Realisatie 2008
	€	€	€
Afschrijvingen materiële vaste activa			
Inventaris en installaties	48.911	101.200	106.598
Hardware en software algemeen	120.912	180.000	96.406
Hardware en software ERP systeem	235.596	96.000	235.596
Bedrijfsauto's	1.749	-	1.166
	407.168	377.200	439.766

9.7 Enkelvoudige balans per 31 december 2009

(na resultaatbestemming)

	Toelich- ting	31 december 2009	31 december 2008
		€	€
ACTIVA			
Vaste activa			
Materiële vaste activa		1.153.496	1.231.689
Financiële vaste activa	1	1.864.967	272.718
		3.018.463	1.504.407
Vlottende activa			
Vorderingen en overlopende activa		96.710.561	83.860.045
Effecten		5.861.106	5.438.846
Liquide middelen		18.659.946	28.352.030
		121.231.613	117.650.921
		124.250.076	119.155.328
PASSIVA			
Reserves en fondsen			
Reserves			
Stichtingskapitaal		45	45
Bestemmingsreserve NPL		964.995	-
Continuïteitsreserve		7.151.548	7.349.866
		8.116.588	7.349.911
Fondsen			
Bestemmingsfonds projecten		789.408	1.958.852
Bestemmingsfonds garanties		7.464.273	8.953.579
Bestemmingsfonds leningen en deelnemingen		1.864.967	272.718
Bestemmingsfonds MFS rente		5.087.778	4.313.084
Bestemmingsfonds overigen		522.590	712.550
		15.729.016	16.210.783
Voorzieningen	2	7.403.380	1.159.029
Langlopende schulden		29.330.043	31.760.274
Kortlopende schulden		63.671.049	62.675.331
		124.250.076	119.155.328

Enkelvoudige staat van baten en lasten over 2009

	Toe-lichting	Realisatie 2009	Begroting 2009	Realisatie 2008
		€	€	€
Baten	20			
Subsidies van overheden		132.867.147	127.025.723	135.131.749
Baten uit eigen fondsenwerving		201.043	200.000	318.404
Baten uit gezamenlijke acties		2.039.962	1.136.000	1.996.500
Baten uit acties van derden		5.551.920	1.874.000	2.971.282
Baten uit beleggingen		604.950	500.000	1.209.672
Overige baten / rente MFS		1.074.694	1.672.702	2.708.520
Totaal baten		142.339.717	132.408.425	144.336.128
Lasten				
Besteed aan de doelstellingen	21	139.728.450	132.665.522	140.282.157
Wervingskosten baten		432.738	373.000	391.199
Beheer en administratie		1.695.302	1.756.336	1.887.124
Totaal lasten		141.856.490	134.794.858	142.560.480
		483.227	-2.386.433	1.775.648
Resultaat dochterondernemingen		-198.318	-	-114.485
Resultaat		284.909	-2.386.433	1.661.163
Resultaatbestemming				
Toevoeging / onttrekking aan:				
Bestemmingsreserve NPL		964.995	-	-
Bestemmingsfonds projecten		-1.169.445	-2.196.473	-2.658.134
Bestemmingsfonds garanties		-1.489.306	-	1.918.570
Bestemmingsfonds leningen en deelnemingen		1.592.249	-	-3.348
Bestemmingsfonds MFS rente		774.694	-	2.708.520
Bestemmingsfonds overigen		-189.960	-189.960	-189.960
Continuïteitsreserve		-198.318	-	-114.485
Resultaat		284.909	-2.386.433	1.661.163

Toelichting behorende tot de enkelvoudige jaarrekening 2009

Algemeen

Voor de grondslagen die worden toegepast voor de waardering van activa en passiva en de resultatenbepaling wordt verwezen naar de toelichtingen behorende bij de geconsolideerde jaarrekening.

1 FINANCIËLE VASTE ACTIVA

	2009	2008
Deelnemingen in groepsmaatschappijen	-	-
Leningen en niet geconsolideerde deelnemingen	1.864.967	272.718
	1.864.967	272.718

Deelnemingen in groepsmaatschappijen

De post deelnemingen in groepsmaatschappijen bestaat uit de volgende belangen:

Naam	Belang
Fair & Sustainable Holding BV, gevestigd te Utrecht	100%
Fair & Sustainable Advisory Services BV, gevestigd te Utrecht	100%
Fair Climate Fund BV, gevestigd te Utrecht	100%
Fair & Sustainable Participations BV, gevestigd te Utrecht	100%
Fair & Sustainable Ethiopia Ltd, gevestigd te Addis Abeba	100%

De groep Fair & Sustainable heeft in 2009 een negatief resultaat behaald van € 198.318.

Dit resultaat is toegevoegd aan de voorziening deelnemingen. De groep heeft per 31 december 2009 een schuld in rekening courant aan ICCO van € 597.000.

2 VOORZIENINGEN

	31 december 2009	31 december 2008
	€	€
Voorziening reorganisatie	5.800.000	-
Garantieplichtingen	1.253.577	952.544
Jubileumuitkeringen	55.000	110.000
Voorziening op deelnemingen	294.803	96.485
	7.403.380	1.159.029

BEZOLDIGING RAAD VAN BESTUUR EN RAAD VAN TOEZICHT

In 2009 stond de organisatie onder leiding van een tweehoofdige Raad van Bestuur, bestaande uit een voorzitter en een lid. De Raad van Toezicht acht de arbeidsvoorwaarden van de Raad van Bestuur in lijn met algemeen maatschappelijk geaccepteerde normen en de zwaarte van de functies.

	Voorzitter RvB	Lid RvB*
	€	€
Bruto salaris, inclusief vakantiegeld en eindejaarsuitkering	114.991	99.406
Sociale Lasten	6.828	-
Pensioenpremies	32.430	-
	154.249	99.406

*het betreft een fee over de periode maart - december 2009

De vergoeding voor de voorzitter van de Raad van Toezicht en de voorzitter van de auditcommissie bedraagt € 3.000 en voor de overige leden van de Raad van Toezicht bedraagt deze € 1.500.

Utrecht, 20 mei 2010

Raad van Bestuur
J.H. van Ham, voorzitter
W.D.Hart RA

Raad van Toezicht,
D. Terpstra, voorzitter
R. Veenstra
H. van Boggelen
B. Böhler
G. Mohebbi
G. van Dijk
B. Meyer

SAMENSTELLING RAAD VAN BESTUUR EN RAAD VAN TOEZICHT

Samenstelling Raad van Bestuur:

J.H. van Ham - voorzitter

Nevenfuncties

- Bestuurslid Partos, brancheorganisatie voor particuliere OS-organisaties
- Lid Directeurenraad UCP (United Civilians for Peace)
- Voorzitter Aprovev (Association of Protestant Development Organisations in Europe)
- Lid Raad van Toezicht Forest Stewardship Council
- Lid Raad van Toezicht Avoord (zorginstelling)
- Lid Raad van Advies Commissie Eenhoorn (Wageningen)
- Lid ENECO Adviesraad Duurzaam Ondernemen
- Lid Stuurgroep Beleidsdialoog MFS
- Lid Zuid-Noord Commissie Partij van de Arbeid

W.D. Hart RA - lid

Nevenfuncties

- Lid Raad van Toezicht De Hoenderloo Groep
- Lid Raad van Commissarissen B&C International BV

Samenstelling Raad van Toezicht

D. Terpstra - Voorzitter

Voorzitter HBO-raad, vereniging van Hogescholen

Nevenfuncties

- Lid Raad van Toezicht publieke omroep
- Lid Raad van Commissarissen Grontmij
- Lid Raad van Bestuur NETH-ER
- Lid Bestuur Stichting Duurzaam Hoger Onderwijs
- Lid Raad van Commissarissen Unilever
- Lid Raad van Commissarissen AEGON
- Lid Raad van Advies Onderwijsnetwerk Belvedere
- Lid Raad van Commissarissen KvK Nederland
- Voorzitter Koninklijke Nederlandsche Schaatsenrijders Bond (KNSB)
- Lid World connectors

R. Veenstra - lid en voorzitter auditcommissie

Voorzitter College van Bestuur Stenden Hogeschool

Nevenfuncties

- Voorzitter Raad van Commissarissen Twence (afvalverwerking en energieproductie)
- Voorzitter Raad van Commissarissen Caparis (WSW en integratiebedrijf)
- Voorzitter De Maatschappij departement Friesland
- Bestuurslid St. Behear Provinsjale en Buma Bibliotheek
- Lid Comité van toezicht Samenwerkingsverband Noord-Nederland
- Lid Raad van Advies Franklin Covey Benelux
- Lid werkgroep Internationalisering Hoger Onderwijs
- Voorzitter commissie ranking en classificatie Hoger Onderwijs

H. van Boggelen - lid en voorzitter remuneratiecommissie

Waarnemend voorzitter CNV

Nevenfuncties

- Lid Dagelijks bestuur SER
- Lid bestuur STAR
- Voorzitter RvC SBI (Slotemaker de Bruïne Instituut)
- Voorzitter CNV internationaal (sinds 2006)
- Lid Raad van Toezicht IDH (initiatief duurzame handel, sinds 2008)
- Voorzitter RvC OVM CNV rechtshulp (sinds 2005)
- Lid Trouwberaad

Dr. B. Böhler - lid

Advocaat Böhler Franken Koppe Wijngaarden Advocaten, Amsterdam

Nevenfunctie

- Eerste Kamerlid voor Groen Links

G. Mohebbi - lid

Manager Diversiteit en Veiligheid BMC BV, Den Haag

Nevenfuncties

- Initiatiefnemer van de actie “www.houdenvandewereld.nl.
- Bezig aan haar tweede boek als vervolg op de eerdere publicatie ‘*allochtonia-autochtonia; twee werelden apart*’.

Prof. Dr. Ir. G. van Dijk - lid en lid auditcommissie

Hoogleraar Wageningen Universiteit, leerstoelgroep Marktkunde en Consumentengedrag

Nevenfuncties

- Hoogleraar Micro-verzekeren en coöperatieve financiële dienstverlening, Nyenrode Business Universiteit
- Hoogleraar Social Venturing & Cooperative Entrepreneurship TIASNimbas, Universiteit van Tilburg
- Visiting professor Agribusiness Management, International Center for Advanced Mediterranean Agronomic Studies (Chania, Griekenland)
- Voorzitter RvC ABZ BV (Aardbeien uit Zaad)
- Voorzitter RvC Van de Haar Groep BV
- Lid Raad van Advies BergToys BV
- Lid bestuur Metgezel Beheer BV
- Voorzitter Commissie Landenbeleid APSOM (Ministerie van Economische Zaken)
- Lid bestuur Dutch Trade Board
- Lid bestuur Stichting Gelders Erfgoed
- Lid bestuur Stichting Sociaal Ondernemerschap
- Lid Raad van Advies Stichting Het Groene Woudt
- Lid Raad van Advies Schuiteman Accountants
- Lid Maatschappij van Welstand
- Voorzitter Ledenraad PGGM
- Lid International Committee Limagrain, Clermont-Ferrand (F.)
- Voorzitter Evaluatiecommissie Q-koorts (LNV, VWS)

Prof. Dr. B. Meyer - lid en lid remuneratiecommissie

Hoogleraar culturele antropologie, VU Amsterdam

Nevenfuncties

- Vice-Chair of the International African Institute (IAI), London
- Editor of the journal Material Religion
- Lid van de Gamma canon commissie

Overige gegevens

Aan: de Raad van Toezicht en de Raad van Bestuur van Stichting Interkerkelijke Organisatie voor Ontwikkelingssamenwerking, ICCO te Utrecht

Deze verklaring wordt mede afgegeven ten behoeve van het Ministerie van Buitenlandse Zaken in het kader van de subsidiebeschikking MFS 2007-2010.

Accountantsverklaring

Wij hebben de jaarrekening 2009, zoals opgenomen op de pagina's 118 tot en met 151 van deze jaarstukken, van Stichting Interkerkelijke Organisatie voor Ontwikkelingssamenwerking, ICCO te Utrecht bestaande uit de balans per 31 december 2009 en de staat van baten en lasten over 2009 met de toelichting gecontroleerd.

Verantwoordelijkheid van het bestuur

Het bestuur van Stichting Interkerkelijke Organisatie voor Ontwikkelingssamenwerking, ICCO is verantwoordelijk voor het opmaken van de jaarrekening die het vermogen en het resultaat getrouw dient weer te geven, alsmede voor het opstellen van het jaarverslag, beide in overeenstemming met de Richtlijn voor de jaarverslaggeving Fondsenwervende Instellingen (RJ 650). Tevens is het bestuur verantwoordelijk voor de financiële rechtmatigheid van de in de jaarrekening verantwoorde uitgaven zoals geformuleerd in het Financieel Reglement van de Subsidiebeschikkingen MFS 2007-2010. Deze verantwoordelijkheid omvat onder meer: het ontwerpen, invoeren en in stand houden van een intern beheersingssysteem relevant voor het opmaken van en getrouw weergeven in de jaarrekening van vermogen en resultaat, zodanig dat deze geen afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten bevat, het kiezen en toepassen van aanvaardbare grondslagen voor financiële verslaggeving en het maken van schattingen die onder de gegeven omstandigheden redelijk zijn.

Verantwoordelijkheid van de accountant

Onze verantwoordelijkheid is het geven van een oordeel over de jaarrekening op basis van onze controle. Wij hebben onze controle verricht in overeenstemming met Nederlands recht. Dienovereenkomstig zijn wij verplicht te voldoen aan de voor ons geldende gedragsnormen en zijn wij gehouden onze controle zodanig te plannen en uit te voeren dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat. Bij de uitvoering van deze controle zijn de aandachtspunten zoals genoemd in het Controleprotocol Subsidiebeschikkingen MFS 2007-2010 meegenomen.

Een controle omvat het uitvoeren van werkzaamheden ter verkrijging van controle-informatie over de bedragen en de toelichtingen in de jaarrekening. De keuze van de uit te voeren werkzaamheden is afhankelijk van de professionele oordeelsvorming van de accountant, waaronder begrepen zijn beoordeling van de risico's van afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten.

In die beoordeling neemt de accountant in aanmerking het voor het opmaken van en getrouw weergeven in de jaarrekening van vermogen en resultaat relevante interne beheersingssysteem, teneinde een verantwoorde keuze te kunnen maken van de controlewerkzaamheden die onder de gegeven omstandigheden adequaat zijn maar die niet tot doel hebben een oordeel te geven over de effectiviteit van het interne beheersingssysteem van de stichting. Tevens omvat een controle onder meer een evaluatie van de aanvaardbaarheid van de toegepaste grondslagen voor financiële verslaggeving en van de redelijkheid van schattingen die het bestuur van de stichting heeft gemaakt, alsmede een evaluatie van het algehele beeld van de jaarrekening.

Wij zijn van mening dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Interkerkelijke Organisatie voor Ontwikkelingssamenwerking ICCO per 31 december 2009 en van het resultaat over 2009 in overeenstemming met de Richtlijn voor de jaarverslaggeving Fondsenwervende Instellingen (RJ 650).

Wij zijn van mening dat de in de jaarrekening getoonde uitgaven voldoen aan de eisen van rechtmatigheid zoals geformuleerd in het Financieel Reglement bij de Subsidiebeschikking MFS 2007-2010.

Wij melden dat het jaarverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, verenigbaar is met de jaarrekening.

Den Haag, 20 mei 2010

KPMG ACCOUNTANTS N.V.

J.A.A.M. Vermeeren RA

Resultaatbestemming

Voorgesteld wordt het resultaat 2009 als volgt te bestemmen:

Bestemmingsreserve NPL	964.995
Bestemmingsfonds projecten	-1.169.445
Bestemmingsfonds garanties	-1.489.306
Bestemmingsfonds leningen en deelnemingen	1.592.249
Bestemmingsfonds MFS rente	774.694
Bestemmingsfonds overigen	-189.960
Continuïteitsreserve	-198.318
Resultaat	284.909

Dit voorstel is in de jaarrekening verwerkt.

Bijlage 1 MFS Rapportage ICCO-alliantie

1 Inleiding

Vanuit haar rol van penvoerder bij de toegekende aanvraag MFS subsidie 2007-2010 van de ICCO alliantie is ICCO onder meer als verplichting opgenomen om jaarlijks zorg te dragen voor een financiële rapportage als onderdeel van de verantwoording over het verstreken boekjaar. De jaarrekeningen van de afzonderlijke alliantiepartners zijn als losse bijlage toegevoegd.

Voor de totstandkoming van deze rapportage heeft ieder alliantielid afzonderlijk zorg gedragen voor een MFS subsidieverantwoording aangaande haar aandeel in de ICCO alliantie. Iedere verantwoording is opgesteld en gecontroleerd conform de rapportage-instructies van ICCO. De verantwoordingen zijn door de accountants van de alliantieleden gecontroleerd op basis van de auditinstructies van de accountant van ICCO. Betreffende accountants hebben de verantwoordingen voorzien van goedkeurende accountantsverklaringen.

Alle bedragen zijn in EUR 1.000 tenzij anders vermeld.

2 Eigen bijdrage conform artikel 2.2 financieel reglement MFS 2007-2010 van het Ministerie van Buitenlandse Zaken

Particuliere ontwikkelingsorganisaties dienen binnen het MFS aannemelijk te maken dat vanaf 1 januari 2009 ten minste 25% van hun jaarlijkse inkomsten afkomstig is uit bronnen anders dan subsidies van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. De ICCO alliantie moet hier in zijn geheel aan voldoen en de leden zijn onderling verdeelsleutels overeengekomen aangaande ieders bijdrage om dit als alliantie in zijn geheel te realiseren.

Om "eigen", d.w.z. niet ten laste van de begroting van BZ verkregen, inkomsten van de partners van ICCO aan te kunnen merken als "eigen" inkomsten van ICCO dienen de leden van de ICCO alliantie dergelijke middelen aan ICCO over te dragen op een afzonderlijke door ICCO speciaal voor de samenwerking aangehouden bankrekening. Aangezien bij de berekening dient te worden uitgegaan van het totaal van de bruto inkomsten op kasbasis, is dit niet rechtstreeks op te maken uit de staat van baten en lasten over 2009. Met een percentage van 26,8% in 2009 voldoet de ICCO alliantie aan de norm.

Op grond van deze uitgangspunten is de eigen bijdrage berekening 2009 als volgt:

Middelen	bedragen * € 1.000		
	2009	2008	2007
A Middelen uit MFS 2007-2010	131.250	131.250	131.250
B Middelen uit overige bijdragen	43.968	43.251	39.181
C Totaal inkomsten op kasbasis	175.218	174.501	170.431
D Kosten fondsenwerving	4.008	3.410	2.316
verhouding EB/totaal (=B+D)/(C+D)	26,8%	26,2%	24,0%

tabel 1. Specificatie eigen bijdrage ICCO-alliantie 2009

3 Projectverplichtingen, -uitgaven en organisatiekosten conform artikel 3.2. en 6.3. financieel reglement MFS 2007-2010 Ministerie van Buitenlandse Zaken.

De ICCO Alliantie dient inzichtelijk te maken hoe het verloop van de aangegane verplichtingen is. Het verloop van de aangegane verplichtingen en de toerekening hiervan aan programma's is als volgt:

Programma	bedragen * € 1.000					
	Doorlopende verplichtingen eind 2008	Nieuwe verplichtingen aangegaan in 2009	Project-betalingen in 2009	Vrijval afgewikkelde projecten in 2009	Doorlopende verplichtingen eind 2009	Project-betalingen begroot in 2009
Alle fondsen						
DREO	222.281	105.151	36.184	1.267	289.981	40.885
D&V	26.362	33.130	34.363	823	24.306	37.327
TTB	29.291	62.316	57.636	840	33.131	59.193
Draagvlak OS	2.674	11.926	11.302	222	3.076	9.603
Capaciteitsontwikkeling	3.114	7.607	5.893	841	3.987	4.885
Vernieuwing	47	7.667	1.796	3	5.915	2.610
Humanitaire inzet	3.672	8.258	8.587	138	3.205	5.220
Overig	209	74	166	5	112	
Totaal	287.650	236.129	155.927	4.139	363.713	159.723
Organisatiekosten			23.040			22.812
Totaal			178.967			182.535
Aandeel MFS						
<2007	134	323	312	12	134	-
2007-2010	118.870	144.758	114.366	3.170	146.092	131.250
Totaal	119.004	145.081	114.678	3.182	146.226	131.250
Organisatiekosten			19.796			
Totaal			134.474			

tabel 2. Verplichtingen, betalingen en organisatiekosten 2009

Ter toelichting op het bovenstaande:

1 *Aanpassingen in de kolom "Doorlopende verplichtingen eind 2008" ten opzichte van "Doorlopende verplichtingen eind 2008" in tabel 2 in de MFS-verantwoording 2008*

De kolom "Doorlopende verplichtingen eind 2008" is in bovenstaand overzicht aangepast ten opzichte van tabel 2 in de MFS-verantwoording 2008.

Voor "Alle fondsen" is het saldo van "Doorlopende verplichtingen 2008" verhoogd van 274.781 in de MFS-rapportage 2008 naar 287.650 in de MFS-rapportage 2009; een toename van 12.869. Deze toename hangt voor 12.733 samen met het consistent maken van de verwerking van versterkte leningen/deelnemingen en garanties door Oikocredit en ICCO in bovenstaande tabel (zie ook punt 3 van deze toelichting) en voor 136 met andere aanpassingen.

Voor "Aandeel MFS" is het saldo van doorlopende verplichtingen 2008 verhoogd van 96.665 in de MFS-rapportage 2008 naar 119.004 in de MFS-rapportage 2009; een toename van 22.339. Deze aanpassing hangt voor 12.733 samen met het hiervoor genoemde consistent maken van de verwerking van versterkte leningen/deelnemingen en garanties door Oikocredit en ICCO (zie ook punt 3 van deze toelichting), voor 9.472 met een aanpassing van de toerekening aan MFS binnen Oikocredit (zie ook punt 2 van deze toelichting) en voor 134 met andere aanpassingen.

2 *Oikocredit: leningen en garanties*

Oikocredit verstrekt leningen en garanties. Binnen de regel "DREO" in bovenstaand overzicht worden de uitstaande saldi van deze leningen en garanties als "verplichtingen" verwerkt.

Van de totale verplichting per 31 december 2009 van "DREO" ter grootte van 289.981 bestaat 250.850 (31 december

2008: 184.527) uit uitstaande saldi van leningen en garanties die door Oikocredit zijn verstrekt.

Van deze verplichtingen wordt een deel toegerekend aan MFS; de verplichtingen die aan MFS worden toegerekend bedragen per 31 december 2009 59.100 (31 december 2008: 38.300) als onderdeel van 146.226 "MFS aandeel" verplichtingen per 31 december 2009.

Hiervoor gebruikt Oikocredit per 31 december 2009 8.052 aan MFS-middelen (31 december 2008: 5.260) door toepassing van een leverage tussen verstrekkingen en middelen. Zoals vermeld in punt 1 van deze toelichting wijken de "Doorlopende verplichtingen eind 2008" voor Oikocredit in bovenstaande tabel (38.300) af van de tabel die in de MFS-verantwoording 2008 is opgenomen (28.828) door een meer nauwkeurige toerekening aan MFS; een effect van 9.472.

3 *ICCO: leningen/deelnemingen en garanties*

ICCO verstrekt ook leningen/deelnemingen en garanties: per 31 december 2009 bedragen de uitstaande saldi 12.343 (31 december 2008: 12.733) als onderdeel van 289.981 verplichtingen "DREO" en 146.226 verplichtingen "MFS aandeel" per 31 december 2009. Deze saldi werden in de MFS-rapportages tot en met 2008 niet als verplichting opgenomen. ICCO heeft besloten de verwerkingswijze in bovenstaande tabel consistent te maken met de verwerkingswijze die voor de door Oikocredit verstrekte leningen en garanties wordt gevolgd. Uit dien hoofde is de kolom "Doorlopende verplichtingen eind 2008" in vorenstaande tabel verhoogd met 12.733 ten opzichte van tabel 2 in de MFS-verantwoording 2008 zoals vermeld in punt 1 van deze toelichting.

In de jaarrekening van ICCO zijn overeenkomstig RJ650 voorzieningen gevormd voor duurzame lager marktwaardes (leningen/deelnemingen) en risico's (garanties); voor die uitstaande saldi voor leningen/deelnemingen en garanties waarvoor geen voorzieningen zijn gevormd houdt ICCO bestemmingsfondsen aan in haar jaarrekening.

4 *Vernieuwingsprogramma*

De nieuwe verplichtingen aangegaan in 2009 voor het programma "Vernieuwing" van 7.667 bestaan voor 5.800 uit een in het kader van het vernieuwingsprogramma door ICCO gevormde reorganisatievoorziening; in 2009 hebben in verband hiermee nog geen onttrekkingen plaatsgevonden; de verplichting van 5.800 is opgenomen in "Aandeel MFS" als onderdeel van 145.081 nieuwe verplichtingen in 2009.

In de jaarrekening van ICCO is deze verplichting overeenkomstig RJ650 niet gepresenteerd als "projectverplichting" maar als "reorganisatievoorziening".

Over de manier van verantwoorden van leningen/deelnemingen en garanties vindt momenteel overleg plaats tussen het ministerie van Buitenlandse Zaken en ICCO. Op basis van de in het overleg ingebrachte standpunten van ICCO en Oikocredit dient per 31 december 2009 een bedrag van 20.395 (het totaal van de saldi van ICCO ter grootte van 12.343 en van Oikocredit ter grootte van 8.052 als vermeld in de punten 2 en 3 van deze toelichting) als "besteed" te worden aangemerkt. Voor wat betreft de verwerkingswijze van deze bedragen in tabel 2 wordt verwezen naar de hiervoor genoemde toelichting punt 2 ten aanzien van 8.052 van Oikocredit en punt 3 van de toelichting ten aanzien van 12.343 van ICCO.

Het verloop van de in ICCO-alliantie ingebrachte MFS middelen ten behoeve van de uitvoering van het MFS programma is als volgt:

Programmafondsen	bedragen * € 1.000		
	MFS	MFS	TOTAAL
Verloop bankrekening	<2007	2007-2010	
Stand per 1 januari 2009	2.673	11.600	14.273
Ontvangen projectgelden (+)	-	131.250	131.250
Ontvangen rente (+)	-	1.344	1.344
Betalingen tbv de doelstelling (-)	-312	-134.162	-134.474
Overig/transitoria		-79	-79
Stand per 31 december 2009	2.361	9.953	12.314

tabel 3. MFS Bankrekening ICCO Alliantie

De kolom "MFS < 2007" geeft het verloop weer van de vorderingen en verplichtingen in 2009 die nog betrekking hebben op het banksaldo van het oude MFS (Medefinancieringsprogramma) per 31 december 2006.

Bij de bankstand "MFS < 2007" per 1 januari 2007 is als stand genomen de bankstand exclusief de stand van de garantiebancorekening (7.503) en exclusief de waarde van leningen/deelnemingen per 1 januari 2007 (226).

De beginstand 2009 is met 394 verlaagd ten opzichte van de stand ultimo 2008 als gevolg van correctiebevindingen in 2009 bij enkele alliantieleden.

De post "betalingen ten behoeve van de doelstelling" betreft het totaal aan projectbetalingen en uitvoeringskosten ten behoeve van programma's. Een verdere specificatie van deze uitgaven kan als volgt gegeven worden per programma:

Onderwerp	Programma								Totaal ICCO- alliantie
	DREO	D&V	TTB	Draagvlak	Capaciteitsontwikkeling	Humane inzet	Vernieuwing	Overig	
A Projectbetalingen MFS	28.760	28.845	38.995	10.000	4.801	1.318	1.917	42	114.678
Uurtarief ICCO-alliantie	66	66	66	66	66	66	66	66	66
Aantal directe uren	69.132	69.346	93.718	24.051	11.537	3.190	4.594	92	275.660
Personeelskosten	3.693	3.704	5.007	1.284	616	169	246	5	14.724
Directe kosten	557	559	755	194	93	26	37	1	2.222
Huisvesting	202	202	273	70	34	9	13	-	803
Kantoor en algemene kosten	408	409	553	142	68	19	27	-	1.626
Afschrijvingen materiele activa	105	106	143	37	18	5	7	-	421
B Uitvoeringskosten MFS bruto	4.965	4.980	6.731	1.727	829	228	330	6	19.796
Af: Adviseurs kosten programma's	-119	-119	-161	-41	-20	-5	-8	-	-473
Af: Reiskosten	-316	-317	-429	-110	-53	-14	-21	-	-1.260
C Uitvoeringskosten MFS netto	4.530	4.544	6.141	1.576	756	209	301	6	18.063
D Totaal MFS betalingen (A+B)	33.725	33.825	45.726	11.727	5.630	1.546	2.247	48	134.474

tabel 4. Projectbetalingen en uitvoeringskosten per programma

tabel 4. MFS betalingen per programma

**4 Doelmatigheid – Uurtarief conform artikel 2.4 financieel reglement
MFS 2007-2010 Ministerie van Buitenlandse Zaken.**

Bij de bepaling van het tarief is nauwgezet aansluiting gezocht bij de uitgangspunten zoals geformuleerd in de hiervoor door het ministerie opgestelde 'Handleiding tariefberekening MFS. Daarnaast is met BZ afgestemd dat de tariefberekening zal worden gebaseerd op de gegevens van ICCO en Kerk in Actie. De ICCO alliantie heeft ervoor gekozen het tarief per uur te berekenen. Het algemeen – op hele euro's afgeronde - tarief is voor 2009: EUR 66,-.

Bij de berekening is gebruik gemaakt van de jaarcijfers en de gegevens vanuit de MFS subsidieverantwoording over het jaar 2009 van ICCO en Kerk in Actie, exclusief winst- of risico-opslag. Hiermee wordt inzicht gegeven in het uurtarief, wat betrekking heeft op 80% van de begrote middelen van de gehele ICCO alliantie.

Het tarief is als volgt opgebouwd:

	%	€	%
Opbouw tarief ICCO alliantie			
Direct loon (=100%)		38,74	59,1
Opslag indirecte uren	24,33	9,43	14,4
Subtotaal		48,16	73,5
Opslag loonkosten 'indirecte' afdelingen	19,53	7,57	11,5
Opslag overige indirecte kosten	25,29	9,80	15,0
		66,53	100

tabel 5. Uurtarief ICCO-alliantie

Aan: de Raad van Toezicht en de Raad van Bestuur van Stichting Interkerkelijke Organisatie voor Ontwikkelingssamenwerking, ICCO te Utrecht

Accountantsverklaring

Afgegeven ten behoeve van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, Directie Sociale en Institutionele Ontwikkeling
Afdeling Maatschappelijke Organisaties

Opdracht

Wij hebben de bijgevoegde MFS Rapportage ICCO Alliantie 2009, zoals opgenomen op de pagina's 156 tot en met 160 van deze jaarstukken, over de periode 1 januari 2009 tot en met 31 december 2009 inzake het MFS-programma (behorende bij de beschikking met kenmerk DSI/MY-475/06, d.d. 29 september 2006) van de ICCO Alliantie te Utrecht gecontroleerd. Deze subsidieverantwoording is opgesteld onder verantwoordelijkheid van de Raad van Bestuur van Stichting Interkerkelijke Organisatie voor Ontwikkelingssamenwerking, ICCO. Het is onze verantwoordelijkheid een accountantsverklaring inzake de subsidieverantwoording te verstrekken.

Werzaamheden

Wij hebben onze controle verricht in overeenstemming met Nederlands recht en de aanwijzingen in de beschikking met kenmerk DSI/MY-475/06, d.d. 29 september 2006 en het daarbij behorende financieel reglement en het controleprotocol. Dienovereenkomstig dienen wij onze controle zodanig te plannen en uit te voeren dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de subsidieverantwoording geen onjuistheden van materieel belang bevat. Een controle omvat onder meer een onderzoek door middel van deelwaarnemingen van informatie ter onderbouwing van de bedragen en de toelichtingen in de financiële verantwoording. Wij zijn van mening dat onze controle een deugdelijke grondslag vormt voor ons oordeel.

Oordeel

Naar ons oordeel geeft de MFS Rapportage ICCO Alliantie 2009 de in 2009 aangegane nieuwe verplichtingen, de in 2009 verrichte projectbetalingen en de in 2009 vrijgevallen verplichtingen in alle van materieel belang zijnde aspecten, juist weer. Bij de uitvoering van deze controle zijn de aandachtspunten zoals opgenomen in het Financieel Reglement (annex 2 van de subsidiebeschikking) betrokken. Wij zijn van mening dat de in de subsidieverantwoording getoonde bestedingen voldoen aan de eisen van rechtmatigheid zoals geformuleerd in het Financieel Reglement. Voorts zijn de opmerkingen naar aanleiding van de uitvoering van deze controle vastgelegd in bijgaand rapport van bevindingen.

Den Haag, 20 mei 2010

KPMG ACCOUNTANTS N.V.

J.A.A.M. Vermeeren RA

Bijlage 2 Overzicht Millenniumdoelen

In 2015 . . .

1 zijn extreme armoede en honger uitgebannen

2 gaan alle jongens en meisjes naar school

3 hebben alle mannen en vrouwen dezelfde rechten

4 is kindersterfte sterk afgenomen

5 sterven er minder vrouwen door zwangerschap

6 is de verspreiding van ziekten als aids en malaria gestopt

7 leven meer mensen in een duurzaam leefmilieu

8 is er meer eerlijke handel, schuldenverlichting en hulp

Bijlage 3 Overzicht Millenniumakkoorden

Hieronder vindt u een kort omschrijving van de millenniumakkoorden waaraan ICCO deelneemt en een toelichting bij de bijdrage van ICCO aan deze akkoorden. Meer gedetailleerde informatie, ook over de voortgang van de activiteiten, is te vinden op www.millenniumakkoorden.nl.

Nr. 4 Beheersbare klimaatrisico's

De ondertekenaars van dit akkoord willen onder meer de samenwerking optimaliseren met hun partners in ontwikkelingslanden, om bij te dragen aan het verminderen van de klimaatrisico's op het halen van de Millenniumdoelen. Ook zullen ze expliciet rekening houden met de effecten van klimaatverandering op programma's, activiteiten en andere initiatieven in

ontwikkelingslanden waarin zij een rol spelen, om te beginnen daar waar betrokken partijen de risico's onacceptabel vinden.

In 2009 is het FairClimateFund operationeel geworden. De handel in emissierechten is de afgelopen jaren flink gegroeid. De winsten komen lang niet altijd ten goede aan de mensen in het Zuiden die de credits genereren. Daarom is het FairClimateFund opgericht. Het doel is om de winsten terug te laten vloeien naar het Zuiden, via pro-poor en Fair Trade carbon credits. Particulieren, bedrijven en organisaties wordt de mogelijkheid geboden om (het laatste deel van) hun CO₂-uitstoot te compenseren via carbon credits die worden gegenereerd door partners en projecten in ontwikkelingslanden.

Nr. 6 Grondwateronderzoek nieuwe technologieën

Het water- en Sanitatieprogramma in Orissa, India draagt sinds 1994 bij aan de verbetering van de gezondheid in de rurale gebieden. Het doel van dit akkoord is om lokale staf te trainen in nieuwe technieken op het gebied van dataverzamelen, ICT-toepassingen en de interpretatie van geohydrologische informatie, en zodoende de kracht van het Water- en Sanitatieprogramma te versterken.

ICCO heeft een samenwerkingsverband met TNO in het Bare Foot Hydrologists project met Gram Vikas in India. Gram Vikas werkt op drinkwater en sanitaire voorzieningen in een groot gebied in Orissa. Dit project resulteerde in de opleiding van Gram Vikas NGO-medewerkers over nieuwe methoden voor de beoordeling van de situatie op het grondwater, met het oog op de slaagkans van het boren van waterputten te verbeteren. Het personeel is ook getraind in het beoordelen van de kwaliteit van het water in de putten. Een toolkit en handleidingen zijn ontwikkeld voor dat doel. Vanaf de start van het project, zijn lokale overheden en kenniscentra betrokken geweest, hebben gegevens met Gram Vikas gedeeld en deelgenomen aan de training. UNICEF India heeft grote belangstelling getoond voor het opzetten van dit project en will heel graag samen met GRAM Vikas, een workshop en feedback conferentie over dit onderwerp organiseren, die zal worden gehouden in april 2010.

Nr. 16 Learn4work: betere toegang tot beroepsonderwijs

Goed beroepsonderwijs (Technical and Vocational Education and Training, TVET) is een noodzakelijke voorwaarde voor sociale en economische ontwikkeling. In veel ontwikkelingslanden kampt het beroepsonderwijs, variërend van formele opleidingen tot korte informere trainingen, echter met een aantal problemen: een slechte aansluiting op de arbeidsmarkt, een lage status, een slechte toegankelijkheid voor jongeren uit achtergestelde groepen (meisjes, gehandicapten, bepaalde etnische groepen, conflictgebieden). Doordat (inter) nationaal beleid vooral gericht is op basisonderwijs en hoger onderwijs, krijgt TVET weinig faciliteiten en budget. In het Learn4Workprogramma werkt een partnerschap van 4 partijen samen aan een project ter verbetering van het beroepsonderwijs in Afrika.

8 projecten zijn sinds de zomer van 2009 in uitvoering, waarin 18 Nederlandse partners (11 beroepsonderwijsinstellingen en 7 ontwikkelingsorganisaties) en 21 Afrikaanse partners samenwerken om het beroepsonderwijs te verbeteren op zowel

toegang als kwaliteit in Ethiopië, Ghana, Kenia en Zambia.

Nr. 23 Investeren in gelijkheid

Nederland moet een flinke slag slaan wat betreft Millenniumdoel 3. Samenwerking tussen het maatschappelijk middenveld, bedrijfsleven, vakbonden, werkgeversorganisaties, donoren, onderzoeksinstituten en overheid speelt hierin een cruciale rol. Er is minder geld beschikbaar voor vrouwenorganisaties. Door gebrek aan geld is het millenniumdoel niet of gedeeltelijk uitgevoerd. Nederland zal zich opnieuw inzetten om de beleidsdoelen te halen en gender-ongelijkheid te bestrijden, hernieuwd de uitvoering van de Millenniumdoelen aanpakken en kwaliteit en effectiviteit te garanderen. Een sterke vrouwenbeweging is daarvoor nodig evenals een constructieve samenwerking tussen de partners.

ICCO heeft 1 partner die uit dit fonds financiering ontvangt: ISIS-WICCE in Uganda en Kenia. Tijdens de 26 september droeg ICCO bij aan de workshops/clinics over MDG3 (MDG3, SHRHR)

Nr. 28 Meer dan de Som der Delen

In veel post-conflict gebieden is een verscheidenheid aan actoren actief op het gebied van veiligheid, goed bestuur, wederopbouw, en civiele en private initiatieven. Iedere organisatie heeft zijn specifieke kennis en inzicht over een bepaald land, wat er nodig is, wat op korte en lange termijn gedaan kan worden en hoe. Ondanks de beste intenties ontbreekt het echter vaak aan een gezamenlijke strategie en onderlinge afstemming: coördinatie is minimaal, de onderlinge communicatie beperkt en prioriteiten verschillend. Er is behoefte aan effectievere manieren om van elkaars kennis en kunde gebruik te maken. Dit project speelt hierop in door de mogelijkheden en beperkingen van een geïntegreerde benadering te analyseren met het doel instrumenten te ontwikkelen om te komen tot effectievere samenwerking. Dit gebeurt door middel van het opzetten van twee web-based 'Communities of Practice' voor Nederlandse actoren die interveniëren in Burundi en Sudan. Dit platform (PRIME - Platform for Representatives in a Multi-Stakeholder Environment) is begin mei 2009 gelanceerd.

In het kader van Meer dan de Som der Delen heeft ICCO geparticipeerd in diverse bijeenkomsten over Burundi en Soedan. De kennisoverdracht die in deze vergaderingen plaatsvond speelt een rol in het aanscherpen van ons eigen beleid. Eind november

2009 heeft een directeurenoverleg plaatsgevonden van alle betrokken organisaties. Vanuit ICCO is bevestigd dat we voortgaande participatie in dit project van groot belang vinden en in 2010 zullen werken aan de verdere inbedding hiervan in de regionale werkstructuren.

Nr. 30 Kennisnetwerk voor vrede, veiligheid en ontwikkeling

Het kennisnetwerk heeft tot doel het verzamelen van kennis die nodig is om concrete activiteiten, implementatiestrategieën en bijbehorende instrumenten te ontwikkelen, die ervoor zorgen dat een conflict-sensitieve benadering wordt gevolgd bij ontwikkelingsactiviteiten in fragiele staten, en landen in een post-conflict situatie. Het gaat hierbij niet alleen om academisch-theoretisch kennis, maar juist ook om de ervaringen van beleidsmakers, uitvoerders en de bevolking.

In 2009 heeft ICCO twee studies laten doen in Zuid Sudan en Oost Congo en deel genomen aan gemengde missies van overheid, bedrijfsleven en de NGO sector in Oost-Congo. Ook heeft ICCO bijgedragen aan de landen-rapporten die inmiddels door de Conflict Research Unit van Instituut Clingendael als coördinator van dit akkoord zijn uitgebracht.

Nr. 31 Amazone Campagne: FSC-hout uit de Amazone

FSC Nederland heeft het initiatief genomen om samen met het Wereld Natuur Fonds, ICCO en een groeiende groep van gemeenten, waterschappen, dierentuinen, maatschappelijke organisaties en bedrijven de krachten te bundelen in de Amazone Campagne voor behoud en verantwoord beheer van het Amazone-woud. Het voornaamste doel van de Amazone Campagne is het areaal FSC-gecertificeerd bos in het Amazonegebied te laten groeien van 7 miljoen nu (medio 2007) naar tenminste 12 miljoen in 2012. Dit zal gebeuren door 1) het afsluiten van 20 convenanten met grote eindgebruikers zoals gemeentes, waterschappen en bouwers over het gebruik van FSC-hout, 2) het stimuleren van certificeringsprojecten in het Amazonegebied, 3) het ondersteunen van kleine producenten van bosproducten, en 4) het versterken van marktrelaties tussen bedrijven in Amazonia en Nederland.

ICCO is penvoerder van het IDH Amazone programma; in het kader van dit programma heeft een sterk groeiend aantal NL gemeenten een convenant getekend met FSC NL en zich daarmee gecommitteerd aan voorschrijven van FSC gecertificeerd hout in aanbestedingsprocedures.

Bovendien is ICCO/Internationale Markten nauw betrokken bij het initiëren van een IDH programma katoen en hout uit West Afrika.

Nr. 32 Onderwijs in post-conflictgebieden

In conflictgebieden als Soedan, Afghanistan en Colombia groeien grote groepen kinderen op zonder naar school te kunnen gaan. Maar juist in conflictgebieden is het cruciaal dat iedereen de mogelijkheid heeft om naar school te gaan. School biedt hen een veilige omgeving, ze kunnen er hun verhaal kwijt. Zes Nederlandse hulporganisaties slaan de handen ineen en zorgen in conflictgebieden voor scholen, leraren en lesmateriaal. Daarmee helpen we duizenden kinderen, jongeren & volwassenen in conflictgebieden weer een toekomst opbouwen. Het Millennium Akkoord (post) conflict programma is een gezamenlijk initiatief van 6 Nederlandse partijen (Save the Children, War Child Nederland, Oxfam-Novib, ICCO & KerkinActie, Woord en Daad, Dark & Light Blind Care) t.b.v. Afghanistan, Colombia en Zuid-Soedan.

De uitwisselingen die plaatsvonden in de drie focuslanden van het Schoklandproject waren succesvol. ICCO en Kerkinactie partners in Colombia en Zuid-Sudan namen hier actief aan deel en gaven aan veel te leren van hun peers. Ook in Nederland werd aandacht gevraagd voor het gebrek aan onderwijsmogelijkheden in fragiele staten. In Nederland opende Minister Koenders (Ontwikkelingssamenwerking) 1 oktober op ludieke wijze de deur van basisschool 'De Vink' in Voorschoten. De ingang was geblokkeerd in het kader van het project 'Vrede kun je leren', waarbij leerlingen zich inleven in leeftijdsgenootjes in conflictgebieden die nooit naar school kunnen. De Minister deed mee aan een kringgesprek en een derdewereldspel. Er was persaandacht voor, o.a. in de Metro. Een onderzoek dat de ICCO-alliantie liet uitvoeren naar de rol van Faith Based Organisations (FBO's) in onderwijs in fragiele staten is in 2009 in Alliantieverband besproken en zal in 2010 tijdens een bijeenkomst met ook het kennisforum Onderwijs en de Schoklandgroep worden gepresenteerd.

Nr. 36 Nederlands Nationaal Actieplan 1325

Ons doel is om een aantal samenhangende maatregelen te nemen om de positie van vrouwen zowel tijdens als na gewapend conflict te verbeteren en te versterken. Dit willen we bereiken door VN Veiligheidsraad-resolutie 1325 over vrouwen, vrede en veiligheid in de praktijk te brengen middels het opstellen van een Nederlands Nationaal Actieplan 1325. Het doel is om systematische aandacht, erkenning en ondersteuning voor de rol van vrouwen in conflictsituaties te verkrijgen.

gen. In het plan zullen actiepunten worden geformuleerd voor een zestal aandachtsgebieden, namelijk

- 1) conflictpreventie, bemiddeling en vredesopbouw,
- 2) protectie en mensenrechten, 3) representatie, participatie en rekrutering, 4) training en opleiding,
- 5) internationale samenwerking en 6) monitoring en evaluatie.

We ondersteunen partners met projecten op 1325 (betrekken van vrouwen bij preventie, bemiddeling en wederopbouw) in de volgende landen die onder het akkoord vallen: Afghanistan, Burundi, DRC, Haiti, India (Manipur), Indonesie, Liberia, Nepal, Filipijnen, Soedan, Uganda.

Nr. 51 Geweld tegen vrouwen de wereld uit

Geweld tegen vrouwen vindt wereldwijd elke dag plaats. Het is een schending van de fundamentele rechten van vrouwen en meisjes op gezondheid, veiligheid en lichamelijke integriteit. Aan deze schendingen moet een eind worden gemaakt. Het gaat hierbij niet alleen om de 'traditionele' vormen van geweld, maar er wordt ook aandacht gevraagd voor specifieke vormen geweld, zoals geweld tegen migrantenvrouwen, vrouwenhandel, eerwraak, huiselijk en seksueel geweld. Nederlandse instanties bundelen hun krachten om samen met partners in het Zuiden een vuist te maken.

We ondersteunen partners die werken tegen geweld tegen vrouwen in de volgende landen die onder het akkoord vallen: Bangladesh, DRC, Ethiopie, Ghana, Guatemala, Nicaragua. ICCO & KerkinActie werken samen met Buitenlandse Zaken en Cordaid in de werkgroep over violence against women van het DPRN On Track with Gender Trajectory. In het proces ontwikkelen we een gezamenlijk paper met best practices over hoe je geweld tegen vrouwen vanuit de mainstream aan kunt pakken (dus via organisaties en projecten die niet specifiek vrouwen als doelgroep hebben). Dit proces is halverwege 2009 in gang gezet.

Nr. 62 Access to Medicine Index

Eén van iedere drie mensen heeft geen toegang tot essentiële en betaalbare medicijnen of vaccinaties. Door deze situatie te verbeteren kunnen miljoenen levens per jaar worden gered. De Access tot Medicine Index, ingesteld en geleid door de Access to Medicine Foundation, meet en vestigt de aandacht op de activiteiten van farmaceutische bedrijven, en stimuleert hen en andere actoren.

Een millennium verdrag over de ontwikkeling en uitvoering van de Access to Medicine Index is voorbereid en op 26 september mede door ICCO ondertekend. De Access to Medicine Index is een instrument dat wordt gebruikt om farmaceutische industrieën in kaart te brengen en te monitoren m.b.t. hun inspanningen om de toegang tot essentiële geneesmiddelen te garanderen in minder ontwikkelde landen.

Nr. 66 Het Partnership Resource Centre is een van Millennium akkoorden waarin ICCO vanuit de NGOs een leidende rol vervult. Het centrum kennis en innovatie op het gebied van het werken in publiek private partnerschappen faciliteren en stimuleren, en de private sector engageren actief deel te nemen aan partnerschappen die bijdragen aan de MDG's. ICCO heeft in 2009 bijgedragen aan gesprekken over de doelstelling, strategie en organisatie van het centrum.

Amsterdam Initiatief tegen Ondervoeding

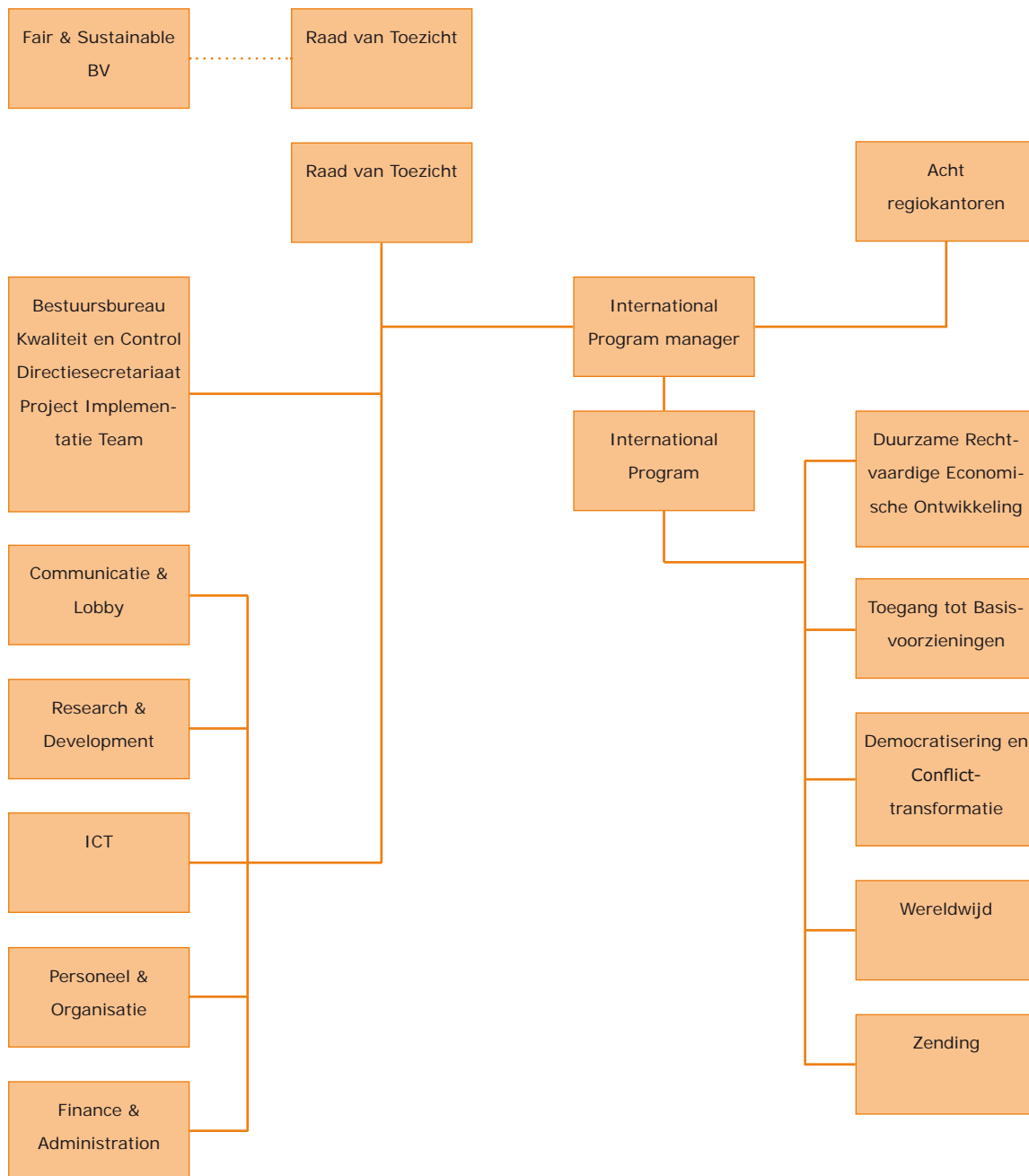
ICCO is toegetreden tot het Amsterdams Initiatief tegen Ondervoeding, een initiatief van de Nederlandse overheid in samenwerking met drie voedingsmiddelenbedrijven: Unilever, DSM en AKZO Nobel, evenals de Wageningen Universiteit, afdeling Humane Voeding. De rol van ICCO in deze coalitie betreft enerzijds haar uitgebreide netwerk van partners die een rol kunnen spelen in de BOP strategieën die nuttig zijn bij dit initiatief en anderzijds de voortdurende inspanningen om te proberen de verrijking van voedingsmiddelen te koppelen aan andere essentiële voedings en voedselzekerheids interventies, om ervoor te zorgen dat zoveel mogelijk een geïntegreerd pakket van maatregelen is genomen om de voedingstoestand te verbeteren.

Bijlage 4   Lijst van afkortingen

ACT	Action of Churches Together	IOB	Inspectie ontwikkelingssamenwerking en beleidsevaluatie
AFMO	Afrika en Midden-Oosten	ISFAL	International Social and Environmental Labeling
APRODEV	Association of Protestant Development Agencies in Europe	ISS	Institute of Social Studies
AZEO	Azië, Europa en Oceanië	KIT	Koninklijk Instituut voor de Tropen
BOOM	Bangladesh Overleg Ontwikkelingssamenwerking en Mensenrechten	LA	Latijns Amerika
BOOM	Bangladesh Overleg Ontwikkelingssamenwerking en Mensenrechten	LEI	Landbouw economisch instituut
BOP	Base of Pyramid	LEI	Landbouwkundig Economisch Instituut
CA	Christian Aid	MFI	Microfinancieringsinstelling
CBDRM	Community Based Disaster Risk Management	MFO	Medefinancieringsorganisatie
CDM	Clean Development Mechanism	MFP	Medefinancieringsprogramma
CEBIAE	Centro Boliviano de Investigación y Acción Educativas	MSF	Medecins Sans Frontieres
CER	Certified Emission Reduction	MTR	Mid Term Review
CIDIN	Centre for International Development Issues	MVO	Maatschappelijk verantwoord ondernemen
D&V	Democratisering en Vredesopbouw	NGO	non gouvernementele organisatie
DCA	Dan Church Aid	NPM	Nederlands Platform Microfinanciering
DEK	Directie Effectiviteit en Kwaliteit (ministerie van Buitenlandse Zaken)	PME	Planning, monitoring en evaluatie
DPRN	Development Policy Review Network	ProCoDe	Programmatisch werken, Co-responsibility, Decentralisatie
DREO	Duurzame rechtvaardige economische ontwikkeling	PSO	Particuliere Samenwerkingsorganisatie
DRR	Disaster risk response	R&D	Research & Development
DSN	Dutch Security Network	SAG	Security Advisory Group
EAA	Ecumenical Advocacy Alliance	SAN	Stop Aids Now!
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development	SER	Sociaal Economische Raad
ECHO	European Community Humanitarian Office	SNV	Stichting Nederlandse Vrijwilligers
ECSAD	Expert Centre on Sustainable Business and Development Cooperation	SRHR	Sexual and Reproductive Health and Rights
EISF	European Inter-Agency Security Forum	TTB	Toegang tot Basisvoorzieningen
EPA	Economic Partnership Agreement	UDS	University for Development Studies
ESC	Economische sociale en Culturele (rechten)	UGMP	Uganda Governance Monitoring Project
FLO	Fair trade Labelling Organizations	VER	Voluntary Emission Reduction
FSC	Forest Steward Council	WEF	World Economic Forum
FTN	Food, Trade and Nutrition coalition	WSF	World Social Forum
IDH	Initiatief Duurzame Handel	WUR	Wageningen University Research
IDS	Institute for Development Studies		
IIED	International Institute for Environment and Development		
IIRR	International Institute of Rural Reconstruction		
IKV	Interkerkelijk Vredesberaad		

Bijlage 5 Organogram ICCO

Colofon

© ICCO 2010

Het jaarverslag 2009 is verkrijgbaar bij de afdeling Communicatie & Lobby en ook te vinden op www.icco.nl

Bijdragen kaderverhalen

Wolt Bodewes (p. 83), Barbara Bosma (p. 20-21), Jonathan Huseman (p. 12-13, 50-51), Elise Kant (p. 28-29), Martijn Marijnis (p. 64-65), Silke Nieuwenhuis (p. 90-91), Lennard Roubos (p. 117), Lisette van der Wel (p. 78-79)

Redactie kaderverhalen

Jonathan Huseman

Fotografie

Mariam Alimi (p. 71), Kees van der Geest (p. 21), Anne van Gelder (p. 37), Petra Hamers (p. 32), Jiska van der Heide (p. 41), Joyce van Horn (p. 75, 84), Henrik Looij (p. 52, 100), Susan Muijs (p. 6), Wilma Muns (p. 70, 92), Brian O'Donoghue (p. 79), Cora Oomen (p. 86), Bernd Out (p. 51), Kris Pannecoucke (omslag), Sicko Pijpker (p. 80), Jenny Rocket | UN Photo (p. 29), Raymond Rutting (p. 30), Evan Schneider | UN Photo (p. 59), Rosan Smits (p. 58), Marieke Viergever (p. 93), Togetthere (p. 96), Google Earth (p. 83, 117)

Beeldredactie

Marieke Viergever, Thies de Waard

Eindredactie

Thies de Waard

Productie

Jan Verhage, PKN

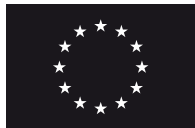
Druk

Libertas, Bunnik

Goedgekeurd door de Raad van Bestuur

ICCO financierde in 2009 tientallen ontwikkelingsprojecten met steun van de Europese Unie en de Europese dienst voor humanitaire hulp.

EUROPESE COMMISSIE

Humanitaire hulp

Ook ontving ICCO in 2009 financiële steun van de Nationale Postcode Loterij

Het jongerenprogramma Togetthere ontving in 2009 financiële steun van het 'Youth in Action' programme

'Youth in Action' Programme

ICCO is aangesloten bij de
actalliance

Partner van
ondernemende mensen

Joseph Haydnlaan 2a
3533 AE Utrecht
Postbus 8190
3503 RD Utrecht
T 030 692 78 11
F 030 692 56 14
info@icco.nl
www.icco.nl